

T.C.
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**KÜRESEL KRİZİN DIŞ TİCARET SERMAYE ŞİRKETLERİNİN
İŞLETME PERFORMANSINA ETKİSİ:
DİNAMİK PANEL VERİ ANALİZİ**

**İŞLETME ANABİLİM DALI
İŞLETME BİLİM DALI
DOKTORA TEZİ**

**Hazırlayan
Özgül UYAN**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. İzzet GÜMÜŞ**

İSTANBUL - 2018

TEZ TANITIM FORMU

- YAZAR ADI SOYADI** : Özgül UYAN
- TEZİN DİLİ** : Türkçe
- TEZİN ADI** : Küresel Krizin Dış Ticaret Sermaye Şirketlerinin İşletme Performansına Etkisi: Dinamik Panel Veri Analizi
- ENSTİTÜ** : İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- ANABİLİM DALI** : İşletme
- TEZİN TÜRÜ** : Doktora
- TEZİN TARİHİ** : 19/02/2018
- SAYFA SAYISI** : 164
- TEZ DANIŞMANI** : Prof. Dr. İzzet GÜMÜŞ
- DİZİN TERİMLERİ** : Dış Ticaret Sermaye Şirketleri, Dinamik Panel Veri Analizi, Finansal Yönetim, İşletme Performansı, Kriz Yönetimi, Küresel Ekonomik Kriz, Uluslararası Ticaret
- TÜRKÇE ÖZET** : Çalışmada, küresel kriz sürecinde Dış Ticaret Sermaye Şirketlerinin aktif kârlılığının hangi değişkenlerden, ne yönde ve ne ölçüde etkilendiğinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda Borsa İstanbul'da 2005:1 - 2017:2 yılları arasındaki 50 çeyrek dönemde kesintisiz işlem gören 12 adet Dış Ticaret Sermaye Şirketi üzerinde dinamik panel veri analizleri gerçekleştirilmiştir. Yapılan analizlerde, kriz ve büyüme hızı arasında yoğun negatif korelasyon belirlenmiş ve krizin GSYH büyüme hızı üzerinden işletmelerin aktif kârlılığını negatif yönde etkilediği sonucuna varılmıştır.
- DAĞITIM LİSTESİ** : 1. İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsüne
2. YÖK Ulusal Tez Merkezine

Özgül UYAN

T.C.
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**KÜRESEL KRİZİN DIŞ TİCARET SERMAYE ŞİRKETLERİNİN
İŞLETME PERFORMANSINA ETKİSİ:
DİNAMİK PANEL VERİ ANALİZİ**

**İŞLETME ANABİLİM DALI
İŞLETME BİLİM DALI
DOKTORA TEZİ**

**Hazırlayan
Özgül UYAN**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. İzzet GÜMÜŞ**

İSTANBUL - 2018

BEYAN

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının ederlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitede başka bir tez olarak sunulmadığını beyan ederim.

Özgül UYAN

19/02/2018

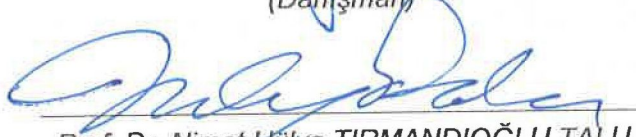
JÜRİ ÜYELERİNİN KABUL VE ONAY SAYFASI

İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Özgül UYAN'ın "Küresel Krizin Dış Ticaret Sermaye Şirketlerinin İşletme Performansına Etkisi: Dinamik Panel Veri Analizi" adlı tez çalışması, jürimiz tarafından İŞLETME anabilim dalında DOKTORA tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan
Prof. Dr. Ahmet YÖRÜK

Üye
Prof. Dr. İzzet GÜMÜŞ
(Danışman)

Üye
Prof. Dr. Nimet Hülya TIRMANDIOĞLU TALU

Üye
Yrd. Doç. Dr. Erdal ŞEN

Üye
Yrd. Doç. Dr. Gökhan ÖVENÇ

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

19/02/2018

Prof. Dr. Nezir KÖSE
Enstitü Müdürü

ÖZET

KÜRESEL KRİZİN DIŞ TİCARET SERMAYE ŞİRKETLERİNİN İŞLETME PERFORMANSINA ETKİSİ: DİNAMİK PANEL VERİ ANALİZİ

Geçmişten günümüze var olan krizler artık küresel ölçekte yaşanmaktadır. Bu krizler işletmelerin iç ve dış ticaretini etkilemekte, tüm dünyada birçok işletmenin kapanmasına hatta ülkelerin iflasına kadar varan olumsuz durumlara yol açmaktadır. Küresel krizden özellikle dış ticaret olumsuz etkilenmekte ve bu da cari açığı artırıcı bir etki yapmaktadır. Dolayısıyla işletmelerin üretmeye ve ihracat yapmaya yönlendirilmesi gerekmektedir. Bu noktada, ülkemizde ihracatı teşvik kapsamında oluşturulan Dış Ticaret Sermaye Şirketleri modeli önem arz etmektedir.

Çalışmada, küresel ekonomik kriz sürecinde Dış Ticaret Sermaye Şirketlerinin işletme performansının hangi değişkenlerden, ne yönde ve ne ölçüde etkilendiğinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; kriz, kriz yönetimi, ekonomik krizler ve 2008 küresel krizi incelenmiştir. İkinci bölümde; Türkiye'deki Dış Ticaret Sermaye Şirketlerinin kapsamı, sorumlulukları, avantajları, işlevleri, gelişimi açıklanmış ve yıllara göre Türkiye ihracatı içindeki payı araştırılmıştır. Üçüncü bölümde; Borsa İstanbul'da 2005:1 ve 2017:2 yılları arasında kesintisiz işlem gören 12 adet Dış Ticaret Sermaye Şirketi üzerinde gerçekleştirilen dinamik panel veri analizlerine ilişkin açıklama ve sonuçlara yer verilmiştir.

Araştırmada performans göstergesi olarak aktif kârlılığı, bağımsız değişken olarak ise işletmelere ait bazı finansal oranlar ve GSYH büyüme hızı kullanılmıştır. Küresel kriz, kukla değişkenle modele dahil edilmiştir. Tüm değişkenler için 12 işletmenin 50 çeyrek dönemini kapsayan toplam 600 gözlemi içeren panel veri seti oluşturulmuştur. Modellerin tahmininde Arellano-Bond GMM tahmincisi kullanılmıştır. Yapılan analizlerde, kriz ve büyüme hızı arasında yoğun negatif korelasyonun olduğu belirlenmiş ve krizin GSYH büyüme hızı üzerinden işletmelerin aktif kârlılığını negatif yönde etkilediği, ancak etki derecesinin az olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dış Ticaret Sermaye Şirketleri, Dinamik Panel Veri Analizi, Finansal Yönetim, İşletme Performansı, Kriz Yönetimi, Küresel Ekonomik Kriz, Uluslararası Ticaret

ABSTRACT

THE IMPACT OF GLOBAL CRISIS ON BUSINESS PERFORMANCE OF FOREIGN TRADE CAPITAL COMPANIES: DYNAMIC PANEL DATA ANALYSIS

The crises that exist from the past to the present day are now on the global scale. These crises affect the internal and external trade of companies and cause negative impacts all over the world, including the closure of many companies and even the bankruptcy of countries. Especially foreign trade is being negatively affected from the global crisis and this has an effect of increasing the current deficit. Therefore, companies need to be directed at producing and exporting. At this point, the model of Foreign Trade Capital Companies, which is established in order to encourage exports in our country, is important.

In the study, it is aimed to determine which variables affect the firm performance of Foreign Trade Capital Companies during the global economic crisis and to determine the direction and level of this effect. The study consists of three parts. In the first chapter crisis, crisis management, economic crises and the 2008 global crisis were examined. In the second chapter the scope, responsibilities, advantages, functions and development of Foreign Trade Capital Companies in Turkey are explained and the share in Turkey's exports of them by years were investigated. In the third chapter explanations and results of the dynamic panel data analysis carried out on the 12 Foreign Trade Capital Companies which are traded uninterrupted between 2005:1 and 2017:2 years in Istanbul Exchange were included.

In the analysis, asset profitability was used as a performance indicator and some financial ratios of the companies and GDP growth rate were used as independent variables. The global crisis has been included in the model by dummy variable. A panel data set consisting of 600 observations covering 50 quarters of 12 companies for all variables was created. The Arellano-Bond GMM estimator was used to predict models. In the analyses, it was determined that there is an intense negative correlation between the crisis and the growth rate, and the crisis affects the asset profitability of the companies in the negative direction through the GDP growth rate, but the effect level is low.

Keywords: Business Performance, Crisis Management, Dynamic Panel Data Analysis, Financial Management, Foreign Trade Capital Companies, Global Economic Crisis, International Trade

ÖNSÖZ

Bu çalışmada, günümüz ekonomileri için önem arz eden bir konu olan küresel ekonomik krizi ve işletmelerin performansına etkisini araştırdım. Bu araştırmayı, Türkiye sanayi sektörü toplam katma değerinde ve Türkiye ihracatında önemli bir paya sahip olan ve birçok kriz dönemini yaşamış olan Dış Ticaret Sermaye Şirketleri üzerinde gerçekleştirdim. Böylece, yüzyıllardır yaşanan ve belki de asırlarca yaşanacak olan, gerek ülkeler ve örgütler, gerekse toplumlar ve bireyler üzerinde uzun süreli ve derin izler bırakan krizlerin, büyük ölçekli işletmeler üzerindeki etkisini inceleme olanağını buldum.

Çalışmamda yol gösteren danışman hocam Prof. Dr. İzzet GÜMÜŞ'e ve araştırma sürecimle titizlikle ilgilenen Prof. Dr. Nimet Hülya TIRMANDIOĞLU TALU hocama en derin saygılarımla teşekkür ederim. Ayrıca, her daim desteğini esirgemeyen kıymetli hocam Yrd. Doç. Dr. Erdal ŞEN'e teşekkürlerimi sunarım. Verilerin işlenmesinde ve kaynakların tercümesinde yardımcı olan sevgili ablam Özlem UYAN YALÇIN'a teşekkür ederim. Eğitim hayatım boyunca maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen değerli annem Hacer UYAN'a ve babam Hüseyin UYAN'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Çalışmada, krizlere rağmen varlıklarını başarıyla sürdüren bu işletmelerin kriz sürecindeki performanslarının ve performanslarına etki eden faktörlerin araştırılması bundan sonra gelişebilecek krizlere hazırlık anlamında hem büyük ölçekli hem de KOBİ sınıfındaki işletmeler açısından faydalı olabilecektir. Öte yandan Dış Ticaret Sermaye Şirketlerinin ülke ekonomisindeki önemini de ortaya koyan bu çalışmada, özellikle küçük ve orta ölçekli işletmeleri ihracata yönlendirebilmek amacıyla bu statüye sahip işletmelerde yapılması gereken düzenlemelere de dikkat çekilmektedir. Çalışmamın ülkemiz işletmeleri ve ekonomisine katkı sağlaması ve akademik çalışmalar için yararlı bir kaynak olmasını temenni ederim.

Özgül UYAN
İstanbul, 2018

İÇİNDEKİLER

	SAYFA
ÖZET	I
ABSTRACT	II
ÖNSÖZ	III
İÇİNDEKİLER	IV
KISALTMALAR LİSTESİ	VIII
TABLolar LİSTESİ	X
GRAFİKLER LİSTESİ	XI
ŞEKİLLER LİSTESİ	XII
EKLER LİSTESİ	XIII
GİRİŞ	1
BÖLÜMLER	
BİRİNCİ BÖLÜM	
KRİZ, KRİZ YÖNETİMİ, EKONOMİK KRİZLER VE 2008 KÜRESEL KRİZİ	
1.1. KRİZ	3
1.1.1. Krizin Tanımı ve Kapsamı	3
1.1.2. Krizin Temel Bileşenleri	8
1.1.2.1. Sürpriz	10
1.1.2.2. Sıra Dışı	10
1.1.2.3. Tehdit	11
1.1.2.4. Fırsat	11
1.1.2.5. Zaman Baskısı	12
1.1.2.6. Belirsizlik	12
1.1.3. Krizin İşletme Üzerindeki Etkileri	13
1.1.3.1. Krizin İşletme Üzerindeki Olumsuz Etkileri	13
1.1.3.2. Krizin İşletme Üzerindeki Olumlu Etkileri	15
1.1.4. Krizin Kaynakları	16
1.1.4.1. İşletme Dışı Çevre Faktörleri	17
1.1.4.2. İşletme İçi Çevre Faktörleri	18
1.1.5. Kriz Türleri	19
1.1.5.1. Temel Kriz Nedenleri Kapsamında Gelişen Krizler	21
1.1.5.2. Teknik-Sosyal ve İç-Dış Çevre Faktörlerinin Etkileşimine Göre Krizler	21
1.1.5.3. Gelişim Sürecine Göre Krizler	22
1.1.5.4. Tahmin ve Müdahale Edebilme Durumuna Göre Krizler	22
1.1.5.5. Kasıt Durumuna Göre Krizler	23
1.1.5.6. İş Dünyası Açısından Krizler	23

1.1.5.7. Ortaya Çıkış Biçimine Göre Krizler	24
1.1.5.8. Etkilediği Kitle Bakımından Krizler	25
1.1.5.9. İktisadi Bakımdan Krizler	26
1.1.6. Kriz Süreci ve Aşamaları	27
1.1.6.1. Körlük Aşaması	29
1.1.6.2. Eylemsizlik Aşaması.....	29
1.1.6.3. Yanlış Eylem Aşaması	30
1.1.6.4. Kriz Aşaması	30
1.1.6.5. Sona Erme Aşaması	31
1.2. KRİZ YÖNETİMİ	31
1.2.1. Kriz Yönetiminin Tanımı ve Kapsamı	32
1.2.2. Kriz Yönetiminin Özellikleri	34
1.2.3. Kriz Yönetimi Süreci ve Aşamaları	34
1.2.3.1. Kriz Sinyallerinin Alınması	36
1.2.3.2. Krize Hazırlık ve Önleme	36
1.2.3.3. Zararı Sınırlandırma	37
1.2.3.4. İyileşme	38
1.2.3.5. Öğrenme ve Değerlendirme	39
1.2.4. Kriz Döneminde Finansal Yönetim	39
1.2.4.1. Nakit Girişini Artırmaya Yönelik Uygulamalar	40
1.2.4.2. Nakit Çıkışını Azaltmaya Yönelik Uygulamalar	41
1.3. EKONOMİK KRİZLER	42
1.3.1. Ekonomik Krizin Tanımı	42
1.3.2. Ekonomik Krizin Nedenleri ve Etkileri	43
1.3.3. Ekonomik Krizin Türleri	45
1.3.3.1. Reel Sektör Krizleri	45
1.3.3.2. Finansal Krizler	46
1.3.4. Küresel Ekonomik Krizler	50
1.3.5. Dünya Ekonomisinde Yaşanan Başlıca Krizler	53
1.3.5.1. 1929 Büyük Ekonomik Buhranı	53
1.3.5.2. 1973 Petrol Krizi	54
1.3.5.3. 1997 Asya Krizi	56
1.4. 2008 KÜRESEL KRİZİ	58
1.4.1. Krizin Gelişimi	58
1.4.2. Krizin Nedenleri	61
1.4.2.1. Mortgage Kredilerinde Yapısal Bozulma	62

1.4.2.2. Menkul Kıymetleştirme	62
1.4.2.3. Derecelendirme Kuruluşlarının Yanlış Notları	62
1.4.2.4. Denetleme ve Saydamlık Eksikliği	63
1.4.2.5. Kriz Öncesi Yaşanan Likidite Bolluğu	63
1.4.3. Krizin Etkileri	64
1.4.3.1. Konut Fiyatlarına Etkisi	65
1.4.3.2. Büyüme Oranlarına Etkisi	66
1.4.3.3. Enflasyona Etkisi	68
1.4.3.4. Dış Ticarete Etkisi	69
1.4.3.5. İstihdama Etkisi	71
1.4.4. Krize Karşı Alınan Önlemler	73

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DEKİ DIŞ TİCARET SERMAYE ŞİRKETLERİNİN KAPSAMI, SORUMLULUKLARI, AVANTAJLARI, İŞLEVLERİ VE GELİŞİMİ

2.1. DIŞ TİCARETTE ÖZEL STATÜLÜ ŞİRKETLERİN ÖNEMİ	76
2.2. TÜRKİYE'DE ÖZEL STATÜLÜ ŞİRKETLERİN GELİŞİMİ	78
2.3. SEKTÖREL DIŞ TİCARET ŞİRKETLERİ	81
2.3.1. Sektörel Dış Ticaret Şirketi Statüsünün Koşulları	81
2.3.2. Sektörel Dış Ticaret Şirketlerinin Avantajları	83
2.3.3. Sektörel Dış Ticaret Şirketlerinin İşlevleri	83
2.4. DIŞ TİCARET SERMAYE ŞİRKETİNİN TANIMI VE KAPSAMI	84
2.5. DIŞ TİCARET SERMAYE ŞİRKETİ STATÜSÜNÜN KOŞULLARI	85
2.6. DIŞ TİCARET SERMAYE ŞİRKETLERİNİN AVANTAJLARI	86
2.6.1. Vergi Uygulamaları	87
2.6.2. Gümrük Mevzuatı	87
2.6.3. İhracat İşlemleri	89
2.6.4. Eximbank Kredileri	89
2.6.5. Çeşitli Devlet Destekleri	90
2.7. DIŞ TİCARET SERMAYE ŞİRKETLERİNİN TEMEL İŞLEVLERİ	91
2.7.1. Aracılık Hizmetleri	94
2.7.2. İthalat Faaliyetleri	94
2.7.3. İhracat Faaliyetleri	95
2.7.4. Finansman Temini	96
2.8. DIŞ TİCARET SERMAYE ŞİRKETLERİNİN YILLARA GÖRE SAYISI, İHRACAT RAKAMI VE TÜRKİYE İHRACATINDAKİ PAYI	97

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
KÜRESEL KRİZİN İŞLETME PERFORMANSINA ETKİSİ: BORSA İSTANBUL'DA
İŞLEM GÖREN DIŞ TİCARET SERMAYE ŞİRKETLERİ ÜZERİNE DİNAMİK
PANEL VERİ ANALİZİ

3.1. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ	101
3.2. VERİ SETİ VE YÖNTEM	102
3.2.1. Kapsam	102
3.2.2. Sınırlılıklar	103
3.2.3. Değişkenler	104
3.2.3.1. Bağımlı Değişken	106
3.2.3.2. Bağımsız Değişkenler	107
3.2.3.3. Kukla Değişken	112
3.2.3.4. Araç Değişkenler	112
3.2.4. Hipotezler	116
3.2.5. Yöntem	117
3.2.5.1. Panel Veri Analizi	118
3.2.5.2. Statik Panel Veri Modeli	121
3.2.5.3. Dinamik Panel Veri Modeli ve GMM Tahmin Tekniği	122
3.2.6. Model	124
3.3. VERİLERİN ANALİZİ	126
3.3.1. Panel Durağanlık ve Birim Kök Testi	126
3.3.2. Korelasyon Matrisi	127
3.3.3. Tanımlayıcı İstatistikler	129
3.3.4. Wald Değişen Varyans Testi	131
3.3.5. Wooldridge Otokorelasyon Testi	132
3.3.6. Model-I için Arellano-Bond Dinamik Panel Veri Tahmini	133
3.3.7. Kukla Değişkenli Model-II için Arellano-Bond Dinamik Panel Veri Tahmini	137
3.4. ARAŞTIRMANIN BULGULARI VE YORUMLARI	140
SONUÇ	144
KAYNAKÇA	149
EKLER	-
ÖZGEÇMİŞ	-

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e.	: Adı Geçen Eser
Ar-Ge	: Araştırma ve Geliştirme
A.Ş.	: Anonim Şirket
BİST	: Borsa İstanbul
Bkz.	: Bakınız
Çev.	: Çeviren
ÇOS	: Çok Ortaklı Dış Ticaret Şirketi
Doç.	: Doçent
Dr.	: Doktor
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
DTŞŞ	: Dış Ticaret Sermaye Şirketi
DTŞ	: Dış Ticaret Şirketi
Ed.	: Editör
ed.	: Edition (Basım)
Eds.	: Editörler
EURO	: Avrupa Para Birimi
FOB	: Free On Board (Gemi Bordasında Teslim)
GMM	: Genelleştirilmiş Momentler Metodu (Generalized Method of Moments)
GSMH	: Gayrisafi Milli Hasıla
GSYH	: Gayrisafi Yurtiçi Hasıla
IMF	: International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
İSO	: İstanbul Sanayi Odası
İTO	: İstanbul Ticaret Odası
İTUS	: İndirimli Teminat Uygulaması Sistemi
KAP	: Kamuyu Aydınlatma Platformu
KDV	: Katma Değer Vergisi
KOBİ	: Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
KOSGEB	: Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı
No.	: Numara, Sayı
OECD	: Organisation for Economic Co-operation and Development (İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı)

p.	: Page (Sayfa)
pp.	: Pages (Sayfalar)
Prof.	: Profesör
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfalar
S.B.E.	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
SDŞ	: Sektörel Dış Ticaret Şirketi
TCMB	: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TL	: Türk Lirası
TDK	: Türk Dil Kurumu
TİM	: Türkiye İhracatçılar Meclisi
TÜFE	: Tüketici Fiyat Endeksi
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
USD	: United States Dollar (Amerikan Doları)
ÜFE	: Üretici Fiyat Endeksi
vb.	: Ve benzeri, ve benzerleri
vd.	: Ve diğerleri (Çok yazarlı eserlerde ilk yazardan sonrakiler)
Vol.	: Volume (Cilt)
VİR	: Vergi İnceleme Raporu
WEF	: World Economic Forum (Dünya Ekonomik Forumu)
WTO	: World Trade Organization (Dünya Ticaret Örgütü)
Yİ ÜFE	: Yurt İçi Üretici Fiyat Endeksi
YMM	: Yeminli Mali Müşavir
Yrd. Doç.	: Yardımcı Doçent

TABLolar LİSTESİ

	SAYFA
Tablo-1 : Kriz Türlerine İlişkin Yapılmış Başlıca Sınıflandırma Çeşitleri	20
Tablo-2 : 2008 Küresel Krizi Öncesi Dünyada Yaşanmış Başlıca Ekonomik Krizler ve Nedenleri	52
Tablo-3 : ABD Ekonomisinin Toplam Çıktısı ve Ticareti, 1929-1932 (1982 Fiyatlarıyla Milyar ABD Doları)	54
Tablo-4 : Dünyada GSYH Yıllık Büyüme Oranları, 1970-1980 (%)	55
Tablo-5 : Güneydoğu Asya Ülkelerinin GSYH Büyüme Oranları, 1996-1999 (%)	57
Tablo-6 : Mortgage Kredi Krizinin Likidite Krizine Dönüşüm Süreci	61
Tablo-7 : Dünyada Reel GSYH Büyüme Oranları, 2006-2013 (%).....	67
Tablo-8 : Dünyada Enflasyon Oranları-Tüketici Fiyatları, 2006-2013 (%)	68
Tablo-9 : Bölgelere ve Seçilmiş Ülkelere Göre Dünya Mal Ticareti-Reel, 2007-2009 (Yıllık Değişim, %)	69
Tablo-10 : Bölgelere ve Seçilmiş Ülkelere Göre Dünya Mal Ticareti-Nominal, 2007-2009 (Yıllık Değişim, %)	70
Tablo-11 : Türkiye Dış Ticareti-Nominal, 2006-2016 (Yıllık Değişim, %)	71
Tablo-12 : Seçilmiş Ülkelerin İşsizlik Oranları, 2006-2016 (%)	72
Tablo-13 : Ülkelerin 2008 Küresel Krizine Karşı Aldıkları Önlemler	74
Tablo-14 : Türkiye'deki Dış Ticaret Sermaye Şirketlerinin Sayısı, Toplam İhracatı ve Türkiye İhracatındaki Payı, 1981-2016	98
Tablo-15 : Araştırma Kapsamına Alınan Dış Ticaret Sermaye Şirketleri	103
Tablo-16 : Araştırmanın Değişkenleri	105
Tablo-17 : Araştırmanın Hipotezleri	116
Tablo-18 : Değişkenler Arası Korelasyon Matrisi	128
Tablo-19 : Değişkenlere İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler	129
Tablo-20 : Değişen Varyans Testi	131
Tablo-21 : Otokorelasyon Testi	132
Tablo-22 : Model-I için Arellano-Bond Dinamik Panel Veri Tahmini	134
Tablo-23 : Kukla Değişkenli Model-II için Arellano-Bond Dinamik Panel Veri Tahmini	138
Tablo-24 : Araştırmanın Hipotezlerine İlişkin Sonuçlar	140

GRAFİKLER LİSTESİ

	SAYFA
Grafik-1 : Ani Krizlerin ve İçten İçe Devam Eden Krizlerin Dağılımı (2016 Yılı)	25
Grafik-2 : İşletmelerde Kriz Süreci ve Aşamaları	28
Grafik-3 : S&P/Case-Shiller ABD Ulusal Konut Fiyat Endeksi, 2000-2010	65

ŞEKİLLER LİSTESİ

	SAYFA
Şekil-1 : Krizin Çince Sembolü	5
Şekil-2 : Krizin Temel Bileşenleri ve İşletmeler Üzerindeki Etkileri	9
Şekil-3 : İşletmelerde Krizin Kaynakları	17
Şekil-4 : İşletmelerde Kriz Yönetimi Süreci ve Aşamaları	35
Şekil-5 : Ekonomik Krizlerin Oluştukları Piyasalara Göre Sınıflandırılması ...	45
Şekil-6 : Japonya'daki Genel Ticaret Şirketlerinin (Sogo Shosha) Fonksiyonları	92

EKLER LİSTESİ

- EK-A :** DIŞ TİCARET SERMAYE ŞİRKETLERİ LİSTESİ-2017
- EK-B :** DIŞ TİCARET SERMAYE ŞİRKETİ BAŞVURU FORMU
- EK-C :** ANALİZDE KULLANILAN FİRMA VERİLERİ
- EK-D :** GAYRİSAFİ YURTIÇİ HASILA HACİM ENDEKSİ VE DEĞİŞİM ORANLARI
- EK-E :** YURT İÇİ ÜRETİCİ FİYAT ENDEKSİ DEĞİŞİM ORANLARI

GİRİŞ

Ekonomideki ani ve beklenmeyen bazı gelişmelerin makro düzeyde ülke ekonomilerini, mikro düzeyde ise firmaları ciddi derecede etkilemesi ekonomik krizlere yol açmaktadır. Ekonomik krizler ortaya çıktığı ülkede genel olarak üretim miktarında azalmaya, enflasyonun artmasına, işsizliğin artmasına, ücretlerde gerilemeye, gelir dağılımında bozulmaya, iflasların yaşanmasına, borsanın çökmesine ve spekülâtif hareketlere yol açmaktadır. İşletmelerde ise ekonomik kriz süreci çoğunlukla satışların düşüşü ile başlamakta ve pazar payının kaybı ve gelirlerin azalması ile devam etmektedir.

Ekonomik krizler 1980'li yıllardan itibaren finansal liberalizasyonun hızlanması sebebiyle 1990'lardan itibaren ülke ekonomilerinde daha fazla görülmeye başlamıştır. Küreselleşme ve finansal serbestleşme ile bu serbestliğin ardında denetim mekanizmasının iyi işlememesi sebebiyle krizler küresel ölçüğe yayılmıştır. Günümüzde, herhangi bir ülkede ortaya çıkan ekonomik kriz hızla dünyanın diğer ucundaki ülkelere de sıçrayabilmektedir. Bu krizler; zaman zaman işletmelerin kârlılığını kısa vadeli etkileyen geçici sorunlar, zaman zaman da işletmelerin varlığının son bulmasına yol açabilecek kadar ciddi durumlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bugünün global dünyasında, yeryüzünün herhangi bir yerinde kanat çırpan kelebeğin rüzgarının dört bir yanda fırtınalar yaratacağı, bir takım krizlerin ardından yaşanarak öğrenilmiştir. Nitekim 1929 büyük buhranı, 1973 petrol şokları, Avrupa para sistemi kaynaklı 1992-1993 Avrupa, 1994 Meksika "tekila", 1997-1998 Asya, 1998 Rusya, 1999 Brezilya, 2000-2001 Türkiye, 2001 Arjantin ve tüm dünyayı etkisi altına alan 2008 Amerika mortgage krizi gibi dünya çapında etki yaratan birçok kriz yaşanmıştır. Özellikle, 2008 yılının son çeyreğinde ABD'de finansal kriz şeklinde başlayan, ardından reel sektörü de etkisi altına alan küresel ekonomik krizin etkisi tüm dünyada uzun yıllar hissedilmiştir. Aslında bu krizler dünyada kriz yaşanma sıklığını da ortaya koymaktadır.

İşletmeler hızla değişen koşullar altında yaşamlarını sürdürmekte, yaşamları süresince de az yahut çok sayıda kriz ile karşılaşmaktadırlar. Söz konusu krizler ortaya çıkmadan önce örgütün alt ve üst sistemlerinde oluşan aksamalarla ve özellikle finansal performansta düşüşle kendini hissettirmektedir. İşletme krizin bu belirtilerini önceden sezebildiği ölçüde başarılı olacaktır. Bu nedenle işletme, krizin belirtileri başladığından itibaren, hatta günümüz koşullarında her an, krizi önleyici yahut etkilerini azaltıcı sistemli faaliyetler bütünü olan kriz yönetimini uygulamalıdır. Ne var ki sosyal ve siyasi yaşamda kriz konusuna iki türlü yaklaşım görülmektedir,

bunlar, krizi yok sayanlar veya krizi kabul eden ancak tedavi etmektense pansuman tedbirler alanlardır. Oysaki krizleri aşabilmek için hem bireysel, hem kurumsal hem de toplumsal refleks kısacası her seviyeden ve sistemli destek şarttır.

Günümüzde küresel ölçekte yaşanan ekonomik krizler işletmelerin iç ve dış ticaretini etkilemekte, tüm dünyada birçok işletmenin kapanmasına hatta ülkelerin iflasına kadar varan olumsuz durumlara yol açmaktadır. Küresel krizden özellikle dış ticaret olumsuz etkilenmekte ve bu da cari açığı artırıcı bir etki yapmaktadır. Dolayısıyla işletmelerin üretmeye ve ihracat yapmaya yönlendirilmesi gerekmektedir. Bu noktada, ülkemizde ihracatı teşvik kapsamında oluşturulan Dış Ticaret Sermaye Şirketleri modeli önem arz etmektedir.

Buradan hareketle hazırlanan çalışmada, küresel ekonomik kriz sürecinde Dış Ticaret Sermaye Şirketlerinin işletme performansının hangi değişkenlerden, ne yönde ve ne ölçüde etkilendiğinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda Türkiye sanayi sektörü toplam katma değerinde ve Türkiye ihracatında önemli bir paya sahip olan ve krizlere rağmen varlığını başarıyla sürdüren 12 adet Dış Ticaret Sermaye Şirketi üzerinde araştırma gerçekleştirilmiştir. Bu başarılı işletmelerin kriz sürecindeki performanslarının ve performanslarına etki eden faktörlerin araştırılması bundan sonra gelişebilecek krizlere hazırlık anlamında hem büyük ölçekli hem de KOBİ sınıfındaki işletmeler açısından faydalı olabilecektir.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; kriz, kriz yönetimi, ekonomik krizler ve 2008 küresel krizi incelenmiştir. İkinci bölümde; Türkiye'deki Dış Ticaret Sermaye Şirketlerinin kapsamı, sorumlulukları, avantajları, işlevleri, gelişimi açıklanmış ve yıllara göre Türkiye ihracatı içindeki payı araştırılmıştır. Üçüncü bölümde ise Borsa İstanbul'da 2005:1 ve 2017:2 yılları arasında kesintisiz işlem gören 12 adet Dış Ticaret Sermaye Şirketi üzerinde gerçekleştirilen dinamik panel veri analizlerine ilişkin açıklama ve sonuçlara yer verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KRİZ, KRİZ YÖNETİMİ, EKONOMİK KRİZLER VE 2008 KÜRESEL KRİZİ

1.1. KRİZ

Kriz, sıradan bir olay ya da problem olmayıp varlığı tehdit eden ve acil müdahale gerektiren bir durumdur. Çağlar boyunca bireyler, toplumlar, örgütler ve ülkeler bu deneyimi birçok kez yaşamıştır. Günümüzün bütünleşen ve hızla değişen dünyasında insanoğlu varolduğu sürece de krizlerin ekonomik, sosyal, siyasi kısacası hayatın her alanını etkilemeye devam edeceği öngörülmektedir. Krizlerle mücadele edebilmek için ise kriz olgusuna yönelik yeterince bilgi sahibi olmak önem arz etmektedir. Buradan hareketle çalışmanın bu kısmında kriz çeşitli açılardan ele alınmıştır. Krizin tanımı ve kapsamı, bileşenleri, olumlu ve olumsuz etkileri, kaynakları, türleri ve aşamaları aşağıda açıklanmaktadır.

1.1.1. Krizin Tanımı ve Kapsamı

Tarih boyunca gerek iş hayatında gerekse hayatın her alanında krizler hiç eksik olmamıştır¹. Nitekim kriz kavramına ilk olarak askerî ve tıbbi alanda rastlanmaktadır. Kavram 17 ve 18'inci yüzyılda sosyal bilimlerin birçok dalında da yaygınlaşmaya başlamıştır. 1930'larda yaşanan büyük buhranla birlikte özellikle ekonomi alanında kullanımının arttığı görülmektedir. Günümüzde ise kriz kavramı, işletme yönetimi alanında da sıklıkla kullanılmaktadır. Görüldüğü üzere kriz, zaman içinde disiplinler arası bir konu haline gelmiştir. Nitekim kriz; psikoloji, sosyoloji, siyaset, iktisat, uluslararası ilişkiler ve işletme gibi sosyal bilim dallarının yanı sıra tıp vb. gibi sağlık bilim dallarının da kullandığı müşterek bir terim olarak karşımıza çıkmaktadır². Dolayısıyla kriz kavramına ilişkin olarak farklı disiplinlerce yapılmış pek çok tanım bulunmakla beraber ortak bir tanım birliğine varılamadığı görülmektedir. Zira, krizlerin yaşamın pek çok alanında var olan ve belirsizlik içeren durumlar olması, standart veya benzer bir kriz tanımına varmayı güçleştirmektedir.

¹ Norman R. Augustine, "Önlemeye Çalıştığınız Krizi Yönetmek", *Kriz Yönetimi*, Harvard Business Review, Çev: Salim Atay, BZD Yayıncılık, MESS Yayın No: 328, İstanbul, 11-39, 2000, s.13.

² Özgül Uyan, "İşletmelerde Kriz Yönetimi Çalışmaları ve İşletmelerin Kriz Öncesi, Kriz Anı ve Kriz Sonrası Yaptıkları Uygulamalara Yönelik Alan Araştırması", *International Conference on Eurasian Economies*, Kaposvár, Hungary, 29-31 August 2016, Beykent University Publications No:115, 691-700, 2016, p.692.

Etimolojik olarak incelendiğinde kriz kelimesinin geç ortaçağ İngilizcesinde “bir hastalığın dönüm noktası”nı ifade ettiği, Yunanca “karar” anlamına gelen “krisis” ve “karar vermek” anlamına gelen “krinein” kelimelerinden türediği, genel anlamda 17’inci yüzyılın başlarından kalmış bir terim olup “belirleyici an” manasına geldiği görülmektedir. Kriz kelimesi İngilizce’de “crisis” şeklinde kullanılmakta olup, Oxford İngilizce Sözlük’te; “yoğun zorluk veya tehlike anı”, “zor ya da önemli bir kararın alınması gereken zaman”, “bir hastalıkla ilgili iyileşme veya ölüm anlamına gelen önemli bir değişimin gerçekleştiği dönüm noktası” olarak tanımlanmaktadır³. Kriz kelimesi dilimize ise Fransızca “crise” sözcüğünden uyarlanmıştır. Türk Dil Kurumu’nun yayınladığı Güncel Türkçe Sözlük’te kriz kelimesi için kullanım alanlarına göre altı farklı tanıma yer verilmiştir. Bu tanımlar; “bir organda birdenbire ortaya çıkan fizyolojik bozukluk, akse”, “bir kimsenin yaşamında görülen ruhsal bunalım”, “bir şeyin çok kıt bulunması durumu”, “bir şeye duyulan ani ve aşırı istek”, “çöküntü”, “bir ülkede veya ülkeler arasında, toplumun veya bir kuruluşun yaşamında görülen güç dönem, bunalım, buhran” olarak sıralanmaktadır⁴.

Kriz kavramı başlıca iki durumu anlatmaktadır. Bunlardan ilki, “yıkımla sonuçlanan bir dönüşüm”, ikincisi ise “ileri, gelişkin bir evreye geçiş”tir. Bu iki tanım çelişkili görünse de aslında birbirini tamamlamaktadır. Zira başa çıkılmaması halinde tehlike yaratan kriz, uygun yöntemlerle ele alındığında fırsatlar yaratabilmektedir⁵. Nitekim kriz sözcüğü, ilginç bir şekilde, Mandarin Çince’sinde, “tehlike” ve “fırsat” anlamlarına gelen ve Wei-ji olarak söylenen iki sembol ile ifade edilmektedir (Bkz. Şekil-1). Kriz, bünyesinde hem olumlu hem de olumsuz özellikleri barındırmaktadır. Bu özelliklerden hangisinin üstün geleceği örgütlerin kriz yönetim becerisine bağlıdır⁶. Tarihsel kökenine inildiği zaman ise, ilk olarak tıp ve savaş ile ilişkili konularda kriz kelimesinden bahsedildiği görülmektedir. Nitekim, aynı zamanda bir komutan da olan antik Yunan tarihçilerinden Thukydides ve modern tıp biliminin babası Hippokrates⁷, krizden; zafer ile yenilgi ve hatta yaşam ile ölüm arasındaki hayati seçimin yapıldığı bir dönüm noktası olarak söz etmişlerdir⁸. Bazı yazarlar ise krizi, çevresel koşullarda yaşanan sürekli, hızlı ve çok yönlü değişime uyum sağlamada başarılı yahut başarısız olma durumu olarak

³ *Oxford Dictionaries*, Oxford University Press,

<http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/crisis> (Erişim tarihi: 22.05.2016).

⁴ *Güncel Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu, <http://www.tdk.gov.tr> (Erişim tarihi: 22.05.2016).

⁵ Zuhâl Baltaş, *Krizde Fırsatları Görmek: Yöneticiler İçin Krizde Yönetim El Kitabı*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2002, ss.6-7.

⁶ Steven Fink, *Crisis Management: Planning for the Inevitable*, iUniverse Inc., Nebraska, 2002, p.1.

⁷ André Bonnard, *Antik Yunan Uygarlığı3: Euripides’ten İskenderiye’ye*, Çev: Kerem Kurtgözü, Evrensel Basım Yayın, 2.Basım, İstanbul, 2013, s.3.

⁸ Ali Şahin Örnek, “Kriz Yönetimi Stratejileri ve Türkiye Bilişim Sektörü Örneği”, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, Cilt:5, Sayı:1, 114-129, 2007, s.116.

nitelendirmişlerdir⁹. Gelineen noktada krizler, var olmakla, yok olmak arasındaki tercihin dışı vurumudur¹⁰. Görüldüğü gibi kriz kavramı, hem pozitif hem de negatif anlamlar içeren iki kutuplu bir durumu işaret etmekte olup bu durum tanımlarda “fırsat ve tehdit”, “yaşam ve ölüm”, “zafer ve yenilgi”, “başarı ve başarısızlık” ve “var olmak ve yok olmak” ikileleriyle karşımıza çıkmaktadır.

Şekil-1 Krizin Çince Sembölü¹¹

Kriz kavramı, birçok bilim dalı tarafından ele alınarak farklı şekillerde tanımlanmıştır. Kriz, tıp bilimine göre, insanın yaşam merkezlerinden birinde kalp krizi, sinir krizi gibi hayatını zorlaştıracak yahut tehlikeye sokacak bir durumun meydana gelmesi; psikoloji bilimine göre, bireyin problemlerini çözebilme becerisini kaybetmesi; davranış bilimlerine göre, davranışlarda bozukluk veya toplum normlarından aşırı sapma; siyaset bilimine göre, karar birimlerinin sorunlarla başa çıkamaz hale gelmesi; ekonomi bilimine göre, iktisadi faaliyetlerde hızlı ve uzun müddetli daralma durumu şeklinde açıklanmaktadır¹². Çeşitli disiplinlerce yapılan bu tanımları toparlayacak olursak kriz; yaşamı güçleştirici hatta tehdit edici nitelikteki olayların meydana gelmesi ve dengeli yaşamı sağlayan sistemin, sıradan yöntemleri kullanarak karşısına çıkan bu sorunların üstesinden gelememesi halidir.

Bazı araştırmacılar krizi, düzgün olmayan ve bu nedenle reform gerektiren istikrarsız bir durum¹³; bazıları, tehdit edici koşula karşı müdahale edebilmede yetersiz kalma durumu¹⁴; bazıları, büyük zarar verme potansiyeli taşıyan sıra dışı

⁹ Abdulvahap Baydaş vd., “Kriz ve Kriz Yönetimi”, **Çağdaş Yönetim Yaklaşımları: İlkeler, Kavramlar ve Yaklaşımlar**, Ed: İsmail Bakan, Beta Basım Yayım, 5.Baskı, İstanbul, 261-292, 2015, s.263.

¹⁰ Salim Kadıbeşegil, **Kriz Geliyorum Der! Kriz İletişimi ve Yönetimi**, MediaCat Kitapları, 3.Basım, İstanbul, 2008, s.11.

¹¹ Robert R. Ulmer vd., **Effective Crisis Communication: Moving From Crisis to Opportunity**, SAGE Publications, 2.ed., California, 2011, p.3.

¹² Uyan, a.g.e., p.692.

¹³ Dennis W. Organ and W. Clay Hamner, **Organizational Behavior: An Applied Psychological Approach**, Business Publications Inc., Texas, 1982, p.474.

¹⁴ Ian I. Mitroff and Christine M. Pearson, **Crisis Management: A Diagnostic Guide for Improving Your Organization's Crisis Preparedness**, Jossey-Bass Business and Management Series, California, 1993, p.92.

olaylar¹⁵; bazıları ise, birdenbire ortaya çıkan ya da zaman içinde oluşan ve derhal üzerine gidilmesi gereken bir sorun¹⁶ olarak tanımlamışlardır.

Ekonomik anlamda ise kriz, ekonomide aniden ve beklenmedik bir şekilde ortaya çıkan olayların, makro açıdan ülke ekonomisini, mikro açıdan işletmeleri ciddi biçimde sarsacak sonuçlar ortaya çıkarmasıdır. Ekonomik kriz çok değişik şekillerde ortaya çıkabilir. Üretimde hızlı bir daralma, fiyatlar genel seviyesinde ani düşme, borsada çöküş, iflaslar, işsizlik oranında ani artış, ücretlerde gerileme vs. ekonomik krizlerin başlıca örnekleridir¹⁷.

Makro açıdan kriz, popülist politikaların getirdiği istikrarsızlıklar, büyüme hızındaki dalgalanmalar, hızla değişen dış konjonktür, işsizliğin ve enflasyonun artması, gelir düzeyinin düşmesi, gelir dağılımının bozulması ve refahın azalmasıdır. Mikro açıdan ise kriz, teknolojik, ekonomik, sosyal vb değişim ve gelişmelerin etkisiyle talebin daralması ve üretim maliyetlerinin yükselmesi sonucu rekabet koşullarının giderek yoğunlaşıp derinleşmesidir¹⁸.

İnsan ve toplum yaşamında görülen iktisadi, mali, siyasi, sosyal, psikolojik, tıbbi, doğal krizlerin yanı sıra, çalışma yaşamında da örgütsel krizler görülmektedir. Özellikle ülke ekonomilerinin yapıtaşını oluşturan işletmeler, birer açık sistem olarak dinamik bir çevre içerisinde yaşamlarını sürdürmekte ve günümüzün sosyal, kültürel, teknolojik, ticari ve ekonomik açıdan hızla değişen ve bütünleşen dünyasında varlıklarını tehdit eden kriz olayı ile sıklıkla karşı karşıya gelmektedirler. Dolayısıyla, çok yönlü ve karmaşık bir özelliğe sahip olan kriz konusu, pek çok araştırmacı tarafından işletmeler açısından da incelenmiş olup literatürde işletme krizi ile ilgili olarak yapılmış pek çok tanım bulunmaktadır.

İşletme alanında kriz; işletmedeki faaliyetleri engelleyen, bozan hatta yıkan hadiseler zinciridir¹⁹. İşletme krizi, ansızın vuku bularak örgütün standart işleyişini dağıtan acil bir durum olup devam eden faaliyetlerin yanı sıra işletmenin yaşamını da tehdit edebilmektedir²⁰. Kriz, işletmenin çalışanlarını, itibarını ve mali durumunu aniden ve ağır şekilde zarara sokma ihtimali bulunan herhangi bir durum olabilir²¹.

¹⁵ Christine M. Pearson and S. Amy Sommer, "Infusing Creativity into Crisis Management: An Essential Approach Today", *Organizational Dynamics*, Vol:40, No:1, 27-33, 2011, p.27.

¹⁶ Richard Luecke, *Kriz Yönetimi: Felaketleri Önleme Becerinizi Geliştirin*, Çev: Önder Sarıkaya, Harvard Business School Press, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 4.Basım, İstanbul, 2015, s.XIV.

¹⁷ Coşkun Can Aktan ve Hüseyin Şen, "Ekonomik Kriz: Nedenler ve Çözüm Önerileri", *Yeni Türkiye-Ekonomik Kriz Özel Sayısı*, Cilt:2, Sayı:42, 1225-1230, 2001, ss.1226-1228.

¹⁸ Baydaş vd., a.g.e., s.263.

¹⁹ Mehmet Gençtürk "Finansal Kriz Dönemlerinde Şirketlerin Hisse Yapılarının Performanslarına Etkisi ve İMKB'de Bir Uygulama", Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2002, s.2 (*Yayımlanmamış Doktora Tezi*).

²⁰ Zeki Akıncı, "Konaklama İşletmelerinde Kriz Yönetimi: Alanya Bölgesindeki Konaklama İşletmelerinde Kriz Sürecinde Karşılaşılan Sorunların Tespit ve Çözümüne Yönelik Bir Araştırma", Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2010, s.41 (*Yayımlanmamış Doktora Tezi*).

²¹ Luecke, a.g.e., s.XIV.

Kriz, işletmenin ödeme gücünü zorlaştıran ve performansını etkileyen beklenmeyen ve acil olaylardır²². Krizler, bir taraftan, işletmelerin stratejik amaç ve hedeflerine varmalarına mani olan, diğer taraftan işletmelere bazı fırsatlar sunan beklenmedik olaylardır²³. Kriz, bir işletmenin yaşamını etkileyen, işletmede pozitif veya negatif yönlü radikal değişimler yapan bir çeşit dönüm noktasıdır²⁴. İşletme için kriz, beklenmeyen ve öncesinden sezilemeyen olaylar olup, kurumun önleme ve uyum mekanizmalarını yeteriz hale getirerek, mevcut amaçlarını, değerlerini ve işleyiş düzenini tehdit eden ve hızlı yanıt verilmesi gereken bir gerilim durumudur²⁵. Genel olarak işletmeler açısından kriz; işletmenin rutin sistemini bozarak kötü işler duruma getiren yahut işlemez kılan ancak beraberinde fırsatlar da getiren olaylar silsilesidir.

Krizi oluşturan temel bileşenleri de içine alan bir tanıma göre ise kriz, spesifik, beklenmedik (sürpriz) ve sıra dışı bir olay veya örgütün üst düzey hedeflerine yönelik hem tehditler içeren hem de fırsatlar sunan, acilen yanıt verilmesi gereken ve aşırı derecede belirsizlik yaratan olaylar zinciridir²⁶.

Tanımları toparlayacak olursak kriz, örgütün mikro ve/veya makro çevresinde yaşanan gelişmeler sebebiyle aniden veya zaman içinde gelişerek ortaya çıkan, örgütün amaçlarını, kaynaklarını, işleyişini hatta tüm varlığını adeta tehdit eden, zaman baskısı yaratması ve yüksek belirsizlik içermesi sebebiyle örgüt içi ve dışındaki tüm çıkar gruplarında gerilime yol açan, her zamanki standart karar alma ve yönetim modellerini uygulayarak baş edilemeyen, ivedi cevap ve çabuk hareket gerektiren, yerinde ve zamanında uygun tedbirlerin alınması ve doğru tepkilerin verilmesi halinde en az zararla veya zararsız atlatılabilecek hatta fırsata dönüştürülebilecek olan olağanüstü bir değişim hali ve sıra dışı olaylar dizisidir.

²² David Jimenez, "When You Are the Headline: A Guide to Understanding Crisis Management", *Franchising World*, Vol:33, No:3, 2001, p.54.

²³ Oya Aytemiz Seymen vd., "Turizm İşletmelerinde Krizler, Etkileri ve Krizden Çıkış: Kriz Yönetimi", *Verimlilik Dergisi*, Milli Prodüktivite Merkezi Yayını, 105-140, 2004/2, s.135.

²⁴ Peter Hwang and J. David Lichtenthal, "Anatomy of Organizational Crises", *Journal of Contingencies and Crisis Management*, Vol:8, No:3, 129-140, 2000, pp.136-137.

²⁵ Ömer Dinçer, *Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası*, Alfa Yayınları, 9.Basım, İstanbul, 2013, ss.405-406.

²⁶ Ulmer vd., a.g.e., pp.6-7.

1.1.2. Krizin Temel Bileşenleri

Kriz kavramının, günlük konuşma dilinde gerek bireyler gerekse kurumlar tarafından gelişigüzel bir biçimde kullanıldığı görülmektedir. Oysaki kriz, gündelik hayatta rastlanan rutin problemlerden oldukça farklı bir konudur²⁷. Örgütün iç ve dış çevresinde oluşan her değişiklik veya olayın kriz olarak algılanmaması gerekir²⁸. Kriz kelimesi felaket, stres, gerilim, endişe, panik, kaos, karmaşıklık gibi ilişkili görüldüğü bazı terimler ile karıştırılmakta olup gerçekte aralarında farklılıklar mevcuttur. Bundan dolayı krize ilişkin tanımlar genellikle krizin bazı boyutlarını içerecek biçimde formüle edilmektedir²⁹. Bunlar, krizin örgüt için beklenmedik bir durum yani sürpriz bir olay olması; örgütün her zamanki yöntemlerle yanıtlayamayacağı kadar sıra dışı bir olay olması; örgütün yüksek öncelikteki değerlerini tehdit etmesi; örgüte normal şartlarda elde edemeyeceği fırsatlar sunması; örgüte kısıtlı bir tepki süresi vermesi; örgütte belirsizlik ortamı yaratmasıdır³⁰. Krizleri olağan gerilimlerden ayırabilecek başlıca unsurları; sürpriz, sıra dışı, tehdit, fırsat, zaman baskısı ve belirsizlik şeklinde sıralamak mümkündür.

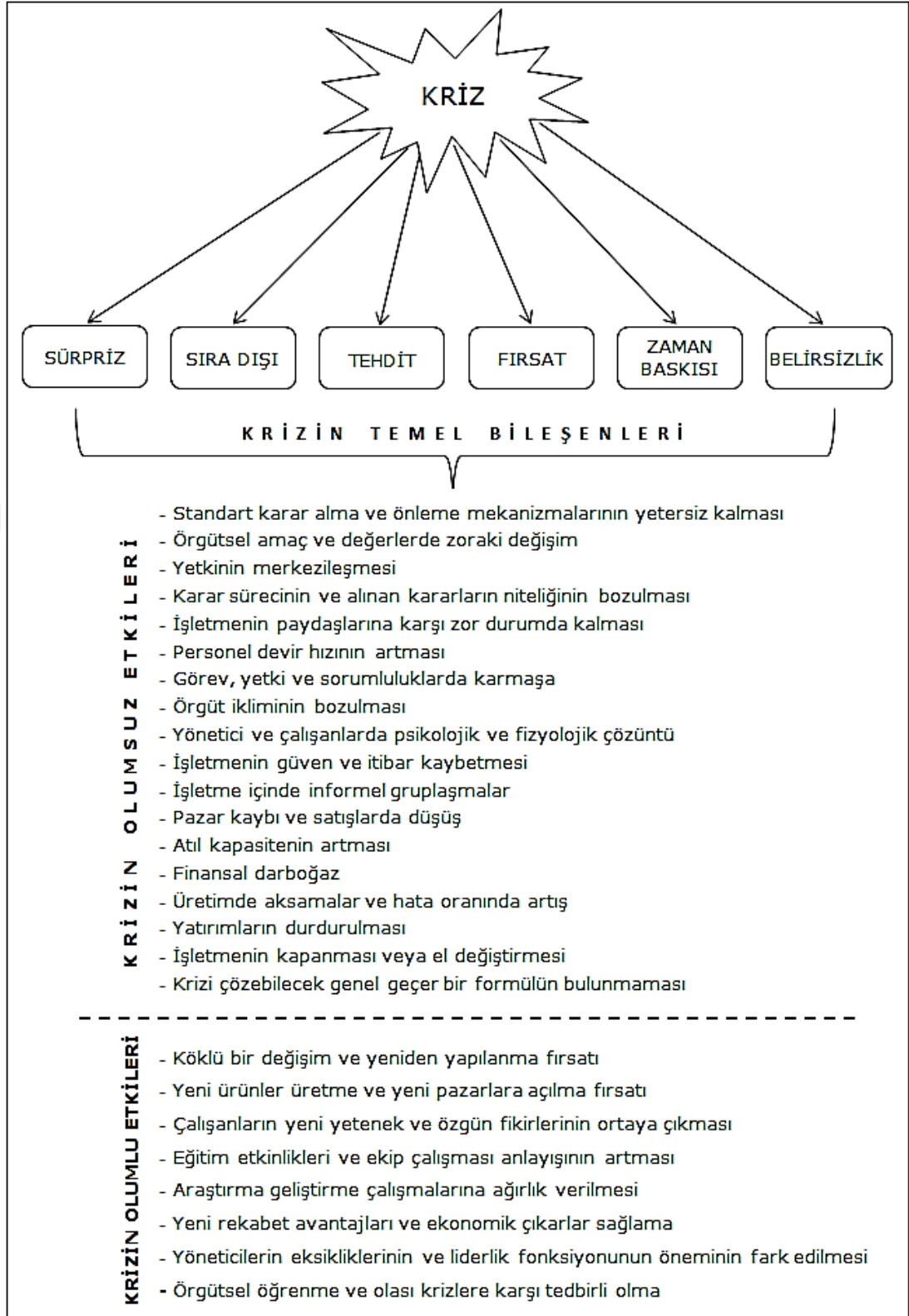
Şekil-2'de Krizin temel unsurlarına ve bu unsurların işletmeler üzerinde yol açtığı olumlu ve olumsuz etkilere yer verilmektedir.

²⁷ Ulmer vd., a.g.e., p.5.

²⁸ Kenan Özden, *İşletme ve Örgütlerde Toplam Kriz Yönetimi*, Beta Basım Yayım, 2.Basım, İstanbul, 2011, s.4.

²⁹ Charles F. Hermann, "Some Consequences of Crisis Which Limit the Viability of Organizations", *Crisis Management - Volume II*, Ed: Arjen Boin, SAGE Publications, California, 210-224, 2008, p.211.

³⁰ Hermann, a.g.e., p.211 ; Ulmer vd., a.g.e., pp.5-8.

Şekil-2 Krizin Temel Bileşenleri ve İşletmeler Üzerindeki Etkileri

1.1.2.1. Sürpriz

Krizler genellikle beklenmeyen ya da önceden tahmin edilemeyen, ani değişiklikler olmaları sebebiyle sürpriz durumlardır. Bazen ise krizler zaman içinde gelişen ve önceden haber veren durumlardır. Ancak kriz önceden belirtiler verse dahi, genellikle bu belirtiler örgüt tarafından zamanında ve doğru biçimde algılanamamakta yahut algılansa da yeterli önlemler alınamamaktadır. Dolayısıyla kriz ister aniden ister çeşitli sinyaller vererek ortaya çıksın, her halukarda krizin organizasyonda yaratacağı etki sürpriz niteliği taşımaktadır.

Kriz, aniden ortaya çıkan ve sürpriz olarak gelen bir olaydır. Bu sürpriz, organizasyonun evvelinden öngöremediği veya planlayamadığı herhangi bir durum olabilir yahut en agresif kriz yönetimi planlarını bile aşan koşullardan doğabilir³¹. Sürpriz; örgütte rahatsızlık yaratan, beklenmeyen, önceden sezilemeyen ve ansızın ortaya çıkan değişimleri ifade etmektedir. Sürpriz denince ilk akla gelen; doğal afetler, iç veya dış çevreden kaynaklanan facialar gibi beklenmedik ve ani durumların örgütün varlığını, amaçlarını ve insan kaynaklarını tehdit ederek kriz seviyesine ulaşmasıdır. Öte yandan kriz bazen de çeşitli belirtilerle kendini hissettirerek ortaya çıkar³². Ancak, krizle ilgili bir takım belirtiler ortaya çıksa bile, işletme yönetimi tarafından doğru ve zamanında algılanamayabilir³³. Yahut, işletmede krizin belirtileri fark edilse bile, çoğunlukla önemsenmez ya da yeterince önlem alınmaz. Bu sebeple örgütler genel olarak, krizle birlikte ortaya çıkacak sorunlarla başa çıkabilecek mekanizmalara sahip değildirler³⁴. Nitekim sürpriz durumu çoğunlukla, çevreyi değerlendirme, bilgi toplama, işleme, yayma ve raporlama sistemindeki hatalar sonucu oluşmaktadır. Özellikle karar vericilerin krizi algılama konusundaki yönetsel yetersizlikleri sürprizin niteliğini artırabilmektedir³⁵.

1.1.2.2. Sıra Dışı

Krizleri olağan dönemlerden ayıran başlıca özelliklerden biri de krizlerin organizasyonların hayatındaki benzersiz yani sıra dışı anlar olmalarıdır.

Neredeyse tüm örgütlerde günlük problemler meydana gelir. Bu problemleri çözebilmek için ise işletmeler alışlagelmiş yöntemleri uygularlar. Ancak krizler rutin yöntemlerle yönetilemeyen olağanüstü durumlardır. Nitekim krizlerle başa çıkabilmek genellikle özgün ve ekstrem önlemleri gerektirir. Bundandır ki krizler,

³¹ Ulmer vd., a.g.e., p.8.

³² Akıncı, a.g.e., ss.50-53.

³³ Özden, a.g.e., ss.4-5.

³⁴ Baltaş, a.g.e., s.6.

³⁵ Aylin Pira ve Çisil Sohodol, *Kriz Yönetimi: Halkla İlişkiler Açısından Bir Değerlendirme*, İletişim Yayınları, 3.Basım, İstanbul, 2010, ss.26-27.

örgütlerin tarihinde görülen emsalsiz anlar olarak tarif edilir.³⁶. Kısacası kriz spesifik bir durum olup, örgütteki mevcut önleme, uyum, karar alma ve yönetim usullerini yetersiz bırakarak kendine has tedbirler almayı zorunlu kılar.

1.1.2.3. Tehdit

Kriz, örgütün amaçlarını, hedeflerini, kaynaklarını, işleyiş düzenini, hatta tüm varlığını tehdit etmektedir. Bu sebeple kriz örgüt için hayati bir dönüm noktasıdır. Keza kriz kavramı bir nevi ölüm kalım durumunu temsil etmektedir.

İşletmenin içinde bulunduğu durumun kriz olarak adlandırılabilmesi için, stratejik amaçlarının ve hedeflerinin, kaynaklarının tehdit altında olması ve varlığını sürdürememe tehlikesi ile karşı karşıya kalması gerekmektedir³⁷. Nitekim kriz, örgüt ve ilişkili olduğu gruplarda ciddi düzeyde tehdit oluşturabilir. Bu tehdit genellikle, organizasyonun imajına ve itibarına gelecek zararı ifade etmekle birlikte, örgütü kalıcı olarak yıkmaya yetecek kadar korkutucu da olabilir³⁸. Tehdit; mevcut durum ile arzulan üst düzey hedefler arasında ortaya çıkan olumsuz fark yani, muhtemel kayıplar olarak algılanmaktadır. Söz konusu tehdidin boyutu; krizin oluşum şekline, krizin türüne, örgütün durumuna ve çıkar gruplarının bu gelişmelere verdiği reaksiyonlara göre farklılaşmakta olup krizin gidişatı, alınacak tedbirler ve krizin neticesi açısından önemli bir belirleyicidir³⁹.

1.1.2.4. Fırsat

Tüm olumsuz etkilerine karşın kriz, mutlak bir felaket olmayıp fırsata da dönüştürülebilmektedir.

Kriz tek bir kelimedenden ibaret olmasına karşın onlarca tür soruna yol açmaktadır. Ne var ki, krize dönüşebilecek sorunlar başlangıçta çözülebilirse ilerleyip kronikleşmeyecek ve krize dönüşmeyecektir. Krizden olumlu sonuçlar çıkarılabilmesi için krizin nedenlerinin, boyutlarının ve etkilerinin iyi analiz edilmesi, sağlam verilere dayalı projeksiyonlar yapılması, yerinde, zamanında ve uygulanabilir önlemlerin alınması gerekir⁴⁰. Böylelikle kriz, işletmeler için normal zamanlarda bulunamayacak fırsatlar yaratabilir. Kriz özellikle öğrenme, stratejik değişim,

³⁶ Ulmer vd., a.g.e., pp.5-8.

³⁷ Göksel Ataman, *İşletme Yönetimi: Temel Kavramlar ve Yeni Yaklaşımlar*, Türkmen Kitabevi, İstanbul, 2001, s.231.

³⁸ Ulmer vd., a.g.e., p.8.

³⁹ Pira ve Sohodol, a.g.e., s.26.

⁴⁰ Abdullah Bozgeyik, *Krizleri Fırsata Dönüştürmek*, Hayat Yayınları, İstanbul, 2004, ss.37-41.

büyüme, yeni rekabet avantajları geliştirme gibi olanakları da beraberinde getirmektedir⁴¹.

1.1.2.5. Zaman Baskısı

Kriz, önemli bir hastalık gibi acilen müdahale etmeyi ve dolayısıyla da çabuk karar almayı ve eyleme geçmeyi gerektirdiğinden ilgililerde zaman baskısı yaratmaktadır.

Krizi rutin durumlardan ayıran önemli farklılıklardan biri, acil cevap verme zorunluluğudur. Krize ivedi yanıt verebilmek ise hızla karar alıp uygulamayı gerektirir. Bu durum krizin içinde bulunan kişilerde zaman baskısının çok yoğun hissedilmesine sebep olur. Zaman baskısı, mevcut zaman ile karar verilebilecek son an arasındaki farkı ifade etmektedir. Karar verici durumundaki yöneticiler, kriz dönemlerinde ayrıntılı incelemeler yapma şansına genellikle sahip olmayıp, pek çok mühim görevi kısa süre içinde icra etmek zorunda kalmaktadırlar⁴². Zaman baskısının şiddeti; karar süresi, kriz ortamında bulunanların bireysel hassasiyetleri ve sorunun büyüklüğüne göre değişmektedir⁴³. Krize tepki vermek için sınırlı bir zamanın bulunması ise, örgüt üyeleri arasında gerilim yaratmaktadır.

1.1.2.6. Belirsizlik

Kriz; örgüt, çalışanlar ve ilişkili gruplar üzerinde gerilim yaratan bir düzensizlik ve belirsizlik oluşturmaktadır.

Kriz, işletmeleri sisli bir ortamın içine sokmakta, olan veya olması muhtemel olayların belirsizliği örgüt ve çalışanları üzerinde geleceklere açısından gerilim yaratan bir düzensizlik ortamı oluşturmaktadır. Bu ortam kriz öncesi dönemde ortaya çıkan belirtilerle başlayıp dengenin tekrar sağlandığı döneme dek örgütte hâkim olmaktadır⁴⁴. Kriz, belirsizlikle paralel olarak şiddetlenir ve çok geç kalmadan bir şeyler yapma ihtiyacı doğar. Fakat, zaman kısıtlı ve ufuk çizgisi bulanık olduğundan, yönetim neyi nasıl yapacağına karar veremeyebilir, gelişmeleri takip etme ve yanıtlama konusunda yetersizleşebilir. Sağduyulu davranmayı ve akılcı karar vermeyi gerektiren bu zamanda hareketsiz kalmak, paniğe kapılmak veya karamsarlık içine düşmek, işleri daha da içinden çıkılmaz hale getirir⁴⁵.

⁴¹ Ulmer vd., a.g.e., p.8.

⁴² Pira ve Sohodol, a.g.e., ss.26-27.

⁴³ Dirk Glaesser, *Turizm Sektöründe Kriz Yönetimi*, Çev: A.Bahadır Ahıska, Set-Systems Yayıncılık, İstanbul, 2005, s.5.

⁴⁴ Pira ve Sohodol, a.g.e., s.26.

⁴⁵ Baltaş, a.g.e., s.6.

Kriz, beklenmedik ve örgütün rutin faaliyetlerinin ötesinde bir durum olduğu için oldukça büyük bir belirsizlik yaratır. Organizasyonlar, belli düzeyde bir araştırma yapmaksızın, krizin bütün sebeplerinin ve nihai sonuçlarının farkında olamazlar. Belirsizliği azaltmak için sarfedilen çabalar krizden sonra aylarca hatta yıllarca sürebilir⁴⁶. Dolayısıyla işletmelerin olumsuz faktörleri teorik olarak tespit etmesi ve olası gelişmelere karşı tedbirleri yoğunlaştırması gerekir. Ancak, her türlü olumsuz faktöre karşı hazırlıklar yapan ordu ve polis gibi organizasyonlar dahi her gelişmeye hazırlıklı olamazlar. Zira bu hazırlıklar, ihtimallere dayanarak tespit edilen olumsuz durumlara göre yapılmıştır. Tespitlerin tutarlılığı ise karmaşıklığa etki eden faktörlerin sayısı ve bunların ne kadar değiştiğiyle ilintilidir. Öte yandan, devlet kurumlarına nazaran işletmelerin imkânları çok daha sınırlıdır. Üstelik krizlere hazırlanmak ve krizlerle başa çıkmak genellikle işletmelerin hedefleri arasında bile yer almaz⁴⁷. Bu noktada, işletmelerde kriz yönetimini önemseyen yöneticilerin varlığı önemlidir.

1.1.3. Krizin İşletme Üzerindeki Etkileri

Krizler zamanı, kaynağı ve etkileri net olarak saptanamayan karmaşık durumlar olup işletmeleri ve ilgili çıkar gruplarını yoğun biçimde etkilemektedir⁴⁸. Söz konusu etkiler genellikle işletmelere zarar veren olumsuz olaylar olarak biliniyor olsa da aslında krizlerin işletmelere yararlar sağladığı da görülmektedir. Krizin işletmeler üzerindeki olumsuz ve olumlu etkilerine aşağıda yer verilmektedir.

1.1.3.1. Krizin İşletme Üzerindeki Olumsuz Etkileri

Krizler, işletmenin yönetsel ve örgütsel yapısı üzerinde ve çıkar gruplarıyla ilişkilerinde pek çok olumsuz etki ve sonuca neden olabilmektedir. Bunlardan bazılarını aşağıda yer verilmektedir⁴⁹.

⁴⁶ Ulmer vd., a.g.e., p.8.

⁴⁷ Glaesser, a.g.e., ss.5-6.

⁴⁸ Christophe Roux-Dufort and Emmanuel Metais, "Building Core Competencies in Crisis Management Through Organizational Learning: The Case of the French Nuclear Power Producer", *Technological Forecasting And Social Change*, Vol:60, No:2, 113-127, 1999, pp.114-115.

⁴⁹ Sıla Avgan, "Kriz Yönetimi ve Türkiye'de Krizlerin Tarihsel Gelişimi: Bursa'daki İşletmelerde Kriz Yönetimi Üzerine Bir Araştırma", Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2010, ss.7-11 (*Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*); Özden, a.g.e., ss.21-23; Mahmut Özdevecioğlu, "Krizin İşletmelerin Yönetsel ve Örgütsel Yapısı Üzerindeki Olumsuz Etkileri ve Kayseri Sanayi İşletmelerinde Yapılan Bir Araştırma", *Erciyes Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Sayı:19, 93-114, 2002, ss.99-101.

- Örgütün standart karar alma, önleme, uyum ve yönetim usulleri yetersiz kalır.
- Örgütsel amaç ve değerlerde zoraki değişim yaşanır.
- Örgütte yetki merkezileşir, otoriter ve bürokratik eğilim artar, daha fazla denetim yapılır.
- Kriz ortamının getirdiği belirsizlik ve zaman baskısından karar süreci etkilenir ve alınan kararların niteliği bozulur. Acele, riskli ve kalitesiz kararlar alınır.
- Çalışanlar, müşteriler, hissedarlar ve devlet gibi örgüt ile ilgili üçüncü kişiler krizden fazlasıyla etkilenir.
- İşten ayrılmalar ve personel azaltma sebebiyle iş gücü devir oranı artar.
- Görev, yetki ve sorumluluklarda karmaşa yaşanır.
- Örgüt iklimi, örgüt içi iletişim ve ilişkiler bozulur, departmanlar arası koordinasyon azalır.
- Örgüt üyeleri psikolojik hatta fizyolojik olarak etkilenir. Örgütte, stres, korku, panik, gerilim, endişe, güven kaybı, iş tatmininde azalma, motivasyonda düşme, çatışma, yılgınlık gibi psikolojik olumsuzluklar ve bunların beraberinde gelen hastalık hali, iş kazaları gibi fizyolojik sorunlar baş gösterir.
- İşletmenin iç ve yakın çevresinde işletmeye duyulan güven ve bağlılık sarsılır, işletmenin prestiji ve imajı zedelenir.
- İşletme içinde informel gruplaşmalar oluşur.
- Pazar kaybı ve satışlarda düşüş gözlenir.
- Kapasite kullanım oranının düşmesi sebebiyle atıl kapasite artar.
- Krize karşı koruma ve önleme sistemlerinin geliştirilmesi için işletme beklenmeyen maliyetlere zorlanır. Ayrıca kriz nedeniyle satışların düşmesi likit sıkıntısına, kredi kaynaklarının tüketilmesine, faiz ve maliyetlerde artışa, borçların ödenememesi ve alacakların tahsil edilememesine, nihayetinde finansal darboğaza yol açar.
- Üretimde aksamalar yaşanır, hata oranı artar.
- Yatırımların durdurulması söz konusu olur.
- İşletmenin kapanmasına veya el değiştirmesine varan olumsuz sonuçlar yaşanabilir.
- Krizi çözebilecek genel geçer bir formül bulunmamaktadır, dolayısıyla kriz tekrar kendini gösterebilir.

1.1.3.2. Krizin İşletme Üzerindeki Olumlu Etkileri

Krizler ve fırsatlar daima kol kola dolaşmaktadır, yeter ki görülebilir ve değerlendirilebilir. Krizlere karşı hazırlıklı olmak krizleri önlemeyecek olsa bile ustalıklarla yapılacak manevralarla kriz örgüt için olumlu sonuçlara dönüştürülebilir⁵⁰. Ayrıca krizler, işletmeleri ve yöneticilerini zor günlere hazırlayarak, olgunlaşma ve gelişmelerine katkıda bulunur⁵¹. Hatta bu durum, 1949 Birleşik Krallık yapımı olan *The Third Man* adlı filmin efsane repliğini akla getirmektedir; "İtalya'da 30 yıl boyunca Borgiyalar hüküm sürdü. Bu süre içinde hep kan döküldü, cinayetler işlendi, yani hep savaş, kıyım ve terör vardı. Fakat Michelangelo'yu, Leonardo da Vinci'yi ve Rönesans'ı onlar yarattı. Oysaki İsviçre'de 500 yıl boyunca barış, kardeşlik ve demokrasi vardı. Ama buna rağmen ne yaratabildiler? Sadece guguklu saati..."⁵². Gerçekte kriz başarıyla yönetildiğinde, örgütün güçlü ve zayıf yanlarının açığa çıkmasına ve yeniden yapılanmasına yardım eder. Bu noktada yöneticilere düşen görev; krizi korkulacak bir durum olarak görüp olumsuzluklarına odaklanmak yerine, fırsat olarak görüp avantajlarına odaklanmaktır. Nitekim öldürmeyen yara güçlendirir.

Başarıyla yönetilmeleri halinde krizlerin birçok olumlu etkileri ve sonuçları görülmektedir. Bunlardan bazılarını aşağıda yer verilmektedir⁵³.

- Örgütte yapısal ve kültürel dönüşüm yaşanır. İşletmenin güçlü ve zayıf yanları görülerek mali, fiziki, beşeri, kültürel, stratejik, teknolojik ve diğer birçok bakımdan yenilenmesi söz konusu olur.
- Yeni ürünler üretme ve yeni pazarlara açılma fırsatı doğar.
- Çalışanların yeni yetenekleri ve özgün fikirleri ortaya çıkar.
- Eğitim etkinlikleri ve ekip çalışması anlayışı artar.
- Araştırma ve geliştirme çalışmalarına ağırlık verilir.
- Yeni rekabet avantajları ve ekonomik çıkarlar için fırsat sağlanır.
- Yöneticilerin eksiklikleri ortaya çıkar ve liderlik fonksiyonunun önemi anlaşılır.

⁵⁰ Kadıbeşegil, a.g.e., ss.55-56.

⁵¹ Muzaffer Aydemir ve M.Kemal Demirci, "Son Dönemlerde Yaşanan Krizlerin İşletmeler Üzerindeki Olumlu Etkilerinin Analizi", *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:29, Sayı:1, 65-81, 2005, s.68.

⁵² Carol Reed (Producer), Carol Reed (Director), *The Third Man* [Motion Picture], London Films, United Kingdom, 1949.

⁵³ Akıncı, a.g.e., ss.75-76 ; Aydemir ve Demirci, a.g.e., ss.68-70 ; Roux-Dufort and Metais, a.g.e., pp.115-117.

- Örgütsel öğrenme ve krizden ders çıkarma fırsatı elde edilir. Bu sayede, hataların tekrarlanmaması sağlanır ve olası krizlere karşı daha donanımlı, dirençli, tedbirli ve tecrübeli hale gelinir.

1.1.4. Krizin Kaynakları

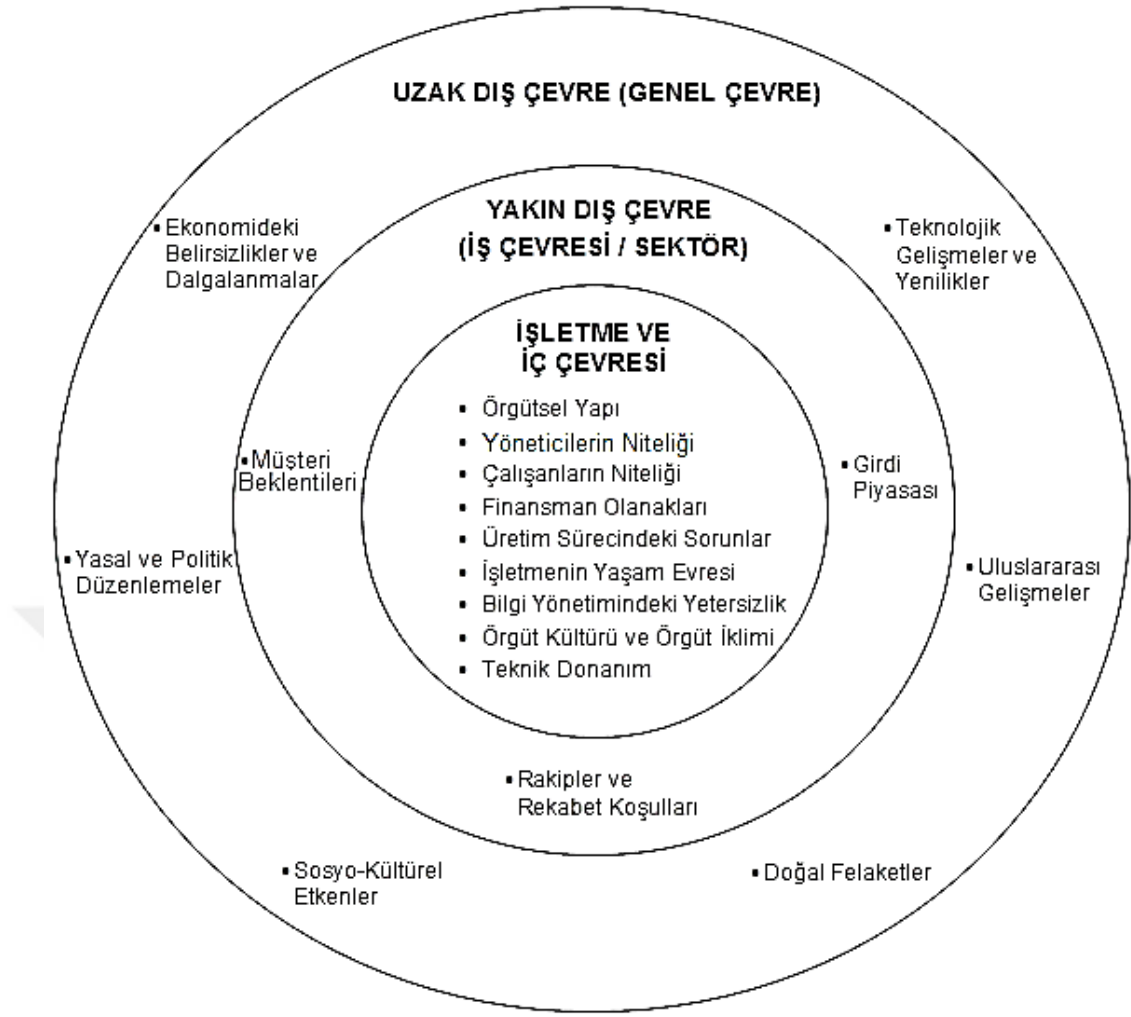
Örgütlerde krize yol açan pek çok faktör olup bu faktörlerin temelinde değişim, statüko ve istikrar kavramları bulunmaktadır. Değişim, örgütsel verimliliği etkileyen yapı, süreç ve anlayışlardaki farklılaşmayı ifade etmektedir. Statüko, belirli bir zaman diliminde mevcut ve süregelen yapısal ve fiili durumu anlatmaktadır. İstikrar ise, örgütün çevresindeki değişen koşullara ve konjonktüre uyum sağlama yeteneğini açıklamaktadır. Buna göre, değişimin hızlı ve sürekli yaşandığı bir ortamda yalnızca değişen şartlara uyum sağlandığı ölçüde istikrar sağlanır; statükoyu korumada ısrarcı olmak ise istikrarı önler. Nitekim bu durum Konfüçyüs tarafından “değişim rüzgârları estiğinde aptallar duvar örer, akıllılar yel değirmenleri inşa eder” sözleriyle özetlenmiştir⁵⁴. Günümüzde değişmeyen tek şey değişim olup değişim bilimde, teknolojiye, çevrede, doğada, toplumda, örgütlerde, bireylerde, düşüncelerimizde kısacası her yeredir. Dolayısıyla günümüz işletme yönetimleri, küreselleşen iş dünyasında başarılı olabilmek için özellikle bilgi tabanlı örgütlenmelerle değişime adapte olmaya çalışmaktadırlar⁵⁵.

İşletmelerde krize neden olan faktörler çeşitlilik göstermekte olup bunları; işletme dışı çevre faktörleri ve işletme içi çevre faktörleri olmak üzere iki grupta incelemek mümkündür⁵⁶. Söz konusu iç ve dış çevre faktörlerinden herhangi biri tek başına bir krize sebebiyet verebileceği gibi iç ve dış faktörler etkileşim içine girerek birlikte de örgütü krize sürekleyebilmektedirler. İşletmelerin iç çevresi, yakın dış çevresi ve uzak dış çevresi ile bu çevrelerde krize kaynaklık eden unsurlar Şekil-3 üzerinde gösterilmektedir.

⁵⁴ Hasan Tutar, *Kriz ve Stres Ortamında Yönetim*, Hayat Yayınları, İstanbul, 2000, s.22.

⁵⁵ Mustafa Taşlıyan ve Derya Karayılan Yücel, “Organizasyonlarda Değişim ve Yönetimi”, *Çağdaş Yönetim Yaklaşımları: İlkeler, Kavramlar ve Yaklaşımlar*, Ed: İsmail Bakan, Beta Basım, 5.Basım, İstanbul, 293-312, 2015, ss.295-296.

⁵⁶ Metin Aksu, *Kriz Yönetimi: Krizleri Fırsata Çevirmenin Yolları*, Kum Saati Yayınları, 2.Basım, İstanbul, 2010, s.43.

Şekil-3 İşletmelerde Krizin Kaynakları

1.1.4.1. İşletme Dışı Çevre Faktörleri

İşletmelerde krize yol açan başlıca etmen, işletmenin içinde yaşadığı ortamın yani dış çevresinin sürekli ve hızla değişmesi ve işletmenin bu değişime uyum sağlayamamasıdır. İşletmenin dış çevresi, işletmenin dışında kalan ve tamamen kontrol altına alamadığı makro faktörlerdir⁵⁷. Açık bir sistem olan işletmeler içinde faaliyette buldukları çevreden hammadde, insan kaynağı, bilgi, finans gibi girdiler temin eder ve bu kaynakları başta kâr sağlama olmak üzere çeşitli amaçlarla mal ve hizmet çıktıklarına dönüştürürler. İşte bu girdi-çıkıtı alışverişinin sağlıklı işlemeyişi halinde⁵⁸, diğer bir ifadeyle işletmenin bu faaliyetlerini gerçekleştirdiği çevrede oluşan değişikliklere uyum sağlayamaması halinde, kriz durumu söz konusu olur.

⁵⁷ İsmet Mucuk, **Modern İşletmecilik**, Türkmen Kitabevi, 19.Basım, İstanbul, 2014, s.33.

⁵⁸ Tutar, a.g.e., ss.23-24.

Dış çevre iki kısımda ele alınabilmektedir. İlki uzak dış çevre (genel çevre) olup ekonomik çevre, siyasi ve yasal çevre, sosyal çevre, doğal çevre, teknolojik çevre ve uluslararası çevre gibi işletme faaliyetlerini dolaylı olarak etkileyen değişkenlerden oluşmaktadır. Diğeri ise yakın çevre (iş çevresi, sektör) olup işletme faaliyetlerini doğrudan etkileyen müşteri beklentileri, rakipler ve rekabet koşulları ve girdi piyasası gibi değişkenlerden meydana gelmektedir⁵⁹.

İşletmelerde krize sebep olan başlıca dış çevre faktörleri şunlardır:

- Ekonomideki Belirsizlikler ve Dalgalanmalar
- Yasal ve Politik Düzenlemeler
- Sosyo-Kültürel Etkenler
- Doğal Felaketler
- Teknolojik Gelişmeler ve Yenilikler
- Uluslararası Gelişmeler
- Müşteri Beklentileri
- Rakipler ve Rekabet Koşulları
- Girdi Piyasası

1.1.4.2. İşletme İçi Çevre Faktörleri

Araştırmalar, dış çevrenin durağan bir yapıda olmayıp devamlı değişmesinden ziyade, örgütün söz konusu değişime adapte olacak olanaklara sahip olmamasının, yani iç çevre yetersizliklerinin krize yol açtığını ortaya koymaktadır⁶⁰. Gerçekten de, işletmelerin dış çevresindeki değişimleri önceden sezip gerekli önlemleri belirlemesi, bu değişimin yarattığı fırsatları değerlendirmesi veya tehditleri ortadan kaldırması için yeterli değildir. İşletmenin bu değişimlere uyum sağlayacak olanaklara da sahip olması gerekir. İşletmelerin sahip olması gereken bu olanaklara, işletmenin iç çevresi (mikro çevre) denir.

⁵⁹ Hayri Ülgen ve S.Kadri Mirze, *İşletmelerde Stratejik Yönetim*, Beta Basım Yayın, 5.Basım, İstanbul, 2010, ss.80-81.

⁶⁰ Tuncer Asunakutlu vd., "Kriz Yönetimi Üzerine Bir Araştırma", *Dokuz Eylül Üniversitesi S.B.E. Dergisi*, Cilt:5, Sayı:1, 141-163, 2003, s.144.

İşletmenin iç çevresi, işletmenin kontrol sahasında kalan mikro faktörlerdir. İşletmelerde krize sebep olan başlıca iç çevre faktörleri; örgütsel ve yönetsel yapı, yöneticilerin ve çalışanların niteliği, teknik donanım⁶¹, finansman imkanları, üretim süreci, işletmenin içinde bulunduğu yaşam evresi, bilgi yönetimi ve örgüt iklimi olarak sıralanabilmektedir⁶².

İşletmelerin krize düşmelerinde makro faktörlerden çok, mikro (örgüt içi) faktörlerin daha etkili olduğu öne sürülmektedir. Zira, örgütün makro çevresindeki faktörler her ne kadar kontrol edilemese de dikkatlice yapılan çevre analizleri sayesinde bu faktörlerde oluşabilecek değişiklikler önceden isabetle tespit edilebilir⁶³. Dolayısıyla, örgüt içi çevre faktörlerinde güçlü olan işletmelerin, dış çevredeki bu değişime hızla adapte olarak krizi atlatabilme imkanı bulunmaktadır.

Önemli bir husus da şudur ki; krizin ortaya çıkması ve işletmenin yaşadığı krizin şiddeti, işletmenin iç ve dış çevre faktörleri ile etkileşim düzeyine bağlıdır. İşletme ve çevre etkileşiminin üç önemli boyutundan bahsedilebilir. Bunlar; işletme ile çevresi arasındaki bağımlılığın derecesi (işletmenin çevre üzerindeki kontrol derecesi), işletmenin değişikliklere karşı hassasiyet düzeyi ve kriz durumunun olumlu ya da olumsuz olarak algılanmasıdır⁶⁴. Bu boyutlara göre; dış çevresini kontrol etmede yetersiz kalan, değişimlere karşı yüksek seviyede hassasiyeti olan ve değişen durumları fırsat olarak değil de tehdit olarak algılayan işletmelerin yönetsel ve örgütsel yapıları kriz sürecinden daha fazla etkilenecektir⁶⁵.

1.1.5. Kriz Türleri

Yöneticilerin krizi yönetmek ve kriz planı hazırlamak için öncelikle krizin türlerini iyi bilmeleri gerekmektedir. Çünkü krize cevap vermek için uygulanacak yöntemler krizin türüne göre farklılık göstermektedir. Ancak krizler, yukarıda bahsedilen örgüt içi ve örgüt dışı çevre faktörleri çerçevesinde pek çok farklı biçimde kategorize edilmektedir. Bu çalışma kapsamında, kriz türlerine ilişkin olarak literatürde yer alan çok sayıda sınıflandırma incelenmiştir. Bunlardan başlıcaları, kapsamına göre uygun başlıklar altında toplanarak Tablo-1'de gösterilmektedir.

⁶¹ Yüksel Öztürk ve Fatih Türkmen, "Turizm İşletmelerinin Krizlerden Etkilenme Düzeylerine İlişkin Bir Araştırma", *Balıkesir Üniversitesi S.B.E. Dergisi*, Cilt:8, Sayı:14, 167-198, 2005, s.170.

⁶² Tutar, a.g.e., ss.33-46.

⁶³ Akıncı, a.g.e., ss.55-59.

⁶⁴ Thomas W. Milburn vd., "Organizational Crisis. Part I: Definition and Conceptualization", *Human Relations*, Vol:36, No:12, 1141-1160, 1983, p.1156.

⁶⁵ Fredrik Holmgren and Karl-Rikard Johansson, "Crisis Management: The Nature Of Managing Crises", Jönköping University, Jönköping, Sweden, 2015, p.18 (*Unpublished Master Thesis*).

Tablo-1 Kriz Türlerine İlişkin Yapılmış Başlıca Sınıflandırma Çeşitleri

No	Kapsam	Kriz Türü	Kaynak
1	Temel Kriz Nedenleri Kapsamında Gelişen Krizler	-Ekonomik Nedenlerden Oluşan Krizler -Bilgi ile İlgili Krizler -Fiziksel Kayıplar -İnsan Kaynakları ile İlgili Krizler -İtibarla İlgili Krizler -Psikopatolojik Olaylar -Doğal Afetler	Mitroff ve Anagnos (2000)
2	Teknik-Sosyal ve İç-Dış Çevre Faktörlerinin Etkileşimine Göre Krizler	-İç Çevre-Teknik -Dış Çevre-Teknik -İç Çevre-Sosyal -Dış Çevre-Sosyal	Haşit (2000)
3	Gelişim Sürecine Göre Krizler	-Potansiyel Krizler -Gizli Krizler -Akut Krizler	Glaesser (2005)
4	Tahmin ve Müdahale Edebilme Durumuna Göre Krizler	-Geleneksel Krizler -Beklenmedik (Ani) Krizler -İnatçı Krizler -Esas Krizler	Gundel (2005)
5	Kasıt Durumuna Göre Krizler	-Kasıtlı Olarak Yaratılan Krizler -Kasıtlı Olmayan Krizler	Ulmer, Sellnow ve Seeger (2011)
6	İş Dünyası Açısından Krizler	-Doğal ya da Şirkete Bağlı Olaylar -Teknolojik Arızalar -Ekonomik Kuvvetlerle Piyasa Kuvvetleri -İş İlişkileri Krizleri	Augustine (2015)
7	Ortaya Çıkış Biçimine Göre Krizler	-Ani Krizler -İçten İçe Devam Eden Krizler -Algısal Krizler -Tuhaf Krizler	Institute for Crisis Management (2017)
8	Etkilediği Kitle Bakımından Krizler	-Bireysel Krizler -Ulusal Ekonomik Krizler -Bölgesel Ekonomik Krizler -Küresel Ekonomik Krizler	Hatipoğlu (2011)
9	İktisadi Bakımdan Krizler	-Reel Sektör Krizleri -Finansal Krizler	Kibritçioğlu (2001)

1.1.5.1. Temel Kriz Nedenleri Kapsamında Gelişen Krizler

Krizin türlerine ilişkin olarak literatürde geniş ölçüde kabul gören sınıflandırmalardan biri, Mitroff'un yedi temel kriz nedenini ve bunlar çerçevesinde gelişen onlarca kriz türünü ortaya koyan çalışmasıdır. Mitroff krizleri "Ekonomik Nedenlerden Oluşan Krizler", "Bilgi ile İlgili Krizler", "Fiziksel Kayıplar", "İnsan Kaynakları ile İlgili Krizler", "İtibarla İlgili Krizler", "Psikopatolojik Olaylar" ve "Doğal Afetler" olarak yedi kategoriye ayırmıştır⁶⁶.

Ekonomik nedenlerden oluşan krizler; işçi grevleri, işçi-işveren arasındaki huzursuzluk, iş ve işgücü açığı, hisse değerlerinde büyük düşüşler, piyasada iflaslar, kazançlarda büyük azalma gibi kurumun finansal yapısını tehdit eden unsurlardır. Bilgi ile ilgili krizler; kuruma ait tescilli ve gizli bilgilerin çalınması, yanlış bilgi, bilgisayar kayıtlarının tahrifi, müşteri ve tedarikçilerle ilgili bilgilerin kaybı gibi kurumun özel bilgilerini ele geçirmeyi hedefleyen saldırılardır. Fiziksel kayıplar; önemli malzeme ve teçhizatın kaybı veya arızalanması, önemli tesislerin kaybı veya aksaması, patlama, kötü ürün tasarımı, düşük kalite kontrol gibi durumlardır. İnsan kaynakları ile ilgili krizler; kilit personel veya yöneticinin kaybı, devamsızlıkların artması, kazaların artması, işyerinde şiddet, yolsuzluk gibi konulardır. İtibarla ilgili krizler; iftira, dedikodu, söylenti gibi şirketin saygınlığına yönelik olaylardır. Psikopatolojik olaylar; ürün tahrifi, adam kaçırma, rehin alma, terör, işyerinde şiddet, kriminal terörist faaliyetler gibi suça dayalı faaliyetlerdir. Doğal afetler ise; deprem, yangın, sel, patlama, tayfun, kasırga, toprak kayması gibi doğal felaketlerdir⁶⁷.

1.1.5.2. Teknik-Sosyal ve İç-Dış Çevre Faktörlerinin Etkileşimine Göre Krizler

Krizlerin, sosyolojik ve teknolojik faktörlerin örgüt içi ve örgüt dışı çevre faktörleri ile etkileşiminden kaynaklandığı ileri sürülmektedir. Buna göre krizler, iç-dış çevre ve teknik-sosyal boyutlarda sınıflandırılarak 4 grup altında incelenmektedir⁶⁸. Bu grupları "İç Çevre-Teknik", "Dış Çevre-Teknik", "İç Çevre-Sosyal" ve "Dış Çevre-Sosyal" olarak adlandırmak mümkündür.

⁶⁶ Ian I. Mitroff and Gus Anagnos, *Managing Crises Before They Happen: What Every Executive and Manager Needs to Know About Crisis Management*, Amacom, New York, 2000, pp.34-35.

⁶⁷ Petter Lindström and Viktor Petersson, "Crises Management: Influencing Factors, Implementation and Preparedness", Jönköping University, Jönköping, Sweden, 2011, pp.5-6 (*Unpublished Bachelor's Thesis*).

⁶⁸ Gürkan Haşit, *İşletmelerde Kriz Yönetimi ve Türkiye'nin Büyük Sanayi İşletmeleri Üzerinde Yapılan Araştırma Çalışması*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Yayın No:1177, Eskişehir, 2000, s.17.

İç çevre-teknik grubu; ürün ve servis hataları, fabrika hataları, bilgisayar arızaları, bilgi akışında eksiklik, iflas gibi örgütsel sistemde oluşan teknik ve ekonomik başarısızlıkları içermektedir. Dış çevre-teknik grubu; endüstriyel kazalar, rekabetin artması, politik krizler, uluslararası krizler gibi örgütün dış çevresinde ortaya çıkarak örgütü etkileyen teknik ve ekonomik sorunları kapsamaktadır. İç çevre-sosyal grubu; değişime uyumsuzluk, organizasyonel bozukluk, iletişimsizlik, üretimin durdurulması, kötü niyetli söylentiler, illegal faaliyetler, cinsel taciz, mesleki hastalıklar gibi örgütsel davranış bozukluklarını göstermektedir. Dış çevre-sosyal grubu ise; sabotaj, terörizm, yöneticilerin kaçırılması, taklitçilik, iftira, boykot gibi örgütün sosyal çevresinde ortaya çıkan problemleri ortaya koymaktadır⁶⁹.

1.1.5.3. Gelişim Sürecine Göre Krizler

Bütün krizlerin bir gelişim sürecinden geçmekte olduğu belirtilmektedir. Bu süreç “Potansiyel Krizler”, “Gizli Krizler” ve “Akut Krizler” olmak üzere üç evrede ele alınmaktadır. Potansiyel kriz, krizin henüz farazi bir yapıda olduğu evredir. Gizli kriz, krizin patlak verdiği fakat işletmenin elindeki olanaklarla henüz ortaya çıkarılmamış olduğu evredir. Körlük aşaması olarak da bilinir. Akut kriz ise, krizin yıkıcı etkilerinin hissedilmekte olduğu ve işletmenin bu etkilerle baş etmeye uğraştığı dönemdir⁷⁰.

1.1.5.4. Tahmin ve Müdahale Edebilme Durumuna Göre Krizler

Ne tür bir krizle karşı karşıya olunduğunun bilinmesi halinde krize karşı önlemler almak mümkün olabilecektir. Buradan hareketle krizler öngörebilme ve müdahale edebilme durumuna göre dört sınıfa ayrılmıştır. Bunlar; “Geleneksel Krizler”, “Beklenmedik (Ani) Krizler”, “İnatçı Krizler” ve “Esas Krizler”dir. Geleneksel krizler, mühendislik araştırmaları ile kolayca öngörülebilir ve müdahale edilebilir krizler olup çoğunluğu teknolojik sistemlerdeki felaketlerdir. Beklenmedik (ani) krizler, etkiye duyarlı fakat tahmin edilemeyen krizler olup hazırlık eksikliği olduğunda tehdit edici olmaktadır. Geleneksel krizlere oranla daha seyrek rastlanır. İnatçı krizler, yeterince öngörülebilir fakat sistemle ilgili nedenlerden ötürü müdahale etmenin çoğu kez mümkün olmadığı krizlerdir. Bu krizler, tepki vermeyi zorlaştırmakta ve proaktif önlemler alarak hazırlıklı olmayı güçleştirmektedir. Uygun olmayan bölgelerde kurulmuş olan nükleer elektrik santrallerinin yol açtığı zararlar

⁶⁹ Güven Murat ve Kamuran Mısırlı, “Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerde Kriz Yönetimi: Çaycuma Örneği”, *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:1, Sayı:1, 1-19, 2005, s.5.

⁷⁰ Glaesser, a.g.e., ss.9-10.

bu krizlere bir örnektir. Esas krizler ise tahmin edilemeyen, nasıl tepki verileceği bilinmeyen ve hazırlıklı olunarak başarılamayan tehlikeli bir kriz türüdür⁷¹.

1.1.5.5. Kasıt Durumuna Göre Krizler

Krizler, basit bir biçimde ayırt edilebilmesi için kasıt durumuna göre de sınıflandırılmaktadır. Buna göre krizler “Kasıtlı Olarak Yaratılan Krizler” ve “Kasıtlı Olmayan Krizler” olarak iki kategoriye ayrılmaktadır. Kasıtlı krizler, bir organizasyona zarar vermek amacıyla kasıtlı olarak tasarlanmış olan eylemler sebebiyle ortaya çıkan krizlerdir. Terörizm, sabotaj, işyeri şiddeti, kötü işgören ilişkileri, kötü risk yönetimi, düşmanca yönetimi ele geçirme ve etik olmayan liderlik olmak üzere yedi başlık altında incelenmektedir. Kasıtlı olmayan krizler ise, bireysel ya da kolektif olarak kasıtlı bir eylem olmaksızın beklenmeyen ve önlenemeyen bir biçimde meydana gelen krizlerdir. Doğal faktörlerin veya kontrol edilemeyen faktörlerin sebep olduğu krizler olarak da adlandırılmaktadır. Doğal afetler, salgın hastalıklar, beklenmedik teknik etkileşimler, ürün hataları, ekonomik darboğaz olmak üzere beş başlık altında incelenmektedir⁷².

1.1.5.6. İş Dünyası Açısından Krizler

Kriz türlerinin iş dünyasında nasıl algılanmakta olduğu, ABD’deki Lockheed Martin şirketinin yürütme kurulu başkanı Norman R. Augustine’in yaptığı kriz sınıflandırması ile açıklık kazanmaktadır⁷³. Augustine krizleri “Doğal ya da Şirkete Bağlı Olaylar”, “Teknolojik Arızalar”, “Ekonomik Kuvvetlerle Piyasa Kuvvetleri”, “İş İlişkileri Krizleri” olmak üzere dört grupta incelemiştir⁷⁴. Augustine’nin bu gruplara ilişkin açıklamaları aşağıda özetlenmektedir.

Doğal veya şirkete bağlı olaylar; deprem, kasırga, kar fırtınası, sel, yangın gibi felaketler veya altyapı tesislerine zarar veren, iletişimi sekteye uğratan diğer kontrol edilemeyen doğal felaketler biçiminde ortaya çıkabilir. Ayrıca, defolu araba lastikleri, gıda zehirlenmesi, petrol sızıntısı, radyasyon kaçağı, zehirli atıklar gibi sağlık ve çevreyle ilgili şirkete bağlı felaketler bu gruptadır. Şirket bunlara doğrudan yol açmamış olsa dahi ilgilenmek zorundadır. Teknolojik arızalar; veri kaybı, güvenlik

⁷¹ Stephan Gundel, “Towards a New Typology of Crises”, *Journal of Contingencies and Crisis Management*, Vol:13, No:3, 106-115, 2005, pp.110-111.

⁷² Ulmer vd., a.g.e., pp.9-11.

⁷³ Zeynep Kolçak, “İnşaat / Mimarlık Şirketlerinin Ekonomik Kriz Yönetim Stratejilerini Belirlemeye Yönelik Alan Çalışması: İstanbul Örneği”, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2006, s.10 (*Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*).

⁷⁴ Norman R. Augustine, *Kriz Yönetimi: Her Gün Karşılaştığınız Sorunlara Uzman Çözümler*, Harvard Business School Press Cep Yönderi Dizisi, Çev: Melis İnan, Optimist Yayın Dağıtım, İstanbul, 2015, ss.14-20.

ihlalleri, iletişim teknolojisinde sorunlar, modası geçmiş cihazlar gibi sorunlardır. Ekonomik kuvvetlerle piyasa kuvvetleri; şiddetli piyasa dalgalanmaları, müşteri talep trendinde genel değişim, yatırım baloncukları olarak sıralanabilir. İş ilişkileri krizleri ise yöneticiler, çalışanlar, tedarikçiler, müşteriler, iş ortakları gibi şirketin ilişkili olduğu gruplarla ilgili olumsuzluklardır. Bunlar yöneticiler arasında çatışma, liderin ölümü, çalışanın dolandırıcılığı, tedarikçinin malzemeyi ulaştıramaması, müşterinin sektörden çekilmesi, taşeronun güvenlik ihmali gibi durumlardır.

1.1.5.7. Ortaya Çıkış Biçimine Göre Krizler

Uluslararası Kriz Yönetimi Enstitüsü (ICM), krizleri ortaya çıkış biçimine göre sınıflandırmakta ve çalışanların ve yöneticilerin kariyerlerinde yaşayabilecekleri dört kriz türü olduğunu ileri sürmektedir. Bunlar; “Ani Krizler”, “İçten İçe Devam Eden Krizler”, “Algısal Krizler” ve “Tuhaf Krizler” olarak sıralanmaktadır⁷⁵.

Ani Krizler aniden ortaya çıkan, beklenmedik, bir anda karşılaşılan ve hızla ilerleyen sıra dışı durumlardır⁷⁶. İlk akla gelen örnekleri, yangınlar, patlamalar, doğal afetler ve işyerinde şiddettir⁷⁷. İçten içe devam eden krizler ise, zaman içinde ortaya çıkan krizlerdir. Bu kriz türü, birikimli krizler, kümülatif ya da eklenerek artan krizler şeklinde de ifade edilmektedir⁷⁸. Krizlerin üçte ikisi yavaş yavaş gelişen bu krizlerdir. Algısal kriz, belirsiz problemlere bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. En klasik örneği, geçmişte uluslararası bir firmanın logosunun kötü bir sembolü çağrıştırdığı gerekçesiyle ürünlerinin boykot edilmesi olmuştur. Tuhaf kriz ise, garip ve biçimsel olmayan bir şekilde gelişmektedir. New York’da elbisesi yürüyen merdivenlere takılan yaşlı bir kadının boğularak can vermesi bu krize bir örnektir⁷⁹. Bu kriz türünde medyanın tetikleemesinin etkisi büyüktür⁸⁰.

Krizler genel olarak zaman içinde oluşmakta veya birden bire meydana gelmektedir. Dolayısıyla krizleri uyarı zamanına bağlı olarak ele almak mümkündür⁸¹. Yöneticiler, bu iki alternatif kriz durumuna göre geliştirecekleri çözüm

⁷⁵ ICM, “Global News Coverage of Business Crises in 2016”, *ICM Annual Crisis Report*, Institute for Crisis Management (ICM), April 2017, p.1, http://crisisconsultant.com/wp-content/uploads/2017/04/ICM-Annual-Crisis-Report-for-2016_Issued-April-3_2017.ov_.pdf

⁷⁶ Andrew S. Grove, *Yalnızca Paranoidler Ayakta Kalır*, Çev: Özlem Dinçkal ve Ferma Lekeşizalın, Sistem Yayınları, Yayın No:119, Şirket Kültürü Dizisi, İstanbul, 1997, s.4.

⁷⁷ Larry L. Smith, “A Bizarre Crisis”, The Institute for Crisis Management, 15.03.2012, p.1, <http://crisisconsultants.blogspot.com.tr/2012/03/bizarre-crisis.html>

⁷⁸ Hwang and Lichtenthal, a.g.e., pp.136-137.

⁷⁹ Smith, a.g.e., p.1.

⁸⁰ Kolçak, a.g.e., ss.14-15.

⁸¹ Charles Baubion, “OECD Risk Management: Strategic Crises Management”, *OECD Workshop on Inter-Agency Crises Management*, 28.06.2012, Geneva, OECD, 2013, p.10.

modelleri ile krize hazırlık yaparak ve uygun şekilde cevap vererek avantajlı pozisyona geçebilirler. Keza bir kriz ancak en iyi şartlarda fırsata dönüştürülebilir⁸².

Grafik-1'de ICM'nin 2016 yılı raporuna göre dünya genelinde ani krizlerin ve içten içe gelişen krizlerin oranı verilmiştir. Buna göre, 2016 yılında krizlerin %68'i içten içe gelişirken, ani krizlerin %32 oranında gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu istatistik, krizlerin aniden ortaya çıktığı konusundaki genel algıya karşı önemli bir bilgidir.

Grafik-1 Ani Krizlerin ve İçten İçe Devam Eden Krizlerin Dağılımı (2016 Yılı)⁸³

1.1.5.8. Etkilediği Kitle Bakımından Krizler

Krizler etki altına aldığı kitleye göre “Bireysel Krizler”, “Ulusal Ekonomik Krizler”, “Bölgesel Ekonomik Krizler” ve “Küresel Ekonomik Krizler” olmak üzere dört grupta ele alınmaktadır⁸⁴.

Bireysel kriz, bir işletmede ortaya çıkan ve işletmeye has bir kriz türüdür. Genellikle işletmenin doğru yönetilememesi ve finansal yetersizlik gibi durumlardan kaynaklanmaktadır. Bu kriz, krize yol açan durumun doğru tespiti ve idaresi halinde sonlandırılabilir. Bu tür krizlerde işletmeler birbirinden farklı tepkiler vermektedirler⁸⁵. Örneğin Japonya'daki bir şirket, satışlarda %25'lik düşüş gibi ani bir ekonomik zorluk ile karşılaştığında, önce şirketin kâr payında, ardından yöneticilerin maaş ve ikramiyelerinde, en sonunda ise işçilerin ücretinde kesintiyi gündemine almaktadır. Aynı durumda Amerika'daki bir şirket ise genellikle tam tersi bir sırayı izlemektedir⁸⁶.

⁸² Hwang and Lichtenthal, a.g.e., pp.136-137.

⁸³ ICM, a.g.e., p.2.

⁸⁴ Celal Hatipoğlu, “Kriz Dönemlerinde Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerde (KOBİ'lerde) İzlenen Rekabet Stratejileri ve Bir Uygulama”, Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde, 2011, ss.39-40 (**Yayımlanmamış Doktora Tezi**).

⁸⁵ Hatipoğlu, a.g.e., s.39.

⁸⁶ W. Edwards Deming, **Krizden Çıkış**, Çev: Cem Akaş, KALDER Yayınları, 3.Basım, İstanbul, 2014, s.121.

Ulusal ekonomik kriz; görece küçük bir ekonomiye ve dünya ticaretinde küçük bir paya sahip olan bir ülkede çıkan krizin sadece o ülkeyle ve yakın ekonomik ilişkide olduğu ülkelerle sınırlı kaldığı kriz türüdür. Örneğin, 2001 yılında ülkemizde yaşanan bankacılık krizi, sadece yakın ekonomik ilişki içinde olunan Rusya ve komşu Ortadoğu ülkeleri gibi birkaç ülkeyi etkilemiştir⁸⁷.

Bölgesel ekonomik kriz, bir ekonomide başlayan krizin, ilişkili öteki ekonomilere de sıçramasıyla meydana gelmektedir. Örneğin 1997 Asya krizi, Tayland'da başlayarak Singapur ve Hong Kong gibi bölgenin güçlü ekonomilerine de sıçramıştır, hatta küresel alana yayılmıştır⁸⁸. Küreselleşmenin etkisi, krizin başladığı ülkenin diğer ülkelerle olan ekonomik ilişkisi, bu ülkeye yatırım yapanların bölgedeki devletleri bir bütün olarak değerlendirmeye yönelik algıları gibi unsurlar krizin bölgesel bir hal almasına sebep olmaktadır.

Bir ülkenin ekonomisinde meydana gelen istikrarsızlık 20'inci yüzyıla kadar sadece o ülkeyi veya bölgeyi etkilerken, finansal piyasaların giderek birbirine entegre olmasıyla birlikte, uluslararası krizlere neden olmaya başlamıştır⁸⁹. Nitekim, küresel ekonomik krizler, kapitalizmin küreselleşmesi ve sermaye hareketlerinin serbestleşmesi ile birlikte özellikle büyük ekonomilerde ortaya çıkan krizlerin küresel alana hızla yayılmasıyla oluşmaktadır. Günümüzde dünyanın yaklaşık %90'ı serbest piyasa ekonomisini benimsemiş ve sermaye hareketlerini serbest kılmış olduğundan krizlerin yayılma olasılığı artmaktadır. Örneğin 2007 yılında ABD'de mortgage kredileri krizi olarak başlayan ve benzer sebeplerle İngiltere'ye de sıçrayan ekonomik kriz, 2008'in 2'inci çeyreğinde küresel krize dönüşerek başta Çin, Hindistan, Rusya ve Brezilya olmak üzere gelişmekte olan tüm ülkeleri etkilemiştir⁹⁰.

1.1.5.9. İktisadi Bakımdan Krizler

Krizlere ilişkin yapılan bir diğer sınıflandırma ise krizin iktisadi boyutu yani ekonomik krizler ile ilgilidir. Ekonomik kriz, ekonomik yapıyı oluşturan mekanizmalardan bazılarının işlerliğini kaybetmesi halinde ortaya çıkmaktadır⁹¹. Ekonomik krizler, krizin olduğu piyasalara göre, "Reel Sektör Krizleri" ve "Finansal

⁸⁷ Mahfi Eğilmez, *Küresel Finans Krizi: Piyasa Sisteminin Eleştirisi*, Remzi Kitabevi, 13.Basım, İstanbul, 2017, s.52.

⁸⁸ Eğilmez, *Küresel Finans Krizi: Piyasa Sisteminin Eleştirisi*, ss.52-53.

⁸⁹ Serpil Ağcakaya ve Ökkeş Yücel, "Küresel Ekonomik Krizlere Panoramik Yaklaşım", *Kriz: Disiplinlerarası Bir İnceleme*, Ed: Serpil Ağcakaya vd., Ekin Basım Yayın, 87-113, 2016, s.87.

⁹⁰ Eğilmez, *Küresel Finans Krizi: Piyasa Sisteminin Eleştirisi*, s.53.

⁹¹ Fatih Mehmet Eren, "Ekonomik Krizler ve Kriz Göstergeleri: 1990 Sonrası Dünyada Yaşanan Krizler ve Türkiye Karşılaştırması", Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2010, s.2 (*Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*).

Krizler” olmak üzere iki sınıfta incelenmektedir⁹². Bu iki grup da kendi içinde alt kategorilere ayrılmaktadır. Yukarıda yapılan sınıflandırmaların içinde de ekonomik krizler yer almaktadır. Ancak bu sınıflandırma salt krizin iktisadi yönüne ilişkindir. Ekonomik krizler bu çalışmada ayrı bir başlık halinde incelenmektedir.

1.1.6. Kriz Süreci ve Aşamaları

Kriz aniden ortaya çıkarak işletmenin varlığını tehdit eden bir gelişme olarak algılanmaktadır. Ne var ki işletmeler, yaşamlarını tehdit eden kriz ortamına bir anda girmemektedirler. Bu olumsuz gelişme bir süreç içinde ve artan oranda performans kaybı sonucu oluşmaktadır. Krizin aniden ortaya çıkan ve işletmenin varlığını tehdit eden bir gelişme olarak tanımlanması ise yöneticilerin kriz nedenlerinin olumsuz sonuçlarıyla bir anda karşılaşmalarından kaynaklanmaktadır. Halbuki kriz, ölümcül bir hastalığın gelişme sürecine benzemektedir. Nasıl ki insanlar hastalığı erken teşhisle tedavi ettirip ölümcül sonuçtan kurtulabilirlerse, işletmeler de kriz sinyallerini önceden alarak krizi en az zararla atlatabilirler⁹³. Bu durum fırtınaya yakalanan denizcilerin fırtınayı yok edemeseler bile kendilerini ve gemilerini fırtınaya karşı hazırlayıp koruyabilmelerine benzetilmektedir⁹⁴.

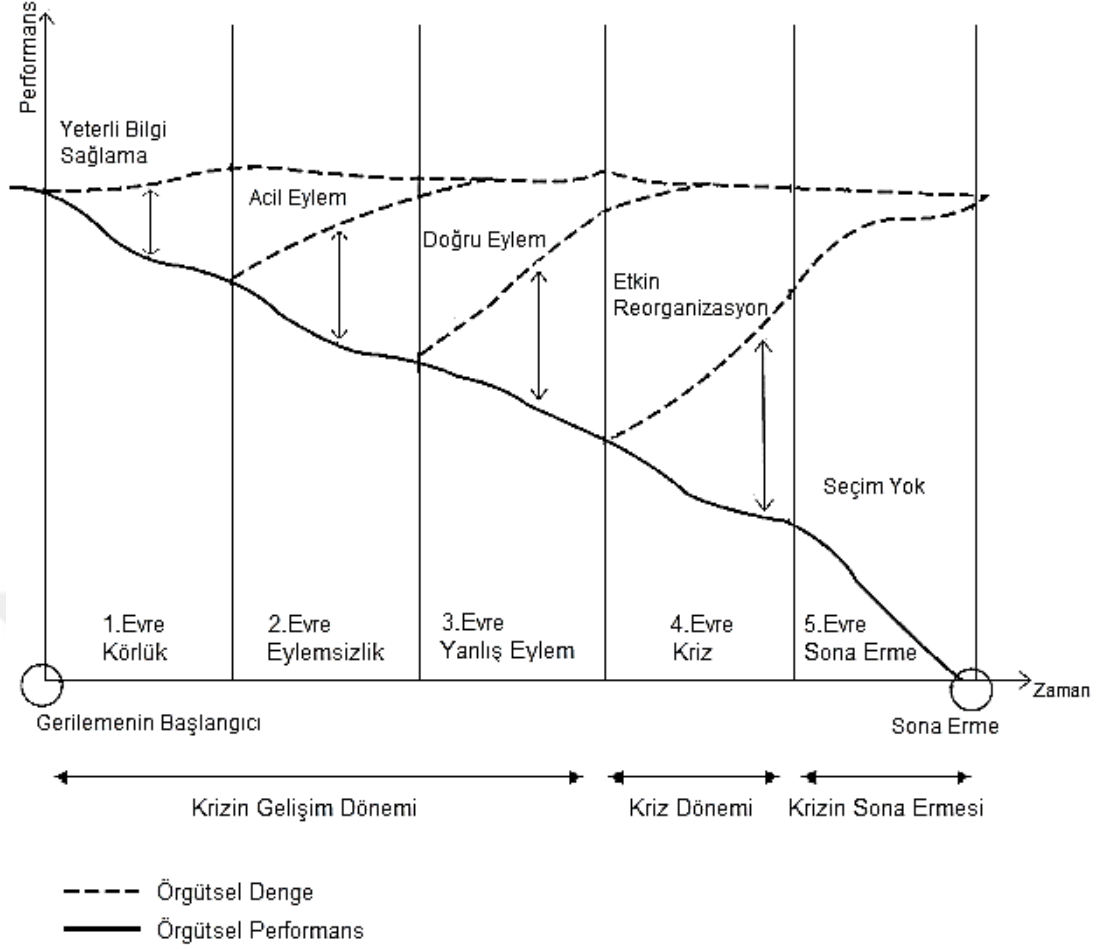
Uluslararası Kriz Yönetimi Enstitüsü'nün Grafik-1'de gösterilen 2016 yılına ilişkin araştırma sonucu, krizlerin üçte birinin aniden ortaya çıktığını üçte ikisinin ise sinsice (için için) geliştiğini ortaya koymaktadır. Kısacası, bütün krizler beklenmedik bir anda ve önlenemez şekilde ortaya çıkmamaktadır. Aksine evvelinden defalarca kez ikaz etmektedir. Sonrasında ise, her kriz işletmede küçük veya büyük tsunami etkisi yapmakta ve ardında yıllarca kullanılabilecek dersler bırakmaktadır.

Kriz sürecinin her aşaması kendine has bazı belirtilere sahiptir. Bu belirtileri zamanında sezebilen işletmelerin krizlerle baş edebilme şansı artmaktadır. Araştırmacıların kriz sürecine ilişkin olarak farklı sınıflandırmaları bulunmaktadır. Weitzel ve Jonsson (1989) tarafından yapılan ve yaygın olarak kullanılan sınıflandırmada, “kriz öncesi evre”, “kriz evresi” ve “kriz sonrası evre” genel çerçeveyi oluşturmakta olup, bu evreler örgütsel performans bağlamında ele alınarak “körlük”, “eylemsizlik”, “yanlış eylem”, “kriz” ve “sona erme” olmak üzere beş alt bölüme ayrılmaktadır (Bkz. Grafik-2).

⁹² Aykut Kibritçioğlu, “Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Hükümetler, 1969-2001”, *Yeni Türkiye Dergisi, Ekonomik Kriz Özel Sayısı*, Cilt:1, Sayı:41, 174-182, 2001, ss.174-175.

⁹³ Uyan, a.g.e., p.693.

⁹⁴ Fink, a.g.e., p.22.

Grafik-2 İşletmelerde Kriz Süreci ve Aşamaları⁹⁵.

Kriz süreci ile ilgili olarak Weitzel ve Jonsson'un ortaya koyduğu bu modelde işletmelerin krize karşı gösterdikleri tepkiler ve bu tepkiler karşısında performans eğrisinin seyri görülmektedir. Modelin ilk aşaması, örgütün performansındaki düşüş belirtilerine kör olması durumunda ortaya çıkar. İkinci aşama, organizasyonun değişim ihtiyacını kabul ettiği, ancak hiçbir işlem yapmadığı zaman gerçekleşir. Üçüncü aşamada eylemler yapılır, ancak bunlar uygun değildir. Dördüncü aşama krizdir. Son aşamada ise organizasyonda çözülme gerçekleşir⁹⁶.

Bu aşamaya kadar kriz sürecinin toplam beş aşamada incelenmiş olması, her kriz sürecinde bu aşamaların birbirini takip edeceği anlamına gelmemektedir. Örgütün ilk 4 aşamayı yaşamadan doğrudan 5'inci aşamayla karşılaşması yahut ileri bir aşamadan daha geri bir aşamaya geçisi söz konusu olabilir. Bu tür geçişler krizin olumsuz etkilerinin ortadan kaldırılması fakat krize neden olan durumun varlığını

⁹⁵ William Weitzel and Ellen Jonsson, "Decline in Organizations: A Literature Integration and Extension", *Administrative Science Quarterly*, Vol:34, No:1, 91-109, 1989, p.102.

⁹⁶ Richard H. Hall, *Organizations Structures, Processes and Outcomes*, Prentice Hall, 8.ed., New Jersey, 2002, p.194.

sürdürmesi halinde gerçekleşir⁹⁷. Bu durum, krizin geçici olarak kontrol altına alındığı şeklinde yorumlanabilir.

1.1.6.1. Körlük Aşaması

Krizler her ne kadar aniden ortaya çıkan gelişmeler olarak tanımlansa da, krize neden olan etkenler, işletmede performans kaybı başlamadan evvel belirir. Bu aşamada, krize neden olabilecek çevre değişimlerini önceden sezebilen işletmeler tedbirler alarak krizi önleme veya daha az bir kayıpla atlama olanağını elde edebilirler. Ne var ki, birçok işletme krizle ilgili değişimleri işletmede performans kaybı başlamadan önce hissedemez. İşte, örgütün dış çevresindeki değişimleri önceden sezerek tedbir alamadığı, örgütsel bir takım yetersizlikler ve performans düşüklüğü gibi krize işaret eden bazı ipuçlarının geliştiği bu aşama krizin “körlük” aşaması olarak adlandırılır⁹⁸. Bu dönemde enformasyon sağlama, amaç belirleme, örgüt geliştirme, katılımcı yönetim gibi çalışmalara ağırlık verilerek örgütsel performans tekrar dengeye getirilebilir⁹⁹.

1.1.6.2. Eylemsizlik Aşaması

Bu aşamada işletmede performans kaybı başlamasına rağmen, söz konusu performans kayıpları henüz işletmenin yaşamını tehdit edecek boyutta olmadığı için, bazı yöneticiler bu olumsuz gelişmeleri önemsemez ve hiçbir önlem almazlar. İşte yöneticilerin performans kaybını geçici ve bir bakıma konjonktürel bir sonuç olarak görerek gözardı ettiği bu dönem krizin “eylemsizlik” veya “eyleme geçememe” aşaması olarak anılır. Bu safhanın en çarpıcı belirtileri; kârlarda düşüş, satışlarda azalış, stoklarda artış ve iş süreçlerindeki aksaklıklarda artıştır¹⁰⁰. Bu dönemde yöneticiler, örgütte baş gösteren sıkıntıların geçici olduğunu düşünerek ve yapılacak değişikliklerin mevcut dengeyi bozmasından endişe ederek beklemeyi tercih ederler¹⁰¹. Böylece, krizin sinyallerine uygun önleyici faaliyetlerin yapılmaması yönetilebilir bir krizi yönetilemez hale getirir. Bu aşamada işletmede yöneticinin rolü ve liderliğin önemi artar.

⁹⁷ Ataman, a.g.e., s.248.

⁹⁸ Seda Kaya, “Kriz Yönetimi ve Ekonomik Krizlerin İşletmeler Üzerindeki Etkileri”, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2009, ss.26-27 (*Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*).

⁹⁹ Gökhan Arslan, “Liderliğin Kriz Yönetimine Etkisi Üzerine Bir Araştırma”, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2013, ss.51-52 (*Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*).

¹⁰⁰ Avgan, a.g.e., ss.29-30.

¹⁰¹ Weitzel and Jonsson, a.g.e., pp.100-101.

1.1.6.3. Yanlış Eylem Aşaması

Zaman içinde performans düşüşü işletmenin yaşamını tehdit eden bir boyuta ulaşır ve yöneticiler bu sorunun çözümü için, panik halinde eyleme geçmek zorunda kalırlar. Yöneticiler, personelin bir kısmını işten çıkararak ve bazı harcamaları kısarak aldıkları yüzeysel önlemlerle işletmenin zararını azaltmaya çalışırlar. Sorunun asıl kaynağını kurutacak eylemlerden ise uzak kalırlar. Krizin “yanlış eylem” aşaması olarak anılan bu dönemde alınan bu yüzeysel önlemler, işletmenin zararını kısmen azaltsa da asıl sorunun teşhisine ve çözümüne katkıda bulunmadığı için işletmenin krize sürüklenmesine engel olamamaktadır¹⁰². Dolayısıyla örgüt içindeki karmaşa ve huzursuzluk artmakta ve krizin eşiğine gelinmektedir. Bu aşamada şirketin isabetli kararları ve doğru eylemleri ile gittikçe düşen örgütsel performans tekrar eski dengesine getirilebilir. Krizin gelişim dönemini tamamladığı bu aşamada işletme kriz ortamına girmeden önceki son şansın kullanır.

1.1.6.4. Kriz Aşaması

Kriz sürecinin kriz öncesi dönemdeki ilk üç safhasında asıl sorunlar teşhis edilip çözülmemişse kriz ortaya çıkar. Ortaya çıkan karmaşıklık bu safhada iyice şiddetlenir. Yönetimde kızgınlık ve telaş olur. İşletme yöneticileri günü kurtarmaya çalışırlar, yeni planlar yapılmaz¹⁰³. İşletme içindeki gerilim alt kademelere doğru yayılır. Herkes çok çalışır, ancak başarı bir türlü gerçekleşmez. Nihayetinde örgüt iklimi bozulur. Artık “kriz” safhasına gelinmiştir. Bu aşamada, problemler işletmeyi sosyal alanda da etkiler. Çalışanlar, müşteriler, satıcılar gibi kişi ve gruplar işletmeyle olan ilişkilerini sınırlamaya başlarlar. Bu safhada kriz işletme dışındaki grupların da ilgisini çeker bir hal aldığı için basın ve diğer hedef kitleler ile iletişim önem arz eder¹⁰⁴. Bu basamakta işletmeler, krizin etmenlerinden arındırılmış bir yeniden yapılanma projesi uygulayarak yaşamlarını devam ettirebilme şansı kazanabilirler¹⁰⁵.

Yapılan bir araştırmaya göre işletmelerde özellikle hizmet ve üretim ile ilgili sorunların çoğunun (yaklaşık %94’ü) sistemden, az bir kısmının ise (%6’sı) özel nedenlerden kaynaklandığı tespit edilmiştir. Sistemden kaynaklanan sorunların sorumluluğu ise yöneticilere aittir¹⁰⁶. Dolayısıyla kriz aşamasında hem örgütte oluşan panik ve gerginliğin hem de sistemsel sorunların üstesinden gelmede yöneticilerin

¹⁰² İlke Aksoy, “Çok Uluslu Şirketlerde Kriz Yönetimi”, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2004, ss.12-13 (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**).

¹⁰³ Hasan Tağraf ve N. Talat Arslan, “Kriz Oluşum Süreci ve Kriz Yönetiminde Proaktif Yaklaşım”, **Cumhuriyet Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt:4, Sayı:1, 149-160, 2003, s.152.

¹⁰⁴ Seda Kaya, a.g.e., s.28.

¹⁰⁵ Aksoy, a.g.e., s.13.

¹⁰⁶ Deming, a.g.e., ss.260-261.

organizasyonel anlamda yapacağı hamleler önem arz etmektedir. Bu noktada üst yönetimin yenilenmesi gibi radikal değişikliklere gidilebilmektedir. Ayrıca küçülme de bazen örgütün krizden kurtulmasına hizmet edebilmektedir¹⁰⁷.

1.1.6.5. Sona Erme Aşaması

Örgütün içine düştüğü krize cevap verebilmek için son şansı krizin “sona erme” ya da “çözülme” aşaması olarak adlandırılır¹⁰⁸. Bu aşama bazı örgütler için iyileşmenin başlangıcı, bazıları için ise tamamen bitiş olabilmektedir¹⁰⁹. Eğer işletmenin yöneticileri krizin aşamalarında uygun stratejileri uygulayabilirlerse kriz atlatılabilir hatta avantaja çevrilebilir. Ancak krize zamanında ve uygun yanıtlar verilmezse işletmenin içindeki kaos ve çevresiyle yaşadığı çatışma çözümlenemez bir hal alır ve zaman içinde işletmenin çöküşü kaçınılmaz olur¹¹⁰. İşletmede kaynak yetersizliği, pazar payında düşme, satışlarda azalma, tüketici şikayetleri, iş gücü devrinde artış, stres, panik, işgören şikâyetleri gibi ciddi problemler ortaya çıkar¹¹¹.

1.2. KRİZ YÖNETİMİ

İşletmelerin faaliyette buldukları ortamın hızla değişmesi sebebiyle, özellikle ülkemizdeki yöneticiler arasında, devamlı kriz koşullarında çalıştıkları ve bundan ötürü zaten kriz yönetimi yaptıkları yönünde bir algı oluşabilmektedir. Hâlbuki günümüz hiper rekabet ortamı, bütün ülkelerdeki her türlü kurum için bir belirsizlik getirmektedir. Bu belirsizlik Türkiye gibi ülkelerde daha çok iktisadi ve siyasi istikrarsızlıktan; gelişmiş ülkelerde ise yeni teknolojiler, birleşmeler, deregülasyon gibi durumlardan kaynaklanabilmektedir. Öte yandan, iş ortamındaki sürekli değişim kriz ihtimallerini artırıyor olsa bile kriz ortamı anlamına da gelmemektedir. Dolayısıyla yöneticilerin kriz yönetimini sürekli uyguluyor olduklarını zannetmeleri ilgili işletmedeki bir yönetim zafiyetine de işaret edebilmekte ve işletmede krizin başarıyla yönetilmesine engel olabilmektedir.

Bir işletmenin belirlediği stratejinin ve bu stratejiye ilişkin uygulamalarının işletmenin gelişimine katkı sağlayıp sağlamadığını ortaya koyan başlıca unsur

¹⁰⁷ Arslan, a.g.e., s.54.

¹⁰⁸ Avgan, a.g.e., s.32.

¹⁰⁹ Toby J. Kash and John R. Darling, “Crisis Management: Prevention, Diagnosis and Intervention”, *Leadership and Organization Development Journal*, Vol:19, No:4, 179-186, 1998, p.182.

¹¹⁰ Seda Kaya, a.g.e., s.29.

¹¹¹ Ferudun Sezgin, “Kriz Yönetimi”, *Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:4, Sayı:8, 181-195, 2003, s.189.

finansal performans ölçütleridir¹¹². Bu sebeple yöneticiler, danışmanlar ve araştırmacılar genellikle işletmenin finansal performansı ve büyüme üzerine odaklanmaktadır. Bu durum kimi zaman işletmede gelişen bir krizin farkına varamamalarına yol açmaktadır. Oysaki krizler genel olarak habersiz gelmemektedir. Tıpkı depremler gibi zamanı belli olmasa da erken uyarı sinyalleri söz konusudur. Ancak, tüm sinyallere rağmen bazı yöneticilerde vurdumduymazlığa varan bir iyimserlik gözlenebilir¹¹³. Bu iyimserlik hali güzel olsa da fazlası rehavete yol açmaktadır. Dolayısıyla yöneticilerin derhal durumun ciddiyetinin farkına varıp, uzun dönemli çözümler bulmak ve zorlukların üstesinden gelebilmek için hızla hareket ederek örgütte çeşitli reformlara gitmeleri gerekmektedir. Doğru çözümü bulmak hızlı ve kolay olmayacaktır. Hatta yönetici açısından liderlik, sıkı çalışma, cesaret, yenilik, fedakârlık gibi meziyetleri gerektirecektir. Ancak yöneticilerin bu süreçte gerekli davranışları sergileyememesi halinde çevresel ya da ekonomik nitelikli problemler işletmede daha da büyük bir karmaşaya yol açacaktır. Yöneticiler, krizin etkisi şiddetlendikçe geç kalınmışlık psikolojisine kapılmamalı, aksine koşullarla baş edebilecek bir değişim için hala biraz zamanlarının olduğuna inanmalıdırlar¹¹⁴.

Çalışmanın bu kısmında kriz yönetimi çeşitli açılardan ele alınmıştır. Kriz yönetiminin tanımı ve kapsamı, özellikleri, aşamaları ve kriz döneminde finansal yönetim aşağıda açıklanmaktadır.

1.2.1. Kriz Yönetiminin Tanımı ve Kapsamı

Günümüz yöneticilerinin, buldukları işletmenin ne zaman ve ne türdeki bir krizle karşılaşabileceğini önceden sezebilmeleri ve bu krizin zarar görmeden nasıl aşılabileceğini bilmeleri önem arz etmektedir. Krize karşı uygun tedbirleri almak, oluşacak tehlikelerden minimum zarar ile çıkmak, hatta kriz ortamının gelişmelerini fırsata çevirmek ise etkili bir "kriz yönetimi" uygulamasıyla mümkün olabilecektir.

En yalın ifadeyle kriz, işletmenin faaliyet sürecinde ortaya çıkan sıra dışı gelişmeler; kriz yönetimi ise bu sıra dışı gelişmelere karşı sergilenen davranış

¹¹² Erdal Şen ve Mustafa Bolat, "İşletmelerde Demokratik Yönetim Anlayışının İnovasyon ve Firma Performansı Üzerine Etkisi: İstanbul Avrupa Yakası Lojistik İşletmeleri Üzerine Bir Uygulama", *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:27, 149-172, 2015, s.155.

¹¹³ Rachna Gupta, "Corporate Communication: A Strategic Tool for Crisis Management", *Journal of Economic Development, Management, IT, Finance and Marketing*, Vol:3, No:2, 55-67, 2011, p.56.

¹¹⁴ Vivek Gupta, "The Human Touch Underlying the Current Financial Crisis", *Risk Management: The Current Financial Crises, Lessons Learned and Future Implications*, [e-book], The Society of Actuaries, The Casualty Actuarial Society and The Canadian Institute of Actuaries, 82-84, 2008, p.84. <https://www.soa.org/library/essays/rm-essay-2008.pdf>

biçimidir¹¹⁵. Bu davranış biçimi, işletmenin krizden kaçınmasını, kriz olduğunda ise bu süreci etkili bir biçimde yönetmesini gerektirmektedir¹¹⁶.

Kriz yönetimi; muhtemel bir kriz durumuna istinaden kriz sinyallerinin yakalanması ve değerlendirilmesi ile işletmenin krizi asgari kayıpla atlatabilmesi amacıyla gerekli tedbirlerin alınması ve uygulanması faaliyetlerinden oluşan bir süreçtir¹¹⁷. Bu süreç, krizi tahmin etme, önleme, hazırlanma, özelliklerini belirleme, iyileşme ve öğrenme gibi bir dizi faaliyeti içermektedir¹¹⁸.

Kriz yönetimi, örgütün; maddi ve mali varlığında azalma, kamusal imajında bozulma yahut sağlık ve güvenliğe yönelik tehlike gibi beklenmedik ve arzu edilmeyen durumlar ile süratli ve başarılı bir biçimde mücadele etme yeteneğini ifade eden bir kavramdır¹¹⁹. Bu anlamda kriz yönetimi, işletmenin normal faaliyetlerine devam edebilmesi ve böylelikle paydaşlarının kayıplarının minimize edilmesi amacıyla yürütülen sistematik bir süreci anlatmaktadır¹²⁰.

Kriz yönetimi; olası krizlere karşı önleme ve savunma mekanizmalarını yerleştirmeye, oluşan krizleri yok etmeye ve krizin örgütte yaratabileceği olumsuz etkileri azaltmaya yönelik faaliyetler dizisidir¹²¹. Dolayısıyla kriz yönetimi faaliyetleri, krizin örgüte vereceği potansiyel zararları minimuma indirerek durumu kontrol altına almaya destek olmanın yanı sıra, krizde oluşabilecek fırsatları değerlendirmeyi de kapsamaktadır¹²².

Tanımlarda da görüldüğü gibi kriz yönetimi, yalnızca krizin ortaya çıkmasından sonraki zamanı kapsayan bir uygulama değildir¹²³. Kriz yönetimi, mevcut krizlere karşı önlemler olarak bunların ortadan kaldırılması veya etkilerinin azaltılmasının yanı sıra, olası krizlere karşı hazırlıkların ve korunmanın gerçekleştirilmesi hatta kriz sonrası öğrenme ve rehabilitasyon gibi faaliyetleri de kapsamaktadır. Kriz yönetiminin esası; krizi önceden fark edebilen, türünü belirleyebilen, krize karşı uygun tedbirler alabilen, kendini en hızlı biçimde toparlayabilen ve bu süreçten yeni şeyler öğrenmeyi başarabilen organizasyonlar ortaya çıkarmaktır.

¹¹⁵ Nihat Gültekin ve Emel Aba, "Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerde Kriz Yönetimi: Şanlıurfa Örneği", *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, Cilt:6, Sayı:2, 205-226, 2011, s.211.

¹¹⁶ Özden, a.g.e., s.49.

¹¹⁷ Haşit, a.g.e., s.64.

¹¹⁸ Mitroff and Pearson, a.g.e, p.49.

¹¹⁹ Low Sui Pheng vd., "Crisis Management: a Survey of Property Development Firms", *Property Management*, Vol:17, No:3, 231-251, 1999, p.232.

¹²⁰ M. Christine Pearson and A. Judith Clair, "Reframing Crisis Management", *The Academy of Management Review*, Vol:23, No:1, 59-77, 1998, p.63.

¹²¹ Yaşar Sucu, *Kriz Yönetimi*, Yaşar Sucu Yönetim Serisi: 5, Elit Yayıncılık, Ankara, 2000, s.45.

¹²² Abdullah Soysal vd., "KOBİ'lerde Kriz Yönetimi: Kahramanmaraş'ta Tekstil Sektöründeki KOBİ'lerde Bir Uygulama", *Selçuk Üniversitesi S.B.E. Dergisi*, Sayı:21, 431-446, 2009, s.435.

¹²³ Ramazan Göral, "Turizm Sektöründe Stratejik Kriz Yönetimine İlişkin Bütünsel Bir Çerçeve", *Selçuk Üniversitesi S.B.E. Dergisi*, Sayı:32, 89-101, 2014, s.93.

1.2.2. Kriz Yönetiminin Özellikleri

Kriz yönetimi; sadece kriz dönemini değil kriz öncesi ve sonrasını da kapsayan, alışılmışın ötesinde bir yöneticilik anlayışını gerekli kılan, kendine has bazı nitelikleri olan, birçok safhadan meydana gelen, devamlı ve karmaşık bir süreci ifade etmektedir¹²⁴.

İşletmelerde kriz yönetiminin başlıca özellikleri aşağıda sıralanmaktadır¹²⁵.

- Kriz yönetimi, işletmenin varlığı için tehlike oluşturan durumlarla ilgilidir,
- Çok çeşitli aşamaları olan komplike bir procestir,
- İşletmenin olası krizlere karşı her zaman hazırlıklı olmasına destek olur,
- Stratejik yönetim ve risk yönetimi ile bağlantılıdır,
- Kriz türüne ve işletme özelliklerine bağlı olarak farklı uygulamaları içerir,
- Krizlerin sebep olacağı zararları sınırlamayı sağlar,
- Kriz ortamında oluşan fırsatları yakalayarak değerlendirmeyi de hedefler,
- Esnek ve yaratıcı düşünceye sahip bir yöneticilik anlayışını gerektirir,
- İşletmede yenilikler için tetikleyici bir role sahiptir, böylece standart usullerin dışına çıkılmasını sağlar,
- İşletmeye bazı ilave maliyetleri yükler.

1.2.3. Kriz Yönetimi Süreci ve Aşamaları

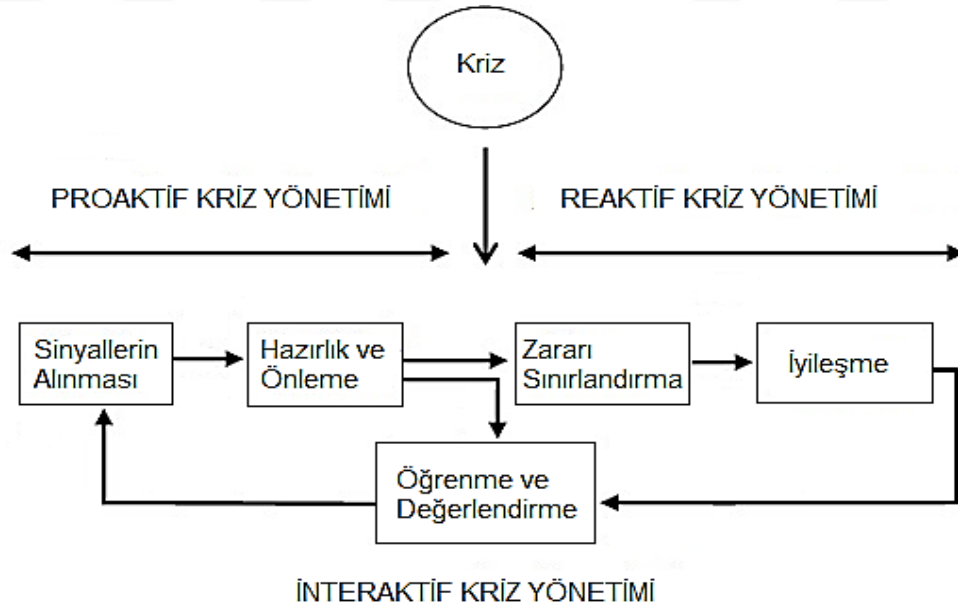
Organizasyonlarda kriz yönetimi sürecine ilişkin olarak literatürde çeşitli çalışmalar mevcuttur. Mitroff ve Pearson (1993) tarafından gerçekleştirilen ve yaygın olarak kullanılan kriz yönetimi modeli; kriz türüne bakılmaksızın bütün krizlerin geçirdiği 5 farklı evrenin yönetimini içermektedir. Bu modelde de, “kriz öncesi işletme yönetimi”, “kriz anı işletme yönetimi” ve “kriz sonrası işletme yönetimi” genel çerçeveyi oluşturmaktadır. Bu evreler “kriz sinyallerinin alınması”, “krize hazırlık ve önleme”, “zararı sınırlandırma”, “iyileşme”, “öğrenme ve değerlendirme” olmak üzere beş alt bölüme ayrılmaktadır (Bkz. Şekil-4).

¹²⁴ Mitroff and Pearson, a.g.e., p.49.

¹²⁵ Renée Löwhagen, “Decision-Makers Behind Effective Crisis Management: An Industry Comparison of a Crisis Prepared Approach Among Small and Medium-Sized Enterprises”, Jönköping University, Jönköping, Sweden, 2015, pp.8-10 (**Unpublished Master Thesis**); Özden, a.g.e., ss.50-51; Bertrand Robert and Chris Lajtha, “A New Approach to Crisis Management”, **Journal of Contingencies and Crisis Management**, Vol:10, No:4, 181-191, 2002, p.186.

Kriz öncesinde; muhtemel bir krizin önceden fark edilebilmesi ve önlenmesine yönelik faaliyetler gerçekleştirilmelidir. Kriz anında; kriz ortamının koşullarına uyabilmeyi ve örgütsel hedeflere ulaşabilmeyi sağlayacak nitelikteki kararların hızla alınması, bu kararların derhal uygulamaya konulması ve krizin atlatılabilmesi önem kazanmaktadır. Kriz sonrasında ise; muhtemel gelişmelere uyum sağlayabilecek bir örgüt yapısının oluşturulması ve örgüt kültüründe bazı değişiklikleri içeren çalışmalar söz konusudur¹²⁶.

Krizler aslında şekillendirilebilir, dinamik, kontrol edilebilir ve uygun stratejilerle yönetilebilir süreçlerdir. Kriz konusunda yapılan çalışmalar, kriz yönetimi sürecine, proaktif, reaktif ve interaktif olmak üzere 3 temel stratejiyle yaklaşıldığını ortaya koymaktadır. Proaktif kriz yönetimi modeli; krizin henüz ortaya çıkmadan önce öngörü ve hazırlıkla engellenebileceğini göstermekte olup sinyal alma ve hazırlanma/önleme evrelerini içermektedir. Reaktif kriz yönetimi modeli; krizin ortaya çıkmasından sonra yapılacak faaliyetlere odaklanmakta olup zararı sınırlama ve iyileşme evrelerini kapsamaktadır. Burada hedef, krizin vereceği zararları en aza indirebilmek ve olabildiğince çabuk toparlanabilmektir. Bu iki model arasındaki öğrenme evresi olarak interaktif (etkileşimli) kriz yönetimi modeli ise; kriz yokken yahut kriz tecrübesinin ardından plan ve hazırlıkların devamlı gözden geçirilmesini sağlamak ve krizin bütün evrelerini bütüncül bir şekilde entegre etmektedir¹²⁷.

Şekil-4 İşletmelerde Kriz Yönetimi Süreci ve Aşamaları¹²⁸

¹²⁶ Seda Kaya, a.g.e., s.25.

¹²⁷ Holly M. Hutchins and Jia Wang, "Organizational Crisis Management and Human Resource Development: A Review of the Literature and Implications to HRD Research and Practice", *Advances in Developing Human Resources*, Vol:10, No:3, 310-330, 2008, p.316 ; Matthew W. Seeger vd., *Communication and Organizational Crisis*, Praeger Publishers, Connecticut, 2003, p.96.

¹²⁸ Mitroff and Pearson, a.g.e., p.21.

Aşağıda işletmelerde kriz yönetimi sürecinin aşamalarına ve her bir aşamada uygulanan başlıca çalışmalara yer verilmektedir.

1.2.3.1. Kriz Sinyallerinin Alınması

Krizler, bütün şiddetiyle meydana gelmeden önce firmalara bazı sinyaller vermektedir. Çünkü birçok kriz aslında birden bire ortaya çıkmamakta ve kendini zayıf sinyallerle dahi olsa önceden duyurmaktadır. Dolayısıyla işletmelerin bu sinyalleri zamanında tespit ederek, tutarlı ve kalıcı önlemler almaları gerekmektedir¹²⁹. Aksi halde kriz, yönetimin bu sinyalleri algılayamaması (körlük) veya kayıtsız kalması (eylemsizlik) gibi davranış eksikliğinin sonucu işletmenin yaşamını tehdit edecek bir boyuta ulaşacaktır.¹³⁰. Ne yazık ki organizasyonların birçoğu proaktif davranmayı yani krize önceden hazırlanmayı, getirisi hemen ve net bir biçimde gözükmediğinden masraf olarak görebilmektedir.

Bu aşamada yapılabilecek kriz yönetim çalışmalarından bazıları şunlardır¹³¹.

- Krizin gönderdiği sinyalleri alabilecek erken uyarı sistemlerinin kurulması,
- İç ve dış çevrenin sürekli izlenerek analizinin yapılması.

1.2.3.2. Krize Hazırlık ve Önleme

Bu aşamada, sinyalizasyon sistemleri sayesinde sezilen belirtilere göre yakalanan veriler doğrultusunda olası bir krizde kullanılacak krizi önleme ve koruma mekanizmalarının oluşturulmasına çalışılır. Krizi önlemeye yönelik belirlenen bu tedbirler üst yönetime sunulur. Söz konusu mekanizmalar, örgütün departmanlarını ve çevresini krizin yol açacağı zararın etkilerinden korumaya yönelik faaliyetleri kapsamaktadır¹³².

Bu aşamada yapılabilecek kriz yönetim çalışmalarından bazıları şunlardır¹³³.

¹²⁹ Sascha Götte, *Fallstudien zum Krisenmanagement*, Konstanzer Managementschriften Band 4, Hochschule Konstanz Technik Wirtschaft und Gestaltung (HTWG), 1.Auflage, Konstanz, 2007, s.V.

¹³⁰ Hilal Hümeýra Erdoğan, "Global Mali Krizin KOBİ'lerin Finansal Yapıları Üzerine Etkileri: İzmir İli Tekstil Sektöründe Bir Araştırma", Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2010, s.21 (*Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*).

¹³¹ Cihan Seçilmiş ve Yaşar Sarı, "Kriz Dönemlerinde Konaklama İşletmelerinin Kriz Yönetimi Uygulamaları Üzerine Bir Araştırma", *Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt:15, Sayı:1, 501-520, 2010, s.505.

¹³² Tuncer Asunakutlu ve Serdar Dirlik, "Kriz Yönetimi Stratejileri ve Kriz Sonrası Yeniden Yapılanma", *Kriz Yönetimi*, Der: Haluk Sumer ve Helmut Pernsteiner, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 33-60, 2009, s.46.

¹³³ Akıncı, a.g.e., ss.114-145; Gerhard Nanning und Kai Daniels, "Krisenmanagement 2.0: Von der Illusion der Kontrolle zum Management von Marktunsicherheiten", *Stern Stewart Research*, Vol:45, 2009, s.1.

- Olası krizlerin öngörülerek kriz yönetimi süreçlerinin özetlendiği kriz yönetim planlarının hazırlanması,
- Krizin meydana gelmesini önlemeye çalışan ve kriz olduğunda kontrolünü sağlamaya çalışacak olan kriz yönetim ekibinin belirlenmesi,
- Ortaya çıkabilecek olumlu ve olumsuz durumların ve sonuçların ayrıntılı olarak tanımlandığı kriz senaryolarının hazırlanması,
- Acil durumlarda kritik bilgilere hemen ulaşılabilmesi, kararların zamanında alınabilmesi ve paydaşlarla iletişime geçilebilmesi amacıyla bilginin etkin kullanılması,
- Örgüt üyelerini krizle birlikte yaşanacak olan değişime hazırlamak amacıyla gerekli eğitimin ve motivasyonun verilmesi,
- İşletmelerin iç ve dış çevresinde yaşanan ve krize dönüşebilecek değişiklikleri zamanında saptayabilecek nitelikte esnek, yaratıcı ve krize hazır bir örgüt yapısının oluşturulması.

1.2.3.3. Zararı Sınırlandırma

Kriz sinyalleri belirlendikten sonra, alınan önlemlerle krize engel olunamamış ise, kriz işletmeyi etkilemeye başlayacaktır. Böylece artık, muhtemel bir kriz yerine gerçek bir krizin varlığı söz konusudur. Kriz yönetim faaliyetleri, uygun önlemlerin alınarak krizin ortadan kaldırılmasına yahut zararın asgariye indirilmesine yöneliktir. Bu safhada tepe yönetim devreye girer. Krizi çözmek üzere daha evvel hazırlanan planların yerine getirilmesi için ilgili birimlere talimat verir ve faaliyetlerin dosdoğru yürütülmesini izler. Bu safha dikkatle, özenle ve taviz verilmeden yürütülmelidir¹³⁴. Bu safha “zararı sınırlandırma veya krizin denetim altına alınması” olarak adlandırılır.

Bu aşamada yapılabilecek kriz yönetim çalışmalarından bazıları şunlardır¹³⁵.

- Ortaya çıkan acil durumun niteliğini ve etki derecesini ortaya koymak amacıyla krizin boyutlarının belirlenmesi,

¹³⁴Seda Şahin, “Kriz ve Kriz Yönetimi Kapsamında Küçülme: Konaklama İşletmelerinde Örnek Bir Uygulama”, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir, 2005, ss.71-72 (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**).

¹³⁵Fatih Şen, “Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerde Kriz Yönetimi ve Bir Örnek Olay Analizi”, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman, 2011, ss.53-55 (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**); Melek Vergiliel Tüz, **Kriz Yönetimi: İşletmelerde Uygulama için Temel Adımlar**, Alfa Yayınları, 3.Basım, İstanbul, 2004, ss.90-106.

- Kriz konusunun niteliğine uygun olacak karar alma yöntemlerinden yararlanılması,
- Krizin vereceği hasarları azaltacak ve nakit darboğazından kaçınmayı sağlayacak şekilde finansal yönetim politikasının geliştirilmesi,
- Kriz şartlarında örgütte yaratıcılık ve dinamizmi koruyacak biçimde insan kaynakları politikasının geliştirilmesi,
- Kriz döneminde karar mekanizmasının hızlı işlemesi için işletmede merkezi bir yapılanmaya gidilerek yürütmenin kolaylaştırılmasının sağlanması,
- Kriz anında krizle ilgili grupları ve çalışanları bilgilendirmek amacıyla kriz odası ve acil bilgi merkezinin kurulmasını ve kriz iletişim planının hazırlanmasını içeren etkileşimli halkla ilişkiler ve iletişim politikasının oluşturulması.

1.2.3.4. İyileşme

Kriz döneminde işletme olağanüstü koşullara göre yönetildiğinden, işletmedeki emir komuta zinciri kriz döneminin koşullarına göre yeniden yapılandırılmakta, buna bağlı olarak görev, yetki ve sorumluluk dağılımında geçici değişiklikler görülebilmektedir. İşletmenin yönetim yapısındaki bu değişim, işletmenin alt sistemleri arasındaki bağları ve hiyerarşik ilişkileri zayıflatarak örgütün normal koşullardaki çalışma düzenini bozabilmektedir. Dolayısıyla krizin atlatılmasından sonra, kriz dönemindeki olağanüstü şartlara göre düzenlenmiş olan örgütsel yapının normal çalışma düzenine döndürülmesi gerekmektedir¹³⁶. Kriz döneminde örgütsel sistemde oluşan bu bozulmaların giderilmesine ilişkin yapılması gereken kısa ve uzun dönemli çalışmalar “iyileşme veya normal duruma dönüş” şeklinde anılan bu aşamada gerçekleştirilmektedir.

Bu aşamada yapılabilecek kriz yönetim çalışmalarından bazıları şunlardır¹³⁷.

- Örgütün kriz öncesindeki şartlara geri getirilmesi, kriz anında alt sistemleriyle ilişkilerinde oluşan bozulmaların düzeltilmesi ve örgütün değişen çevre koşullarına tekrar uyumu için yeniden yapılanma çalışmalarına girişilmesi,
- Kriz sonrası çalışanlarda ortaya çıkabilecek korku, bitkinlik, güvensizlik, aşırı tepki, stres gibi olumsuz davranışların giderilmesi amacıyla örgütün insan faktörü için rehabilitasyon çalışmalarının yapılması.

¹³⁶ Avgan, a.g.e., ss.53-54.

¹³⁷ Akıncı, a.g.e., ss.167-169 ; Tüz, a.g.e., ss.118-120.

1.2.3.5. Öğrenme ve Değerlendirme

Kriz yönetim sürecinin son adımı “öğrenme ve değerlendirme” olup bu aşamada kriz dönemlerinde verilen karar ve alınan önlemler incelenerek değerlendirilir. Burada amaç, gelecekte karşılaşılabilecek krizlere hazırlık yapabilmek ve söz konusu krizlerle daha etkili mücadele edebilecek bir yapılanmayı sağlamaktır¹³⁸. Her krizin kötü yanları kadar iyi yanları da vardır. Kötü yanı, şirkete verdiği zarardır. İyi yanı ise, şirkete yeni bir krizden kaçınmaya yardımcı olabilecek bir deneyim kazandırmasıdır. Bu bazen krizin tek iyi yanındır¹³⁹.

Bu safhada yapılabilecek kriz yönetim çalışmalarından bazıları şunlardır¹⁴⁰.

- Krizden çıkan örgütün içinde bulunduğu durumun her anlamda (mali, beşeri vb.) ortaya konarak değerlendirilmesi amacıyla durum analizinin yapılması,
- Durum analizi sonucuna bağlı olarak örgütün kriz sonrası faaliyet ölçeğinin belirlenmesi,
- Faaliyet ölçeği doğrultusunda örgütün amaçlarının belirlenmesi ve düzenli aralıklarla revize edilmesi.

1.2.4. Kriz Döneminde Finansal Yönetim

Krizler, işletmelerin en fazla finansal yapısı üzerinde etkili olmaktadır. Finansal sistem, işletmenin bir nevi kan dolaşım sistemi olup, varlığının devamını sağlamaktadır. Bu bakımdan işletmenin finansal alt sistemi ile diğer alt sistemleri arasında uyum sağlanmalıdır. İşletmede; finansal yapı ile amaçlar, kapasite, üretim ve pazarlama gücü uyumlu olmalıdır. Aslında, doğal afetler dışında işletmenin dış kaynaklı krizlere dayanma gücünü sağlam bir finansal yapıya sahip olup olmaması belirlemektedir¹⁴¹. Nitekim, işletmelerin krize girmelerindeki en büyük etkenlerden biri finansal yapılarının yetersiz olmasıdır.

İşletmenin finansal kaynakları; sahip ve ortaklardan sağlanan özkaynaklar ve kısa ve uzun vadeli borçlanmayla elde edilen yabancı kaynaklardan oluşmaktadır¹⁴². Kriz zamanlarında faiz oranlarında görülen ani yükselmeler işletmenin ödemekle

¹³⁸ Halil Can, **Organizasyon ve Yönetim**, Siyasal Kitabevi, 7.Basım, Ankara, 2005, ss.398-400.

¹³⁹ Harvard Business Essentials, **Yöneticinin El Kitabı**, Çev: Ümit Şensoy, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 3.Basım, İstanbul, 2015, ss.185-186.

¹⁴⁰ Mücahit Meydan, “Kriz Yönetimi ve Muhtemel Bir Krize Karşı İşletmelerin Hazırlıklarına Yönelik Alan Araştırması (Denizli Tekstil İşletmeleri Örneği)”, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon, 2005, ss.92-93 (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**); Özden, a.g.e., s.89.

¹⁴¹ Özden, a.g.e., ss.97-98.

¹⁴² Ümit Gücenme, **Mali Tablolar Analizi ve Enflasyon Muhasebesi**, Aktüel Yayınları, 5.Basım, Bursa, 2005, ss.31-32.

yükümlü olduğu kredi faizleri sebebiyle krizin derinleşmesine yol açmaktadır. Öte yandan, kriz zamanlarında yaşanan tahsilat güçlükleri işletmenin likidite durumunu olumsuz etkilemektedir¹⁴³.

Kriz yönetimi sürecinde, gerek krize hazırlık gerekse kriz safhasında finansal yönetim önemli bir role sahiptir. Kriz öncesinde şirketin finansal yapısını güçlendirme, kriz döneminde ise likit sıkıntısından kaçınma önem kazanmaktadır. Kriz döneminde borçlanma ve likidite konusunda daha dikkatli olunması gerekmektedir. İşletmelerin kriz döneminde kullanabileceği finansal politikalar ve araçlar nakit girişini artırmaya ve nakit çıkışını azaltmaya yöneliktir. Bu uygulamalar özellikle finansal krizlerle mücadelede oldukça önemlidir. Kriz döneminde başarılı bir nakit yönetimi için başlıca uygulamalar aşağıda sıralanmaktadır¹⁴⁴.

1.2.4.1. Nakit Girişini Artırmaya Yönelik Uygulamalar

- Kriz ortamının yaratabileceği yeni pazar ve iş imkânlarına ve ihracata odaklanması,
- Alacakların sıkı bir şekilde takip edilmesi, gecikmiş ve şüpheli alacakların tahsil edilmesi,
- Kampanyalı satışlar yapılarak eldeki stokların eritilmesi,
- Mevcut banka kredilerinin artırılması, kredi çeşitlendirilmesine gidilmesi, daha fazla sayıda banka ile kredi anlaşması yapılması,
- Bankalara alternatif olarak diğer finans kuruluşlarından kredi alınması,
- Hissedarların şahsi nakit kasalarına başvurulması,
- Yakın ilişkide bulunan (bayi, tedarikçi, müşteri gibi) kurumlardan kredi alma yoluna gidilmesi,
- Şirkete veya ortaklara ait menkul değerlerin ve araçların satılması,
- Şirketin veya ortakların gayrimenkullerinin satılması,
- Elde bulunan taşıt, makine ve donanım gibi demirbaşların satılarak nakde dönüştürülmesi,
- Daha evvel yapılmış olan iştiraklerin satılarak tasfiye edilmesi,
- Hissedarların ellerinde bulunan fikri mülkiyet vb. gibi diğer varlıkların satılması,
- İşletmeye nakit girişi sağlayacak şekilde yeni şahıs veya şirketlerin ortak alınması.

¹⁴³ Akıncı, a.g.e., s.156.

¹⁴⁴ Özden, a.g.e., ss.105-108.

1.2.4.2. Nakit Çıkışı Azaltmaya Yönelik Uygulamalar

- Telefon, su ve elektrik giderlerinin tasarruf tedbirleriyle kısılması,
- Yemek, ağırlama ve kırtasiye giderlerinin kısılması,
- Araç, servis kullanımı, görev gezileri gibi ulaşım giderlerinin kısılması,
- Ofis ve şubelerin daha uygun kirali yerlere taşınması,
- Kira ve işletme giderlerinden kaçınmak için verimsiz şubelerin kapatılması, gerekirse home-ofis tarzında faaliyetlerin sürdürülmesi,
- Atıl duran veya verimsiz olan şube ve satış noktalarının devredilmesi,
- Vergi ve sigorta ödemelerinin taksitlendirilmesi,
- Ücret artışlarına gidilmemesi, ilave olanakların kaldırılması, part-time çalışma vb. gibi uygulamalara geçilerek personel giderlerinin kısılması,
- Verimsiz şube ve işyerlerinin kapatılması, görevlerin birleştirilmesi vb. gibi yollarla özenli bir biçimde personel azaltımına gidilmesi,
- İhracatçı ve yurt içi satıcı firma ödemelerinin ertelenmesi,
- Taşeron hak edişlerinin ve satış komisyonlarının barterle ödenmesi,
- Borçların ödenmesinde enstrüman değiştirerek vade artırımına gidilmesi,
- Dış kaynaklardan yararlanmaya (outsourcing) ağırlık verilmesi,
- Stok düzeylerinin düşürülerek hammadde alımlarının azaltılması,
- Esnek üretime ya da siparişe göre üretime geçilerek işletme ve stok giderlerinin azaltılması,
- Kur riski olan döviz bazlı alımlardan ve ithal hammaddelerden yerli hammaddelere geçilmesi,
- Yatırımların durdurularak ertelenmesi,
- Pahalı demirbaşların leasing yoluyla alınması.

1.3. EKONOMİK KRİZLER

Çalışmanın bu kısmında ekonomik krizler çeşitli açılardan ele alınmıştır. Ekonomik krizin tanımı, nedenleri ve etkileri, türleri, küresel ekonomik krizler ve Dünya ekonomisinde yaşanan başlıca krizler aşağıda açıklanmaktadır.

1.3.1. Ekonomik Krizin Tanımı

İktisat literatüründe kriz kavramı; durgunluk, çöküntü, bunalım, güç dönem ya da buhran gibi terimlere karşılık gelmektedir. Genel anlamda, ani ve beklenmeyen bir durumda ortaya çıkan ve ülke ekonomisini önemli ölçüde sarsan olaylar ekonomik krizi tanımlamaktadır¹⁴⁵.

Ekonomik kriz, ekonomideki karar birimleri olan hanehalkı, firmalar ve devletin davranış ve faaliyetlerinde iç ve dış konjonktür sebebi ile meydana gelen ani ve beklenmeyen değişimler olarak ifade edilmektedir¹⁴⁶. Ekonomik kriz; herhangi bir mal, hizmet, üretim faktörü veya döviz piyasasındaki fiyat ve/veya miktarlarda, kabul edilebilir bir değişme sınırının ötesinde gerçekleşen şiddetli dalgalanmaları içermektedir¹⁴⁷.

Kronik ve yüksek enflasyon, devalüasyon, hükümetin radikal para politikaları, dış ticarete dengesizlikler, artan iç ve dış borç yükü gibi unsurlar ekonomik krizin başlıca kaynaklarıdır¹⁴⁸. Öte yandan, ekonomik krizlerin kaynağı, daima ekonomik sebepler değildir. Sosyal, siyasal, ekolojik faktörler ya da örgütsel faktörler de ekonomik krize kaynaklık edebilmektedir.

Ekonomik kriz, ekonomideki ani ve beklenmeyen bazı gelişmelerin; makro düzeyde ülke ekonomisini, mikro düzeyde ise firmaları ciddi ölçüde etkileyecek sonuçlar ortaya çıkarmasıdır. Ekonomik krizler çeşitli biçimlerde meydana gelebilmektedir. Üretimde hızlı daralma, fiyatlar genel seviyesindeki ani düşme, iflasların artması, işsizlik oranının artması, ücretlerde gerileme, borsanın çökmesi, spekülasyon hareketleri gibi durumlar ekonomik krizlere ilişkin başlıca örneklerdir¹⁴⁹. İşletmelerde ise ekonomik krizin süreci, çoğunlukla satışların düşüşü ile başlamakta ve pazar payının kaybı ve gelirlerin azalması ile devam etmektedir¹⁵⁰.

¹⁴⁵ Fatih Yücel ve Hüseyin Kalyoncu, "Finansal Krizlerin Öncü Göstergeleri ve Ülke Ekonomilerini Etkileme Kanalları: Türkiye Örneği", *Maliye Dergisi*, Sayı:159, 53-69, 2010, s.54.

¹⁴⁶ Gülgün Çiğdem, *Küresel Ekonomik Kriz ve Etkileri ve Medya*, Umutepe Yayınları, Kocaeli, 2014, s.29.

¹⁴⁷ Kibritçioğlu, a.g.e., ss.174-175.

¹⁴⁸ Mehmet Gençtürk, *Kriz Döneminde Şirketlerin Hisse Yapılarının Performanslarına Etkisi*, Ekin Kitabevi, Bursa, 2004, s.7.

¹⁴⁹ Aktan ve Şen, a.g.e., ss.1226-1228.

¹⁵⁰ Gülpınar Kelemci Schneider, "Müşteri Değeri Yönetiminin Kriz Dönemlerine Uyarlanması Üzerine Bir Analiz", *Kriz Yönetimi*, Der: Haluk Sumer ve Helmut Pernsteiner, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 583-612, 2009, s.591.

1.3.2. Ekonomik Krizin Nedenleri ve Etkileri

Ekonomik krizler, 1990'lardan itibaren ülke ekonomilerinde daha fazla görülmeye başlamıştır. Bu duruma yol açan temel neden olarak ise 1980'li yıllardan itibaren hızlanan finansal liberalizasyon gösterilmektedir. Finansal liberalizasyon, krizlerin meydana gelmesinde ve diğer ekonomilere yayılmasında önemli bir etken olmuştur. Bu dönemde genel olarak aşağıdaki faktörlerin krizleri tetiklediği belirlenmiştir¹⁵¹.

- Ülke ekonomilerinde artan finansal serbestleşme uygulamalarının finansal denetimin azalmasına yol açması.
- Finansal faaliyetlerin ve araçların çeşitlenmesi, fakat bunların içerdiği riskleri değerlendirip önleyecek teknik donanımın yetersiz olması.
- Bankacılık sektöründe yaşanan hızlı değişim.
- Makroekonomik politikaların oluşturulmasında, özellikle de para politikası uygulamalarında yaşanan değişim sonucunda, enflasyon hedeflemesinde sadece fiyat istikrarının dikkate alınarak diğer amaçların göz ardı edilmesi.
- Bankacılık sektöründe artan denetimin kâr marjlarını azaltması sebebiyle riski yüksek olan türev ürünlerinin kullanılmaya başlanması.
- Ülkeye gelmiş olan kısa vadeli yabancı fonların ülkeyi hızla terk etmesi.

Ekonomik krizler, reel sektörde ve finansal sektörlerdeki arz fazlalığı ya da talep daralmasından kaynaklanabilmektedir. Üretimde, istihdamda ve fiyatlar genel seviyesinde aniden meydana gelen konjonktürel dalgalanmalar veya ani devalüasyon, vergi oranlarının artırılması gibi devletin ekonomiye müdahale eden politikaları krize yol açabilmektedir. Özellikle dünyada hızla yaşanan bir takım değişimler ülkelere ve işletmelere hem tehlike hem de fırsatlar sunan krizlere yol açmaktadır. Bunlar aşağıda sıralanmaktadır¹⁵².

- Küreselleşme,
- Uluslararası ve bölgesel entegrasyonların öneminin artması,
- Dış ticaretin serbestleşmesi,
- Yeni ve büyük pazarların oluşması,

¹⁵¹ Nihat Altuntepe, "2008 Küresel Krizin Ülkelere İstihdam Yapısı Üzerine Etkilerinin Dinamik Bir Analizi", *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, Cilt:1, Sayı:1, 129-145, 2009, s.131.

¹⁵² Aktan ve Şen, a.g.e., ss.1227-1229.

- Sosyalizmin çöküşüyle piyasa ekonomisine geçiş yapan ülkelerdeki pazarın potansiyeli,
- Bilgi, iletişim ve teknoloji alanındaki yenilikler.

Ekonomik krizleri ortaya çıkaran sebepler arasında yaşanan iflaslar, borsadaki kötü gidişat, ücretlerde düşme gibi ekonomik nedenler de yer almaktadır. Diğer yandan, ekonomik krizlerin kaynağı her zaman ekonomik sebepler değildir. Doğal felaketler, siyasi istikrarsızlıklar, askeri darbeler gibi durumlar da krizlere yol açabilmektedir¹⁵³.

Ekonomik krizler; ortaya çıktığı ülkenin üretim miktarında azalmaya, enflasyon ve işsizlik oranlarında artışa ve gelir dağılımında bozulmaya yol açmaktadır. Krizler, söz konusu ülke ile ekonomik ilişkisi olan diğer ülkeleri de etkilemektedir. Kriz sebebiyle ülkenin ihracatında meydana gelecek azalmaya bağlı olarak uluslararası piyasalarda oluşan olumsuz hava krizin hızla yayılmasına sebep olabilmektedir. Bunun yanı sıra kriz devletin sağlık, eğitim, sosyal yardım gibi alanlardaki harcamalarını da azaltabilmektedir. Ayrıca krizin suç ve yolsuzluk oranında artış, ailevi ilişkilerde bozulma gibi sosyoekonomik etkileri de söz konusudur¹⁵⁴.

Küreselleşme sürecinde ortaya çıkan ekonomik krizlerin bir özelliği de, çok yönlü yansıtma olayı sebebiyle kartopu dinamiği etkisi yapmasıdır. Krizlerin bu etkisi için kümelenme bir çözüm olarak ele alınabilmektedir. Kapitalist sürecin kriz üretici karakterinin, paylaşarak toplulaşan kümelenme modelinin dinamik yapısı ile aşılabilmesi söz konusudur. Kümelenme ile oluşan karşılıklı bilgi akışı, bir yandan yenilikçiliği desteklerken diğer yandan da ekonomik birliktelik sağlamak suretiyle muhtemel ekonomik krizlere karşı koyabilme imkânı tanımaktadır¹⁵⁵.

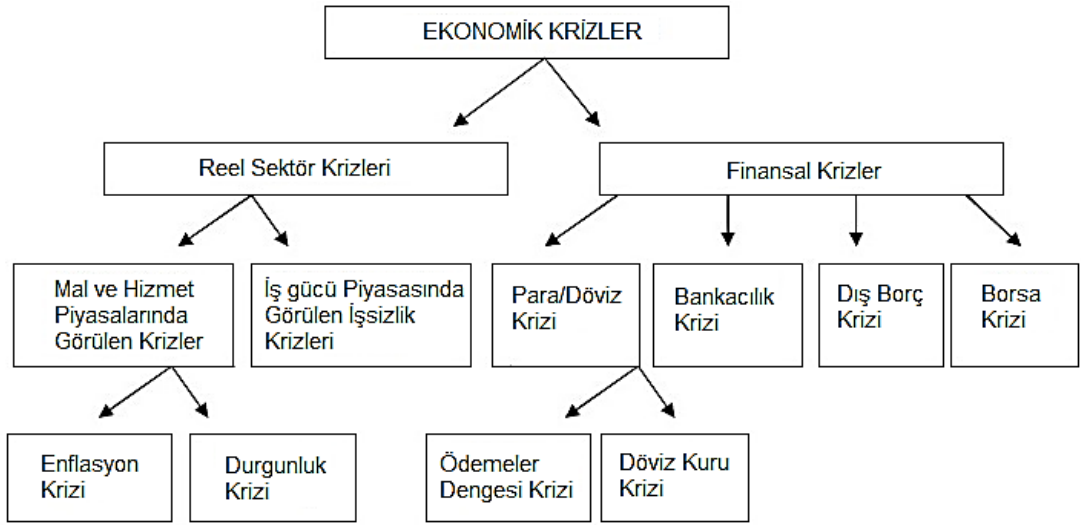
¹⁵³ Pelin Gökalp, "2008 Küresel Ekonomik Krizin Türkiye'de İstihdam Üzerindeki Etkileri", Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2012, s.15 (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**).

¹⁵⁴ Altuntepe, a.g.e.,ss.131-132.

¹⁵⁵ H. Bayram İrhan, "Bölgesel Ekonomilerin Uluslararası İlişkilere Etkisi: Kümelenme Yaklaşımı", **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:2, 6-13, 2010, s.7.

1.3.3. Ekonomik Krizin Türleri

Ekonomik krizler oluşum biçimlerine göre iki ayrı grupta ele alınmaktadır. Birincisi reel sektör krizleridir. Bu krizler, mal ve hizmet piyasalarında görülen enflasyon krizleri ve durgunluk krizleri ve iş gücü piyasalarında görülen işsizlik krizleri olarak ortaya çıkmaktadır. İkincisi ise finansal krizlerdir. Bu krizler para piyasalarındaki sorunlara dayalı olarak oluşmakta olup kendi içinde alt gruplara ayrılmaktadır¹⁵⁶. Ekonomik krizlerin, krizin olduğu piyasalara göre sınıflandırılması Şekil-5'te gösterilmektedir.

Şekil-5 Ekonomik Krizlerin Oluştukları Piyasalara Göre Sınıflandırılması¹⁵⁷

1.3.3.1. Reel Sektör Krizleri

Reel krizler, mal ve hizmet piyasalarındaki (üretimde) ve/veya iş gücü piyasalarındaki (istihdamda) ciddi daralmalar biçiminde ortaya çıkan kriz türüdür¹⁵⁸. Reel krizler doğrudan ekonominin üretim yapan kısmı ile ilgilidir. Reel sektörün üretim yapabilmesi için sermayeye ve girişimciye ihtiyacı vardır. Sermayenin bulunmasını ise finansal kesim sağlamaktadır. Dolayısıyla bu iki kesim birbirleri ile ilişki içindedir. Birinde oluşacak bir kriz durumu diğerini de doğrudan etkileyecektir¹⁵⁹.

¹⁵⁶ Yücel ve Kalyoncu, a.g.e., s.54.

¹⁵⁷ Kibritçioğlu, a.g.e., s.178.

¹⁵⁸ Kibritçioğlu, a.g.e., ss.174-175.

¹⁵⁹ Ozan Kayarkaya, "1980 Sonrası Türkiye'de Ekonomik Krizler ve Bu Krizlerin Getirdiği Bir Sonuç Olarak Banka Konsolidasyonları", Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2006, s.5 (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**).

Şekil-5'e göre reel sektör krizleri kendi içinde; mal ve hizmet piyasalarında görülen krizler ve iş gücü piyasasında görülen işsizlik krizleri olarak 2 sınıfa ayrılmaktadır.

Mal ve Hizmet Piyasalarında Görülen Krizler

Eğer mal ve hizmet piyasasındaki fiyat artışları sürekli ve belirli bir sınırın üstündeyse, bu durum enflasyon krizi olarak adlandırılmaktadır. Bir ekonomide fiyatlar genel düzeyindeki sürekli artışların özellikle geçmişte Türkiye'de olduğu gibi inatçı bir karakter kazanıp yüksek oranlarda seyretmesine, kronik enflasyon denmektedir¹⁶⁰. Fiyatlar genel seviyesindeki artışların, mal ve hizmet üretiminde yatırımları teşvik edecek düzeyin altında gerçekleşmesi halinde, başka bir ifadeyle, ekonomide yeterince yatırımın yapılamamasından ötürü GSMH artış hızının düşük düzeyde kalması halinde ise “durgunluk krizi” meydana gelmektedir.¹⁶¹

İşgücü Piyasasında Görülen İşsizlik Krizleri

İşsizlik krizi, emek piyasasındaki işsizlik oranlarının alışılmış düzeyin üzerinde gerçekleşmesi olarak ifade edilmektedir¹⁶².

1.3.3.2. Finansal Krizler

Finansal krizler, çeşitli faktörler sebebiyle finansal piyasalarda meydana gelen dalgalanmalar ve buna istinaden finansal piyasaların kendinden beklenen görevleri yerine getirememesi durumu olarak tanımlanmaktadır¹⁶³. Finansal krizler, hisse senedi ve döviz piyasaları gibi finans piyasalarındaki şiddetli fiyat dalgalanmaları ya da bankalara geri dönmeyen batık kredilerin aşırı ölçüde artması neticesinde ortaya çıkan ciddi ekonomik problemler olarak bilinmektedir¹⁶⁴.

Finansal krizlerin dört temel nedeni olduğu ileri sürülmektedir. Bunlar aşağıda sıralanmaktadır¹⁶⁵.

¹⁶⁰ Kibritçioğlu, a.g.e., ss.174-175.

¹⁶¹ Azzem Özkan, “Ekonomik Kriz ve Muhasebe Uygulamalarına Bazı Yansımalar”, *Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt:23, Sayı:2, 165-180, 2005, s.166.

¹⁶² Kayarkaya, a.g.e., s.5.

¹⁶³ Muharrem Afşar, *Finansal Küreselleşme ve Türk Bankacılık Krizleri Üzerine Etkisi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları No:1558, Eskişehir, 2004, s.77.

¹⁶⁴ Kibritçioğlu, a.g.e., ss.174-175.

¹⁶⁵ Frederic S. Mishkin, “Understanding Financial Crises: A Developing Country Perspective”, *Annual World Bank Conference on Development Economies*, Eds: Michael Bruno and Boris Pleskov, The World Bank, Washington, 29-62, 1996, pp.40-43.

- Mali sektör bilançosunda bozulmalar,
- Faiz oranlarında artış,
- Finansal piyasalardaki belirsizlik oranında artış,
- Banka panikleri.

Finansal kriz, iktisadi sistem veya alt bileşenlerinin işleyişinde beklenmedik bir biçimde gelişen ve sistemin işleyişini önemli derecede negatif yönde etkileyen bir durumdur¹⁶⁶. Bir ekonomide finansal krizin doğacağına dair temel göstergelerin başlıcaları ise; döviz kurlarındaki büyük dalgalanmalar, gecelik faizlerde yaşanan aşırı yükselmeler ve döviz rezervlerindeki önemli miktarda azalmalardır¹⁶⁷.

Şekil-5'e göre; finansal krizler kendi içinde, para/döviz krizi, bankacılık krizi, dış borç krizi ve borsa krizi olarak 4 sınıfa ayrılmaktadır.

Para/Döviz Krizi

Para krizleri, özellikle sabit döviz kuru sistemlerinde piyasadaki katılımcıların taleplerini yerel parayla piyasaya sunulmuş olan aktiflerden yabancı aktiflere doğru yönlendirmeleri neticesinde, Merkez Bankası'nın döviz rezervlerinin tükenmesi biçiminde ortaya çıkmaktadır¹⁶⁸. Bir ülke parasına yapılan spekülasyon saldırısına istinaden, resmi otoritenin ülke parasında büyük ölçüde devalüasyona gitmek zorunda kaldığı ya da ülke parasının önemli ölçüde değer kaybettiği veya ülkenin uluslararası rezervleri ile veya faizlerde ciddi bir artış ile parasını savunmaya çalıştığı krizlerdir¹⁶⁹.

Para krizinin oluşmasındaki başlıca etkenler; döviz kurundaki ani hareketler ve sermaye akımlarındaki hızlı değişimdir. Böyle bir durum; ülke parası üzerindeki spekülasyon bir atağın devalüasyonla sonuçlanmasına, uluslararası rezerv hacminin azalmasına ve faiz oranlarının yükselmesine yol açacaktır. Bu noktadan sonra, ulusal parayı koruyabilmek ise oldukça maliyetli bir hale gelecektir. Dolayısıyla para krizi, yalnızca döviz kurundaki değişimleri değil, uluslararası rezervlerdeki ve faiz

¹⁶⁶ Zeynep Karaçor vd., "Finansal Krizler: Tarihsel ve Teorik Bakış Açısı", **Kriz: Disiplinlerarası Bir İnceleme**, Ed: Serpil Ağcakaya vd., Ekin Basım Yayın, 3-26, 2016, s.7.

¹⁶⁷ Christian Grund and Tanja Walter, "Management Compensation and the Economic Crisis: Longitudinal Evidence from the German Chemical Sector", **Review of Managerial Science**, No:9, 751-777, 2015, p.751.

¹⁶⁸ Güven Delice, "Finansal Krizler: Teorik ve Tarihsel Bir Perspektif", **Erciyes Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Sayı:20, 57-81, 2003, s.59.

¹⁶⁹ IMF, "Eye of the Storm: New-Style Crises Prompt Rethink About Prevention and Resolution Measures", **Finance and Development**, International Monetary Fund (IMF), Vol:39, No:4, 4-7, 2002, p.6

oranlarındaki hareketleri de kapsayan spekülâtif bir baskı endeksi olarak açıklanabilmektedir¹⁷⁰.

Para krizleri kendi içinde, ödemeler dengesi krizi ve döviz kuru krizi şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Sabit kur sistemi uygulayan ülkelerde yaşanan para krizleri ödemeler dengesi krizi olarak adlandırılmakta olup burada döviz rezervi azalmalarına dikkat edilmelidir. Esnek kur sistemi uygulanan ülkelerde yaşanan krizlere ise döviz kuru krizi adı verilmekte olup bu durumda kur değişmelerine dikkat edilmesi gerekmektedir¹⁷¹.

Para Krizlerinin belirleyicileri genel olarak aşağıda sıralanmaktadır¹⁷².

- Zayıf makroekonomik göstergeler ve hatalı iktisat politikaları,
- Finansal altyapının yetersizliği,
- Ahlaki risk ve asimetrik bilgi,
- Piyasadaki kreditorlerin ve uluslararası kuruluşların hatalı his ve önerileri,
- Siyasal suikast ve terörist saldırı gibi beklenmedik olay ve tesadüfler.

Bankacılık Krizi

Bankacılık krizi, çoğunlukla bankaların yükümlülüklerini yerine getirememeleri ve banka iflasları durumunda; mevduatların kendilerine ödenmeyeceği şüphesi ile banka mudilerinin bir veya daha fazla bankadan kaçışları halinde; hükümetlerin bu durumun önüne geçmek amacıyla kurtarma ve kamulaştırma operasyonları ile müdahalede bulunduğu durumlarda veya büyük ölçüde dönmeyen kredilerin varlığı halinde meydana gelmektedir¹⁷³.

Geri dönmeyen kredilerdeki artış, menkul kıymetler piyasasındaki dalgalanmalar ve reel sektörde küçülme sebebiyle bankaların aktif yapıları bozulmaktadır. Dolayısıyla banka bilançolarının küçülmesi ve bilanço aktif yapısının bozulması sebebiyle bankacılık krizleri ortaya çıkmaktadır¹⁷⁴. Bankacılık krizlerine yol açan birçok sebep olabilmektedir. Günümüzde çoğunlukla rastlanan sebep ise geç yapılan reformlardır. Bir tek bankadaki kriz kötü yönetimden kaynaklanabilir. Ancak kriz birçok bankayı kapsıyorsa bu durum yapısal bir probleme işaret etmektedir.

¹⁷⁰ Melike Bildirici ve İlker Parasız, *Finansal Makro Ekonomi*, Ezgi Kitabevi, Bursa, 2003, ss 492-493.

¹⁷¹ Kibritçioğlu, a.g.e., s.175.

¹⁷² Kibritçioğlu, a.g.e., ss.175-176.

¹⁷³ Gerard Caprio, "Banking on Crises: Expensive Lessons from Recent Financial Crises", *The World Bank Development Research Group*, Working Papers, 1998, pp.3-4.

¹⁷⁴ Emine Hatun Bektaş, "Bankacılık Krizleri ve Türk Bankacılığına Etkileri", Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2010, ss.44-45 (*Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*).

Bankacılık krizlerinin başlıca nedenleri aşağıda sıralanmaktadır¹⁷⁵.

- Makroekonomik şoklar,
- Daha riskli faaliyetler,
- Daha yoğun rekabet,
- Kötü yönetim,
- Finansal serbestleşmeye yeterince hazırlanmamış olma.

Dış Borç Krizi

Bir ülkenin, karşılaştığı dış ödeme sorunları nedeniyle kamu kesimine ya da özel kesime ait dış borçlarının anaparasını ve faizini ödeyememesi halinde dış borç krizi meydana gelmektedir¹⁷⁶. Bir borçlu borcunu ödeyemediğinde veya borç verenler borçların ödenmeme ihtimali olduğunu düşünerek yeni krediler vermeyip verdikleri kredilerin ödenmesini istediklerinde borç krizleri ortaya çıkmaktadır. Bu borç krizleri kamu ve özel sektörün borcundan kaynaklanabilmektedir. Kamu kesiminin borcunu geri ödeyemeyeceği şeklindeki risk algılamaları, özel sermaye girişlerinde ciddi bir azalmaya yol açarak bir para krizine sebep olmaktadır¹⁷⁷.

Dış borç krizleri aşağıdaki özelliklere sahiptir¹⁷⁸.

- Dış borç krizi bir ülkenin dış borç geri ödeme miktar ya da vadelerindeki yükümlülüklerini yerine getiremeyeceğini beyan etmesi ile başlar.
- Ülke, cezai yaptırımlara katlanmak suretiyle, kıt kaynaklarını yatırım ve üretim gibi öncelikli alanlara tahsis etmek üzere dış borç geri ödemelerini askıya alabilir.
- Dış borç krizine düşen bir ülkenin olumsuz etkileri sadece alacaklı taraf ile sınırlı kalır.

Borsa Krizi

Borsa krizi, borsada işlem görmekte olan menkul kıymetlerin fiyatlarında meydana gelen büyük ölçüdeki düşüşleri ifade etmektedir. Borsa'nın yükselmesi;

¹⁷⁵ Karaçor vd., a.g.e., s.13.

¹⁷⁶ Erdoğan, a.g.e., s.19.

¹⁷⁷ IMF, *Finance and Development*, p.6

¹⁷⁸ Karaçor vd., a.g.e., s.14.

ülke ekonomisine olan güvene ve ekonomik göstergelerin olumlu seyretmekte olduğuna işaret etmektedir. Borsada büyük ölçülü değer kayıplarının yaşanması ise; ekonomide yolunda gitmeyen durumlar olduğunu göstermektedir¹⁷⁹.

1.3.4. Küresel Ekonomik Krizler

Küreselleşme ve Finansal serbestleşme ile bu serbestliğin ardında denetim sisteminin iyi işlememesi sebebiyle küresel ekonomik kriz diye adlandırılan krizler ortaya çıkmaktadır¹⁸⁰. Bu krizler; bazen işletmelerin kârlılığını kısa vadeli etkileyen geçici sorunlar, bazen de işletmelerin varlığının son bulmasına yol açabilecek kadar ciddi durumlar olarak karşımıza çıkmaktadır¹⁸¹.

Özellikle 20'inci yüzyılın 2'inci yarısından itibaren dünya genelinde küreselleşme eğiliminin yoğunlaşmasıyla birlikte ülkeler arasında ticari ve finansal ilişkilerin artması sebebiyle, "küresel ekonomik bütünleşme" olarak adlandırılan olgu gündeme gelmiştir. Küresel ekonomik bütünleşme, ülkeleri, ticari ve finansal bakımdan giderek birbirlerine daha bağımlı kılmaktadır. Bu durum, bir ekonomide cereyan eden makro ekonomik sıkıntıların başka ekonomilerde de hissedilmesine yol açmaktadır. Şüphesiz söz konusu etkinin boyutları ülkeler arası bağlantının düzeyine göre değişmektedir. Son zamanlarda yaşanan krizler incelendiğinde, krizlerin ortaya çıkış sebepleri bakımından farklılık gösterdikleri ancak, ülkeler arasında yayılma şeklinde ortak bir noktaya sahip oldukları görülmektedir¹⁸².

Günümüzde, herhangi bir ülkede ortaya çıkan ekonomik kriz hızla dünyanın diğer ucundaki ülkelere de sıçrayabilmektedirler. Dolayısıyla krizlerin bulaşma özelliği gittikçe ön plana çıkmaktadır. Bulaşma etkisi, bir ülkede kriz çıktığında, diğer ülkede de kriz çıkma olasılığının ciddi biçimde artması durumu olarak açıklanır. Bulaşma etkisinde değişimler, aktarım mekanizmasındaki kanallar güçlendiği zaman ortaya çıkar veya bir piyasada oluşan krizden sonra oluşur. Uluslararası bulaşma mekanizması, bir ülkede yaşanan kriz sonrasında genişleyebilir, bazı aktarım kanalları ise yalnızca kriz süresince etki gösterebilir¹⁸³. Krizlerde bulaşmanın temel sebeplerinden biri, ülkelerin geçmişteki dışa kapalı ekonomik sistemlerden giderek

¹⁷⁹ Aslıhan Ay, "Dünya Ekonomisinde Yaşanan Başlıca Ekonomik Krizlerin Analizi ve Krizden Çıkış Politikaları-Öneriler ve Görüşler", Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon, 2011, s.13 (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**).

¹⁸⁰ Özlem Balaban ve Elvan Yıldırım Okutan, "Banka ve Finans Kurumlarının Ekonomik Krizden Etkilenme Düzeyleri ve Kriz Döneminde Uyguladıkları Yönetmelik ve Örgütsel Politikalara İlişkin Yönetici Algıları", **Central Bank Review**, Cilt:9, Sayı:1, 15-27, 2009, s.17.

¹⁸¹ Hatipoğlu, a.g.e., s.40.

¹⁸² Umüt Evlimoğlu ve Aslı Yenipazarlı, "Dünyada Yaşanan Son Ekonomik Krizlerin Ortak Paydası: Yayılma Etkisi ve Belirleyicileri Üzerine Bir Değerlendirme", **Kafkas Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt:6, Sayı:10, 91-112, 2015, s.93.

¹⁸³ Marcello Pericoli and Massimo Sbracia, "A Primer on Financial Contagion", **Banca D'Italia**, No:407, 2001, pp.9-10.

uzaklaşarak daha liberal ekonomik politikalar benimsemeleridir. Diğer bir sebep ise, bilgi iletişim teknolojilerindeki gelişmeler sayesinde sermaye akışının hızlanması ve dünya piyasalarında oluşan entegrasyondur¹⁸⁴.

Gerçekten de küreselleşme ve finansal serbestleşme süreci ile birlikte, sermaye hareketlerinin etkileri oldukça değişmiştir. Spekülasyon suretiyle daha fazla getiri kazanma amacıyla olan ve bir ülkeden öbürüne kolayca transfer olabilen, kısa vadeli sermaye hareketleri artmıştır¹⁸⁵. Bu gelişmelerin olumlu yanlarının yanı sıra krizlere varan olumsuz sonuçları da bulunmaktadır. Ne var ki, kriz nadiren sağlıklı ekonomileri felce uğratan bir hastalıktır. Gelişmekte olan ekonomilerin nezleye (krize) yakalanması içinse bazı aktarım kanallarına ihtiyaç vardır. En belirgin kanallar küresel finans sistemini oluşturan kurumlardır. Banka ve diğer finans kuruluşlarının kısa vadeli borç alıp verdikleri yerler olan para piyasaları bu kurumlardan biridir. Bu borç ve alacak ağları panik dönemlerinde daha kırılgan olur. Sorunları küresel ekonominin bir kısmından diğerine yayar¹⁸⁶. Bu sebeple özellikle ülkemiz gibi gelişmekte olan ekonomiler açısından ortaya çıkan krizlerin sebepleri ve diğer ülkelere yayılma kanallarının araştırılması önem arz etmektedir.

Küresel ekonomik krizler, dünya ülkelerine yayılan ekonomik krizlerle birlikte literatürde önemli bir araştırma konusu haline gelmiştir. 1929 büyük buhranı, 1973 petrol şokları, Avrupa para sistemi kaynaklı 1992-1993 Avrupa, 1994 Meksika “tekila”, 1997-1998 Asya, 1998 Rusya, 1999 Brezilya, 2000-2001 Türkiye, 2001 Arjantin ve tüm dünyayı etkisi altına alan 2008 Amerika mortgage krizi dünyada yaşanan en temel krizler olarak bilinmektedir. Aslında bu krizler dünyada kriz yaşanma sıklığını da ortaya koymaktadır¹⁸⁷. Dünya ekonomisini farklı derecelerde etkilemiş olan bu krizler göstermektedir ki; küreselleşen, finansal ve ticari anlamda entegre olmuş dünya düzeninde, bilhassa büyük ekonomilerde gelişen krizler küresel alana süratle yayılmaktadır.

Küresel kriz öncesinde kapitalist sistemin çeşitli yerlerde karşılaştığı krizler ve bu krizlere yol açan etmenler IMF'nin Erken Uyarı Çalışması (The IMF and FSB Early Warning Exercise, September, 2010) adlı yayınında incelenmiş olup, bu çalışma aşağıda bir tablo halinde özetlenmektedir (Bkz. Tablo-2). Söz konusu tablo, 2008 küresel krizine giden yolu göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

¹⁸⁴ Berkan Ataş, “Küresel Ekonomik Krizler ve Ülkelerin Küresel Krizlerden Sonraki Toparlanma Performanslarına Yönelik Bir Araştırma”, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2013, s.19 (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**).

¹⁸⁵ Engin Çetinkaya, “1990 Yılı Sonrası Dünya Ekonomisinde Yaşanan Başlıca Küresel Krizlerin İMKB'ye Bulaşma Etkisi”, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2011, s.1 (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**).

¹⁸⁶ Nouriel Roubini ve Stephen Mihm, **Kriz Ekonomisi: Dünya Ekonomisinin Çöküşü ve Geleceği**, Çev: Işıl Tezcan, Pegasus Yayınları, İstanbul, 2012, s.127.

¹⁸⁷ Karaçor vd., a.g.e., ss.3-4.

Tablo-2 2008 Küresel Krizi Öncesi Dünyada Yaşanmış Başlıca Ekonomik Krizler ve Nedenleri¹⁸⁸

ÜLKE VE YIL	EKONOMİDEKİ KIRILGANLIKLAR	KRİZİ TETİKLEYEN NEDENLER
Norveç (1988) Finlandiya (1991) İsveç (1991)	Kredilerde genişleme, emlak fiyatlarında şişme, banka sermayelerinin yetersizliği, risk yönetimi ve denetim eksikliği	Vergi reformu, para politikasında sıkılaştırma, yerli paranın yabancı paralara karşı değer kaybetmesi.
Meksika (1994)	Devletin kısa dönemli dış borçlarının (ve dövize endeksli borçlarının) yüksekliği.	ABD'nin para politikasını sıkılaştırması, siyasal şoklar.
Arjantin (1995)	Bankaların kısa dönemli yabancı para ve özellikle Pezo yükümlülükleri	Meksika krizi.
Japonya (1995)	Kredi ve emlak değerlerinde şişme, denetimi güçlendirmeden yapılan deregülasyonlar, zayıf yönetim.	Emlak piyasasında çöküş.
Tayland (1997)	Şirketlerin dış yükümlülüklerinin artması, bankaların emlak sektörüne açtığı yüksek krediler.	Dış ticaret hadlerinin hızla bozulması, varlık fiyatlarında çöküş.
Kore (1997)	Mali sektörün uyumsuzluklar içeren dış yükümlülükleri, Chaebol'lara açılmış krediler.	Dış ticaret hadlerinin bozulması, Chaebol kârlarında düşüşler ve Tayland krizi.
Endonezya (1997)	Şirketlerin dış yükümlülükleri, bankaların emlak sektörüne açtığı yüksek krediler.	Tayland krizinin bulaşması, bankacılık krizi.
Rusya (1998)	Devletin kısa dönemli finansman ihtiyaçlarının yüksekliği.	Bütçe açığı hedefinin tutturulamayıp, dış ticaret hadlerinin bozulması.
Brezilya (1999)	Devletin kısa dönemli dış yükümlülüklerinin yüksekliği.	Bütçe kesintilerinin uygulanamaması, cari açık, Rusya krizi.
Türkiye (2000)	Devletin kısa dönemli yükümlülüklerinin yüksekliği, bankacılık sisteminin kur ve vade uyumsuzluğu.	Büyüyen cari açık, TL'nin değerlenmesi, dış ticaret şokları, mali sektör reformlarına olan inanç eksikliği.
Arjantin (2002)	Kamu kesimi ve özel kesim dış ve yabancı para yükümlülüklerinin yüksekliği.	Maliye politikasıyla para politikası uyumsuzluğu, Rusya krizi etkisi.
Uruguay (2002)	Bankacılık sektörünün kısa dönem yükümlülüklerinin yüksekliği.	Arjantin'in mevduatları dondurması ve Uruguay bankalarından para çekilişi.
ABD (2008)	Kredi ve emlak piyasası şişkinliği, mali sektör regülasyonlarının zayıflığı.	Subprime mortgage piyasasının çöküşü.

¹⁸⁸ Mahfi Eğilmez, "Krizlerin Nedenleri", *Radikal Gazetesi*, 28.09.2010.

1.3.5. Dünya Ekonomisinde Yaşanan Başlıca Krizler

Çalışmanın bu kısmında global etkilere yol açmış olan 1929 büyük buhranı, 1973 petrol krizi ve 1997 Asya krizi incelenmekte, ardından 2008 küresel krizi ayrı bir başlık halinde ele alınmaktadır.

1.3.5.1. 1929 Büyük Ekonomik Buhranı

Birinci dünya savaşına girilirken ülkelerin birçoğu altın standardına dayalı para sistemine sahipti. Para altın karşılığı basılmakta, döviz kuru altın kuru üzerinden oluşmaktaydı. Savaş sonrası Avrupa ülkeleri ekonomik sorunları sebebiyle altın standardını terk ederek karşılıksız para basmaya başladılar. Bu durum enflasyona yol açarak yatırımların hızla ABD'ye yönlendirilmesine sebep olmuş ve böylece ABD bir finans merkezi haline gelmiştir. ABD'de biriken bu büyük servetle birlikte değerler şişmiş, borsa astronomik hızla yükselmiştir. Ardından hükümetlerin izlediği deflasyonist politikalarla birlikte fiyatlar ve borsa hızla düşmüş ve kriz başlamıştır¹⁸⁹. Büyük buhran ya da büyük depresyon olarak bilinen bu kriz, etkileri bakımından dünya iktisat tarihinin en önemli krizi olarak halen incelenmektedir.

Büyük depresyon, önce ABD'nin sermaye piyasasında bir panik biçiminde ortaya çıkmış, ardından ülkenin sanayi üretiminde ve istihdam düzeyinde aşırı düşüşlerle etkisini göstermiştir. Böylelikle ABD'nin ithalatı birdenbire azalmış ve dünyaya sağladığı krediler kesilmiştir. Amerika'da gelişen bu olaylar üzerine diğer ülkeler, altın standardından ayrılmış ve dış alımlar üzerine kısıtlamalar koymuşlardır. Bu dönemde dünya ticaret hacmi eşine rastlanmadık biçimde düşmüştür. 1932 yılı ortalarında sanayi mallarının dünya üretimi ve ticaret hacmi 1929 yılı başlarına göre 1/3 oranında gerilemiştir. Bütün bunların sonucunda, 2'inci dünya savaşı arifesinde uluslararası mali alanda tam bir karışıklık baş göstermiş, evrensel altın standardı yıkılmış ve yerine birbirinden ilgisiz üç para bloku oluşmuştur¹⁹⁰.

1929 buhranının en önemli sebepleri arasında; ABD'deki üretimin belli başlı holdinglerin elinde oluşu, bankacılık sisteminde ve finans piyasalarında bugünküne benzer bir denetim mekanizmasının olmayışı ve ekonomiye devletin müdahale etmemesi yönündeki anlayış gösterilmektedir. Buradan hareketle Keynes 1936'da yayımladığı kitabıyla devletin gerekli hallerde ekonomiye müdahale edebilmesini öngörmüştür¹⁹¹.

¹⁸⁹ Eğılmez, *Küresel Finans Krizi: Piyasa Sisteminin Eleştirisi*, s.57.

¹⁹⁰ Halil Seyidoğlu, *Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Uygulama*, Güzem Can Yayınları, 15. Basım, İstanbul, 2003, ss.526-527.

¹⁹¹ Sait Patır vd., *Küresel Krizin Dünya'da ve Türkiye'de Etkileri ve Malatya Sanayi İşletmelerine Yansımaları Üzerine Bir Alan Araştırması*, Ekin Basım Yayın, Bursa, 2009, s.6.

Tablo-3 ABD Ekonomisinin Toplam Çıktısı ve Ticareti, 1929-1932 (1982 Fiyatlarıyla Milyar ABD Doları) ¹⁹².

	1929	1932	% Değişim
GSMH	709,6	509,2	-28,2
İHRACAT	42,1	23,2	-44,9
İTHALAT	37,4	23,7	-36,6
Net İhracat	4,7	-0,5	

1929 buhranının çıkış noktası olan ABD, krizden en çok etkilenen ülke olmuştur. Öyle ki bu ülkenin 1932 yılında GSMH rakamı 1929 yılına göre %28,2 küçülmüştür. Bununla doğru orantılı olarak ihracatı %44,9; ithalatı ise %36,6 azalmıştır (Bkz. Tablo-3). Bu göstergeler ancak 1940'larda kriz öncesi seviyesine ulaşabilmiştir.

Büyük buhranın sonlarına doğru başlayan ve 1945 yılında sona eren 2'inci dünya savaşının bitimiyle birlikte ise ABD, ortaya koyduğu yeni ekonomik model ile tekrar süper ekonomik güç olarak ortaya çıkmıştır. 1944 yılında imzalanan Bretton Woods anlaşması ile Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu (IMF) kurulmuştur. Altın karşılığı tek para olarak Amerikan Doları kalmıştır. Türkiye ise, 1929 krizi ile birlikte ilk defa ciddi bir kriz ile tanışmıştır. Krizin yol açtığı ekonomik sorunlara Osmanlı'dan kalan borçların da eklenmesiyle ciddi bir kambiyo krizi yaşanmıştır. Bu dönemde Türk parasının değeri düşmüştür¹⁹³.

1.3.5.2. 1973 Petrol Krizi

1971 yılında ABD, doları altın değişim standardından çıkarıp dalgalanmaya bırakmıştır. Diğer gelişmiş ülkelerin de bu sistemi izlemeleriyle dünya para sistemi karşılıksız kalmıştır. Ülkelerin rezervlerini artırmak amacıyla kolaylıkla para basmaları sebebiyle dolar ve diğer para birimleri değer kaybetmiştir. Petrol fiyatları dolara bağlı olduğundan petrol üreticisi ülkelerde de kayıplar yaşanmıştır. Bunun üzerine OPEC'in (Petrol Üreticisi Ülkeler Birliği) petrol fiyatlarını altına bağlamasıyla birlikte petrol fiyatları hızla yükselişe geçmiştir¹⁹⁴. Bu krize yol açan diğer bir faktör ise; Arap İsrail gerginliğinin 1973 yılında Yom Kippur savaşına dönüşmesi, petrol

¹⁹² Paul Krugman, "Financial Crises in the International Economy", *Risk of Economic Crisis*, Ed: Martin Feldstein, The University of Chicago Press, Chicago, 85-109, 1991, p.105.

¹⁹³ Hatipoğlu, a.g.e., s.45.

¹⁹⁴ Eğilmez, *Küresel Finans Krizi: Piyasa Sisteminin Eleştirisi*, s.62.

üreticisi Arap ülkelerinin ise tepki olarak ABD ve savaşta İsrail'den yana tavır gösteren ülkelere petrol arzını kısımlarını¹⁹⁵.

OPEC üyeleri, Ocak 1973'te 2,59 dolar olan petrol (varil) fiyatını, Ocak 1974'te 11,65 dolara yükseltmişlerdir. Böylece bir yıl içinde petrol fiyatları dört kattan fazla artmıştır. Petrol fiyatlarındaki bu sert yükseliş bilhassa Batı Avrupa'da ve Japonya'da büyük paniğe yol açmıştır. Dünya borsalarında büyük düşüşler görülmüştür¹⁹⁶. ABD ve sanayileşmiş ülkelerin ucuz petrole göre ayarlanmış olan üretim sistemleri zorlanmıştır. Kârların ve ücretlerin azalmasına mani olmak için petrol fiyatlarında oluşan artış maliyetlere yansıtılmıştır. Bu da enflasyonun artmasına yol açmıştır¹⁹⁷. Neticede küresel sistemde birçok ekonomi büyük bir krize sürüklenmiştir. Nitekim, Tablo-4 incelendiğinde 1973 petrol krizinin etkisi ile takip eden 2 yıl boyunca dünyanın ve bazı ülkelerin büyümelerinde gerileme yaşandığı görülmektedir.

Tablo-4 Dünyada GSYH Yıllık Büyüme Oranları, 1970-1980 (%)¹⁹⁸.

	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980
DÜNYA	4,7	4,3	5,8	6,5	2,0	0,8	5,4	4,0	4,0	4,1	2,0
ABD	3,2	3,3	5,3	5,6	- 0,5	- 0,2	5,4	4,6	5,6	3,2	- 0,2
OECD Üyeleri	3,6	3,8	5,5	6,2	1,1	0,4	4,8	3,7	4,4	4,0	1,3
Euro Bölgesi	5,6	3,8	4,9	6,2	3,2	- 0,8	5,0	3,1	3,1	3,8	2,2
Orta Doğu ve Kuzey Afrika	19,5	11,3	16,3	11,5	9,9	- 1,6	15,5	4,2	- 4,1	4,6	1,2
Japonya	- 1,0	4,7	8,4	8,0	- 1,2	3,1	4,0	4,4	5,3	5,5	2,8
China	19,3	7,1	3,8	7,8	2,3	8,7	- 1,6	7,6	11,7	7,6	7,8
Birleşik Krallık	6,3	3,8	4,3	6,5	- 2,5	- 1,5	2,9	2,4	4,2	3,7	- 2,0
Almanya		3,1	4,3	4,8	0,9	- 0,9	4,9	3,3	3,0	4,2	1,4
Fransa	5,7	5,3	4,5	6,3	4,3	- 1,0	4,3	3,5	4,0	3,6	1,6
Türkiye	3,2	5,6	7,4	3,3	5,6	7,2	10,5	3,4	1,5	- 0,6	- 2,4

¹⁹⁵ Sinan Borluk, *Dünya Ekonomik Krizleri ve Ulusal Düzeyde Verimliliğe Dayalı İstikrar Politikalarının Önemi*, Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları, Ankara, 2010, s.25.

¹⁹⁶ Abdülkadir Albez, "Ekonomik Krizlerin İşletmelerin Gelirleri Üzerine Etkileri: Rastgele Seçilmiş Şirketlerin Gelir Analizi", *The International New Issues In Social Sciences*, Vol:3, No:3, 24-45, 2016, p.28.

¹⁹⁷ Salih Öztürk ve Selin Saygın, "1973 Petrol Krizinin Ekonomiye Etkileri ve Stagflasyon Olgusu", *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:6, Sayı:12, 1-12, 2017, s.3.

¹⁹⁸ The World Bank, "GDP Growth (Annual %)",

<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?end=1980&start=1970> (Erişim tarihi: 22.12.2017).

Petrol fiyatlarındaki artış ülkemizi de olumsuz biçimde etkilemiştir. 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı'na istinaden batılı ülkelerin uyguladığı örtülü ambargo ve petrol fiyatlarında yaşanan artışlar neticesinde Türkiye rekor seviyede (303 milyon dolar) bütçe açığı vermiştir. 1979 ve 1980 yıllarında OPEC'in petrol fiyatlarını %150 oranında artırmasıyla birlikte ise zaten darboğazda olan Türkiye'de işsizlik %20, enflasyon ise %64 seviyelerine çıkmıştır. Bu durumu kontrol altına alabilmek için hükümet 24 Ocak 1980 kararlarını yürürlüğe koymuştur¹⁹⁹.

1.3.5.3. 1997 Asya Krizi

Asya ülkeleri 70'li yılların ortalarından itibaren dünya ekonomisinde büyüme hızlarının düştüğü bir dönemde mucizevi olarak nitelenen bir hızla büyümüşlerdir. 90'lı yıllarda bu ülkeler sermaye hareketlerini serbestleştirmişler ve yabancı sermaye yatırımlarının getirisini artıran (yüksek faiz) ve riskini azaltan (sabit kur) politikalar uygulamışlardır. Buna bağlı olarak 90'lı yıllarda bu ülkelere akan sermaye içinde portföy yatırımları ve kısa vadeli borç akışı ağırlık kazanmıştır. Yerli para ile borçlanmanın maliyeti daha yüksek olduğundan özel sektörün dış borçları önemli ölçüde artmıştır. Ancak, yabancı sermaye verimli sektörler yerine kısa sürede kazanç sağlayan alanlara (gayrimenkul veya borsa spekülasyonları gibi) yönelmiştir. Böylece gayrimenkul ve hisse senedi fiyatları oldukça artmıştır. Gayrimenkulleri yeni krediler için teminat olarak kabul eden bankalar, kredi alanların geri ödeme yeteneğini yeterince denetlememişlerdir. Tayland'da inşaat sektörü 1997 yılının ilk yarısında çökmüştür. Finansal kurumların teminatları çoğunlukla gayrimenkul ve hisse senetlerinden oluştuğundan, bu teminatların değerindeki düşmeler batık kredileri artırarak finans kurumlarını olumsuz etkilemiştir. 1997 yılının Temmuz ayında Tayland para birimi Baht'a yönelik bir spekülasyon dalgasıyla birlikte, Baht'ın ani değer kaybı ve Tayland'ın dış borçlarını ödemeyeceğini açıklaması sonucunda kriz patlak vermiştir. IMF krizin aşılması için ülkelerin önerilen politikaları uygulamaları koşuluyla tarihin en büyük yardım paketini açmıştır²⁰⁰.

Tayland'da başlayan kriz Malezya, Güney Kore, Endonezya, Filipinler, Singapur ve Hong Kong gibi bölgedeki diğer ülkelere de sıçramıştır. Bu ülkelerin paraları dolar karşısında aşırı değer kaybetmiş ve borsaları çökmüştür²⁰¹. Asya krizi, Rusya ve Latin Amerika ülkelerine de bulaşmıştır. Kriz özellikle bölge ülkelerinde küçülmeye, işsizliğin artışına, kredi akışında yavaşlamaya, banka ve şirket

¹⁹⁹ Patır vd., a.g.e., s.9.

²⁰⁰ Gülten Demir, *Asya Krizi ve IMF*, DER Yayınları, İstanbul, 1999, ss.135-142.

²⁰¹ Zübeyir Turan, "Dünyadaki ve Türkiye'deki Krizlerin Ortaya Çıkış Nedenleri ve Ekonomik Kalkınmaya Etkisi", *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt:4, Sayı:1, 56-80, 2011, s.60.

iflaslarına, uluslararası ticaret hacminde azalmaya, ulusal ve uluslararası piyasalarda faizlerde yükselişe yol açmıştır²⁰². Asya krizi, dünya genelinde ekonomik ve politik istikrarsızlıklara yol açan global bir hal almıştır. Tablo-5'te bazı Asya ülkelerinin 1996 ve 1999 yılları arasındaki GSYH değişim oranları gösterilmektedir. Buna göre, krizin etkisi en fazla 1998 yılında hissedilmiş olup tablodaki bütün ülkeler GSYH olarak küçülmüşlerdir. Sonrasında ise ülkelerin büyüme hızlarının toparlanmaya başladığı görülmektedir.

Tablo-5 Güneydoğu Asya Ülkelerinin GSYH Büyüme Oranları, 1996-1999 (%)²⁰³.

	1996	1997	1998	1999
Güney Kore	7	4,7	-6,9	9,5
Japonya	2,6	1,6	-2	-0,2
Malezya	10	7,3	-7,4	6,1
Tayland	5,9	-1,4	-10,5	4,4
Endonezya	7,5	4,0	-13,1	0,8

Asya krizinin en önemli sebepleri arasında; bölge ülkelerindeki işletmelerin bankalardan, bankaların da uluslararası kuruluşlardan denetimsiz olarak aşırı derecede borçlanmış olmaları gösterilmektedir. Dolayısıyla bölge ülkelerinde güçlü bir mali sistemin olmayışı ve yüksek düzeydeki dış borçlar krizi tetikleyen önemli bir unsurdur. Diğer yandan, Asya krizi ülkemizi de etkilemiştir. Güneydoğu Asya ülkelerinin birçok sektörde Türkiye'nin rakibi olmaları nedeniyle bu ülkelerde yapılan devalüasyonlar ülkemizdeki ihracatçıları olumsuz yönde etkilemiştir. Özellikle krizin ardından Türkiye ihracatının bölge ülkeleri ile rekabet edebilirliği azalmıştır. Bunun yanı sıra, kriz sırasında bölgedeki ülkelerin alım gücü azaldığından Türkiye'nin bu ülkelere yaptığı ihracatta da önemli bir azalma görülmüştür²⁰⁴.

²⁰² Gökalp, a.g.e., ss.63-64.

²⁰³ Ataş, a.g.e., s.23.

²⁰⁴ Ataş, a.g.e., ss.20-24.

1.4. 2008 KÜRESEL KRİZİ

ABD’de bankalar, özellikle 2000’li yılların başlarından itibaren gelişen konut piyasasına doğru yönelmiş, özellikle orta sınıf tüketicilere mortgage adı verilen riskli ve getirisi yüksek olan uzun vadeli konut kredileri sunmuşlardır. Bankaların birçoğu ise yetinmeyip mevcut birikimlerini aşacak şekilde Asya’dan ve Avrupa’dan borçlanmak suretiyle kredi vermeyi sürdürmüşlerdir. Söz konusu kredi sözleşmeleri, sermaye piyasasında alınıp satılan değerli kağıtlar haline gelmiştir. Verilen bu konut kredilerinin ödenemeyeceği anlaşıldığında, bunlara sahip kişilerin panikleri ve beraberinde gelen tüketici iflasları büyük bir krizi tetiklemiştir. Krizin somut başlangıcı ise, Amerika’da 158 yıllık dev yatırım bankası olan Lehman Brothers’ın 2008 yılında iflas etmesi olmuştur.

2008 krizi esasen Amerika Birleşik Devletlerindeki ipotekli konut kredilerinden (mortgage) kaynaklanmıştır. Büyüyen türev piyasalarda yeterince düzenleme yapılmaması sebebiyle ise dünya çapında bir etki yapmıştır²⁰⁵. ABD finans piyasalarında başlayan kriz, reel sektörü de içine alarak birçok işletme ve bankanın iflasına, büyük ölçüde işsizliğine yol açmış, gelişmiş ve gelişmekte olan diğer ekonomilere de yayılarak etkisi uzun yıllar sürecek olan küresel bir krize dönüşmüştür. Bu süreçte, birçok ülke borsasında ciddi düşüşler yaşanmış, ülke paraları değer yitirmiş, ülke tahvilleri ve ticari bonolarında risk primleri artmış ve bu ülkelere yabancı sermaye akımları ciddi derecede azalmıştır²⁰⁶.

İlk sinyallerini 2007 yılının sonlarına doğru ABD’de vererek 2008 yılının son çeyreğinde finansal kriz şeklinde başlayan, ardından reel sektörü de etkisi altına alan küresel ekonomik kriz tüm dünyada şiddetli biçimde hissedilmiştir. Öyleki 2008 krizinin, 1929 bunalımından beri yaşanmış en derin ekonomik durgunluğa yol açtığı belirtilmektedir. Bu tür etkisi yüksek krizlerin ve bu krizleri ortaya çıkaran faktörlerin incelenmesi, olası durumlarda ülkelerin ve işletmelerin alması gereken pozisyon ve uygulamaları gereken stratejilere ışık tutabilecektir.

²⁰⁵ Sudi Apak, “1929 ve 2008 Krizlerinin Karşılaştırılması: Dünya ve Türkiye Örneği”, *MUFAD Dergisi*, Sayı:41, 6-15, 2009, s.13.

²⁰⁶ Hüseyin Tezer, “1929, 1973 ve 2008 Krizlerinin Minsky’nin Finansal İstikrarsızlık Hipoteziyle Değerlendirilmesi”, Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2013, s.128 (*Yayımlanmamış Doktora Tezi*).

1.4.1. Krizin Gelişimi

ABD’de, konut fiyatlarındaki artışın da etkisiyle kredi talebinin artması ile mortgage kredileri piyasası hızla büyümüştür. Mortgage piyasasında, yüksek gelir gruplarına “prime”, alt gelir gruplarına ise “subprime (eşik altı)” olmak üzere iki tür kredi verilmiştir. ABD’de bu kredilerin çoğunluğunu önceleri prime krediler oluştururken, 2008 yılı ortalarına gelindiğinde subprime krediler de ciddi bir artışla 1,5 trilyon dolara ulaşmıştır²⁰⁷. Bu dönemde, dar gelirli kişilere aldıkları konutun yaklaşık %3’ü gibi az bir kısmını peşinat olarak vermeleri karşılığında kredi kullanıldığı için vatandaşlar ödeme güçlerini hesaba katmaksızın ipotekli konut finansmanını (mortgage) tercih ederek ev sahibi olmak için yüksek tutarlarda uzun vadeli kredi kullanmışlardır. Böylece konut talebi artmış, konut fiyatlarında 2001 ve 2007 arasında %90’a varan artış gözlenmiştir²⁰⁸.

İpotekli konut kredilerine dayanan kredi balonunun sürdürülebilmesi ancak röfinansman yoluyla (vadesi gelen borcun yeni borç ile kapatılması) mümkündür. Bunun için ise konut fiyatlarındaki artışın devam etmesi gerekmektedir. Bu dönemde konut fiyatlarındaki yükseliş üretimden sağlanan değer artışından çok daha fazlaydı²⁰⁹. 1996 yılından beri devamlı artış gösteren ABD konut fiyat endeksi Case-Shiller, 2006 yılının ortalarında en yüksek seviyesine ulaşmış, ardından düşüş trendine girmiştir (Bkz.Grafik-3). Bu düşüşün nedenlerinden biri, ABD’de yükselen enflasyonla mücadele için FED’in faiz oranlarını yükseltmesi olmuştur. Faiz oranları 2001 yılında %1,75 iken, 2006 sonunda %5,25’e yükselmiştir²¹⁰. Bankaların ipotek aldıkları evleri arz etmeleriyle ev fiyatlarının düşüşü hızlanmıştır²¹¹. Böylece hem konut değerlerinin artacağı inancıyla konut ipotek senetlerinden oluşan menkul kıymetlere yatırım yapan yatırımcılar²¹², hem de uygun koşullu kredilere güvenerek kredi alan kişiler için olumsuz bir ortam oluşmuştur. Çünkü, pes peşe gelen faiz artırımları, konut fiyatlarında düşüşler ve konut fiyat endeksinin düşmesi sonucu kredilerin geri ödenmeme tehlikesi belirlemiştir. Nitekim 2007 yılında 2006’ya göre %76’lık artışla neredeyse 1,3 milyon konut sahibinin icralık olduğu görülmüştür²¹³.

²⁰⁷ Hatipoğlu, a.g.e., ss.48-49.

²⁰⁸ Ataş, a.g.e., s.27

²⁰⁹ Mustafa Durmuş, *Kapitalizmin Krizi: Küresel Krizin Eleştirel Bir Çözümlemesi*, Tan Kitabevi, Ankara, 2011, s.126.

²¹⁰ Mehmet Demir, “2008 Küresel Krizin Türk Bankacılık Sektörüne Etkileri”, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2015, ss.44-45 (*Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*).

²¹¹ Ataş, a.g.e., s.31.

²¹² Onur Elele, *Küresel Kriz ve Türkiye*, Vergi Konseyi, İstanbul, 2009, s.9.

²¹³ Hatipoğlu, a.g.e., s.49.

Bu yaşanan süreçte, bankalarca kredi muslukları sonuna kadar açılmıştır. Konut kredileri için gerekli kaynaksız, konut ipoteklerine dayalı oluşturulan menkul kıymetlerin yatırım bankaları üzerinden ihraç edilmesiyle temin edilmiştir. Böylece bankalar, kredileri menkul değerlere dönüştürmek suretiyle, verdikleri kredilerin geri ödenmemesi riskini 3'üncü kişilere devretmişlerdir. Bu koşullar bankaların, dar gelirli kişilere kolaylıkla konut kredisi açmasına sebep olmuştur. Bu gelişmeler sonucunda, 1999'da 10 trilyon doların altındaki türev piyasa büyüklüğü 2008'de 70 trilyon dolara ulaşmıştır²¹⁴. Bu ilişkiler içinde bütün önemli uluslararası bankalar birbirine kefil olmuştur²¹⁵. Ne var ki, 158 yıllık dev yatırım bankası Lehman Brothers'ın büyük ölçüde artmış olan borçlarını ödeyememesi sebebiyle 2008 Eylülünde iflasını açıklaması neticesinde dalga dalga tüm dünyaya yayılan global bir kriz çıkmıştır²¹⁶.

ABD'de mortgage konut kredisi krizi olarak başlayan kriz kısa süre içinde global ölçekli büyük bir likidite krizine dönüşmüştür. Bu dönüşümün aşamaları Tablo-6'da gösterilmektedir.

2008 yılı itibariyle dünya ekonomisinde şöyle bir tablo söz konusudur: Dünya nüfusunun %15,1'ini oluşturan 33 gelişmiş ülke, dünya GSYH'sının %55,1'ini, ihracatının ise %65'ini gerçekleştirmektedir. Buna karşılık, gelişmekte olan 149 ülke ise dünya GSYH'sının %44,9'una, ihracatının %35'ine sahiptir²¹⁷. Dolayısıyla bu büyük ekonomilerde yaşanan gelişmelerin domino etkisiyle dünyaya yayılması söz konusudur. Nitekim son küresel kriz bunun bir örneği olup, ekonomilerin birbiriyle olan entegrasyonunu net bir biçimde ortaya koymaktadır. Diğer yandan bu kriz, sermaye piyasalarının, bankaların ve aracı kurumların düzenlemeler yapılmadıkça varlıklarını sürdürmeyeceğini de açığa çıkararak ülkelerin piyasaları regüle edici bir dizi önlemler almalarını sağlamıştır.

²¹⁴ Elele, a.g.e., s.9.

²¹⁵ Eğilmez, *Küresel Finans Krizi: Piyasa Sisteminin Eleştirisi*, ss.68-69.

²¹⁶ Altuntepe, a.g.e., ss.133-134.

²¹⁷ Nezir Köse ve Selahattin Togay, *Küresel Ekonomik Krizin Türkiye'de Reel Sektöre Yansımaları*, Milli Prodüktivite Merkezi Verimlilik Raporu, Ankara, 2010, s.19.

Tablo-6 Mortgage Kredi Krizinin Likidite Krizine Dönüşüm Süreci²¹⁸.

2007 Temmuz	2007 Ağustos	2007 Eylül	2007/Ç4 ve Sonrası
Subprime/Kredi Krizi	Likidite Krizi	Kredi ve Likidite Krizi	
-Piyasalar subprime kredi ödemelerinin yapılmaması üzerine şoka girdi	-İlk kredi sorunları sonuçlarını göstermeye başladı	-Likidite açığı devam etti	-Yüksek dönem faizleri
-Subprime kredilerine dayalı finansal ürünler tekrar değerlendirildi	-Risk iştahı azaldı	-Bankalar kısa vadeli borçlanmaya devam etti, dönem faizlerini yükseltti	-Spekülatif davranışlar kredi kullananları olumsuz etkiledi
-Yüksek profili olan yatırımcılar zarar etti	-Yatırımcılar varlığa dayalı finansman bonusu almakta isteksiz davrandı	-Yeni kredi kullanıcıları için şartlar sıkılaştırıldı	-Tüketici kaynaklı riskler azaldı
-Yatırımcılar riskten kaçınmaya başladı	-Kısa vadeli finansman talepleri oluştu	-Avrupa, ABD ve İngiltere Merkez Bankası gecikmeli olarak acil likidite sağladı	-Merkez Bankası yardımlarını tahmin etmek kolaylaştı
-Kredi riskleri yeniden fiyatlandı	-Bankalar talepleri karşılamak için nakit tutmaya başladı	-FED faizleri %0,5 puan indirdi	
-Yatırımcılar nakit varlıklarını sattı	-3 aylık LIBOR oranları yükseldi		
	-Borçlanma maliyetleri etkilendi		

1.4.2. Krizin Nedenleri

2008 küresel krizine yol açan ana sebep olarak varlık balonlarının oluşması ve bunların fiyatlarının ani düşüşü gösterilmektedir²¹⁹. Diğer sebepler ise; kamuoyunda NINJA (no income, no job, no asset) olarak adlandırılan krediler, mortgage faiz oranlarının değişken oranları, türev piyasalardaki kontrolsüz büyüme, karşılıksız sanal paralar, klasik iktisadi yaklaşımın kapitalist sistemdeki krizi aşmada yetersiz kalışı, finansal kesimde açgözlü kâr anlayışı, denetim mekanizmalarında eksiklik olarak belirtilmektedir²²⁰.

Araştırmalarda küresel krize sebep olan pek çok unsur gösterilmekte olup, bunlardan başlıcaları aşağıda uygun başlıklar halinde ele alınmaktadır.

²¹⁸ BDDK, **ABD Mortgage Krizi**, Çalışma Tebliği, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK), Sayı:3, 2008, s.1.

²¹⁹ Ataş, a.g.e., s.30.

²²⁰ Hatipoğlu, a.g.e., s.50.

1.4.2.1. Mortgage Kredilerinde Yapısal Bozulma

Küresel krizin esas kaynağı, mortgage kredilerindeki yapısal bozulmadır. Kriz öncesinde mortgage piyasasında sağlıklı biçimde krediler verilmiştir. Bankalar, konut satışı yaparak daha fazla miktarda kredi kullandırma peşinde olduklarından bu konutları sattıkları kişilerin mali durumlarını yeterince incelememişlerdir. Oysaki subprime ipotek kredisi borçluları, ancak aldıkları konutların fiyatında artış olması halinde geri ödeme yapabilecek olduklarından risk arz etmektedirler²²¹. Düşük faiz oranları ve yükselen ev fiyatları yoksul vatandaşları cezbederek kazançlarının çok üzerinde borçlanmalarına sebep olmuştur. Diğer bir sorun ise bu kredilerin faiz yapısının genelde değişken olmasıdır.

1.4.2.2. Menkul Kıymetleştirme

Mortgage sistemindeki diğer bir sorun ise menkul kıymetleştirme nedeniyle ortaya çıkmıştır. Menkul kıymetleştirme; bankaların elde ettikleri getirileri bir havuzda toplamaları ve bir kredi yahut gelir karşılığı başka bir finans kurumuna devretmeleridir²²². İpotek kredilerinden oluşan bu menkul kıymetler, diğer finans piyasalarına satılmıştır. Risklerin transfer edilmesi için başka finansal araçlar da oluşturulmuştur. Böylece verilen ipotek kredilerinin riski ABD'nin yanı sıra yurtdışındaki finans kurumlarına da taşınmıştır. Öyle ki, 2006 yılında toplam ipotek kredilerinin %20'si dar gelirlilere verilmiş olup, bu subprime kredilerin %80'i menkul kıymetleştirilerek diğer piyasalara satılmıştır. Yani risk dünyaya yayılmıştır²²³.

1.4.2.3. Derecelendirme Kuruluşlarının Yanlış Notları

Derecelendirme kuruluşlarının verdiği yanlış notlar da krize zemin hazırlayan unsurlardandır. Bu kurumların temel görevi, menkul kıymet ihraç edecek kurumların yahut ülkelerin istikrarını ve performansını denetleyerek menkul kıymetlerine not vermektir. Böylece yerli-yabancı yatırımcılar menkul kıymetin risk seviyesine ilişkin fikir edinirler. Ancak, bu kurumların kendilerinin denetimden geçmiyor oluşu ve denetlediği kurumca finanse edilmesi sebebiyle bazen özensiz kredi notlarının verilmesi söz konusu olabilmektedir. Kredibilitenin yanlış ölçülmesiyle yapılan yanlış derecelendirme, yatırımcıların yanlış yatırım kararları almalarına yol açmaktadır²²⁴.

²²¹ Durmuş, a.g.e., s.116.

²²² Ataş, a.g.e., s.32.

²²³ Mehmet Demir, a.g.e., s.43.

²²⁴ Ataş, a.g.e., s.33.

Nitekim kriz öncesinde gerçeği yansıtmayan kredi skorlarının verilmesi kredi kalitesinin bozulmasına ve kâr marjlarının düşmesine sebep olmuştur. Kısa bir süre öncesinde mortgage kredilerine dayalı tahvillere olumlu not veren kuruluşların kriz sürecinde ard arda not indirimine gitmesi sistemin sorgulanmasını sağlamıştır²²⁵.

1.4.2.4. Denetleme ve Saydamlık Eksikliği

1990'lı yıllarda bilişim teknolojisinde yaşanan gelişmeler ve finansal sistemdeki deregülasyonlar sayesinde türev ürünlerin kullanımında artış yaşanmıştır. Türev ürünler zaman içinde yatırımlarda riski azaltma misyonununun uzaklaşarak spekülasyon amaçlı kullanılmaya başlanmıştır. Türev ürünlerdeki bu yanlış kullanımın artmasının en önemli sebebi; birçok ülkenin bu pazarı tam anlamıyla denetleyen bir mekanizmaya sahip olmamasıdır. Küresel krizin derinleşmesinin bir diğer nedeni ise; düzenleyici kurumların krizi okumakta gecikmesi ve krizin etkileri başladığında piyasaları yatıştırmak için uyguladıkları manipülatif politikalar olarak gösterilmektedir²²⁶.

1.4.2.5. Kriz Öncesi Yaşanan Likidite Bolluğu

Küresel krize yol açan bir diğer unsur, kriz öncesi yıllarda dünya genelinde yaşanan likidite bolluğu olarak belirtilmektedir. Bu dönemde özellikle gayrimenkul piyasasında fiyatlar hızla yükselerek balon oluşturmuştur. Yalnızca konut sahibi olmak isteyen kişiler değil, yatırımcılar ve spekülasyoncular da kârlı bir alan olarak gördükleri için taşınmaz mallara yönelmişlerdir²²⁷. Bu bolluk sebebiyle bir takım ekonomik problemler göz ardı edilerek gereken tedbirler alınmamıştır. Tüketici kredilerindeki aşırı büyümeyle oluşan risklerle ilgilenilmemiştir²²⁸. Bu risklerin dağıtımını esnasında hızla büyüyen türev piyasa ve bu piyasada düzenlemeye gidilmemesi dünyayı krize sürüklemiştir.

²²⁵ BDDK, a.g.e., s.57

²²⁶ Ataş, a.g.e., ss.34-35.

²²⁷ Öztin Akgüç, "Kriz Nedeni ve Çıkış Yolları", *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Sayı:42, 6-11, 2009, s.7.

²²⁸ Costas Lapavitsas, "Finansallaşmış Kapitalizm: Kriz ve Finansal Müsadere", *Finansallaşma ve Kapitalizmin Krizi*, Ed:Costas Lapavitsas, Çev:Tuncel Öncel, Yordam Kitap, 2.Basım, İstanbul, 25-74, 2017, s.25.

1.4.3. Krizin Etkileri

2008 yılı sonunda dünyanın birçok gelişmiş ekonomisi durgunluğa girerken, Doğu Avrupa, Latin Amerika ve Asya'daki gelişmekte olan birçok ekonomi de gelişmiş ekonomilerle ilişkileri sebebiyle bu durgunluktan etkilenmişlerdir. Bu ülkeler, gerek borsalarında, gerekse bankacılık sisteminde ABD'de yüzeye çıkan dramatik sıkıntıların çoğunu yaşamışlardır²²⁹. Böylece bir ülkenin krizi gibi başlayan süreç global bir krize dönüşmüştür.

2008 kriziyle birlikte tüm dünyada, serbest piyasa sistemine ilişkin olumlu düşünceler 1929 buhranında olduğu gibi tekrar sarsılmıştır. Ne var ki, kapitalizmin yerine başka bir sistemin getirilmesi de söz konusu olmamıştır. Bu nedenle 2008 krizinin akabinde dünya genelinde piyasalarda regülasyona gidilmiştir. Böylece, kapitalizmin, gerektiğinde piyasalarda düzenlemeyi öneren yeni yorumu olan düzenleyici kapitalizm ön plana çıkmaya başlamıştır²³⁰.

2008 küresel krizi, özellikle ülkelerin bankacılık sektöründe sorunlar ortaya çıkarmıştır. Kriz, gelişmekte olan ülkelere sermaye akışını azaltarak piyasaların daralmasına yol açmıştır. Bu yüzden birçok ülkede ihracatın azalmasına, büyüme oranlarının gerilemesine ve hatta küçülmeye, işsizliğin artmasına sebep olmuştur. Krizin dünya çapındaki başlıca etkileri aşağıda sıralanmaktadır²³¹.

- Konut fiyatlarının düşmesi,
- Ekonomik büyüme oranlarında önce gerileme, ardından küçülme yaşanması,
- İşsizlik oranlarının yükselmesi,
- Reel faizlerin düşmesi,
- Döviz kurlarında baskıyla artış olması,
- Enflasyon oranlarının yükselmesi,
- Piyasalarda düzenlemelerin artması,
- Kamu kesiminde borç yükünün artması.

²²⁹ Roubini ve Mihm, a.g.e., s.126.

²³⁰ Bahar Berberoğlu, "2008 Global Krizinin Türkiye ve Avrupa Birliği'ndeki Etkilerinin Kümeleme Analizi İle İncelenmesi", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:11, Sayı:1, 105-130, 2011, s.109.

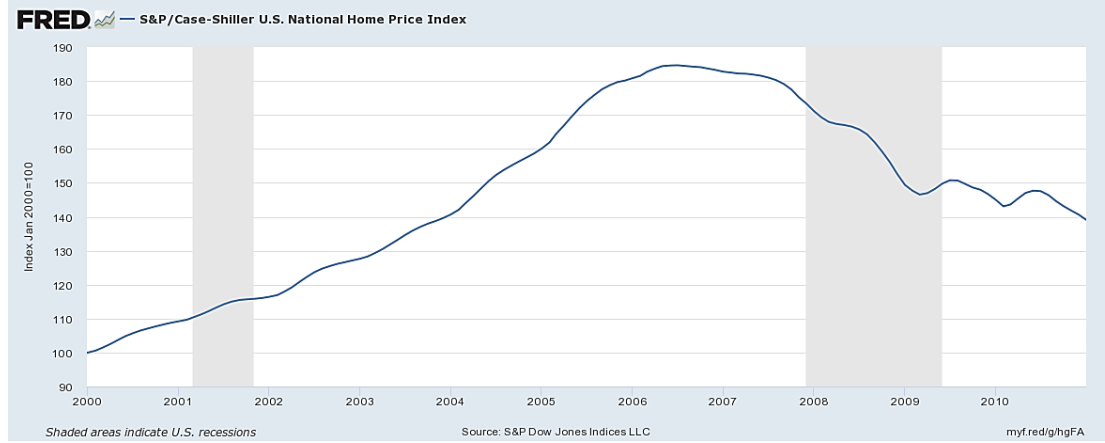
²³¹ Mehmet Demir, a.g.e., s.47 ; Gökalp, a.g.e., ss.81-82 ; Tezer, a.g.e., s.141.

1.4.3.1. Konut Fiyatlarına Etkisi

Küresel kriz sürecinde konut fiyatları, krizin hem nedenlerinden biri hem de sonuçlarından biri olmuştur. Krizden evvel yaşanan likidite bolluğunda konut satışlarında patlama yaşanmıştır. Uzun vadeli krediler ile alınan bu konutlarda aşırı talep sebebiyle büyük fiyat artışları gerçekleşmiştir. Kredi kullananlar borçlarını ödeyemeyince bankalar el koydukları konutları düşük fiyata satmaya başlamışlardır. Oluşan konut balonunun patlaması sonucunda çıkan kriz sonrası aşırı derecede şişirilmiş olan konut fiyatları hızla düşmeye başlamıştır.

Grafik-3'de görüldüğü üzere, ABD'de 2006 yılı ortalarına kadar artış trendi gösteren konut fiyatları 2006 yılı Temmuz ayında en yüksek seviyesine ulaştıktan sonra düşmeye başlamıştır.

Grafik-3 S&P/Case-Shiller ABD Ulusal Konut Fiyat Endeksi, 2000-2010²³².

ABD'de yaşanan kriz sürecinde, reel kesimin dinamosu olan inşaat sektörü olumsuz etkilenmiştir. Sektörde durgunluk, hatta gerileme yaşanmıştır. Konut üretiminde yaşanan hızlı düşüşün yanı sıra, yeni ve mevcut konutların satışında da azalma meydana gelmiştir. Öyle ki, 2008 yılı Ekim ayında gerçekleşen yeni konut satışı, 2005 yılı Temmuz ayına oranla %70'lik düşüş göstermiştir. Benzer biçimde, 2008 yılı Ekim ayında gerçekleşen mevcut konut satışı, 2005 yılı Eylül ayına göre %31 azalmıştır. Krizin, konut ve emlak piyasasını olumsuz etkilemesi bu sektördeki istihdamı da etkilemiştir. İşsizlik ve hanehalkı borçluluk oranı artmıştır. Mortgage kredi yükümlülüklerinin yerine getirilememesinden kaynaklanan suç ve icralar artmıştır. 2006'nın 2'nci çeyreğinde takibe alınan borç oranı %1,89 iken 2008'in 4'üncü çeyreğinde %5,17'ye yükselmiştir. ABD'deki kadar olmasa da diğer ülkelerde

²³² Federal Reserve Bank of St. Louis, "S&P/Case-Shiller U.S. National Home Price Index", **FRED Economic Data**, <https://fred.stlouisfed.org/series/CSUSHPINSA> (Erişim tarihi: 28.11.2017).

de emlak fiyatlarında düşüş yaşanmıştır. Türkiye’de inşaat sektörü ise tarım, sanayi ve ticaret sektörlerine oranla krizden daha fazla etkilenmiştir. 2006’da büyüme rekoruna sahip olan inşaat sektörü, 2008 yılında %8,1, 2009 yılında ise %16,1 küçülmüştür. 2010 yılında ise sektör, kriz öncesi performansını yakalamıştır²³³.

1.4.3.2. Büyüme Oranlarına Etkisi

Küresel kriz, reel sektörde en fazla büyüme oranlarını etkilemiştir. Kriz öncesi global canlanma dönemindeki yükselen büyüme oranları 2008 krizinde hızla azalmaya başlamıştır. 2009 yılında ise birçok ülkede küçülmeler görülmüştür. Genel olarak tüm ülkeler 2010 yılından itibaren toparlanma sürecine girerek kriz öncesi seviyeye yaklaşmışlardır.

Tablo-7’de kriz öncesi ve sonrası yıllarda dünyadaki büyüme oranları gösterilmektedir. Buna göre; krizden önce %5,6’nın üzerinde olan dünya büyüme ortalaması, daralan iç ve dış talep sebebiyle krizin yaşandığı 2008 yılında %3’e düşmüş, 2009 yılında ise sıfır olmuştur. 2010 yılında ise dünyada kriz öncesi büyüme seviyesi tekrar yakalanmıştır. Krizin başlangıç noktası olan ABD ise, kriz yılı itibariyle %0,3, 2009 yılında ise %2,8 küçülmüştür. 2010’dan itibaren ise ABD’de büyüme oranları bakımından toparlanma sağlanmıştır.

Gelişmiş ülkeler incelendiğinde; krizden evvel %3’lerde seyreden büyümenin kriz yılında sıfıra yaklaştığı, 2009’da ise %3,4 küçülme yaşandığı görülmektedir. Bu ülkeler 2010 yılında kriz öncesindeki seviyeye tekrar gelmişlerdir. Gelişmiş ülkelerin krizle birlikte durgunluk ve küçülme sürecine girmiş olması, bu ülkeler ile ticari ve finansal ilişkileri bulunan gelişmekte olan ülkelerin büyümesini de olumsuz etkilemiştir. Nitekim, gelişmekte olan ülkelere kriz öncesinde %8’in üzerinde gerçekleşen büyüme oranı, krizde %5,8, 2009’da ise %3,1’e düşmüştür. Bu ülkelere 2010 yılından itibaren toparlanma görülse de kriz öncesi seviyede değildir. Türkiye ise 2008’de sadece %0,7 büyürken, 2009’da %4,8 küçülmüştür. Dolayısıyla ülkemiz bu süreçte, gelişmekte olan ülke ortalamasının oldukça gerisinde kalmıştır.

²³³ Ercan Sancak ve Erkan Demirbaş, “Küresel Ekonomik Kriz ve Türkiye Konut Sektörüne Etkileri”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt:16, Sayı:3, 171-190, 2011, ss.173-174.

Tablo-7 Dünyada Reel GSYH Büyüme Oranları, 2006-2013 (%)²³⁴

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
DÜNYA	5,6	5,7	3,0	0,0	5,4	4,1	3,4	3,3
Gelişmiş Ülkeler	3,1	2,8	0,1	-3,4	3,1	1,7	1,2	1,4
ABD	2,7	1,8	-0,3	-2,8	2,5	1,6	2,3	2,2
Euro Bölgesi	3,3	3,0	0,4	-4,5	1,9	1,6	-0,7	-0,4
Japonya	1,7	2,2	-1,0	-5,5	4,7	-0,5	1,5	1,5
Gelişmekte Olan Ülkeler	8,2	8,6	5,8	3,1	7,5	6,2	5,1	4,7
Bağımsız Devletler Topluluğu	8,9	9,0	5,4	-6,2	5,0	4,8	3,4	2,2
Gelişmekte Olan Asya	10,1	11,2	7,1	7,5	9,5	7,7	6,7	6,6
Gelişmekte Olan Avrupa	6,4	5,3	3,2	-3,6	4,7	5,5	1,4	2,8
Latin Amerika ve Karayipler	5,7	5,8	3,9	-1,3	6,0	4,5	2,9	2,7
Orta Doğu ve Kuzey Afrika	6,8	5,8	5,3	2,4	5,5	4,5	4,8	2,3
Sahra Altı Afrika	7,0	7,9	6,3	4,1	6,9	5,1	4,4	5,1
Türkiye	6,9	4,7	0,7	-4,8	9,2	8,8	2,1	4,0

Gelişmiş ülkelerden gelen sermaye yatırımlarıyla büyüyen Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri, artan dış borçlar ve azalan kredi olanakları sebebiyle 2009 yılında %3,6 küçülmüştür. Bağımsız Devletler Topluluğu ise enerji ve petrol fiyatlarının düşmesi sebebiyle azalan ihracat gelirlerinin etkisiyle 2009 yılında %6,2 küçülmüştür. EURO bölgesi ülkeleri 2009 yılında %4,5, Japonya %5,5, Latin Amerika ülkeleri ise %1,3 seviyesinde küçülme yaşamıştır. 2009 yılında büyüme oranı Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde %2,4'e, Sahra Altı Afrikasında ise %4,1 seviyesine gerilemiştir.

İhracata dayalı büyümeye odaklanan Asya ülkeleri ise, krizden nispeten daha az etkilenmişlerdir. Bunda, bu ülkelerdeki kriz deneyiminin ve kriz döneminde iç talebin canlı tutulmasının etkisi olduğu söylenebilir. Bu ülkelerin büyüme oranı 2008'de %7,1'e gerilemiş, 2009'da ise kriz yılının biraz üzerinde gerçekleşmiştir.

²³⁴ IMF, "World Economic Outlook-Legacies, Clouds, Uncertainties", *World Economic and Financial Surveys*, International Monetary Fund (IMF), Washington, October 2014, pp.184-188.

1.4.3.3. Enflasyona Etkisi

2008 küresel krizi dünya genelinde birçok ülkenin enflasyon oranlarına da etki etmiştir. Öyleki, bazı ülke ve bölgelerde enflasyon çift haneli rakamlara çıkmıştır.

Tablo-8 incelendiğinde, krizin ortaya çıktığı 2008 yılında ülkelerin çoğunda enflasyon artışı yaşandığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla fiyatlar genel seviyesinin 2008 yılında yükselmesinin salt krizle ilişkili olmadığı söylenebilir. Kriz öncesindeki likidite bolluğu, yüksek talep, mal fiyatlarındaki artış, petrol fiyatlarında yükselme gibi unsurların yanı sıra krizin etkilerini azaltmak amacıyla 2008'de piyasaya verilen likidite desteğinin de enflasyonun artmasına sebep olduğu ifade edilebilir. Kapanan işyeri sayısındaki artış, düşen üretim, artan işsizlik gibi faktörlere bağlı olarak talebin düşmesi ve tüketimin azalması sonucunda 2009 yılında Türkiye de dahil olmak üzere dünya genelinde enflasyon oranında düşüş meydana gelmiştir.

Tablo-8 Dünyada Enflasyon Oranları-Tüketici Fiyatları, 2006-2013 (%)²³⁵

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Gelişmiş Ülkeler	2,4	2,2	3,4	0,1	1,5	2,7	2,0	1,4
ABD	3,2	2,9	3,8	-0,3	1,6	3,1	2,1	1,5
Euro Bölgesi	2,2	2,2	3,3	0,3	1,6	2,7	2,5	1,3
Japonya	0,2	0,1	1,4	-1,3	-0,7	-0,3	0,0	0,4
Gelişmekte Olan Ülkeler	6,1	6,6	9,4	5,3	5,9	7,3	6,1	5,9
Bağımsız Devletler Topluluğu	9,5	9,7	15,5	11,1	7,1	9,8	6,2	6,4
Gelişmekte Olan Asya	4,7	5,4	7,6	2,9	5,1	6,5	4,7	4,7
Gelişmekte Olan Avrupa	6,0	6,0	8,0	4,8	5,5	5,4	5,9	4,2
Latin Amerika ve Karayipler	5,4	5,5	8,1	6,1	6,2	6,8	6,1	7,1
Orta Doğu ve Kuzey Afrika	8,4	10,4	11,7	6,0	6,2	8,6	9,6	9,2
Sahra Altı Afrika	7,5	5,4	13,0	9,8	8,3	9,5	9,3	6,6
Türkiye	9,6	8,8	10,4	6,3	8,6	6,5	8,9	7,5

²³⁵ IMF, *World Economic and Financial Surveys*, pp.191- 193.

1.4.3.4. Dış Ticarete Etkisi

Küresel kriz, talebin düşmesine yol açarak dünya genelinde dış ticareti olumsuz yönde etkilemiştir. Özellikle dış ticarete önemli payı olan ABD'nin ve Avrupa'nın bazı gelişmiş ülkelerinin krizle daralması, bu ülkelerle ticaret yapan ülkelerin dış ticaretini de etkilemiştir.

Tablo-9 incelendiğinde Dünya mal ticaretinin hacim açısından (fiyatların ve döviz kurlarının etkileri hariç) küresel krizle birlikte gerilediği görülmektedir. 2009 yılında, dünya mal ticareti ortalaması ihracatta %12,2, ithalatta ise %12,9 oranında azalmıştır. ABD, Kuzey Amerika, Avrupa, Bağımsız Devletler Topluluğu ve Japonya ise mal ticaretinde dünya ortalamasından daha fazla düşüş yaşamıştır.

Tablo-9 Bölgelere ve Seçilmiş Ülkelere Göre Dünya Mal Ticareti-Reel, 2007-2009
(Yıllık Değişim, %)²³⁶

	İhracat			İthalat		
	2007	2008	2009	2007	2008	2009
DÜNYA	6,4	2,1	-12,2	6,1	2,2	-12,9
Kuzey Amerika	4,8	2,1	-14,4	2,0	-2,4	-16,3
ABD	6,7	5,8	-13,9	1,1	-3,7	-16,5
Orta ve Güney Amerika	3,3	0,8	-5,7	17,6	13,3	-16,3
Avrupa	4,2	0,0	-14,4	4,4	-0,6	-14,5
Bağımsız Devletler Topluluğu	7,5	2,2	-9,5	19,9	16,3	-20,2
Afrika	4,8	0,7	-5,6	13,8	14,1	-5,6
Orta Doğu	4,5	2,3	-4,9	14,6	14,6	-10,6
Asya	11,7	5,5	-11,1	8,2	4,7	-7,9
Çin	19,8	8,6	-10,5	13,8	3,8	2,8
Japonya	9,4	2,3	-24,9	1,3	-1,3	-12,8
Hindistan	14,4	14,4	-6,2	18,7	17,3	-4,4

²³⁶ WTO, *World Trade Report 2010: Trade in Natural Resources*, World Trade Organization (WTO), 2010, p.24.

Tablo-10 incelendiğinde Dünya mal ticaretinin ABD doları değerinin küresel krizle birlikte gerilediği görülmektedir. 2009 yılında, dünya mal ticareti ortalaması ihracatta %23 ithalatta ise %24 oranında düşmüştür. Bu düşüşün bir kısmı, ticaret hacmindeki değişikliklerden, geri kalan kısmı ise 2009'da emtia fiyatlarındaki, özellikle petroldeki, düşüşten kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla, bazı ülkeler ve bölgeler için nominal ticaret gelişmeleri özellikle petrol ihracatçıları ve ithalatçıları için hacim bazındaki gelişmelerden önemli ölçüde farklılık gösterebilmektedir. Nitekim özellikle doğalgaz ihracatı olan Rusya gibi ülkeler ve petrol ihrac eden Orta Doğu ülkeleri, fiyat düşüşleri sebebiyle, mal ticaretinde değer olarak dünya ortalamasının üzerinde düşüş yaşamışlardır.

Tablo-10 Bölgelere ve Seçilmiş Ünelere Göre Dünya Mal Ticareti-Nominal, 2007-2009 (Yıllık Değişim, %)²³⁷

	İhracat			İthalat		
	2007	2008	2009	2007	2008	2009
DÜNYA	16,0	15,0	-23,0	15,0	16,0	-24,0
Kuzey Amerika	11,0	11,0	-21,0	6,0	8,0	-25,0
ABD	12,0	12,0	-18,0	5,0	7,0	-26,0
Orta ve Güney Amerika	14,0	21,0	-24,0	25,0	30,0	-25,0
Avrupa	16,0	11,0	-23,0	16,0	12,0	-25,0
Bağımsız Devletler Topluluğu	21,0	35,0	-36,0	35,0	32,0	-33,0
Afrika	18,0	28,0	-32,0	23,0	27,0	-16,0
Orta Doğu	16,0	33,0	-33,0	25,0	28,0	-18,0
Asya	16,0	15,0	-18,0	15,0	21,0	-21,0
Çin	26,0	17,0	-16,0	21,0	18,0	-11,0
Japonya	10,0	9,0	-26,0	7,0	23,0	-28,0
Hindistan	23,0	30,0	-20,0	29,0	40,0	-24,0

²³⁷ WTO, a.g.e., p.28.

Tablo-11'e bakıldığında, Türkiye ihracatının nominal olarak 2008'de %23,1, ithalatının %18,8 artış gösterdiği görülmektedir. Buna karşılık 2009 yılında ülkemiz ihracatında %22,6, ithalatında ise %30,2 gibi ciddi seviyede düşüş kaydedilmiştir.

Tablo-11 Türkiye Dış Ticareti-Nominal, 2006-2016 (Yıllık Değişim, %)²³⁸

	İhracat	İthalat
2006	16,4	19,5
2007	25,4	21,8
2008	23,1	18,8
2009	-22,6	-30,2
2010	11,5	31,7
2011	18,5	29,8
2012	13,0	-1,8
2013	-0,4	6,4
2014	3,8	-3,8
2015	-8,7	-14,4
2016	-0,9	-4,2

1.4.3.5. İstihdama Etkisi

Küresel kriz reel sektörü etkisi altına alarak dünya piyasalarında daralmaya ve ekonomik büyümenin neredeyse durmasına yol açmıştır. Bu ortamda kısılan harcamalar, azalan satışlar ve daralan üretim ülkelerin istihdamına yansarak işsizlik oranlarını artırmıştır. Krizin ardından binlerce işyeri kapanmış ve milyonlarca kişi işsiz kalmıştır. İşsizlik oranlarındaki artış nedeniyle geliri azalan insanlar daha az tüketmeye başlamıştır. Bu durum krizin ekonomi üzerindeki olumsuz etkilerinin uzun süre hissedilmesine yol açmıştır.

Kriz, istihdam açısından öncelikle finans piyasalarını etkilemiştir. 2008 Eylülünde Londra ve New York'ta finansal kuruluşlarda çalışan 63 bin kişi işten çıkarılmıştır. Türkiye finans piyasaları ise istihdam bakımından krizden etkilenmese de krizden etkilenen diğer sektörler sebebiyle 600 bine yakın çalışan işsiz

²³⁸ TÜİK, "Yıllara Göre Dış Ticaret", Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046 (Erişim tarihi: 20.10.2017).

kalmıştır²³⁹. Uluslararası Çalışma Örgütü, 2009 yılı itibariyle dünyada işsiz sayısının 212 milyon olduğunu belirtmektedir. Kriz boyunca ve krizden sonra iki yılda 34 milyon kişi işini kaybetmiştir²⁴⁰. Bölgesel ve küresel kriz deneyimine sahip olan Doğu Asya ülkelerinin ise, krize bağlı oluşan işsizlik artışlarına karşı uygulamaya koydukları kapsamlı önlem paketleri ve istihdam politikaları sayesinde küresel krizin işsizlik üzerindeki baskısını azaltmada başarılı oldukları görülmüştür²⁴¹.

Tablo-12 Seçilmiş Ülkelerin İşsizlik Oranları, 2006-2016 (%)²⁴²

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
ABD	4,6	4,6	5,8	9,3	9,6	9,0	8,1	7,4	6,2	5,3	4,9
OECD Toplamı	6,0	5,6	5,9	8,1	8,3	7,9	7,9	7,9	7,4	6,8	6,3
AB (28 Ülke)	8,2	7,1	7,0	8,9	9,5	9,6	10,4	10,8	10,2	9,4	8,5
Japonya	4,1	3,8	4,0	5,1	5,1	4,6	4,4	4,0	3,6	3,4	3,1
Rusya	7,2	6,1	6,4	8,4	7,5	6,5	5,5	5,5	5,2	5,6	5,5
Kanada	6,3	6,1	6,1	8,4	8,1	7,5	7,3	7,1	6,9	6,9	7,0
Birleşik Krallık	5,4	5,3	5,6	7,5	7,8	8,0	7,9	7,5	6,1	5,3	4,8
Almanya	10,3	8,7	7,5	7,7	7,0	5,8	5,4	5,2	5,0	4,6	4,1
Fransa	8,5	7,7	7,1	8,7	8,9	8,8	9,4	9,9	10,3	10,4	10,1
İspanya	8,5	8,2	11,2	17,9	19,9	21,4	24,8	26,1	24,4	22,1	19,6
Finlandiya	7,7	6,9	6,4	8,2	8,4	7,8	7,7	8,2	8,7	9,4	8,8
Polonya	13,9	9,6	7,1	8,2	9,6	9,6	10,1	10,3	9,0	7,5	6,2
Türkiye	8,8	8,9	9,7	12,6	10,7	8,8	8,2	8,7	9,9	10,2	10,8

Tablo-12 incelendiğinde, 2009 ve 2010 yıllarında dünyada işsizlik oranlarında artış olduğu, 2011 yılından itibaren ise azalış yaşandığı ancak kriz öncesi seviyeye gelinemediği anlaşılmaktadır. Krizin başlangıç yeri ABD’de kriz sonrasında işsizlik oranı kriz öncesinin neredeyse iki katına çıkmıştır. Türkiye’de ise krizin ardından işsizlik kriz öncesine göre yaklaşık %40 artış göstermiştir.

²³⁹ Durmuş, a.g.e., ss.84-91.

²⁴⁰ Mehmet Demir, a.g.e., s.64

²⁴¹ Sumru Öz, “Kriz ve İşsizlik: Başarı Örnekleri ve Çözüm Önerileri”, *TÜSİAD-Koç University Economic Research Forum Working Paper Series*, Working Paper 1024, 2010, ss.28-29.

²⁴² OECD, “Unemployment Rate”, Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), <https://data.oecd.org/unemp/unemployment-rate.htm#indicator-chart> (Erişim tarihi: 20.11.2017).

1.4.4. Krize Karşı Alınan Önlemler

2008 küresel krize karşı dünyada alınan önlemler aşağıda ana hatları ile sıralanmaktadır²⁴³.

- Başta ABD olmak üzere birçok ülkenin merkez bankası tarafından faiz oranları kademeli şekilde indirilmiştir.
- Merkez bankaları tarafından piyasalara sistemli olarak likidite sağlanmıştır.
- Merkez bankalarının zorunlu karşılık oranları düşürülmüştür.
- Döviz likiditesinin artırılması için bazı merkez bankaları arasında swap anlaşmaları sağlanmıştır.
- Mevduatlardaki kısmi garantiler artırılmış veya mevduatlar tam garanti altına alınmıştır.
- Bazı merkez bankaları tarafından özel sektör tahvilleri satın alınmaya başlanmıştır.
- Bankalararası piyasalarda gerçekleşen işlemlere, diğer tarafın riskine karşı devlet güvencesi sağlanmıştır.
- Finansal kurumlar arasında konsolidasyonlara gidilmiştir.
- Yatırım bankalarının birçoğu mevduat bankasına dönüştürülmüştür.
- Finansal yapısı bozulan bazı mortgage kurumları, sigorta şirketleri ve bankalar kamulaştırılmıştır.
- Mali piyasaların yeniden düzenlenmesini sağlayacak mevzuat değişiklikleri gerçekleştirilmiştir.
- Zor durumda bulunan bankalar için sermaye desteği sağlanmıştır.
- Mortgage kredilerine bağlı problemlili menkul kıymetler hazine kurumlarınca satın alınmıştır.
- IMF'den kredi kullanım olanakları artırılmıştır.
- Finansal kesimin desteklenmesi, reel sektörün kredi kaynaklarına kolayca ulaşabilmesi, kamu harcamaları ve vergi indirimleri yolu ile iç talebin artırılmasına ilişkin önlem paketleri hazırlanmıştır.

²⁴³ Elele, a.g.e., ss.14-15.

Tablo-13'te ülkelerin krizlere karşı aldıkları önlemler özetlenmektedir. Buna göre, ülkeler genel olarak, banka bilançolarının finansal ve yapısal entrümanlarla yeniden yapılandırılmasına yönelik müdahalelerde bulunmuşlardır. Mevduat garantileri ve sermaye enjeksiyonları yoluyla bilançolar güçlendirilmeye çalışılmıştır. Bazı ülkeler hisse senedi alacaklarını duyurmuş, bazıları ise mali açıdan zayıflayan kurumları birleşmeye teşvik etmiştir. Bankalara erişimin kısıtlanmaması amacıyla banka borçlarına garanti getirilmiştir. Bazı ülkeler yapısal önlem olarak toksik aktiflerin satın alınmasına gitmiştir. Bazı ülkeler konut sektöründe çöküş yaşanmaması için ipotekli konut kredisi tahvillerini almışlardır²⁴⁴. Küresel krizle birlikte, kapitalist sistemin doğası gereği dönemsel olarak kriz üretme eğiliminde olduğu tekrar gündeme gelmiştir. Bu sebeple asıl önemli konunun krizleri önlemekten çok etkisini ve süresini azaltabilmek olduğu belirtilmiştir²⁴⁵. Krizlerin ekonomik faaliyetlerin olağan sonuçları olarak ele alınması halinde, tedbirlerle etkilerinin hafifletilmesi sağlanabilecektir.

Tablo-13 Ülkelerin 2008 Küresel Krizine Karşı Aldıkları Önlemler²⁴⁶.

Para Politikası Enstrümanları	-Faiz Oranlarında Değişiklik -Zorunlu Karşılık Oranlarında Değişiklik -Döviz Kuru Müdahalesi
Finansal Sistemdeki Araçlar	-Mevduat Garantisinin Artırılması -Bankaların Yeniden Sermayelendirilmesi -Likidite Enjeksiyonu -Banka Kredi/Borçlarının Devlet Garantisi Altına Alınması -Kamulaştırma -Ticari Tahvil Alımı için Fon Ayrılması -İpotekli Konut Kredisi Tahvillerinin Alınması, Açığa Satışın Yasaklanması -Toksit Varlıkların Alınması
Uluslararası Kuruluşlar	-SWAP İşlemler -IMF Çalışmaları
Diğer	-İstihdam Çalışmaları -Altyapı Yatırımları -KOBİ'ler ve Düşük Gelirli Hanehalkları için Yardımlar

²⁴⁴ Pelin Ataman Erdönmez, "Küresel Kriz ve Ülkeler Tarafından Alınan Önlemler Kronolojisi", *Bankacılar Dergisi*, Sayı:68, 85-10, 2009, s.89.

²⁴⁵ Tezer, a.g.e., s.129.

²⁴⁶ Erdönmez, a.g.e., s.89

Ülkemizde de küresel krize karşı çeşitli önlemler alınmıştır. Bu önlemler, ekonomide talebi canlandırmaya ve bankaların olası problemlerini aşabilmelerine yöneliktir. Türkiye’de küresel krize karşı alınan önlemler aşağıda sıralanmaktadır²⁴⁷.

- Vadesi gelip ödenmemiş olan vergi alacakları taksitlendirilmiştir.
- Vatandaşların yurt dışındaki paralarının getirilebilmesi için çalışma yapılmıştır.
- Mevduata güvence yetkisi TMSF’den alınıp Bakanlar Kurulu’na devredilmiştir.
- Hisse senedi alım satımında stopaj oranı sıfıra indirilmiştir.
- KOSGEB vasıtasıyla KOBİ’lere faizsiz kredi sağlanmıştır.
- Merkez Bankası döviz mevduat münzam karşılıkları düşürülerek bankacılık sistemine kaynak sağlanmıştır.
- Halk Bankası ile esnaf ve sanayici için yeni kredi olanakları sağlanmıştır.
- SSK işveren primlerinde indirim yapılmıştır.
- Eximbank kredileri artırılmış ve sermayesi güçlendirilmiştir.

Mali kaynakların dağılımında bankalar önemli bir rol oynamaktadır. Bu nedenle özellikle gelişmekte olan ülkelerde bankacılık sisteminin etkin bir biçimde işleyişi büyük önem taşımaktadır. Nitekim bankacılık sektöründeki yapısal sorunlar, ülkemizde 2000 Kasım ve 2001 Şubat ayında yaşanan iki ardışık krizin derinleşmesine ve bankacılık krizine dönüşmesine yol açmıştır. Bu süreçte birçok banka TMSF’ye devredilmiştir. Hükümet, ekonomik sorunları gidermek ve bankacılık sisteminin yeniden yapılandırılması için sıkı önlemler olarak bir dizi yapısal reform gerçekleştirmiştir. Yeniden yapılandırma ve yakın izleme sonucunda bankacılık sektörü güçlendirilmiştir. Böylece Türkiye, 2008 yılında başlayarak hızla dünyaya yayılan ve olumsuz etkileri bazı ekonomilerde uzun yıllar hissedilen global krizden fazla etkilenmemiştir²⁴⁸. Türkiye’de bankacılık sisteminde diğer ülkelere benzer acil önlemlere de ihtiyaç duyulmamıştır. Çünkü kamu bütçesini zorlaması pahasına 2001 krizinin ardından bankacılık sisteminde zaten birçok düzenleme ve denetim yapılmıştır. Sermaye yeterlilik oranlarının güçlü oluşu, bilançolarda toksik varlıkların bulunmayışı, yabancı para pozisyonlarının düşük seviyede oluşu gibi unsurlar ülkemizdeki bankaların küresel krize karşı dayanıklılığını artırmıştır²⁴⁹.

²⁴⁷ Altuntepe, a.g.e., ss.137-138.

²⁴⁸ Mehmet Sabri Topak and Nimet Hülya Talu, “Bank Specific and Macroeconomic Determinants of Bank Profitability: Evidence from Turkey”, *International Journal of Economics and Financial Issues*, Vol:7, No:2, 574-584, 2017, pp.574-575.

²⁴⁹ Durmuş Yılmaz, *Küresel Kriz, Etkileri ve Para Politikası Uygulamaları*, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, İstanbul, 2009, s.9.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DEKİ DIŞ TİCARET SERMAYE ŞİRKETLERİNİN KAPSAMI, SORUMLULUKLARI, AVANTAJLARI, İŞLEVLERİ VE GELİŞİMİ

2.1. DIŞ TİCARETTE ÖZEL STATÜLÜ ŞİRKETLERİN ÖNEMİ

Uluslararası ticaret, çok sayıda ülke ve milyonlarca mal ve hizmetin dahil olduğu karmaşık bir ortam olup iki temel sebeple yapılır; bunlardan ilki “yokluk” diğeri “nispi fiyat farklılığı”dır. Böylece dış ticaretin büyüme ve kalkınmayı hızlandırıcı etkilerinden de yararlanılmaktadır²⁵⁰. Nitekim dış ticaretin olmadığı durumda üretim, grafik olarak üretim olanakları eğrisi içinde bir noktada bulunurken dış ticaretle birlikte üretim olanakları eğrisi üzerinde bir noktaya taşınır, yani ekonomik etkinlik artar. Örneğin, 19’uncu yüzyılda dış ticaret, Birleşik Amerika, Kanada, Arjantin, Avustralya, Yeni Zelanda, Güney Afrika Cumhuriyeti gibi birçok yeni yerleşim bölgesinde “kalkınmanın motoru” rolü oynamıştır. İngiltere’de kitlesele üretime geçişle birlikte gıda maddelerine oluşan talep, bu ülkelerin ihracatını hızla artırarak kalkınmalarına destek olmuştur²⁵¹. Günümüzde de özellikle kalkınma yolundaki ülkeler dış ticaretin avantajlarından yararlanmaya çalışmaktadırlar.

Uluslararası pazarların artarak küreselleştiği günümüzde gerek büyük gerekse küçük ve orta ölçekli işletmelerin önemli bir kısmı; yeni büyüme fırsatları aramak, iç pazarlardaki sorunları aşmak, dış fırsatları değerlendirmek, krizlere karşı alternatifler oluşturmak gibi amaçlarla çeşitli stratejiler izleyerek yurt dışı faaliyetlerini genişletme yoluna gitmektedir. Öyleki 1800’lü yıllarda çok az sayıda işletme birden fazla ülkede varlıklarını yönetiyorken, iki yüz yıl sonra dünya genelinde 800 binden fazla bağlı kuruluşu kontrol eden yaklaşık 60 bin çok uluslu şirketin var olduğu görülmektedir²⁵².

Ülkeleri ve işletmeleri dış ticarete yönlendiren nedenler aşağıda genel olarak sıralanmaktadır²⁵³.

²⁵⁰ Rabia Aktaş, “Uluslararası Ticaret Teorisi ve Analizleri”, *Uluslararası Ticaret ve Finansman*, Ed:Cemal Elitaş, Gazi Kitabevi, Ankara, 2016, s.3.

²⁵¹ Seyidoğlu, a.g.e., ss.112-113.

²⁵² Chris Halliburton vd., “European Marketing Strategies: Market Related Decision Factors For The Choice of Entry Mode”, *Journal of Marketing Trends*, Vol:1, 59-65, 2010, pp.59-60.

²⁵³ Emine Koban ve Hilal Yıldırım Keser, *Dış Ticarete Lojistik*, Ekin Basım Yayın, 6.Basım, 2015, s.13.

Ülkeler açısından;

- Bazı doğal ve beşeri kaynakların ülke içinde yetersiz olması,
- Bazı malların üretiminin ülke ihtiyaçlarına göre kıt veya bol olması,
- Bazı malların üretiminde ülkeler arasında maliyet farklılıklarının bulunmasına bağlı olarak nihai fiyatta farklılık olması,
- Ülkeler arasında ürünlerin kalite ve nitelik bakımından farklılık göstermesi,
- Küreselleşme ile birlikte ticari ve finansal ilişkilerin gelişmesi,
- Ülkenin rekabet gücünün artırılması,
- İç pazara bağımlılığın azaltılması,
- Pazar dalgalanmalarının dengede tutulması,
- Devletin dışa açılmaya yönlendirme amacıyla geliştirdiği ve dış pazara yönelik bazı ürünlerin üreticilerinin gözetildiği destekleme politikaları,
- Çevre ve sağlık standartlarının yükselmesiyle yeni ürünlere ihtiyacın artması,
- Teknolojik gelişmelerle birlikte üretilen yeni ürünlere olan talebin artması.

İşletmeler açısından;

- Uluslararası rekabette yer edinme,
- Dış ülkelere yatırım yapma ve bağlı işletmeler açma olanağı elde etme,
- Tek pazara bağlı olmanın risklerini ortadan kaldırma,
- Ölçek büyüklüğünü yakalama,
- Üretim maliyetlerini azaltma,
- Pazar payını genişletme,
- Yeni fikir ve uygulamaları izleme,
- Gelişmiş teknolojilere ulaşma,
- Ticari prestij yakalama.

Dış pazarlara girmenin bilinen en hızlı ve pratik yolu ihracat yapmaktır. Yönetmel ve finansal bakımdan yatırımın miktarı görece daha düşük olduğundan pazara ayrılan kaynaklar ve risk asgari seviyededir²⁵⁴. Ancak, işletmelerin üretimlerini ihracata yönlendirip sürdürülebilir başarı elde edebilmeleri için; iyi bir

²⁵⁴ Frank Bradley, *Uluslararası Pazarlama Stratejisi*, Çev: İçlem Er, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul, 2002, ss.268-269.

organizasyona, yeterli bilgi, tecrübe ve sermayeye, kalifiye personele ve rekabet gücüne sahip olmaları gerekmektedir. Bu noktada hem ihracatçı işletmeleri güçlendirmek hem de ekonomik kalkınmayı sağlamak amacıyla "ihracatta örgütlenme" modelleri geliştirilmektedir. İhracatta örgütlenme; rekabet gücü kazanma, ölçek ekonomisine ulaşma, ihracat rakamlarını artırma gibi çeşitli olanakları sunmaktadır²⁵⁵. Böylece yukarıda sıralanmış olan ülke düzeyindeki makro hedeflere ve işletme düzeyindeki mikro hedeflere ulaşılması da mümkün olabilmektedir. Buradan hareketle, birçok ülkede işletmeleri ihracatta örgütlemek amacıyla, şirketlere imtiyazlar sağlayan bazı özel statüleri veren çeşitli modeller uygulanmaktadır.

İhracat yapan işletmeler, özelliği olup olmaması bakımından iki sınıfa ayrılmaktadır. Buna göre, ihracatçı tanımına haiz olan ve ihracat yapmak istediğinde kendilerinden fazladan bir talepte bulunulmadığı gibi kendilerine bir öncelik de verilmeyen herkes "Özelliği Olmayan İhracatçı" statüsündedir. Gerçekleştirdikleri işlem hacmi, yerine getirdikleri taahhütlerin büyüklüğü gibi unsurlara göre, ihracat işlemlerinde kendilerine öncelik tanınan ihracatçılar ise "Özelliği Olan İhracatçı" statüsündedir²⁵⁶. 1980 yılından itibaren Türkiye ekonomisinde dışa açık ve ihracata yönelik bir büyüme stratejisi benimsenmiştir. Bu doğrultuda ihracatçılara özel statü veren çeşitli modeller denenmiştir. Bugün itibarıyla ülkemizde özel statülü ihracatçılar; Dış Ticaret Sermaye Şirketleri ve Sektörel Dış Ticaret Şirketleridir.

2.2. TÜRKİYE'DE ÖZEL STATÜLÜ ŞİRKETLERİN GELİŞİMİ

Türkiye ekonomisi ve dış ticaret politikaları açısından 1980 yılı dönüm noktası olmuştur. Yaşanan petrol krizleri neticesinde ülkemiz ekonomisinde başlayan sorunlar, bazı radikal kararların alınmasına yol açmıştır. 24 Ocak Kararları olarak bilinen ekonomik program uygulamaya konmuştur. Bu programın amacı; ekonominin serbest piyasa kurallarına göre işlemlerini ve dünya ekonomisi ile bütünleşmeyi sağlamaktır. Böylece Türkiye ekonomisini dışa kapalı hale getiren ithal ikamesine dayalı sanayileşme stratejisi terkedilmiş ve ihracata dayalı sanayileşme stratejisi benimsenmiştir. Bu dönemde, ihracattaki bürokratik engeller azaltılmış; ulaşım, haberleşme gibi altyapı yatırımları hızlandırılmış; ihracatçılara vergi iadesi, gelir vergisi istisnası, döviz tahsisi, gümrük muafiyetli hammadde ithalatı, ihracat kredileri gibi mali teşvikler sağlanmıştır. 1987 yılında Türk ihracatçıları dış pazarlarda

²⁵⁵ Sinem Kalender, "İşletmelerin Uluslararası Pazarlara Girişte Karşılaştıkları Engellerin İhracat Performansı Üzerindeki Etkilerinin Belirlenmesine Yönelik Dış Ticaret Sermaye Şirketleri Üzerine Bir Araştırma", Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2013, s.5 (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**).

²⁵⁶ S.Burak Arzova, **İhracat Hakkında Herşey**, Türkmen Kitabevi, İstanbul, 2006, s.10.

desteklemek üzere Türk Eximbank kurulmuştur. Bütün bu ihracat seferberliği neticesinde ihracatçılık saygın bir meslek haline gelmiş, Türkiye'nin ihracatında artış ve ihracatın ürün kompozisyonunda önemli değişim kaydedilmiştir. 1979 yılında 2,3 milyar dolar olan ihracat, 1990 yılında 12,9 milyar dolar seviyesine çıkmıştır. Sanayi ürünlerinin ihracattaki payı 1980 yılında %36 iken 1990 yılında %80'e ulaşmıştır²⁵⁷.

Türkiye'de ihracata yönelik kalkınma stratejisinin benimsenmesi ile birlikte teşvik sisteminde köklü değişiklikler yapılmıştır. 1980 ve 1997 yılları arasında ihracatı geliştirmek ve işletmeleri ihracat faaliyetlerinde örgütlemek amacıyla 3 model uygulamaya konmuştur.

İhracatta kümelenme modeli olarak Japonya'da "Sogo Shosha" adıyla anılan ve Güney Kore'de de uygulanan "Genel Ticaret Şirketleri" modelinin işletmelerin dış pazarlara açılmasında önemli fonksiyonları olmuştur. Bu ülkelerdeki uygulamalardan yola çıkılarak Türkiye'de de benzer bir örgütlenme modeli geliştirilmiştir. 18 Temmuz 1980 tarihli ve "8/1173" sayılı "İhracatçı Şirketleri Teşvik Kararı" ile "İhracatçı Sermaye Şirketi" olarak adlandırılan ve imalatçı olmayan şirketler eliyle yapılacak ihracatın teşvik edildiği bir model uygulamaya konmuştur. Bu şirketler 1985 yılında "Dış Ticaret Sermaye Şirketi (DTSS)" adını almıştır. Bu modelin gayesi dış ticareti büyük ve entegre şirketler aracılığıyla yaparak riskleri azaltmak ve ölçek ekonomilerinden faydalanarak dış piyasalarda pazarlık gücünü artırmaktır. Bu şirketlerin pazar bulma, enformasyon sağlama, tanıtım yapma, dış ticaret işlemlerini yürütme gibi hizmetler vermesi düşünülmüştür. Ancak, DTSS'ler KOBİ'lerle yeterince bağ kuramamış ve onları kendi üretim departmanları gibi koordine edememişlerdir. Yine de bu model ülkemizdeki ihracatçıların ileride karşılaşacağı sorunların çözümünde kullanılabilecek önemli bir tecrübe kazandırmıştır²⁵⁸. DTSS'lerin Türkiye ihracatı içindeki payı, 1981-1989 döneminde yaklaşık %35 olarak gerçekleşmiştir. 1988 yılında ise %50 ile en yüksek seviyesine ulaşmıştır²⁵⁹. DTSS modeli 1989'dan sonra nispeten etkinliğini yitirse de, Türkiye'nin sanayi ürünleri ihracatçısı haline gelmesinde önemli bir role sahip olmuştur²⁶⁰.

1990'lı yıllara gelindiğinde, İtalya'da örneği bulunan bir model 14 Şubat 1992 tarihli ve "İhracat 92/9" sayılı tebliğ ile "Çok Ortaklı Dış Ticaret Şirketi (ÇOŞ)" olarak adlandırılan ve en az 10 imalatçı ve/veya imalatçı-ihracatçı tarafından kurulan

²⁵⁷ Ferudun Kaya, *Dış Ticaret İşlemleri Yönetimi: Yeni Mevzuat ve Belgeler*, Beta Basım Yayım, 5. Basım, İstanbul, 2015, ss.15-16.

²⁵⁸ Hakan Çelikkol, "Küçük ve Orta Ölçekli Mermer İşletmelerinde İhracata Yönelik Bir İşbirliği Stratejisi: Sektörel Dış Ticaret Şirketleri", *Türkiye III. Mermer Sempozyumu (Mersem 2001) Bildiriler Kitabı*, 369-384, Afyon, 3-5 Mayıs 2001, ss.377-378.

²⁵⁹ Ferudun Kaya, a.g.e., s.16.

²⁶⁰ Özgür Öztürk, "Global Crisis and Late Development: Internationalization of Turkish Finance Capital", *Political Economy, Crisis and Development*, Eds: İsmail Şiriner vd., IJOPEC (International Journal of Politics and Economics) Publication, London, 201-218, 2011, pp.205-206.

şirketlerin teşvik edildiği bir model uygulamaya konulmuştur. Çok Ortaklı Dış Ticaret Şirketleri, KOBİ'leri ihracat sektöründe bir araya getirerek finansman sorunlarını çözmeyi ve onlara yurt dışı pazarlarda rekabet gücü kazandırmayı amaçlayan bir uygulamadır. Fakat bu tebliğle sadece 1 şirket ÇOŞ unvanını alabilmiştir. Bu tebliğ 2 yıl yürürlükte kalmış ve modelin eksiklikleri giderilerek yerine Sektörel Dış Ticaret Şirketleri şeklinde yeni bir yapılanmaya gidilmiştir²⁶¹.

Aynı üretim dalındaki KOBİ'lerin ihracat sektörü içinde bir organizasyon altında toplanarak dünya pazarlarına yönlendirilmesi amacıyla; 18 Mayıs 1995 tarih ve 22287 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan "Sektörel Dış Ticaret Şirketleri Statüsüne İlişkin Tebliğ (İhracat 95/4)" ile "Sektörel Dış Ticaret Şirketi (SDŞ)" olarak adlandırılan çok ortaklı şirketlerin teşvik edildiği bir model uygulamaya konmuştur²⁶². Bu model, batılı ülkelerde "Türk Modeli" olarak adlandırılmıştır. Bunun sebebi, diğer ülkelerdeki ihracata ilişkin örgütlenme modellerinde, ülkemizdeki DTSS modeline benzer şekilde pazarlama aşamasında kurulan bir ortaklık söz konusudur. SDŞ modelinde ise, KOBİ'lerin hukuki, teknik, finansal, eğitim vb. pek çok ihtiyacı karşılanmaktadır²⁶³. Türkiye'de 2000'li yılların başında SDŞ sayısı 37'ye ve ülke ihracatındaki payı %50'lere kadar yükselmiştir. 2013 yılında ise SDŞ sayısı 8'e ve ihracattaki payı %17'lere kadar gerilemiştir²⁶⁴.

Bugün itibariyle DTSS ve SDŞ modeli uygulanmaya devam etmektedir. 2017 yılında "Sektörel Dış Ticaret Şirketi" statüsü verilen şirket sayısı 4 Temmuz 2017 tarihi itibariyle 5'tir²⁶⁵. 2017 yılında "Dış Ticaret Sermaye Şirketi" statüsü verilerek Resmî Gazete'de ilan edilen şirket sayısı ise 19 Eylül 2017 tarihi itibariyle 58 olup, bu şirketlerin listesi EK-A'da verilmiştir.

Dış Ticaret Sermaye Şirketlerinin günümüzdeki yapısı incelendiğinde, önceleri KOBİ'lerin ürünlerini pazarlamaya yoğunlaşan bu şirketlerin birçoğunun, günümüzde kendi holdinglerine bağlı firmaların ürünlerini pazarlamaya ağırlık verdiği; bazılarının ise halen KOBİ'lere yönelik faaliyetlerini sürdürdüğü görülmektedir²⁶⁶.

²⁶¹ Ersan Öz ve Beytullah Yılmaz, "Kobi'lerin Dış Ticarete Açılımlarında Dış Ticaret Şirketlerinin Rolü", **Çimento İşveren Dergisi**, Cilt:21, Sayı:6, 12-31, 2007, ss.20-21.

²⁶² Nurdan Kuşat, "İhracatta Örgütlenme Modeli Olarak Sektörel Dış Ticaret Şirketleri ve Türkiye'deki İşlevselliği", **Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi**, Cilt:10, Sayı:2, 85-117, 2014, s.95.

²⁶³ Kalender, a.g.e., s.9.

²⁶⁴ Kuşat, a.g.e., ss.113-114.

²⁶⁵ T.C. Ekonomi Bakanlığı, "Sektörel Dış Ticaret Şirketleri Listesi 04.07.2017", <https://www.ekonomi.gov.tr> (Erişim tarihi: 05.10.2017).

²⁶⁶ Ferudun Kaya, a.g.e., s.28.

2.3. SEKTÖREL DIŞ TİCARET ŞİRKETLERİ

02 Temmuz 2004 tarihli ve "İhracat 2004/4" sayılı tebliğe göre; "22/12/1995 tarih ve 95/7623 sayılı İhracat Rejimi Kararı'nın 3'üncü maddesinin (k) bendine istinaden, Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin (KOBİ) ihracat sektörü içinde bir organizasyon altında toplanarak dünya pazarlarına yönlendirilmesi amacıyla; ihracat ve ilgili konularda (finansman, tedarik, nakliye, sigorta, gümrükleme v.b.) hizmet sağlayarak, dış ticarete uzmanlaşmalarını ve bu suretle daha etkin faaliyet göstermelerini teminen kurulan Şirketlere, Dış Ticaret Müsteşarlığınca, Sektörel Dış Ticaret Şirketi (SDŞ) Statüsü" verilmektedir.

2.3.1. Sektörel Dış Ticaret Şirketi Statüsünün Koşulları

SDŞ modeline ilişkin yeni uygulamaları içeren "İhracat 2004/4" sayılı "Sektörel Dış Ticaret Şirketleri Statüsüne İlişkin Tebliğ", 02 Temmuz 2004 tarihli ve 25510 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir²⁶⁷. Sektörel Dış Ticaret Şirketlerinin, ortağı durumundaki KOBİ'lerin ihracatında daha etkin olmaları amacıyla, SDŞ modelinin aksayan yönlerinin giderilmesi, önem arz etmektedir. Bu tebliğle getirilen yeni düzenlemeler çerçevesinde SDŞ'lerin kuruluş esaslarına, pazarlama ve ihracat performanslarına ilişkin hükümler aşağıda özetlenmektedir.

Şirket Kuruluşuna İlişkin Esaslar

SDŞ'lerin, normal yörelerde; aynı üretim dalında faaliyette bulunan, en az 10 KOBİ'nin bir araya gelmesi ile asgari 500 milyar TL sermayeli anonim Şirket olarak kurulması gerekmektedir.

SDŞ'lerin, kalkınmada öncelikli yörelerde; aynı veya ayrı üretim dalında faaliyette bulunan, en az 5 KOBİ'nin asgari 250 milyar TL sermayeli anonim Şirket olarak kurulması gerekmektedir.

Aynı dalda faaliyeti olan üretici dernekleri ve birliklerince anonim Şirket olarak ve en az 500 milyar TL sermaye ile kurulan Şirketlere SDŞ Statüsü verilebilmektedir.

SDŞ'lerin kurulması ve gelişmesine yardımcı olmak için, ortaklık payları münferiden veya toplu olarak %40'ı aşmamak şartıyla; büyük ölçekli Şirketler, profesyonel yöneticiler, SDŞ'lerin ve ortaklarının tedarikçisi olan Şirketler, dernek ve birlik gibi kuruluşlar ortak olabilir. Fakat, gerçek kişilerin ortaklık payı %10'u aşamaz.

²⁶⁷ Resmî Gazete, "Sektörel Dış Ticaret Şirketleri Statüsüne İlişkin Tebliğ (İhracat 2004/4)", Sayı: 25510, 02.07.2004.

SDŞ'ler, ortaklarının üretimine katkıda bulunmak veya kendi sektörleriyle ilgili işlemlerde kolaylık sağlamak amacıyla hizmet ve imalat sanayiindeki şirketlere ortak olabilirler veya şirket kurabilirler; ortaklarının üretim dalına ait hammadde tedarikinde imalatçı olabilirler; ortağı olmayan KOBİ'lerin ihracatına aracılık edebilirler.

Pazarlama Performansına İlişkin Esaslar

SDŞ'ler, şirket kuruluşundan itibaren aşağıdaki beş faaliyetten en az ikisini her takvim yılı içinde gerçekleştirmekle yükümlüdürler.

- Ortakları adına bir fuara katılım gerçekleştirmek,
- Ortakları adına yurt dışında düzenlenen KOBİ'ler arası işbirliği organizasyonlarına katılmak veya ortaklarının katılımıyla yurt dışında KOBİ'ler arası işbirliği organizasyonu yapmak,
- Bulunduğu sektöre ilişkin yurt dışı pazar araştırması projesi yürütmek,
- Ortakları adına ve/veya ortaklarıyla, Müsteşarlığın organize ettiği ticaret heyeti programlarına katılmak,
- Ortağı olan KOBİ'lere; dış ticaret, kambiyo, gümrük, teşvik mevzuatı vb. konularda eğitim programı düzenlemek veya düzenlenen programlara katılımlarını sağlamak.

SDŞ'ler, 5 yıl içinde ortakları adına pazarlama faaliyeti yürütmek üzere yurt dışında temsilcilik açmak zorundadırlar.

İhracat Performansına İlişkin Esaslar

Normal yörelerde yerleşik SDŞ'lerin; kuruldukları yıl hariç, müteakip yıl içinde minimum 1 milyon ABD Doları, takip eden her takvim yılı içinde de 1 milyon ABD Dolarından az olmamak kaydıyla, faaliyette buldukları sektörün ihracat miktarı toplamının ABD Doları cinsinden en az %0,1'ini gerçekleştirmeleri gerekmektedir.

Kalkınmada öncelikli yörelerde yerleşik SDŞ'lerin; kuruldukları yıl hariç, müteakip yıl içinde minimum 250 bin ABD Doları, takip eden her yıl içinde de en az 500 bin ABD Doları ihracat gerçekleştirmeleri gerekmektedir.

Üretici dernekleri ve birlikleri tarafından kurulan SDŞ'lerin ise; kuruldukları yıl hariç, müteakip yıl içinde minimum 250 bin ABD Doları, takip eden her yıl içinde de en az 500 bin ABD Doları ihracat gerçekleştirmeleri gerekmektedir.

2.3.2. Sektörel Dış Ticaret Şirketlerinin Avantajları

Sektörel Dış Ticaret Şirketleri ve ortağı KOBİ'ler, ihracata yönelik oluşturulan devlet yardımlardan öncelikle yararlandırılırlar. Nitekim, pazar araştırmaları, eğitim yardımı, istihdam yardımı, marka yardımı, yurt dışı fuar ve sergilere katılım yardımı, yurt dışı ofis/mağaza yardımı gibi konularda SDŞ'lere avantaj ve kolaylık sağlayan düzenlemeler bulunmaktadır. Ayrıca onaylanmış ihracatçı izin belgesi almaları halinde SDŞ'lerin ihracat işlemlerinde bürokrasi azalmaktadır²⁶⁸.

Dış ticaret şirketleri (DTŞ) kısa vadeli ihracat kredisi, SDŞ'lerin ihracat faaliyetleri ile ilgili finansman ihtiyaçlarının karşılanması için doğrudan kullanılır. Firma limitleri, geçmiş yıl ihracat performansları, firmanın kredibilitesi, limit kullanım oranı gibi faktörler dikkate alınarak Eximbank tarafından belirlenir. Ayrıca, Sektörel Dış Ticaret Şirketleri için çeşitli vergi ve harç istisnaları mevcuttur²⁶⁹.

2.3.3. Sektörel Dış Ticaret Şirketlerinin İşlevleri

İhracatta sürdürülebilir bir başarı elde edilebilmesi, iyi bir organizasyon, bilgi, tecrübe, sermaye, kadro gibi birçok unsuru gerektirmektedir. Buradan hareketle oluşturulan Sektörel Dış Ticaret Şirketleri, güçlü sermaye yapıları ile KOBİ'lerin ihracatı açısından son derece önemli bir role sahiptir. SDŞ uygulamasının işlevleri ve başlıca faydaları aşağıda sıralanmaktadır²⁷⁰:

- İhracat giderlerinin paylaşılmasıyla daha az kaynak tahsis edilmesini sağlamak,
- Büyük miktarda olan siparişlerin şirket aracılığı ile daha ucuz ve kolaylıkla karşılanabilmesi olanağını yaratmak,
- Mevcut pazarın devamlılığını sağlamak,
- Aktif pazarlama, yurt dışı temsilcilikler ve müşteri portföyü sayesinde yeni pazarların bulunmasına çalışmak ve dış pazarlardaki eğilimleri takip etmek,
- Nakliye, gümrükleme ve mal teslimini daha süratli ve etkin gerçekleştirmek,
- Kaliteli ve çevreye duyarlı standart üretime yönelmeyi teşvik etmek,
- Ortak bir ürün markası yaratılmasına çalışmak,
- İhracatçı firmalar arasındaki fiyat rekabetini önlemek,
- Sermaye birikiminin oluşmasını ve kullanılmasını sağlamak.

²⁶⁸ Kuşat, a.g.e., ss.99-105.

²⁶⁹ Arzova, *İhracat Hakkında Herşey*, ss.23-25.

²⁷⁰ Öz ve Yılmaz, a.g.e., s.22.

2.4. DIŞ TİCARET SERMAYE ŞİRKETİNİN TANIMI VE KAPSAMI

Ülkemizdeki ihracatı geliştirmek için Őletmelere uluslararası piyasalarda rekabet gücü ve güvence kazandırılması ve bilhassa küçük ve orta ölçekteki Őletmelerin ihracat yapmaya teœvik edilmesi önem arz etmektedir. Bu kapsamda ülkemizde; Őletmelerin ihracat faaliyetlerinde üretim faktörlerinin, bilgi ve tecrübelerinin, maddi ve beœeri sermayelerinin bir araya getirilmesini sağlayan ve ölçek ekonomisinin faydalarını içeren çeœitli modeller uygulanmaktadır. Dıœ ticaret yapan Şirketlere özel statü veren bu modeller Dıœ Ticaret Sermaye Şirketleri (DTSS) ve Sektörel Dıœ Ticaret Şirketleri (SDS) olmak üzere iki Şekilde uygulanmaktadır.

Dıœ Ticaret Sermaye Şirketleri, ihracata yönelik pazarlamada ilk olarak geliştirilen ve 1980 yılında resmî olarak uygulamaya konularak devlet eliyle desteklenen bir örgütlenme modelidir. Söz konusu karar hükümleri, imalatçı olmayan, fakat dıœ pazarlamada ihtisaslaœmış ihracatçı sermaye Şirketleri vasıtasıyla ihracatın geliştirilmesi ve artırılması esaslarını düzenlemektedir²⁷¹.

Dıœ Ticaret Sermaye Şirketleri; küçük ve orta boyutlu imalatçı-ihracatçı ve ihracatçı Őletmelerin ihracat sektörü içerisindeki pazar payının artırılması, ihracat maliyetlerinin azaltılması, yurt dıœında rekabet koœullarının iyileœtirilmesi gibi amaçlarla tedarik, gümrükleme, sigorta, nakliye, finansman, dahilde iœleme, devlet destekleri gibi olanaklardan öncelikli olarak yararlanabilmeleri için Dıœ Ticaret Müsteœarlıęı'nın onayı ile özel statü kazanan Őirketlerdir²⁷².

Dıœ Ticaret Sermaye Şirketi statüsüne iliœkin olarak Resmî Gazete'de yayımlanan "İhracat 2004/12" sayılı tebliğ ve bu tebliğdeki değişiklikleri içeren "İhracat 2009/12" sayılı tebliğe göre: Dıœ Ticaret Sermaye Şirketi, ödenmiş sermayeleri minimum 2 milyon TL olan ve bir önceki yıl gümrük beyannamesi bazında, transit ve bedelsiz ihracat hariç en az (FOB) 100 milyon USD ya da eş değerde fiili ihracat gerçekleœtiren ve her yılın Ocak ayının sonuna kadar gerekli belgelerle baœvuran anonim Şirketlere, Dıœ Ticaret Müsteœarlıęının yaptığı araştırma neticesinde gerekli Şartları taœıdıklarının belirlenmesi halinde, Resmî Gazete'de yayımlanarak verilen bir statü olup, bu statü yayım tarihten itibaren müteakip yıla ait Dıœ Ticaret Sermaye Şirketlerine ait Karar yayımlanıncaya kadar geçerli olmaktadır.

²⁷¹ Ferudun Kaya, a.g.e., s.28.

²⁷² Yaser Gürsoy, *Dıœ Ticaret İœlemleri Yönetimi*, Ekin Basım Yayın, 5.Basım, Bursa, 2009, s.349.

2.5. DIŞ TİCARET SERMAYE ŞİRKETİ STATÜSÜNÜN KOŞULLARI

“22/12/1995 tarihli ve 95/7623 sayılı İhracat Rejimi Kararı'nın 3'üncü maddesinin (k) bendi uyarınca Dış Ticaret Sermaye Şirketi statüsü verilmesi, geri alınması ve Dış Ticaret Sermaye Şirketlerinin sorumlulukları”, 8 Aralık 2004 tarihli ve 25664 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan “Dış Ticaret Sermaye Şirketi Statüsüne İlişkin Tebliğ (İhracat: 2004/12)”de belirlenmiőtir²⁷³. Bu tebliğde bazı değişiklikler yapılmış olup, 18 Eylül 2009 tarihli ve 27353 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan “Dış Ticaret Sermaye Şirketi Statüsüne İlişkin Tebliğ (İhracat: 2004/12)’de Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ (İhracat: 2009/12)” ile ilan edilmiştir. Sözü konusu tebliğlerde yer alan hükümler aşağıda özetlenmektedir²⁷⁴.

“Ödenmiőt sermayeleri en az 2 milyon TL olan ve bir önceki takvim yılında gümrük beyannamesi bazında; en az (FOB) 100 milyon ABD doları veya eş değerdeki fiili ihracatı gerçekleştiren (transit ve bedelsiz ihracat hariç) anonim Şirketlere, her yılın Ocak ayının son gününe kadar başvurulması kaydıyla ‘Dış Ticaret Sermaye Şirketi’ statüsü verilebilir veya halihazırda Dış Ticaret Sermaye Şirketi Statüsünü haiz firmalar için sözü konusu statü yenilenebilir”.

Ayrıca, “Ait olduğu yıl yürürlükteki Dış Ticaret Sermaye Şirketlerine İlişkin Kararda yer almayan Şirketlere; talepleri halinde, başvuru tarihi itibariyle 12 ay geriye gitmek suretiyle yapılacak inceleme sonucunda, yukarıdaki Şartları haiz olduklarının belirlenmesi durumunda, yürürlükteki Dış Ticaret Sermaye Şirketlerine İlişkin Karara ek yapılmak suretiyle Dış Ticaret Sermaye Şirketi Statüsü” verilebilmektedir.

Belirtilen bu Şartları taşıyan Şirketlerin, Dış Ticaret Sermaye Şirketi statüsü alabilmeleri için EK-B’de yer alan başvuru formunu doldurmaları ve formda belirtilen belgelerle birlikte Dış Ticaret Müsteőarlığına müracaat etmeleri gerekmektedir. Dış Ticaret Müsteőarlığına yapılan incelemenin sonucunda gerekli Şartlara sahip olduğu belirlenen Şirketlere "Dış Ticaret Sermaye Şirketi" statüsü verilerek bu Şirketlerin ticaret unvanları Resmî Gazete’de yayımlanmaktadır. Verilen bu statü, yayımlandığı tarihten itibaren müteakip yıla ait Dış Ticaret Sermaye Şirketlerine İlişkin Karar yayımlanıncaya kadar geçerli olmaktadır.

Yanılııcı bilgi ve belge kullanılarak Dış Ticaret Sermaye Şirketi statüsü aldığı tespit edilen Şirketlerin bu statüleri, verildiği tarih itibariyle geri alınacaktır.

²⁷³ Resmî Gazete, “Dış Ticaret Sermaye Şirketi Statüsüne İlişkin Tebliğ (İhracat: 2004/12)”, Sayı: 25664, 08.12.2004.

²⁷⁴ Resmî Gazete, “Dış Ticaret Sermaye Şirketi Statüsüne İlişkin Tebliğ (İhracat: 2004/12)’de Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ (İhracat: 2009/12)”, Sayı: 27353, 18.09.2009.

Bu tebliğe istinaden, “Dış Ticaret Sermaye Şirketlerinin, ihracat ürünlerimizin tanıtılması, çeşitlendirilmesi, pazar paylarının artırılması ve yeni pazarlara girilmesi amacıyla Devlet Yardımlarından öncelikle yararlandırılmaları” sağlanmaktadır.

“Dış Ticaret Sermaye Şirketleri, kendi nam ve hesaplarına yurt içinden bizzat satın aldıkları ve tedarik ettikleri malların ihracatında bu malların üretimi, temini ve ihracatı ile ilgili düzenlenen tüm belgelerden idari ve cezai yükümlülükler açısından sorumlu” tutulmaktadır.

Bunun yanı sıra, “Aracılı ihracat sözleşmesine dayanarak imalatçı veya tedarikçi şirketlerin Dış Ticaret Sermaye Şirketleri üzerinden gerçekleştirdikleri ihracatta ise, aracılık sözleşmesinde aksine bir hüküm bulunmadığı takdirde malın üretimi veya tedariki ile ilgili tüm belgeler ve malın ihracatı ile ilgili ihracat, kambiyo, gümrük ve diğer mevzuat yönünden idari ve cezai yükümlülüklerden doğrudan ve münhasıran imalatçı ve tedarikçi şirketler sorumlu” bulunmaktadır.

2.6. DIŞ TİCARET SERMAYE ŞİRKETLERİNİN AVANTAJLARI

Dış Ticaret Sermaye Şirketi statüsü kazanan şirketlere, rekabet güçlerini artırmak üzere bir takım olanaklar tanınmakta ve KOBİ'lerin disiplinini ve işbirliğini sağlayıcı nitelikte finansman desteği sağlanmaktadır. Ancak bunlardan da öte aslında bu şirketlere, itibarlı ihracatçı sıfatı en gelişmiş haliyle tanınmış olmaktadır²⁷⁵.

Dış Ticaret Sermaye Şirketi statüsüne sahip işletmelerin sağladığı başlıca avantajlar aşağıda sıralanmaktadır²⁷⁶.

- KDV iadelerinde teminat kolaylığı,
- Onaylanmış kişi statüsü edinmek suretiyle gümrük işlemlerinde hız ve kolaylık,
- Dahilde işleme rejiminde teminat kolaylığı,
- Eximbank TL ve döviz kredilerinde indirimli faiz uygulaması, ayrıca kredi temininde indirimli teminat kolaylığı,
- İhracata yönelik çeşitli devlet yardımlarından öncelikli olarak yararlanabilme.

Dış Ticaret Sermaye Şirketlerine sunulan olanaklar Vergi Uygulamaları, Gümrük Mevzuatı, İhracat İşlemleri, Eximbank Kredileri ve Çeşitli Devlet Destekleri olmak üzere aşağıda beş kısımda ele alınmaktadır.

²⁷⁵ Fuat Hacıoğlu, “DTSS ve SDTŞ’lerde Yapılacak Yeni Düzenlemeler”, *Dış Ticarete Durum Dergisi*, Sayı:59, 2006, s.22.

²⁷⁶ Ferudun Kaya, a.g.e., s.31.

2.6.1. Vergi Uygulamaları

26 Nisan 2014 tarihli ve 28983 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan “Katma Değer Vergisi Genel Uygulama Tebliği” ile Dış Ticaret Sermaye Şirketlerinin, ihracat istisnasından doğan Katma Değer Vergisi iade taleplerinin %4 olarak belirlenen indirimli teminat karşılığında yerine getirilmesine imkân tanınmaktadır²⁷⁷.

Söz konusu tebliğin IV/B-1. bölümünde belirtilen “Genel Şartlar”ı sağlayan Dış Ticaret Sermaye Şirketlerine başka bir şart aranmaksızın, bağlı oldukları Vergi Dairesi Başkanlığı tarafından İTUS (İndirimli Teminat Uygulaması Sistemi) sertifikası verilmektedir. İTUS sertifikasına sahip Dış Ticaret Sermaye Şirketlerinin iade talepleri, tebliğin ilgili bölümlerindeki açıklamalara göre yerine getirilir. İadenin teminat karşılığında talep edilmesi halinde ise, iade miktarının tebliğin ilgili bölümünde belirlenen sınırı aşan kısmının %4’ü için teminat verilir. Bu oran gerekli şartları taşıyan diğer mükellefler için %8 olarak belirlenmiştir. Teminat, aksi belirtilmedikçe, iade tarihinden itibaren 6 ay içinde ibraz edilecek olan YMM (Yeminli Mali Müşavir) raporu ile çözülür. Bu sürede YMM raporu ibraz edilmez ise veya mükellef talep ederse, teminat VİR (Vergi İnceleme Raporu) sonucuna göre çözülür.

2.6.2. Gümrük Mevzuatı

7 Ekim 2009 tarihli ve 27369 (Mükerrer) sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan “Gümrük Yönetmeliği”ne göre; Onaylanmış kişi statüsü verilen gerçek ve tüzel kişiler, Gümrük Mevzuatı kapsamında gümrük işlemlerinin kolaylaştırılması için belirlenen basitleştirilmiş usul, uygulama ve yetkilerden adlarına düzenlenen Onaylanmış Kişi Statü belgesi aracılığıyla yararlanmaktadırlar²⁷⁸. Böylece, Onaylanmış Kişi Statüsü ile dış ticarete işlemler basitleştirilerek bürokrasi azaltılmaktadır. Gümrük işlemlerinde basitleştirilmiş usul, dış ticaret işlemlerinde zaman ve para tasarrufu sağlaması sebebiyle, ihracatçılar ve ithalatçılar tarafından yaygın biçimde kullanılmaktadır.

Gümrük Müsteşarlığı’nın, Gümrük Mevzuatı çerçevesinde gerekli şartları yerine getirmiş olan ihracatçılara verdiği Onaylanmış Kişi Statüsü; vergi borcu olmayan, ihracat performans ve güvenilirliği onaylanmış, belirli bir dış ticaret hacmine sahip, belirli bir sabit sermaye yatırımına sahip, mali kayıtları tasdiklenmiş olan kişilere tanınan ve dış ticaret işlemlerinde çeşitli kolaylıklar sağlayan bir statüdür. Onaylanmış Kişi Statüsü almak üzere başvuruda bulunan Dış Ticaret Sermaye Şirketleri için ise bazı istisnalar getirilmiştir.

²⁷⁷ Resmî Gazete, “Katma Değer Vergisi Genel Uygulama Tebliği”, Sayı: 28983, 26.04.2014.

²⁷⁸ Resmî Gazete, “Gümrük Yönetmeliği”, Sayı: 27369 (Mükerrer), 07.10.2009.

23 Kasım 2016 tarihli ve 29897 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan “Onaylanmış Kişi Statüsüne İlişkin Gümrük Genel Tebliği (Sıra No:1)’nde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ (Sıra No:4)”e göre; “Gümrük Yönetmeliğinin 23 ve 24 üncü maddelerinde belirlenmiş koşulları sağlayan, gümrük mevzuatına göre Türkiye Gümrük Bölgesinde yerleşik gerçek ve tüzel kişilere, gümrük mevzuatı kapsamında belirlenen basitleştirilmiş usuller, uygulama ve yetkilerden yararlanmak üzere onaylanmış kişi statüsü” tanınmaktadır²⁷⁹. Bu tebliğ kapsamında, Onaylanmış Kişi Statü Belgesinin 15 Ağustos 2017 tarihinden itibaren artık A, B ve C sınıfı ayrımı olmaksızın tek tip olarak düzenleneceği açıklanmaktadır

Söz konusu tebliğde; “Onaylanmış Kişi Statü Belgesi” kapsamında faydalanılacak basitleştirilmiş usul ve uygulamalara ilişkin esaslar belirlenmektedir. Buna göre, belge sahipleri bundan böyle, ilave şarta gerek olmaksızın, ithalatta mavi hat uygulaması hariç olmak üzere, aşağıdaki kolaylıklardan faydalanabileceklerdir²⁸⁰.

- Eksik beyan,
- Kısmi teminat,
- Götürü teminat,
- A.TR dolaşım belgesi düzenleme ve vize etme,
- İhracatta mavi hatta işlem gören beyannameye belge eklenmemesi,
- Tahlile tabi bazı eşyanın tahlil sonucu alınmadan teslimi,
- Tahlile tabi bazı eşya için 6 aylık tahlil raporu kullanımı,
- Taahhütname karşılığı konşimento ibrazından önce petrol ve türevleri cinsi eşyanın alıcıya teslimi,
- Ayniyet tespitinde farklı uygulama,
- Eşya özelliğine bağlı olmaksızın taşıt üstü uygulaması.

²⁷⁹ Resmî Gazete, “Onaylanmış Kişi Statüsüne İlişkin Gümrük Genel Tebliği (Sıra No:1)’nde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ (Sıra No:4)”, Sayı: 29897, 23.11.2016.

²⁸⁰ T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı - Risk Yönetimi ve Kontrol Genel Müdürlüğü, “OKS Tebliği Değişikliği Duyurusu”, 25.11.2016, <http://risk.gtb.gov.tr/duyurular/oks-tebligi-degisikligi-duyurusu>.

2.6.3. İhracat İşlemleri

Dahilde İşleme Rejimi, ihracat ürünlerinin üretimi için ithalatı yapılan ve ithalat gümrük vergisine tabi olan girdilere gümrük muafiyeti sağlayan bir rejimdir²⁸¹. “İhracat:2006/12” sayılı “Dahilde İşleme Rejimi Tebliği” ile dahilde işleme tedbirlerinin esasları belirlenmiştir. Bu tebliğdeki şartlı muafiyet sistemi firmalara; dahilde işleme izin belgesi kapsamında ihracını taahhüt ettikleri ürünün üretiminde kullanılan girdileri, vergisi teminata bağlanmak suretiyle ithal edebilme ve ihracatı yapmalarının ardından, teminatın kendilerine iade edilmesi imkânını sağlamaktadır²⁸².

Söz konusu tebliğde yer alan teminat ve indirimli teminata ilişkin maddelere göre; Dış Ticaret Sermaye Şirketlerine, müracaat tarihinden önceki yıl içerisinde gerçekleştirdikleri ihracat kadar dahilde işleme izin belgesi kapsamında yapacakları ithalatta, bu ithalattan doğan verginin sadece %10'unu teminat olarak yatırmaları kaydıyla, gümrük idaresince ithalatın gerçekleştirilmesine izin verilmektedir. Eğer, Dış Ticaret Sermaye Şirketi, Onaylanmış Kişi Statüsüne de sahip ise, bu oran %1 olarak uygulanmaktadır.

2.6.4. Eximbank Kredileri

Türkiye İhracat Kredi Bankası Anonim Şirketi (Türk Eximbank), ülkemiz ihracatını geliştirmek amacıyla ihracatçıları, ihracata yönelik üretim yapan imalatçıları ve yurt dışında faaliyet gösteren müteahhit ve girişimcileri kısa, orta ve uzun vadeli nakdî ve gayrinakdî kredi, sigorta ve garanti programları ile desteklemektedir. Türk Eximbank, 2016 yılında ihracat sektörüne toplam 33 milyar dolarlık destek sağlamış olup bu tutarın 22 milyar doları nakdî kredi ve 11 milyar doları ise sigorta/garanti imkânı şeklinde gerçekleşmiştir. Bu tutar, Türkiye ihracatının yaklaşık olarak %23'ünü oluşturmaktadır²⁸³.

Ülkemizdeki ihracatçıların Eximbank'dan doğrudan kredi kullanmalarına imkân sağlayan “Dış Ticaret Şirketleri Kısa Vadeli İhracat Kredisi” ile, Dış Ticaret Sermaye Şirketlerinin ihracata hazırlık dönemi finansman ihtiyaçlarının uygun vade ve maliyet ile karşılanması, böylelikle ihracat performanslarının artırılmasının teşvik edilmesi hedeflenmektedir. Söz konusu kredi, Türk Lirası ve döviz cinsinden, Türk Eximbank

²⁸¹ Utku Utkulu, “Türkiye’de Dış Ticaretin Gelişimi ve Yapısal Değişim”, *Türkiye’de Dış Ticaret İşlemleri ve Uygulaması (Teoriden Pratiğe)*, Ed: Utku Utkulu ve İsmail Aydemir, Gazi Kitabevi, 4.Basım, Ankara, 3-15, 2013, s.12.

²⁸² Resmî Gazete, “Dahilde İşleme Rejimi Tebliği (İhracat: 2006/12)”, Sayı: 26382, 20.12.2006.

²⁸³ Türkiye İhracat Kredi Bankası A.Ş., “Hakkımızda”, <http://www.eximbank.gov.tr/TR,5/hakkimizda.html> (Erişim tarihi: 04.10.2017).

Genel Müdürlüğü, Ankara Bölge Müdürlüğü ve İzmir Şubesi tarafından doğrudan kullanılmaktadır²⁸⁴.

2.6.5. Çeşitli Devlet Destekleri

T.C.Ekonomi Bakanlığı tarafından yürütülen ihracata yönelik devlet yardımları, ülkemizdeki işletmelere önemli destekler sağlamaktadır. Bu destekler, özellikle araştırma-geliştirme, inovasyon, tasarım, markalaşma ve hedef pazara giriş gibi konularda gelişmelere yol açmaktadır²⁸⁵. Özel statülü şirketler olan Dış Ticaret Sermaye Şirketleri ise, ülkemizin ihraç ürünlerinin tanıtılması ve çeşitlendirilmesi, bu ürünlerin pazar paylarının artırılması ve yeni pazarlara girişinin sağlanması amacıyla devlet yardımlarından öncelikli olarak yararlandırılmaktadır. Bu bağlamda Dış Ticaret Sermaye Şirketlerinin, yurt dışı birim, marka ve tanıtım desteği; yurt dışı fuar katılımlarının desteklenmesi; Türk ürünlerinin yurt dışında markalaşmasının desteklenmesi gibi pek çok destekten yararlanma imkânı bulunmaktadır.

“2010/6” sayılı “Yurt Dışı Birim, Marka ve Tanıtım Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkında Tebliğ” ve bu tebliğde yapılan değişiklikler çerçevesinde, Dış Ticaret Sermaye Şirketlerinin yurt dışında açtıkları birimlerin kiraları, yurt dışında gerçekleştirdikleri tanıtım faaliyetleri ve marka tescili ile ilgili giderleri desteklenmektedir²⁸⁶. Bu destekler aşağıda özetlenmektedir.

Birim Kira Giderlerinin Desteklenmesi

Dış Ticaret Sermaye Şirketleri tarafından yurt dışında açılan birimlerin kira giderleri, her bir birim başına, açılan birimin mağaza olması halinde % 50 oranında ve yıllık azami 120.000 USD'ye kadar; açılan birimin depo, ofis, showroom, ürün teşhir serası veya reyon ile üzerine bina yapılacak arsa olması halinde % 50 oranında ve yıllık azami 100.000 USD'ye kadar, desteklenmektedir. Kira giderleri desteğinden her bir ülke için en fazla 4 yıl süreyle ve maksimum 25 birim için yararlanılabilmektedir. Bu birimlerde, Türkiye'de üretilen ürünlerin pazarlanması gerekmekte olup yabancı markalar için yurt içinde fason olarak üretilen ürünlerin kira giderleri ve reklâm, tanıtım, pazarlama giderleri bu tebliğ kapsamında değildir.

²⁸⁴ Türkiye İhracat Kredi Bankası A.Ş., “Dış Ticaret Şirketleri İhracat Kredisi (DTŞ)”, <http://www.eximbank.gov.tr/TR,207/dis-ticaret-sirketleri-ihracat-kredisi-dts.html> (Erişim tarihi: 04.10.2017).

²⁸⁵ T.C. Ekonomi Bakanlığı, “İhracat Destekleri”, <https://www.ekonomi.gov.tr> (Erişim tarihi: 04.10.2017).

²⁸⁶ Resmî Gazete, “Yurt Dışı Birim, Marka ve Tanıtım Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkında Tebliğ (No:2010/6)”, Sayı:27676, 18.08.2010; Resmî Gazete, “Yurt Dışı Birim, Marka ve Tanıtım Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkında Tebliğ (Tebliğ No:2010/6)'de Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ (No:2014/3)”, Sayı:29203, 12.12.2014; Resmî Gazete, “Yurt Dışı Birim, Marka ve Tanıtım Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkında Tebliğ (Tebliğ No:2010/6)'de Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ (No:2016/3)”, Sayı:29906, 02.12.2016.

Tanıtım Faaliyetlerinin Desteklenmesi

Bu tebliğ ile desteklenen yurt dışı birimi bulunan kuruluşların, Türkiye’de üretilen ürünler için yurt dışında gerçekleştirdikleri genelge kapsamına giren reklam, tanıtım ve pazarlama giderleri; %60 oranında ve yurt dışı birimin bulunduğu her bir ülke için yıllık azami 150.000 USD’ye kadar desteklenmektedir. Yurt dışı birimi bulunmayan ancak yurt içi marka tescil belgesi olan ve tanıtım yapacağı ülkede marka tescil belgesine sahip veya marka tescili için başvuru yapmış olan şirketler için ise bu giderler %60 oranında ve yıllık azami 250.000 USD’ye kadar desteklenmektedir.

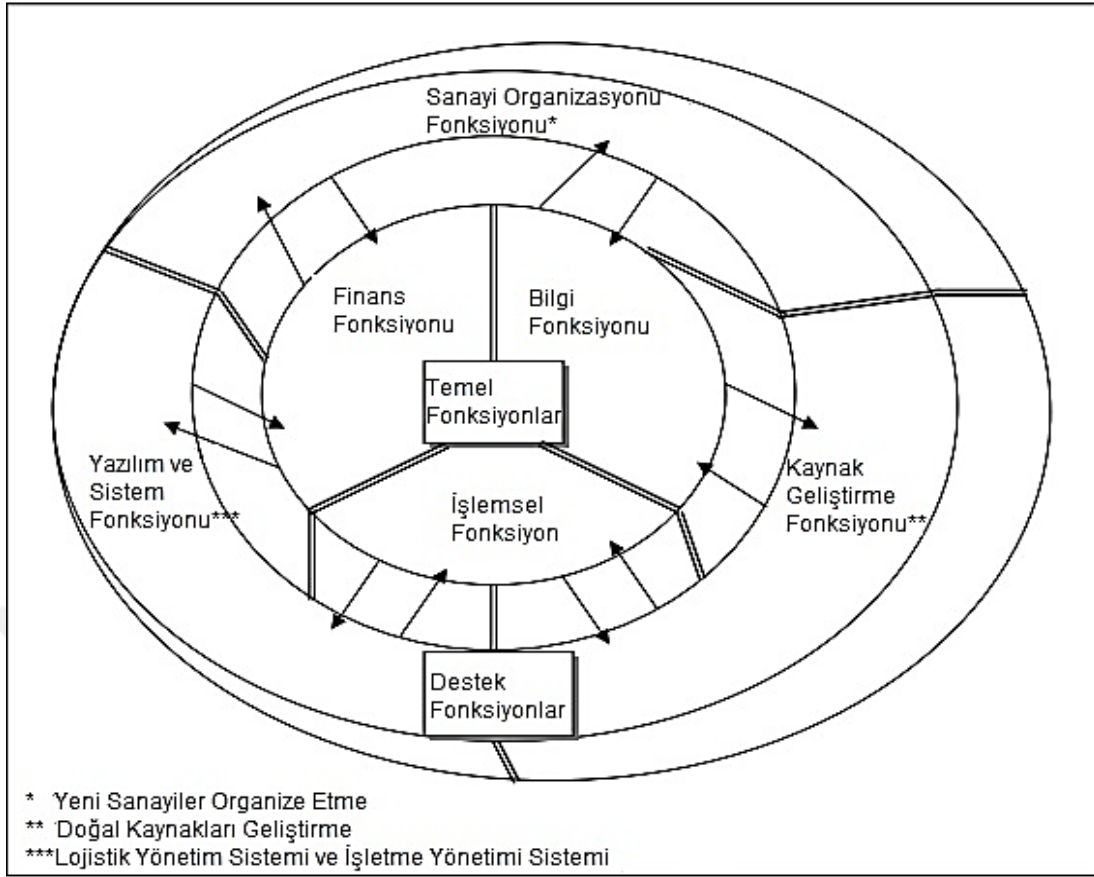
Yurt Dışı Marka Tescil Faaliyetlerinin Desteklenmesi

Şirketlerin yurt içi marka tescil belgesi bulunan markalarının yurt dışında tescilli ve korunmasına ilişkin giderleri, % 50 oranında ve yıllık azami 50.000 USD’ye kadar desteklenmektedir. Şirketler bu destekten maksimum 4 yıl süresince yararlanabilirler.

2.7. DIŞ TİCARET SERMAYE ŞİRKETLERİNİN TEMEL İŞLEVLERİ

Ülkemizdeki Dış Ticaret Sermaye Şirketlerinin kaynağını Japonya’daki Genel Ticaret Şirketleri modeli olan “Sogo Shosha” oluşturmaktadır. Japonya’daki bu şirketler işlevlerini ve iş alanlarını, ticaretin yanı sıra yatırım, hizmet ve endüstri geliştirmeyi de içerecek şekilde genişletip çeşitlendirmişlerdir. Bu şirketlerin işlevleri tipik olarak; finansal hizmetler, bilgi hizmetleri, risk azaltma hizmetleri, organizasyon ve koordinasyon hizmetleri, yardımcı hizmetler, insan kaynakları, finansal kaynaklar, küresel ticaret ağı ve iletişim sistemleri olarak sıralanabilmektedir. Bu işlevlerin yanı sıra aracılık, orta vadeli kredi teklifi, projelendirme, bilgi işleme gibi fonksiyonları da bulunmaktadır. Japonya’daki Sogo Shosha araştırma enstitüsü, bu şirketlerin fonksiyonlarını temel ve yardımcı fonksiyonlar olarak ayırmıştır. Temel fonksiyonları işlemel fonksiyon, finans fonksiyonu ve bilgi fonksiyonu olarak gruplandırmıştır. Destek fonksiyonları ise endüstri organizasyonu fonksiyonu, kaynak geliştirme fonksiyonu ve yazılım ve sistem fonksiyonu olarak sınıflandırmıştır. İlgili fonksiyonlar Şekil-6’da özetlenmektedir²⁸⁷.

²⁸⁷In Woo Jun, “The Strategic Management of Korean and Japanese Big Business Groups: A Comparison Study Between Korean General Trading Companies and Japanese Sogo Shoshas”, The University of Birmingham, Department of Management, Birmingham, 2009, p.19 (**Unpublished Doctorate Thesis**).

Şekil-6 Japonya'daki Genel Ticaret Şirketlerinin (Sogo Shosha) Fonksiyonları²⁸⁸.

Ülkemizde ihracata yönelik bir örgütlenme modeli olarak uygulanan Dış Ticaret Sermaye Şirketlerinin özellikleri ile küçük üretici ve ihracatçı işletmelere sağladıkları faydalar, kısacası temel işlevleri aşağıda ele alınmaktadır²⁸⁹.

- Dış Ticaret Sermaye Şirketleri, tedarikçileri veya küçük üreticiler imalatla uğraşırken, onların müşterilerini, pazarlarını, kredilerini, hammadde ihtiyaçlarını temin eder, mevzuatı takip eder, ürünlerin uygunluk belgelerinin alınmasını sağlar, gümrükleme, sigorta, taşıma, gibi ihracata ve ithalata yönelik her türlü prosedürü yerine getirirler. Üstelik bütün bunları kaliteli, hızlı ve ekonomik bir biçimde gerçekleştirirler. Böylece, firmaların maliyetlerinin düşmesi, zamandan tasarruf etmeleri ve rekabet avantajı sağlamaları mümkün olmaktadır.

²⁸⁸ Shin Jonghap Sangsaron, *The New Theory of the Sogo Shoshas*, Research Institute of the Sogo Shoshas, Japan, 1981, p.26; Aktaran: Jun, a.g.e., p.21.

²⁸⁹ Kalender, a.g.e., ss.26-36.

- Dış Ticaret Sermaye Şirketleri, tedarikçilerinin veya küçük üreticilerin ihracata yönelik finansman sorunlarının çözümünde bankalar kadar etkin bir role sahiptir. DTSS'ler, bankalardan özellikle de Eximbank'tan uygun koşullarda ve yüksek miktarda kredi temin ederek üreticilere dağıtılmasını sağlamaktadırlar.
- Üretici firmalar, devlet tarafından verilen yardım ve desteklerden Dış Ticaret Sermaye Şirketleri aracılığı ile büyük oranda yararlanabilmektedirler.
- Birçok firmanın ürünlerinin tek elden satışını gerçekleştiren Dış Ticaret Sermaye Şirketlerinin, pazarlama ve taşımada ölçek ekonomisinden yararlanmaları ve dış alıcılar karşısında pazarlık güçlerinin artması mümkün olmaktadır. Böylece DTSS'ler, dış pazarlardan gelen büyük miktardaki siparişleri üstlenerek yerli üreticiler arasında paylaşırabilmektedirler.
- Dış Ticaret Sermaye Şirketleri, ihracat alanında oldukça kalifiye bir işgücünü istihdam eden ve ihracat konusunda ihtisaslaşmış olan şirketlerdir. Bu doğrultuda, küçük üretici firmaların bu uzmanlıktan faydalanmasını sağlarlar.
- Aktif dış pazarlama faaliyeti doğrultusunda oluşturdukları dış temsilcilikler ile yurt dışında yeni pazarların bulunmasına aracılık etmektedirler.
- Yurt dışı pazar araştırmaları yaparak, küçük imalatçı ve ihracatçı firmalara, ithalat ve ihracat işlemlerine ilişkin know-how hizmeti sunmaktadırlar.
- Dış Ticaret Sermaye Şirketleri, birçok firmanın ihracat işlemlerini tek elden yürütmekte olduklarından, ihracatla ilgili sabit maliyetlerde azalma olmaktadır. Böylece, ihracatın finanse edilmesi konusunda da kolaylık sağlanmaktadır.
- Dış Ticaret Sermaye Şirketleri üzerinden gerçekleştirilen ihracat işlemlerinde KDV geri ödemesi kısa sürede yapılmakta ve ilgili firmalara aktarılmaktadır.
- Ülkede uygulanan ihracat politikalarının aksayan yönlerinin organize bir biçimde dile getirilebilmesi söz konusu olmaktadır.
- Ülkedeki ihracatın artmasına katkıda bulunmaktadırlar. Böylece artan ihracat kapasite kullanım oranlarını artıracak ve bu sayede ülkedeki üretim faktörlerinin potansiyeli hızla ekonomiye kazandırılabilir.

Dış Ticaret Sermaye Şirketlerinin temel işlevlerini genel olarak Aracılık Hizmetleri, İthalat Faaliyetleri, İhracat Faaliyetleri ve Finansman Temini olmak üzere dört başlık altında toplamak mümkündür.

2.7.1. Aracılık Hizmetleri

Küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin birçoğu kaynak yetersizliği, uluslararası pazarlar hakkında yeterince bilgi ve tecrübeye sahip olmamaları ve dış piyasalara ilişkin ihracat faaliyetlerini doğrudan kendilerinin yapması halinde yüklenecekleri ilave maliyetlerin fazlalığı, yurt dışı pazarlardaki satışların belirsizliği ve algılanan risk sebebiyle uluslararası pazarlara açılmaya tereddütle yaklaşmaktadırlar. Bu durum firmaları, dış pazarlara açılma konusunda yerel ortak veya aracı kuruluş bulmaya sevk etmektedir. Özellikle kaynakları kısıtlı olan küçük ve orta büyüklükteki firmalar, iki kanal seçeneği ile karşı karşıyadırlar. Birincisi, doğrudan yurt dışındaki müşterilere ihraç etmek, diğeri ise dolaylı olarak bir aracı yardımıyla ihracat yapmaktır. Doğrudan ihracat en yaygın olanı olsa da dolaylı ihracat KOBİ'lerin uluslararasılaşmasına giden önemli bir yoldur²⁹⁰.

Aracı ihracatçı sıfatıyla firmaların ürünlerinin yurt dışına ihracatına aracılık yapan Dış Ticaret Sermaye Şirketleri, özellikle küçük ve orta ölçekli işletmelerin ihracata mesafeli yaklaşımlarına sebep olan durumlara çözüm getirmektedirler. Sermaye yapıları güçlü, dış ticaret hacimleri yüksek, ihracat işlemlerinde uzmanlaşmış, operasyonel tecrübeleri fazla olan Dış Ticaret Sermaye Şirketleri, yurt dışında müşteriler bulup anlaşmalar yapmak ve tüm ihracat prosedürünü yerine getirmek suretiyle küçük üretici ve ihracatçılara destek olmaktadır.

2.7.2. İthalat Faaliyetleri

İthalat, bir ülkede üretilemeyen; üretilse bile yurt dışından getirilmesi daha ekonomik olan; üretilmesine rağmen ülke ihtiyacını karşılayamayacak miktarda az üretilen her türlü mal ve hizmetin, vergileri ödenerek ve bedeli faturanın kesildiği ülkedeki ihracatçıya ödenerek, ülkedeki yasa ve yönetmeliklere uygun olarak yurda sokulması işlemidir²⁹¹. İthalatçı ise, ihracatçı ile yaptığı anlaşma çerçevesinde yurt dışından satın aldığı malı ilgili ithalat ve gümrük mevzuatı çerçevesinde yurda sokacak olan ve bedelini ihracatçıya veya üçüncü gerçek ve tüzel kişiye kambiyo yükümlülüğünü yerine getirerek ödeyecek olan taraftır²⁹².

İthalat rejimine göre; "Kamu ahlakı, kamu düzeni veya kamu güvenliği; insan, hayvan ve bitki sağlığının korunması veya sınai ve ticari mülkiyetin korunması amaçlarıyla ilgili mevzuat hükümleri çerçevesinde alınan önlemlerin kapsamı

²⁹⁰ Jolanda Hessels and Siri Terjesen, "Resource Dependency and Institutional Theory Perspectives on Direct and Indirect Export Choices", *Small Business Economics*, Vol:34, No:2, 203-220, 2010, pp.204-205.

²⁹¹ S.Burak Arzova, *İthalat Hakkında Herşey: İthalat İşlemleri*, Türkmen Kitabevi, İstanbul, 2009, s.3.

²⁹² Koban ve Keser, a.g.e., s.14.

dışındaki malların ithali serbest” bırakılmaktadır. Ancak, “Eski, kullanılmış, yenileştirilmiş, kusurlu (defolu) ve yatık (zamanla dayanıklılığını yitirmiş) malların ithali izne tabi” tutulmaktadır²⁹³. Buradan hareketle, ithalata konu olan mal ve ekonomik değerleri; İthalatı serbest olan mallar, ithalatı yasak olan mallar ve ithalatı izne tabi olan mallar şeklinde sınıflandırmak mümkündür.

Dış Ticaret Sermaye Şirketleri yukarıda bahsedilen ithalat sürecinin ilgili yasa ve yönetmelikler çerçevesinde işletilmesi, ithalatı izne tabi ürünlerle ilgili olarak gerekli kurumlardan izinlerin alınması, Gümrük Mevzuatı ile öngörülen işlemlerin gerçekleştirilmesi vb. hususunda önemli bir işleve sahiptir.

2.7.3. İhracat Faaliyetleri

İhracat, ülke sınırları içinde üretilen, yetişen veya başka ülkelerden yurda gelmiş mal ve hizmetlerin, başka ülkelere döviz karşılığı satılması ve bedelinin Kambiyo Mevzuatına göre yurda getirilmesi işlemidir²⁹⁴. İhracatçı ise yönetmeliğe göre; “İhraç edeceği mala göre ilgili İhracatçı Birlikleri Genel Sekreterliğine üye olan, vergi numarasına sahip gerçek veya tüzel kişiler ile tüzel kişilik statüsüne sahip olmamakla birlikte yürürlükteki mevzuat hükümlerine istinaden hukuki tasarruf yapma yetkisi tanınan ortaklıkları” ifade etmektedir²⁹⁵. Buna göre, ihracatçıların çalışma konularına giren birliklere üye olmaları gerekmektedir.

Ülkemizdeki bazı ürünlerin ihracatı tümüyle yasaktır. Bazı ürünlerin ise ihracatı gerekli mercilerden izin alınarak yapılabilmektedir. Öte yandan, ihracatta izlenecek prosedürler ihraç edilecek ürüne, ihracatın şekline ve ihracat yapılacak ülkeye göre farklılaşabilmektedir. Bu bakımdan ihracat çeşitlerinin bilinmesi önemlidir²⁹⁶.

İhracatı, iç ticarete göre daha karmaşık hale getiren bir takım faktörler bulunmaktadır. Bunlar aşağıda kısaca sıralanmaktadır²⁹⁷.

- Satışların yabancı bir ülkeye yapılıyor olması,
- İki taraflı ve çok taraflı ticaret anlaşmalarının şartlarına uyum zorunluluğu,
- Yapılan alışverişte bir yabancı paranın kullanımının söz konusu olması,
- Malların ilgili ülkeye taşınması,

²⁹³ Resmî Gazete, “İthalat Rejimi Kararı”, Sayı: 22510 (Mükerrer), 31.12.1995.

²⁹⁴ Alaattin Fırat ve Fatih Gökbayrak, *Dış Ticaret Teorisi ve Türkiye’de Dış Ticaret Politikaları*, İstanbul Gelişim Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2016, s.62.

²⁹⁵ Resmî Gazete, “İhracat Yönetmeliği”, Sayı: 26190, 06.06.2006.

²⁹⁶ Mutlu Yılmaz ve Ahmet Özken, *İhracat: Anlamak ve Yönetmek İçin Bilmeniz Gereken Her Şey*, Optimist Yayınları, 2.Basım, İstanbul, 2013, s.19.

²⁹⁷ Arzova, *İhracat Hakkında Herşey*, s.6.

- Malın varış ülkesine gönderilmesine ilişkin Gümrük Vergisi, Katma Değer Vergisi ve varsa diğer vergiler ile bir takım ihracat formalitelerinin olması,
- Malın çıkış yerinden varış yerine kadar maruz kalabileceği risklere karşı sigorta edilmesi gerekliliği,
- Ödemelerde ve bedellerin tahsilinde bankacılık sisteminin devreye girmesi,
- İhracat desteklerinden yararlanabilmek için gereken koşulların sağlanması.

Yukarıda bahsedilen faktörler sebebiyle ihracat, bütün ülkelerde pek çok bağlayıcı kuralla detaylı biçimde düzenlenmektedir. Ülkeler, bilhassa Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) ve diğer uluslararası örgütlere üye olanlar, bu tür düzenlemelerde iki ya da çok taraflı ticaret anlaşmaları ve uluslararası ticari kurallar çerçevesinde hareket etmek durumundadırlar. Bu kurallar genel olarak; İhracat Mevzuatı, Gümrük Mevzuatı, Kambiyo Mevzuatı, Standardizasyon Mevzuatı, Katma Değer Vergisi Mevzuatı ve Teşvik Mevzuatı şeklindedir²⁹⁸.

Dış Ticaret Sermaye Şirketlerinin aracılık sıfatıyla üstlenmiş oldukları ihracat işlevi, ihracat ile ilgili bütün faaliyetleri kapsamaktadır.

Dış Ticaret Sermaye Şirketleri aktif veya pasif ihracat yapmaktadırlar. Eğer ihracata konu malların alıcısını Dış Ticaret Sermaye Şirketi bulmuş ise bu aktif ihracattır. Aktif ihracatta ürünlerin temini, pazarın bulunması, ihracat işlemleri, üretim yapan firmalara finansman sağlanması ve olası riskler Dış Ticaret Sermaye Şirketine aittir. Diğer taraftan ihracata konu malların alıcısını küçük üretici veya ihracatçı kendisi bulmuş ise bu pasif ihracattır. Pasif ihracatta yurt dışı pazarın bulunması, alıcıyla ilişkiler, finansman temini ve olası riskler küçük üretici veya ihracatçıya ait olup Dış Ticaret Sermaye Şirketi formalitelere aracılık etmektedir²⁹⁹.

2.7.4. Finansman Temini

Dış Ticaret Sermaye Şirketi modeli doğrultusunda özel statü edinen şirketler, iç ve dış piyasalardan, hem daha yüksek miktarlarda hem de daha iyi koşullarda kredi sağlayabilmektedirler. Dış Ticaret Sermaye Şirketleri bankalardan, özellikle Eximbank'tan uygun koşullarda temin ettiği krediyi üreticilere kullanılabilmektedir. Yurt dışındaki müşterinin (ithalatçının) finansmanı ise, ithalatçıya kredi açılması şeklindedir. Böylece müşterinin ürüne talebi canlı tutulmaktadır³⁰⁰. Dolayısıyla Dış Ticaret Sermaye Şirketlerinin bu finansman imkânları, kendileri için olduğu kadar, tedarikçileri ve özellikle KOBİ ölçeğindeki üreticiler için de fayda sağlamaktadır.

²⁹⁸ Arzova, *İhracat Hakkında Herşey*, s.6.

²⁹⁹ Kalender, a.g.e., ss.34-35.

³⁰⁰ Kalender, a.g.e., ss.35-36.

2.8. DIŞ TİCARET SERMAYE ŞİRKETLERİNİN YILLARA GÖRE SAYISI, İHRACAT RAKAMI VE TÜRKİYE İHRACATINDAKİ PAYI

Ülkemizde 1980'li yıllarda dışa açık sanayileşmenin benimsenmesi ile birlikte, işletmeleri ihracata yönlendirebilmek amacıyla ihracatta çeşitli örgütlenme modelleri uygulamaya konulmuştur. Türkiye'de, ihracatta örgütlenme modeli olarak ilk uygulanan ve halen devam eden model, dünyada da benzerleri bulunan "Dış Ticaret Sermaye Şirketi (DTSS)" modelidir. 1981 ve 2016 yılları arasında Türkiye'de Dış Ticaret Sermaye Statüsü verilen şirket sayısı, bu şirketlerin gerçekleştirdikleri toplam ihracat rakamı, Türkiye toplam ihracat rakamı ve Dış Ticaret Sermaye Şirketlerinin ihracatının Türkiye ihracatı içindeki payı Tablo-14'te gösterilmektedir.

1981-1999 yılları arasındaki DTSS sayısı ve DTSS ihracat rakamları için, Topuz (2000)'in, çalışması kapsamında derlediği tablodan yararlanılmıştır. 2000-2004 yılları arasındaki DTSS sayısı ve 2000-2012 yılları arasındaki DTSS ihracat rakamları, Kalender (2013)'ün çalışması kapsamında TÜİK, TİM ve İSO verilerinden yararlandığı tablodan elde edilmiştir. 2005-2016 yılları arasındaki DTSS sayısı, Resmî Gazetelerde ilan edilen DTSS listelerinden elde edilmiştir. 1981-2016 yılları arasındaki Türkiye ihracat rakamları, TÜİK'ten elde edilmiştir. 2013-2016 yılları arasındaki DTSS ihracat rakamları, TİM'in her yıl gerçekleştirdiği "İlk 1000 İhracatçı" araştırması sonuçlarından; burada bulunamayanlar ise İSO'nun her yıl açıkladığı "Türkiye'nin Birinci 500 Büyük Sanayi Kuruluşu" araştırması sonuçlarından tespit edilmiştir. Ancak bu araştırmalarda bazı şirketlerin adları açıklanmadığından 2013 yılında 2, 2014 yılında 1, 2015 yılında 1, 2016 yılında 3 DTSS'nin ihracat rakamına ulaşamamıştır. Dolayısıyla ilgili yıllarda DTSS'lerin Türkiye ihracatı içindeki payının, tabloda verilen rakamların biraz daha üzerinde gerçekleşmiş olduğu söylenebilir.

Tablo-14 Türkiye'deki Dış Ticaret Sermaye Şirketlerinin Sayısı, Toplam İhracatı ve Türkiye İhracatındaki Payı, 1981-2016 ³⁰¹.

Yıl	DTSS Sayısı	DTSS Toplam İhracatı (USD)	Türkiye Toplam İhracatı (USD)	DTSS İhracatının Türkiye İhracatı İçindeki Payı (%)
1981	7	424.000.000,00	4.702.934.406,00	9,02
1982	17	1.000.000.000,00	5.745.973.370,00	17,40
1983	22	1.741.000.000,00	5.727.833.673,00	30,40
1984	21	2.883.000.000,00	7.133.603.594,00	40,41
1985	24	3.056.000.000,00	7.958.009.699,00	38,40
1986	24	3.337.000.000,00	7.456.725.601,00	44,75
1987	28	4.881.000.000,00	10.190.049.416,00	47,90
1988	37	5.915.000.000,00	11.662.024.117,00	50,72
1989	29	4.956.000.000,00	11.624.691.720,00	42,63
1990	23	4.612.000.000,00	12.959.287.612,00	35,59
1991	20	3.917.000.000,00	13.593.462.021,00	28,82
1992	24	4.105.000.000,00	14.714.628.825,00	27,90
1993	25	3.485.000.000,00	15.345.066.893,00	22,71
1994	27	4.156.000.000,00	18.105.872.075,00	22,95
1995	30	4.910.000.000,00	21.637.040.881,00	22,69
1999	38	6.500.000.000,00	26.587.224.962,00	24,45
2000	37	6.014.397.817,00	27.774.906.045,00	21,65
2001	43	7.861.553.709,00	31.334.216.356,00	25,09
2002	45	8.297.553.709,00	36.059.089.029,00	23,01
2003	48	10.845.672.519,00	47.252.836.302,00	22,95
2004	61	19.641.810.065,00	63.167.152.820,00	31,09
2005	54	19.436.173.738,00	73.476.408.143,00	26,45
2006	50	21.752.206.347,00	85.534.676.000,00	25,43
2007	51	27.232.340.465,00	107.271.749.904,00	25,39
2008	53	33.729.711.475,00	132.027.195.626,00	25,55
2009	56	26.311.284.566,00	102.142.612.603,00	25,76
2010	52	28.350.914.552,00	113.883.219.184,00	24,89
2011	54	30.529.769.600,00	134.906.868.830,00	22,63
2012	52	30.139.702.429,00	152.461.736.556,00	19,77
2013	56	29.310.966.546,10	151.802.637.087,00	19,31
2014	58	33.225.930.274,38	157.610.157.690,00	21,08
2015	65	31.003.898.139,74	143.838.871.428,00	21,55
2016	58	33.162.897.213,27	142.529.583.808,00	23,27

³⁰¹Vedat Topuz, "Türkiye'deki Dış Ticaret Sermaye Şirketleri'nin Mahiyeti, Gelişimi ve Bir Uygulama", İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2000, s.13 (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**) ; Sinem Kalender, "İşletmelerin Uluslararası Pazarlara Girişte Karşılaştıkları Engellerin İhracat Performansı Üzerindeki Etkilerinin Belirlenmesine Yönelik Dış Ticaret Sermaye Şirketleri Üzerine Bir Araştırma", Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2013, s.45 (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**) ; Resmî Gazete, <http://www.resmigazete.gov.tr> (Erişim tarihi: 20.10.2017) ; TÜİK, "Yıllara Göre Dış Ticaret", Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046 (Erişim tarihi: 20.10.2017) ; TİM, "İlk 1000 İhracatçı Araştırması", Türkiye İhracatçıları Meclisi (TİM), <http://www.tim.org.tr/tr/ihracat-arastirma-raporlari-ilk-1000-ihracatci-arastirmasi.html> (Erişim tarihi: 20.10.2017) ; ISO, "Türkiye'nin Birinci 500 Büyük Sanayi Kuruluşu", İstanbul Sanayi Odası (ISO), <http://www.iso500.org.tr/iso-500-hakkinda/gecmis-yil-verileri/> (Erişim tarihi: 20.10.2017) verilerinden elde edilen bilgiler doğrultusunda derlenmiştir.

Tablo-14'te yer alan verilere göre; 1981 yılında sadece 7 şirket bu özel statüyü alabilmiştir. Dolayısıyla 18 Temmuz 1980 tarihli ve "8/1173" sayılı "İhracatçı Şirketleri Teşvik Kararı" ile İhracatçı Sermaye Şirketleri için konulan önceki yıl asgari 15 milyon ABD Doları ihracat yapmış olma koşulunu çok az şirket yerine getirebilmiştir. Bu 7 şirketin ülke ihracatı içindeki payı %9'dur. 1985 yılında, yapılan düzenlemelerle adı "Dış Ticaret Sermaye Şirketi" olarak değiştirilen bu şirketlerin sayısı 24, ülke ihracatı içindeki payı %38,4 olmuştur. 1988 yılında ise sayısı 37'ye yükselen DTSS'ler Türkiye ihracatının neredeyse yarısını gerçekleştirmiştir. 1989 yılında DTSS sayısı 29'a, ülke ihracatı içindeki payı %42,6'ya gerilemiştir. 1981-1989 yıllarında DTSS'lerin Türkiye ihracatından yaklaşık %35 pay aldığı tespit edilmiştir.

1990 yılına gelindiğinde DTSS sayısının 23'e, ülke ihracatındaki payının %35,6'ya düştüğü görülmektedir. Dolayısıyla, 27 Temmuz 1989 tarihli "89/14232" sayılı "İhracat Rejimi Kararı" ile 100 milyon ABD Dolarına çıkarılan ihracat barajını sağlayabilen şirket sayısı azalmıştır. 1999 yılında DTSS sayısının 38'e yükseldiği ancak ülke ihracatındaki payının %24,5'e gerilediği görülmektedir. 1990-1999 yıllarında DTSS'lerin ülke ihracatı içindeki payının yaklaşık %26 olarak gerçekleştiği tespit edilmiştir. 1990'lı yılların başında körfez krizi, dünya ekonomisinde durgunluk, yüksek enflasyon gibi sorunlarla mücadele edilmiş ve 1994 yılında ekonomik kriz yaşanmıştır. Nitekim incelenen bu dönemde DTSS'lerin firma sayısındaki artışa rağmen ülke ihracatı içindeki paylarının giderek azaldığı belirlenmiştir.

2000 yılında DTSS sayısının 37 olduğu ve Türkiye ihracatından aldığı payın %21,7'ye gerilediği görülmektedir. Krizin yaşandığı 2001 yılında ise DTSS sayısının 43'e çıktığı ve ülke ihracatındaki payının %25,1'e yükseldiği görülmektedir. 2002 ve 2003 yıllarında da DTSS sayısı artmaya devam etmiş, ülke ihracatı içindeki payı 2001 yılına göre gerilemiş olmakla beraber kriz öncesine (2000 yılı) göre artmıştır. Krizle daralan iç talep sonucunda firmalar ihracata yönelmişlerdir. İhracattaki bu artışın nedenleri arasında; işgücü maliyetlerinde azalma, faiz oranlarının düşmesi, ihraç fiyatlarında artış, enerji fiyatlarındaki artışın genel fiyat artışının altında olması gibi bazı maliyet avantajları gösterilmektedir³⁰². 2004 yılının başında, sürdürülebilir ihracat artışını sağlayacak ihracat yapısını oluşturmak amacıyla Dış Ticaret Müsteşarlığınca hazırlanan "İhracat Stratejik Planı (2004-2006)" uygulamaya konulmuştur³⁰³. Nitekim, 2004 yılında DTSS sayısı büyük bir artış göstererek 61'e çıkarken, Türkiye ihracatındaki payı %31,1'e yükselmiştir. 2005 yılında DTSS sayısı

³⁰² Ferudun Kaya, a.g.e., s.18.

³⁰³ Murat Pıçak, "Planlı Kalkınma Dönemi Türkiye İhracat Politikaları Üzerine Bir Değerlendirme", *Mevzuat Dergisi*, Sayı:148, 2010.

54'e, ülke ihracatındaki payı %26,5'ya düşmüştür. Küresel krizin başladığı 2008 yılında ise DTSS sayısı 53, ihracattaki payı ise %25,6'dır. Krizin etkisiyle 2009 yılında Türkiye ve DTSS ihracatında gerileme yaşanırken, sayısı 56'ya çıkan DTSS'ler %25,8 ile ihracat içindeki paylarını korumuşlardır. 2000-2009 yıllarında DTSS'lerin ülke ihracatındaki payının ortalama %25 olduğu tespit edilmiştir.

2010 yılı incelendiğinde Türkiye'de DTSS statüsünü haiz firma sayısı 52'ye düşmüş olup bu şirketlerin ülke ihracatı içindeki payı önceki yıla yakın bir seviyede gerçekleşerek %24,9 olmuştur. 2012 yılında da Türkiye'de DTSS statüsü olan 52 şirket bulunmakta olup ihracattan aldıkları pay %19,8'e düşmüştür. 2015 yılında DTSS sayısı 65 olup, bu rakam DTSS modelinin uygulamaya konulmasından itibaren belirlenen en yüksek şirket sayısıdır. 2016 yılına gelindiğinde DTSS sayısının 58 olduğu ve ihracattan %23,3'ün üzerinde pay aldığı görülmektedir. Buna göre, 2010-2016 yılları arasında DTSS'lerin Türkiye ihracatı içindeki payının %22 seviyesinde seyrettiği belirlenmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
KÜRESEL KRİZİN İŞLETME PERFORMANSINA ETKİSİ:
BORSA İSTANBUL'DA İŞLEM GÖREN DIŞ TİCARET SERMAYE ŞİRKETLERİ
ÜZERİNE DİNAMİK PANEL VERİ ANALİZİ

3.1. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Günümüzde küresel boyutta yaşanan ekonomik krizler tüm dünyada şirketlerin kapanmasına hatta ülkelerin iflasına neden olmaktadır. Küresel krizden özellikle dış ticaret olumsuz etkilenmekte ve bu da cari açığı artırıcı bir etki yapmaktadır. Bu nedenle üretim başta olmak üzere ihracat da çok önemli bir konu haline gelmektedir. Dolayısıyla gerek büyük ölçekli işletmelerin gerekse ülkemizdeki işletmelerin %99,8'ini oluşturan KOBİ'lerin üretmeye ve ihracat yapmaya yönlendirilmesi ve bu konuda desteklenmesi gerekmektedir. Bu noktada, dış ticaretin büyük ölçekli ve entegre şirketler aracılığıyla yapılması suretiyle küçük üretici ve ihracatçı işletmelere de uluslararası arenada pazarlık gücü kazandırılması ve nihayetinde ülke ihracat hacminin artırılması amacıyla ihracatı teşvik kapsamında oluşturulan Dış Ticaret Sermaye Şirketleri (DTSS) modeli önem arz etmektedir.

Türkiye yakın geçmişinde pek çok ekonomik kriz yaşamıştır. Özellikle 1994, 1999 ve 2001 yıllarında yaşanan büyük ekonomik krizler Türkiye ekonomisine ağır darbeler vurmasına rağmen işletmelere çok şeyler öğretmiştir. Hatta 2008 küresel krizinin nispeten hafif atlatılmasında bu deneyimlerden yararlandığı araştırmalarda ifade edilmektedir. Krizlere proaktif yaklaşan, krizi iyi yöneten ve krizlerden ders çıkaran işletmeler güçlenerek varlıklarını sürdürürken, bunu başaramayan işletmelerin yaşamları son bulmaktadır. Nitekim krizlere rağmen performanslarını koruyabilen işletmelerin başarılarının tesadüfi olmadığı görülmektedir.

Geçmişten günümüze var olan kriz olgusu artık küresel boyutta yaşanmakta olup işletmelerin iç ve dış ticaretini etkilemektedir. Buna karşın krizleri başarıyla yönetebilme becerisine sahip işletmeler, krizlere rağmen uzun dönemde varlıklarını başarıyla sürdürebilmekte hatta krizleri fırsata da dönüştürebilmektedirler. Buradan hareketle bu çalışmada Türkiye'de faaliyet gösteren dış ticaret sermaye şirketi statüsüne sahip işletmeler üzerinde araştırma yapılmıştır. Çalışmada, küresel ekonomik kriz sürecinde dış ticaret sermaye şirketlerinin işletme performansının hangi değişkenlerden, ne yönde ve ne ölçüde etkilendiğinin tespit edilmesi amaçlanmış ve bu doğrultuda dinamik panel veri analizleri gerçekleştirilmiştir.

Araştırma, krizlere rağmen varlığını başarıyla devam ettiren ve dış ticaret yapan büyük ölçekli işletmeleri hedeflemektedir. Bu sebeple T.C. Ekonomi Bakanlığı'nın 2017 yılında Dış Ticaret Sermaye Şirketi Statüsü verdiği firmalar ele alınmıştır. Söz konusu firmaların finansal tablolarını inceleyebilmek maksadıyla Borsa İstanbul'da, 2005:1 ve 2017:2 arasında (2005 yılı 1'inci çeyreğinden 2017 yılı 2'inci çeyreği sonuna kadar) kesintisiz olarak işlem gören 12 adet firma üzerinde araştırma gerçekleştirilmiştir. Söz konusu firmalar, incelenen 50 çeyrek dönem (12,5 yıl) süresince, İstanbul Sanayi Odası'nın yayımladığı ISO500 listesinde ve/veya Türkiye İhracatçılar Meclisi'nin yayımladığı TİM1000 listesinde kesintisiz olarak yer almışlardır. Dolayısıyla bu firmalar Türkiye sanayi sektörü toplam katma değerinde ve Türkiye ihracatında önemli bir paya sahip olan ülkemizin başarılı işletmeleri olarak değerlendirilebilir. Bu başarılı işletmelerin kriz sürecindeki performanslarının ve performanslarına etki eden faktörlerin araştırılması bundan sonra gelişebilecek krizlere hazırlık anlamında hem büyük ölçekli hem de KOBİ sınıfındaki işletmeler açısından faydalı olabilecektir.

3.2. VERİ SETİ VE YÖNTEM

3.2.1. Kapsam

Bu araştırma, T.C. Ekonomi Bakanlığı tarafından 2017 yılında Dış Ticaret Sermaye Şirketi statüsü verilen ve 19 Eylül 2017 itibariyle toplam sayısı 58 adet olan işletmeden (Bkz. EK-A), Borsa İstanbul'da 2005:1 - 2017:2 yılları arasındaki çeyrek (3'er aylık) dönemlerde kesintisiz olarak işlem gören ve verileri 50 çeyrek dönem boyunca kesintisiz olarak gözlemlenebilen 12 işletme üzerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya konu olan 12 adet işletmenin Borsa İstanbul'daki kodlarıyla birlikte ve 2017:2 itibariyle bilançolarında açıklanan aktif büyüklüklerine göre (büyükten küçüğe doğru) sıralanmış listesi Tablo-15'te gösterilmektedir.

Tablo-15 Araştırma Kapsamına Alınan Dış Ticaret Sermaye Şirketleri

No	Kod	Şirket Ünvanı
1	TUPRS	TÜPRAŐ-TÜRKİYE PETROL RAFİNERİLERİ A.Ő.
2	EREGL	EREĞLİ DEMİR VE ÇELİK FABRİKALARI T.A.Ő.
3	ARCLK	ARÇELİK A.Ő.
4	TOASO	TOFAŐ TÜRK OTOMOBİL FABRİKASI A.Ő.
5	FROTO	FORD OTOMOTİV SANAYİ A.Ő.
6	ASELS	ASELSAN ELEKTRONİK SANAYİ VE TİCARET A.Ő.
7	PETKM	PETKİM PETROKİMYA HOLDİNG A.Ő.
8	BRSAN	BORUSAN MANNESMANN BORU SANAYİ VE TİCARET A.Ő.
9	IZMDC	İZMİR DEMİR ÇELİK SANAYİ A.Ő.
10	TTRAK	TÜRK TRAKTÖR VE ZİRAAT MAKİNELERİ A.Ő.
11	SARKY	SARKUYSAN ELEKTROLİTİK BAKIR SANAYİ VE TİCARET A.Ő.
12	MNDRS	MENDERES TEKSTİL SANAYİ VE TİCARET A.Ő.

3.2.2. Sınırlılıklar

Araştırma, mali tablolarını kesintisiz olarak inceleyebilmek adına, BİST'te 2005:1-2017:2 arasında sürekli işlem gören 12 adet DTSSŐ ile sınırlandırılmıştır.

Çalışmanın odağını oluşturan küresel kriz 2008 küresel krizi üzerinden incelenmekte olup, krizin etkilerini kriz öncesi ve sonrası dönemleri de kapsayacak biçimde inceleyebilmek için, analizi yapılan dönem 2005:1-2017:2 yılları arasındaki 50 çeyrek dönem ile sınırlandırılmıştır.

Araştırmada değişken olarak kullanılan oranları hesaplamak amacıyla Borsa İstanbul (BİST), Kamuyu Aydınlatma Platformu (KAP) ve Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) web sayfalarından edinilen verilerin güncel ve doğru olduğu varsayılmıştır.

Araştırma kapsamındaki firmaların mali tablolarını düzenleme usullerinde zaman içinde değişiklikler görölmüş olup, değişkenlerin (oranların) hesaplanması için gereken veriler firmaların mali tablolarında ilan ettikleri Őekliyle kullanılmıştır.

İncelenen işletmelerin 50 çeyrek boyunca kesintisiz elde edilebilen performans göstergelerine yayınlanan mali tablolardan ulaşılabilmesi sebebiyle, panel veri analizinde işletme performansı sadece finansal performans olarak ölçölmüştür.

3.2.3. Değişkenler

Çalışmada bağımlı, bağımsız, kukla ve araç değişkenler kullanılmıştır (Bkz. Tablo-16). Değişken seçiminde işletmeyi etkileyen mikro göstergelerin yanı sıra makro göstergelerden de yararlanılmıştır. Mikro göstergeler finansal oranlar yoluyla ifade edilmiştir. Finansal oranlar, bir işletmenin bir döneme ait finansal tablolarında yer alan kalemler arasında matematiksel ilişki kurularak bulunmaktadır. Finansal oranlar ile işletmelerin likidite durumunu, mali yapısını, borç ödeme gücünü, varlıklarının verimliliğini ve kârlılığını ölçmek mümkündür.

Bu çalışmada, 2008 küresel krizinde BİST'te işlem gören 12 adet DTSS'nin işletme performansının, 2005:1-2017:2 dönemi içinde hangi değişkenlerden ne yönde ve ne ölçüde etkilendiği analiz edilmiştir. Bu doğrultuda, işletmelerin performans göstergesi olarak "Aktif Kârlılığı" kullanılmış ve bağımlı değişken olarak alınmıştır. Araştırmaya konu işletmelerin Aktif Kârlılığı'na etkisi incelenecek olan "Toplam Borçlar / Özkaynaklar Oranı", "Kısa Vadeli Borçlar / Toplam Kaynaklar Oranı", "Çalışma Sermayesi Devir Hızı", "Faaliyet Giderleri / Net Satışlar Oranı", "Finansman Giderleri / Net Satışlar Oranı" ve makro bir değişken olan "GSYH Büyüme Hızı" bağımlı değişken olarak belirlenmiştir. Araştırmada "Dönen Varlıklar / Toplam Borçlar Oranı", "Stoklar / Dönen Varlıklar Oranı", "Duran Varlıklar / Sürekli Sermaye Oranı", "Faiz Karşılama Oranı" ve makro bir değişken olan "Enflasyon Oranı" ise araç değişken olarak kullanılmıştır. "Küresel Kriz", kukla değişkenle modele dahil edilerek 2008 ve 2009 yılları kriz yılı olarak alınmıştır.

Analizde kullanılan değişkenlere ait veriler, söz konusu şirketlerin finansal tablolarından (Gelir Tablosu, Bilanço ve Mali Tablolara ait Dip Notlar) yararlanarak hesaplanmıştır. İlgili tablolar, 2009:1 ve öncesinde Borsa İstanbul Mali arşivinden³⁰⁴, 2009:2 ve sonrasında ise Kamu Aydınlatma Platformu'ndan³⁰⁵ elde edilmiştir. Makro değişkenler ise Türkiye İstatistik Kurumu'nun³⁰⁶ yayınlarından hesaplanmıştır. Çalışmada 12 şirketin 2005:1-2017:2 yıllarını kapsayan çeyrek dönemlerdeki verileri kullanılmış olup toplamda 50 dönem incelenmiştir. Böylece, üzerinde analiz yapılacak veri seti oluşturulmuş ve EK-C'de sunulmuştur.

³⁰⁴BİST, "Mali Tablolar Arşiv", Borsa İstanbul (BİST), <http://www.borsaistanbul.com/veriler/verileralt/mali-tablolar-arsiv> (Erişim tarihi: 02.10.2017).

³⁰⁵KAP, "Finansal Tablolar", Kamuyu Aydınlatma Platformu (KAP), <https://www.kap.org.tr/tr/> (Erişim tarihi: 02.10.2017).

³⁰⁶TÜİK, "Konularına Göre İstatistikler", Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=kategorist> (Erişim tarihi: 05.10.2017).

Tablo-16 Araştırmanın Değişkenleri

Kategori	Sembol	Değişken Adı (Oran Adı)	Oran Formülü	Kaynak
BAĞIMLI DEĞİŞKEN	AK	AKTİF KÂRLİLİĞİ	$\frac{FVÖK}{\text{Toplam Aktif}}$	KAP, BİST
BAĞIMSIZ DEĞİŞKENLER	BO	TOPLAM BORÇLAR / ÖZKAYNAKLAR ORANI	$\frac{\text{Toplam Borçlar}}{\text{Özkaynaklar}}$	KAP, BİST
	KBK	KISA VADELİ BORÇLAR / TOPLAM KAYNAKLAR ORANI	$\frac{\text{Kısa Vadeli Borçlar}}{\text{Toplam Kaynaklar}}$	KAP, BİST
	CSD	ÇALIŞMA SERMAYESİ DEVİR HIZI	$\frac{\text{Net Satışlar}}{\text{Ortalama Dönen Varlıklar}}$	KAP, BİST
	FAS	FAALİYET GİDERLERİ / NET SATIŞLAR ORANI	$\frac{\text{Faaliyet Giderleri}}{\text{Net Satışlar}}$	KAP, BİST
	FIS	FINANSMAN GİDERLERİ / NET SATIŞLAR ORANI	$\frac{\text{Finansman Giderleri}}{\text{Net Satışlar}}$	KAP, BİST
	GDP	GSYH BÜYÜME HIZI	Üretim yöntemiyle takvim etkisinden arındırılmış zincirlenmiş GSYH hacim endeksi bir önceki yılın aynı çeyreğine göre değişim oranları	TÜİK
KUKLA DEĞİŞKEN	KR	KRİZ	2008 ve 2009 yılları	
ARAÇ DEĞİŞKENLER	DOB	DÖNEN VARLIKLAR / TOPLAM BORÇLAR ORANI	$\frac{\text{Dönen Varlıklar}}{\text{Toplam Borçlar}}$	KAP, BİST
	SDO	STOKLAR / DÖNEN VARLIKLAR ORANI	$\frac{\text{Stoklar}}{\text{Dönen Varlıklar}}$	KAP, BİST
	DUS	DURAN VARLIKLAR / SÜREKLİ SERMAYE ORANI	$\frac{\text{Duran Varlıklar}}{\text{Sürekli Sermaye}}$	KAP, BİST
	FKO	FAİZ KARŞILAMA ORANI	$\frac{FVÖK}{\text{Finansman Giderleri}}$	KAP, BİST
	INF	ENFLASYON ORANI	Yurt içi ÜFE bir önceki yılın aynı ayına göre değişim oranları (3'er aylık aritmetik ortalamalar alınmıştır)	TÜİK

Araştırmada kullanılan değişkenlere ilişkin tanımlamalar, formüller ve hesaplama yöntemleri aşağıda verilmektedir. İşletmelere ilişkin aşağıda açıklanan finansal oranların her işletme için geçerli olan bir standartı olmadığı, dolayısıyla oranın sonucunun her işletmenin özelliğine göre farklı yorumlanabileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

3.2.3.1. Bağımlı Değişken

Araştırmanın modelinde, üzerinde diğer değişkenlerin etkisi incelenecek olan 1 adet bağımlı değişken bulunmakta olup aşağıda açıklanmaktadır.

Aktif Kârlılığı

Aktif Kârlılık oranı, işletme kaynaklarının ne ölçüde kârlı kullanıldığını göstermektedir. Toplam kaynaklar aktif toplamına denk olduğundan bu oran yatırımların getiri oranını da ölçmektedir. Aktif kârlılık oranının payına, özkaynağın getirisi olan “vergiden önceki kâr (zarar)” ile yabancı kaynağın götürüsü olan “finansman giderleri”nin toplamıyla bulunan “faiz ve vergi öncesi kâr veya zarar (FVÖK)” yazılmakta ve bu toplam şirketin toplam aktifine(varlıklarına) bölünmektedir. Bu oranın yüksek olması olumlu olarak değerlendirilir. Ancak, bu oranın, özkaynak kârlılığından (Net Kâr / Özkaynaklar) düşük olması beklenir. Aksi takdirde, yabancı kaynaklardan yararlanma maliyetinin normalin üzerinde olduğu düşünülür³⁰⁷.

İşletmede özkaynaklar karşılığı kâr elde edilmekte, yabancı kaynaklara ise faiz ödenmektedir. Eğer yabancı kaynaklara faiz ödenmeseydi, bu tutar kadar kâr oluşması gerekirdi. Dolayısıyla bu oran işletmenin kullandığı tüm kaynakların sağladığı kârlılığı göstermektedir³⁰⁸.

İşletmelerin kaynak yapıları ve işletme dışı kaynakların maliyeti farklılık gösterir. Hatta işletmelerin kullandıkları yabancı kaynakların maliyeti aynı hesap dönemi içinde dahi farklılık gösterebilir. Yabancı kaynak maliyeti düşük olan bir işletme, kaynak maliyeti yüksek olan bir işletmeye göre daha kârlı gözükmektedir. Ancak, gerçekte daha az kârlı gözükken firma kaynaklarını daha verimli kullanmış olabilir. Dolayısıyla farklı finansman yapılarına sahip olan işletmeleri karşılaştırırken ve finansman maliyetleri dönemler arasında farklılık gösteren işletmeleri değerlendirirken bu kârlılık oranını kullanmak daha anlamlı olabilmektedir³⁰⁹.

Bu oran, bir şirketin iflasa yakınlığının görülmesini sağlayan Altman'ın Z skorundaki en önemli faktördür. Çünkü, herhangi bir vergi veya kaldıraç faktöründen bağımsız olarak firmanın varlıklarının gerçek verimliliğini ölçmektedir. Bir firmanın nihai varlığı, varlıklarının kazanç gücüne dayandığından, özellikle finansal başarısızlık riskini değerlendirirken bu kârlılık oranı tercih edilebilmektedir³¹⁰.

³⁰⁷ M. Vefa Toroslu ve Cem Niyazi Durmuş, *Finansal Tablolar Analizi: Kavramlar-Analiz Teknikleri*, Seçkin Yayıncılık, 2.Basım, Ankara, 2015, s.168.

³⁰⁸ M. Emin Arat ve Ayten Çetin, *Finansal Durum Tabloları Analizi*, Marmara Üniversitesi Nihat Sayâr Eğitim Vakfı Yayınları No: 540/272, İstanbul, 2011, s.129.

³⁰⁹ Öztin Akgüç, *Mali Tablolar Analizi*, Arayış Basım ve Yayıncılık,12.Basım, İstanbul, 2006, ss.446-447.

³¹⁰ Edward I. Altman, “Predicting Financial Distress of Companies: Revisiting The Z-Score and Zeta® Models”, *Handbook of Research Methods and Applications in Empirical Finance*, Eds.: Adrian R. Bell vd., Edward Elgar Publishing Limited, Cheltenham, UK, 428-456, 2013, p.435.

Literatürde, net kârın aktif toplamına bölünmesiyle elde edilen orana aktif kârlılığı dendiği görülmektedir. Faiz ve vergi öcesi kârın aktif toplamına bölünmesiyle elde edilen oran ise kaynaklarda; iktisadi kârlılık oranı, ekonomik rantabilite, faiz ve vergi öncesi kârın kaynaklara oranı gibi isimlerle yer almakta olup, bu çalışmada aktif kârlılığı şeklinde anılmaktadır.

$$\text{Aktif Kârlılığı} = \frac{\text{FVÖK (Vergi Öncesi Kâr + Finansman Giderleri)}}{\text{Toplam Aktif}}$$

Faiz ve vergi öncesi kâr veya zarar (FVÖK) gelir tablosu'nda doğrudan bulunmayan bir kalemdir. Araştırmada FVÖK, “vergi öncesi kâr (zarar)”ın “finansman giderleri (gelirleri)”nden arındırılmasıyla hesap edilmiştir. Araştırmada, 2012:2 ve 2017:2 arasındaki dönemlerde firmaların gelir tablolarında “finansman gideri (geliri) öncesi faaliyet kârı (zararı)” olarak yer alan tutar FVÖK olarak alınmıştır. 2007:1 ve 2012:1 arasındaki dönemlerde ise böyle bir kalem doğrudan yer almadığından, “sürdürülen faaliyetler vergi öncesi kârı (zararı)” adı altında açıklanan tutara “finansman giderleri” eklenmek ve “finansman gelirleri” çıkarılmak suretiyle elde edilen rakam FVÖK olarak belirlenmiştir. 2005:1 ve 2006:4 arasındaki dönemlerde ise “faaliyet kârı (zararı)” olarak açıklanan tutardan “net finansman giderleri (gelirleri)” çıkarılmak suretiyle FVÖK rakamı elde edilmiştir.

3.2.3.2. Bağımsız Değişkenler

Araştırmanın modelinde, bağımlı değişken üzerindeki etkisi incelenecek olan 6 adet bağımsız değişken bulunmakta olup aşağıda açıklanmaktadır.

Toplam Borçlar / Özkaynaklar Oranı

Borçların özkaynaklara oranı, işletmenin kısa vadeli borçlar (KVB) ve uzun vadeli borçlar (UVB) toplamının özkaynaklara bölünmesi ile bulunur. Bu oran, işletmenin yabancı kaynaklarının özkaynağa oranla ağırlığını yansıtmaktadır. Diğer bir deyişle, alacaklılardan (kreditörlerden) ve yatırımcılardan (hissedarlardan) gelen şirket finansmanının yüzdesini göstermektedir. Böylece, özkaynakların işletmenin borçları için güvence oluşturup oluşturmadığını ortaya koymaktadır. Bu oran, özkaynakların kaç katı oranında borçlanıldığını gösterdiği için borçlanma katsayısı; finansal riskin bir göstergesi olduğu için finansal bağımsızlık oranı gibi isimlerle de

ifade edilir³¹¹. 1'in altındaki oranlar, firmanın varlıklarının büyük kısmının özkaynakla finanse edildiğini; 1'in üzerindeki oranlar ise üçüncü kişilerden sağlanan fonların ortaklardan sağlanan fonlardan daha fazla olduğunu gösterir. Alacaklıların emniyeti açısından bu oranın büyümesi olumlu bir durum olarak nitelendirilmez. Bu nedenle işletme yöneticilerinin, iktisadi varlıkların finansmanında yabancı kaynaklar ile özkaynaklar arasında optimal bir denge kurmaları önemlidir³¹². Çok fazla borcun firmanın işlerini tehlikeye atabileceği, çok az borcun ise potansiyelini sınırlandırabileceği de hesaba katılmalıdır³¹³.

$$\text{Toplam Borçlar / Özkaynaklar Oranı} = \frac{\text{Toplam Borçlar (KVB + UVB)}}{\text{Özkaynaklar}}$$

Kısa Vadeli Borçlar / Toplam Kaynaklar Oranı

Kısa vadeli yabancı kaynakların toplam kaynaklara oranı, kısa vadeli yabancı kaynakların varlıklar veya kaynaklar toplamına bölünmesiyle hesaplanır. Bu oran, işletmenin iktisadi varlıklarının ne kadarlık bölümünün kısa vadeli borçlarla finanse edildiğini göstermektedir. Geri ödeme riskinin oluşmaması için, bu oranın artmaması uygun bulunur³¹⁴. Enflasyon dönemlerinde bu oran, sermaye ve uzun vadeli borçlarda göreceli bir statiklik sebebiyle büyüme eğilimi gösterebilmektedir. Ülkemizde, temin edilen uzun vadeli kredi miktarının sınırlı olması ve sermaye piyasasının gelişmemiş olması sebebiyle bu oran gelişmiş ülkelerin üzerinde gerçekleşebilmektedir. İşletmelerin, herhangi bir ödeme darboğazına girmemeleri açısından, duran varlıklarını kısa vadeli yabancı kaynaklarla finanse etmemeleri gerekir. Aksi bir durum, işletmenin negatif işletme sermayesine sahip olduğunu gösterir. İşletme yöneticilerinin, kullandıkları fonların vadeleri ile iktisadi kıymetlerin işletmedeki kullanım süreleri arasında bir denge kurmaları önem arz etmektedir³¹⁵.

$$\text{Kısa Vadeli Borçlar / Toplam Kaynaklar Oranı} = \frac{\text{Kısa Vadeli Borçlar}}{\text{Toplam Kaynaklar}}$$

³¹¹ Arat ve Çetin, a.g.e., s.105.

³¹² Adem Çabuk ve İbrahim Lazol, *Mali Tablolar Analizi*, Ekin Basım Yayın, 15.Basım, Bursa, 2016, ss.210-211.

³¹³ Darrell Griffin, *Business with a Purpose: Starting, Building, Managing and Protecting Your New Business*, Outskirts Press, Denver, Colorado, 2010, p.326.

³¹⁴ Hakan Yıldırım, *Finansal Tablolar Analizi*, Artikel Yayıncılık, İstanbul, 2016, s.128.

³¹⁵ Çabuk ve Lazol, a.g.e., ss.211-212.

Çalışma Sermayesi Devir Hızı

Bir firmanın çalışma (işletme) sermayesi devir hızı, net satış hasılatının ortalama brüt işletme sermayesine (ortalama dönen varlıklara) bölünmesi suretiyle hesaplanır. Ortalama dönen varlıklar ise, dönem başı ve dönem sonu dönen varlıklar toplamının ortalaması alınarak hesaplanır³¹⁶. Dönen varlık devir hızı olarak da bilinen bu oran, satış hacmine ulaşabilmek için çalışma sermayesinin (dönen varlıkların) bir dönemde kaç kez devrettiğini göstermektedir. Diğer bir ifadeyle, işletmedeki 1 TL'lik dönen varlık artışının yarattığı satış hacmini ortaya koymaktadır³¹⁷. Dönemler arası karşılaştırmada devir hızında azalış varsa, işletmenin dönen varlıklarının fazla ve atıl durumda olduğu veya alacak ve stok devir hızının yavaş olduğu anlaşılabilir. Buna karşılık devir hızında artış varsa, işletmenin dönen varlıklarını verimli bir biçimde kullandığı söylenebilir. Ancak bu artış, işletmenin dönen varlıklarının yetersiz olduğuna da işaret edebilir. Bu yüzden, hızın artış ve azalışıyla birlikte kârdaki değişimin de izlenmesi uygun olacaktır³¹⁸.

$$\text{Çalışma Sermayesi Devir Hızı} = \frac{\text{Net Satışlar}}{\text{Ortalama Dönen Varlıklar}}$$

Araştırmada dönem başı dönen varlıklar toplamı olarak, bir önceki yılın aynı çeyreğindeki dönen varlıklar toplamı kullanılmıştır.

Faaliyet Giderleri / Net Satışlar Oranı

Faaliyet giderlerinin net satış gelirlerine oranı, bir işletmenin faaliyet giderlerinin net satışları içindeki ağırlığını ölçmektedir. Bu oran, faaliyet giderlerinin net satışlara oranlanması ile hesaplanır. Yahut faaliyet giderlerini oluşturan her bir gider unsuru ayrı ayrı net satışlara oranlanır³¹⁹. Masrafların kontrol edilebildiği anlamına gelen sabit veya azalan bir oran arzu edilmektedir³²⁰. İşletmenin faaliyet giderlerindeki artış eğiliminin net satışlarındaki artış eğiliminden daha yavaş olması yahut net satışları artarken faaliyet giderlerinin azalması olumlu bulunmaktadır. Çünkü bu durum işletmenin, faaliyet giderlerini karşıladıktan sonra, dönem kârına katkı sağlayacak yeterli bir faaliyet kârına sahip olduğunu ifade etmektedir. Faaliyet

³¹⁶ Çabuk ve Lazol, a.g.e., s.220.

³¹⁷ Arat ve Çetin, a.g.e., s.123.

³¹⁸ Akgüç, *Mali Tablolar Analizi*, s.438.

³¹⁹ Nalan Akdoğan ve Nejat Tenker, *Finansal Tablolar ve Mali Analiz Teknikleri*, Gazi Kitabevi, 13.Basım, Ankara, 2010, ss.640-643.

³²⁰ Douglas West vd., *Strategic Marketing: Creating Competitive Advantage*, Oxford University Press, 3.ed., New York, 2015, p.503.

giderleri “genel yönetim giderleri”, “pazarlama, satış ve dağıtım giderleri” ve “araştırma ve geliştirme (ar-ge) giderleri”nden oluşur. Genel yönetim giderlerinin çoğunlukla net satış eğiliminin altında seyretmesi tercih edilir. Ar-ge giderleri ise genellikle belli dönemlerde yüksek tutarlara varan giderler olup uzun vadede firmaya ve satışlarına önemli katkılar sağlayabilir. Dolayısıyla ar-ge giderlerinin net satışlar içindeki payının artmasını mutlak olumsuzluk olarak değerlendirmemek gerekir. Pazarlama giderlerinin net satışlarla ilişkilendirilmesi ise işletmenin pazarlama performansının izlenmesine, pazarlama giderlerinin kısılmasına yardımcı olabilir³²¹.

$$\text{Faaliyet Giderleri / Net Satışlar Oranı} = \frac{\text{Faaliyet Giderleri}}{\text{Net Satışlar}}$$

Araştırmada, 2007:1 ve 2017:2 arasındaki dönemlerde firmaların gelir tablolarında “genel yönetim giderleri”, “pazarlama, satış ve dağıtım giderleri” ve “araştırma ve geliştirme giderleri” olarak ayrı ayrı açıklanan tutarlar toplanmak suretiyle elde edilen tutar faaliyet giderleri olarak kullanılmıştır. 2005:1 ve 2006:4 arasındaki dönemlerde ise, firmaların gelir tablolarında, genel yönetim giderleri, pazarlama, satış ve dağıtım giderleri ve ar-ge giderleri toplanarak “faaliyet giderleri” adı altında açıklanmış olan tutar doğrudan kullanılmıştır. Bu oran hesaplanırken, faaliyet giderleri mutlak değer olarak kullanılmıştır.

Finansman Giderleri / Net Satışlar Oranı

Finansman giderlerinin net satış gelirlerine oranı, bir işletmede finansman giderlerinin net satışlar içerisindeki ağırlığını göstermektedir. Bu oran, finansman giderlerinin net satışlara oranlanması ile hesaplanır³²². İşletmenin net satışlarındaki artış hızının finansman giderlerindeki artış hızından daha yüksek olması olumlu bir durum olarak yorumlanmaktadır. Çünkü bu durum, işletmenin finansman giderlerini karşılamaya yeterli bir kârlılığa sahip olduğuna ve kredi verenlerin işletmeden olan alacaklarının güvence altında olduğuna işaret etmektedir. Tersine bir durumda ise, işletmenin finansman politikasını gözden geçirerek finansman giderlerini kontrol altında tutmaya yönelik tedbirler alması gerekmektedir³²³.

³²¹ Ergun Kaya, “Trend (Eğilim Yüzdeleri) Analizi”, *Muhasebe Denetimi ve Mali Analiz*, Ed: Ferruh Çömlekçi, Anadolu Üniversitesi Yayını No:1585, Anadolu Üniversitesi, 1.Basım, Eskişehir, 201-220, 2004, ss.211-212.

³²² TCMB, “Sektör Oranları ve Standart Oranlar / Oran Formülleri”, *Sektör Bilançoları (2014-2016)*, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB) - İstatistik Genel Müdürlüğü, Ankara, 2017, s.6, <http://www3.tcmb.gov.tr/sector/2017/Raporlar/oran.pdf> (Erişim tarihi: 02.10.2017).

³²³ Ergun Kaya, a.g.e., s.212.

$$\text{Finansman Giderleri / Net Satışlar Oranı} = \frac{\text{Finansman Giderleri}}{\text{Net Satışlar}}$$

Araştırmada, 2007:1 ve 2017:2 arasındaki dönemlerde firmaların gelir tablolarında “finansman giderleri” ve “finansman gelirleri” olarak ayrı ayrı açıklanan tutarlardan sadece “finansman giderleri” tutarı kullanılmıştır. 2005:1 ve 2006:4 arasındaki dönemlerde ise firmaların gelir tablolarında, finansman giderleri ve finansman gelirleri toplanarak “net finansman giderleri (gelirleri)” adı altında açıklanmış olduğundan, finansal tablo dip notlarından faydalanılarak “finansman giderleri” kalemi ayrıca bulunmuştur. Bu oran hesaplanırken, finansman giderleri mutlak değer olarak kullanılmıştır.

Gayrisafi Yurtiçi Hasıla Büyüme Hızı

“Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (GSYH) ekonominin tüm sektörlerini tam olarak kapsayan bağımsız bir hesap olarak tahmin edilir. GSYH tahmini için üretim, harcama ve gelir olmak üzere üç yöntem vardır. Türkiye’de GSYH hesaplamalarında üretim yöntemi esas alınır. GSYH, üretim yöntemiyle, bir ekonomide yerleşik olan üretici birimlerin belli bir dönemde, ekonomik faaliyetleri sonucu yaratmış oldukları tüm mal ve hizmetlerin değerleri toplamından bu mal ve hizmetlerin üretiminde kullanılan girdiler toplamının düşülmesi sonucu elde edilen değerdir. GSYH, cari fiyatlarla ve Laspeyres zincirlenmiş hacim endeksleriyle hesaplanır. Cari fiyatlarla GSYH, hesaplama döneminde piyasada geçerli olan fiyatlarla hesaplanır. Zincirlenmiş hacim endeksleriyle GSYH, üretimdeki değişimin daha sağlıklı ölçülebilmesi için enflasyon etkisinin arındırılmasıyla hesaplanır. GSYH değişim oranı, GSYH’nin yüzde olarak artış oranıdır. Zincirlenmiş hacim endeksleriyle hesaplanan değerlerin birbirine oranı gerçek büyüme hızını verir.”³²⁴

Ekonomik büyüme, bir ülkedeki toplam üretim hacminin (reel GSYH) devamlı olarak genişlemesini ifade etmektedir. Ekonominin nüfus artış hızından daha yüksek oranda büyümesi, kişi başına düşen geliri yükselterek ülkenin refah düzeyini artırmaktadır. Ekonomik büyüme ülkede üretimi, tüketimi ve ikisi arasındaki farkı yansıtan dış ticareti etkilemektedir. Aslında ekonomik büyüme ile dış ticaret arasında iki yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Nitekim dış ticaret, bilhassa gelişmekte olan ülkeler açısından büyümeyi ve kalkınmayı hızlandırıcı bir işlev görmektedir³²⁵. Dünya genelinde büyük sarsıntı yaşatan 2008 krizi, ülkemiz ekonomisinde de

³²⁴ TÜİK, “Veri: Kapsam, Dönem ve Zamanlama”, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1105 (Erişim tarihi: 05.10.2017).

³²⁵ Seyidoğlu, a.g.e., ss.97-113.

daralmaya sebep olmuştur. Türkiye bu krizi, finansal sisteminde fire vermeden atlatsa da dünya fon piyasalarındaki daralmalar sonucunda GSYH'miz 2008'de %0,9'a düşmüş, 2009'da ise %4,8 küçülmüştür³²⁶.

Bu çalışmada, makro bir gösterge olan GSYH bağımsız değişken olarak kullanılarak dış ticaret sermaye şirketlerinin işletme performansına etkisi irdelenmiştir. Araştırmada 2005:1 ve 2017:2 arasındaki 50 dönemin GSYH verileri kullanılmıştır. Veriler, TÜİK'in web sayfasından elde edilmiştir (Bkz. EK-D). GSYH büyüme hızı olarak, "üretim yöntemiyle takvim etkisinden arındırılmış zincirlenmiş GSYH hacim endeksi değişim oranları (bir önceki yılın aynı çeyreğine göre değişim)" kullanılmıştır.

3.2.3.3. Kukla Değişken

Araştırmanın modelinde, kukla (dummy) değişken olarak ifade edilen bir adet nitel değişken yer almakta olup aşağıda açıklanmaktadır.

Kriz

2008 küresel ekonomik krizi, ülkelerin ekonomik büyümeleri, dış ticaretleri, istihdam oranları, cari açıkları, sermaye hareketleri, borsaları gibi birçok makroekonomik değişkeni üzerinde önemli etkiler meydana getirmiştir. Buradan hareketle bu çalışmada, küresel kriz olarak 2008 krizi ele alınarak ekonominin yapıtaşını oluşturan işletmeler üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Bu amaçla, 2008 krizi araştırmaya kukla değişken olarak dahil edilmiştir. Modelde kriz kukla değişkeni bağımsız değişken olarak yer almaktadır. Türkiye'de GSYH'nın düşük veya negatif gerçekleştiği 2008 ve 2009 yılları kriz yılı olarak incelenmiştir. Araştırmanın veri setinde kriz yılları olan 2008 ve 2009 yılları 1, diğer yıllar ise 0 ile kodlanmıştır.

3.2.3.4. Araç Değişkenler

Araştırmanın modelinde, bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki gerçek bağıntıyı görebilmek için araç (instrumental) değişken olarak dahil edilen 5 adet değişken yer almakta olup aşağıda açıklanmaktadır.

³²⁶ Belkıs Seval, *Kredi Derecelendirme*, Lisanslama Sınavları Çalışma Kitapları, SPL-Sermaye Piyasası Lisanslama Sicil ve Eğitim Kuruluşu, 2016, s. 28.

Dönen Varlıklar / Toplam Borçlar Oranı

Bu oran, dönen varlıkların, kısa ve uzun vadeli borçlar toplamına bölünmesiyle elde edilir. Dönen varlıkların toplam borçlara oranı, firmanın dönen varlıklarının borçlarını karşılayabilme gücünü ölçmektedir. Ayrıca, şirketin varlıklarının tasfiye edilmesi halinde, dönen varlıkları ile alacaklılarına ödeme yapıp yapamayacağını ortaya koyarak şirketin likiditesini tahmin etmek için kullanılabilir. Bu oranın artması, şirketin dönen varlıklarını kullanarak borç yükümlülüklerini yerine getirme konusunda daha iyi bir kabiliyete sahip olduğunu göstermektedir³²⁷.

$$\text{Dönen Varlıklar / Toplam Borçlar Oranı} = \frac{\text{Dönen Varlıklar}}{\text{Toplam Borçlar (KVB + UVB)}}$$

Stoklar / Dönen Varlıklar Oranı

Bu oran, stokların dönen varlıklara bölünmesi yoluyla hesaplanmaktadır. Stokların dönen varlıklara oranı, işletme sermayesinin ne kadarlık kısmının stoklara bağlı olduğunu göstermektedir. Oranın düşük olması beklenir. Fakat, alacak devir hızı ve stok devir hızı yüksek işletmelerde bu oranın yüksekliği sorun oluşturmayabilir³²⁸.

$$\text{Stoklar / Dönen Varlıklar Oranı} = \frac{\text{Stoklar}}{\text{Dönen Varlıklar}}$$

Duran Varlıklar / Sürekli Sermaye Oranı

Bu oran duran varlıkların sürekli (devamlı) sermayeye bölünmesi ile bulunur. Sürekli sermaye ise uzun vadeli borçlar ile özkaynakların toplamından oluşur. Duran varlıkların devamlı sermayeye oranı, duran varlıkların ne kadarlık kısmının uzun vadeli borçlar ve özkaynaklar ile finanse edildiğini göstermektedir³²⁹. Bu oran yatırım oranı olarak da bilinmektedir. İşletmelerin duran varlık yatırımlarını, öz kaynak veya sürekli sermaye ile yapmaları beklenir. Böyle bir durumda oran 1'den küçük olur ve işletmede net işletme sermayesinin bulunduğu anlaşılır. Oran 1'den büyük ise işletmenin duran varlıklarının finansmanında kısa vadeli borçlardan yararlandığı

³²⁷ John C. Wisdom and James R. Hasselback , *U.S. Master Accounting Guide*, CCH Inc., Chicago, 2008, p.520.

³²⁸ Adem Çabuk, "Finansal Analiz Teknikleri", *Finansal Tablolar Analizi*, Ed: Saime ÖNCE, Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2996, Anadolu Üniversitesi, 2.Basım, Eskişehir, 46-79, 2013, ss.65-66.

³²⁹ Hande Özolgun, "İşletmelerde Mali Yapıyla İlgili Oranlar ve Hesaplanması", *Tekirdağ S.M.M.M. Odası Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:6, 2016, s.4.

anlaşılır. Varlık kaynak uyumuna aykırı olan bu durum, işletmede negatif net işletme sermayesinin bulunduğuna işaret eder³³⁰.

$$\text{Duran Varlıklar / Sürekli Sermaye Oranı} = \frac{\text{Duran Varlıklar}}{\text{Sürekli Sermaye (UVB + Özkaynaklar)}}$$

Faiz Karşılama Oranı

Faiz karşılama oranı, işletmenin finansman giderlerini ödeme imkânına sahip olup olmadığının tespit edilmesi amacıyla kullanılmaktadır. Bunun için finansman giderlerinin ödenmesinde kullanılacak gelir ile ödenecek finansman gideri tutarı karşılaştırılmaktadır. İşletmenin ödeyeceği finansman giderlerinin vergi matrahından düşülmesi mümkün olduğundan bu oranın, finansman giderleri ve vergiden önceki kârın finansman giderlerine bölünmesi suretiyle hesaplanması uygun bulunmaktadır. Böylece bu oran, işletmenin ödemesi gereken finansman giderlerini bir dönemde kaç defa kazandığını göstermektedir. Sabit bir nitelik taşıyan finansman giderlerini karşılayamaması işletmeleri güç durumda bırakarak iflasa kadar götürebilmektedir. Bu bakımdan, işletmelerde bu oranın artması olumlu değerlendirilmektedir³³¹.

$$\text{Faiz Karşılama Oranı} = \frac{\text{FVÖK (Vergi Öncesi Kâr + Finansman Giderleri)}}{\text{Finansman Giderleri}}$$

Araştırmada, formülün payında bulunan FVÖK tutarı olarak, aktif kârlılığı oranının hesabında kullanılan “FVÖK” tutarı alınmıştır. Formülün paydasında bulunan finansman giderleri tutarı olarak ise, finansman giderlerinin net satışlara oranının hesabında kullanılan “finansman giderleri” tutarı alınmıştır.

Enflasyon Oranı

Enflasyon, fiyatlar genel seviyesinin etkili bir şekilde devamlı yükselmesi sebebiyle paranın değerinin düşmesini ve tüketicilerin satın alma gücünü yitirmesini ifade etmektedir. Enflasyon oranı ise, fiyatlar genel düzeyinde belirli bir zaman diliminde meydana gelen değişimdir. Bu oran, ülke genelindeki fiyat artışlarının ölçüsü olarak kullanılan fiyat endekslerinden yararlanarak bulunur. Bunun için Türkiye İstatistik Kurumu tarafından hesaplanan “Tüketici Fiyatları Endeksi (TÜFE)”

³³⁰ Arat ve Çetin, a.g.e., s.109.

³³¹ Çabuk ve Lazol, a.g.e., s.231.

ve “Üretici Fiyatları Endeksi (ÜFE)” değişim oranları kullanılır³³². TÜFE; “Hanehalklarının tüketimine yönelik mal ve hizmet fiyatlarının zaman içindeki değişimini ölçmektedir”³³³. Yurt İçi Üretici Fiyat Endeksi (Yİ ÜFE) ise; “Belirli bir referans döneminde ülke ekonomisinde madencilik ve taşocakçılığı, imalat, elektrik ve gaz, su temini sektörlerinde üretimi yapılan ve yurt içine satışa konu olan ürünlerin üretici fiyatlarını zaman içinde karşılaştırarak fiyat değişimlerini ölçen fiyat endeksidir”³³⁴. Fiyat istikrarını sağlamak ve sürdürmek, bireylerin ve firmaların tüketim, tasarruf, yatırım ve uzun vadeli planlar yapmalarına destek olarak ekonomik ve sosyal gelişmeyi sağlamaktadır. Bu sebeple tüm ülkeler için önemli bir konudur.

Yüksek enflasyon belirsizlikleri artırarak, büyümeyi istikrarsız hale getirir. 1980’lerde artış gösteren enflasyon, ülkelerin başa çıkmaları gereken önemli bir problem olmuştur. Yüksek enflasyon uzun yıllar Türkiye’de de ekonomik istikrarı bozmuş, uzun bir süre %50’nin üzerinde seyretmiştir. Enflasyon, 2002 yılından itibaren alınan önlemler neticesinde önemli ölçüde düşürülmüş, %10 seviyelerine inmiştir³³⁵. 2008 küresel krizi yılı incelendiğinde ise, Türkiye’de enflasyon oranının önceki yıla göre arttığı ancak 2009’da tekrar toparlandığı görülmektedir.

Bu çalışmada, makro bir gösterge olan enflasyon araç değişken olarak kullanılarak Dış Ticaret Sermaye Şirketlerinin performansına etkisi irdelenmiştir. Araştırmada 2005-1 ve 2017-2 arasındaki 50 çeyrek dönemin enflasyon oranları kullanılmıştır. Veriler, TÜİK’in web sayfasından elde edilmiştir (Bkz. EK-E). Enflasyon oranı olarak, “yurt içi üretici fiyat endeksi değişim oranları (bir önceki yılın aynı ayına göre değişim)” kullanılmıştır. TÜİK’den alınan enflasyon oranları aylık olduğundan, incelenen her yılın üçer aylık enflasyon oranları sırasıyla toplanarak aritmetik ortalamaları alınmış, böylece her çeyreğin enflasyon oranı hesaplanmıştır.

³³² TÜİK, *Fiyat Endeksleri ve Enflasyon - Sorularla Resmi İstatistikler Dizisi-3*, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Yayın No: 3129, Ankara, 2008, ss.1-3.

³³³ TÜİK, “Tüketici Fiyat Endeksi - Veri: Kapsam, Dönem ve Zamanlama”, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1014 (Erişim tarihi: 04.10.2017).

³³⁴ TÜİK, “Yurt İçi Üretici Fiyat Endeksi-Veri: Kapsam, Dönem ve Zamanlama”, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1076 (Erişim tarihi: 04.10.2017).

³³⁵ Müge Yılmaz, “Enflasyon ve Döviz Kuru Arasındaki İlişki”, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın, 2016, ss.3-13 (*Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*).

3.2.4. Hipotezler

Araştırma kapsamında bağımsız değişken olarak belirlenen işletmelere ait finansal oranların ve makro oranların, işletmelerin aktif kârlılığı üzerindeki etkisi, kurulan dinamik panel veri modelleri kapsamında ve belirlenen hipotezler doğrultusunda analiz edilecektir. Araştırmanın amacı doğrultusunda geliştirilen hipotezler “kabul” veya “red” şeklinde test edilecek olan H0 (sıfır, boş) ve alternatif (karşıt) hipotezlerden ibarettir. Bağımsız değişkenlerin aktif kârlılığı üzerinde etkisinin olmadığını belirten boş hipoteze karşı sınanan alternatif hipotezler ve ilişkinin yönüne dair beklentiler Tablo-17’de gösterilmektedir.

Tablo-17 Araştırmanın Hipotezleri

Hipotezler	Beklenen Etki
H ₁ = İşletmelerin Toplam Borç / Özkaynaklar oranının Aktif Kârlılığı üzerinde etkisi vardır	Negatif
H ₂ = İşletmelerin Kısa Vadeli Borçlar / Toplam Kaynaklar oranının Aktif Kârlılığı üzerinde etkisi vardır	Negatif
H ₃ = İşletmelerin Çalışma Sermayesi Devir Hızının Aktif Kârlılığı üzerinde etkisi vardır	Pozitif
H ₄ = İşletmelerin Faaliyet Giderleri / Net Satışlar oranının Aktif Kârlılığı üzerinde etkisi vardır	Negatif
H ₅ = İşletmelerin Finansman Giderleri / Net Satışlar oranının Aktif Kârlılığı üzerinde etkisi vardır	Negatif
H ₆ = GSYH Büyüme Hızının işletmelerin Aktif Kârlılığı üzerinde etkisi vardır	Pozitif
H ₇ = Krizin işletmelerin Aktif Kârlılığı üzerinde etkisi vardır	Negatif

3.2.5. Yöntem

Araştırmada panel veri analizlerinden yararlanılmıştır. Panel veri kullanımı, ekonometri dünyasında ve sosyal bilimler alanındaki araştırmalarda giderek yaygınlaşmaktadır. Yatay kesit birimleri ile zaman serisi gözlemlerini bir araya getiren panel veride, birimler arasındaki farklılık kadar zaman içinde meydana gelen yapısal değişiklik de tespit edilebilmektedir. Böylelikle bu araştırmada daha gerçekçi ve isabetli sonuçlara ulaşılması sağlanabilecektir.

Çalışmada farklı şirketlere ait verileri zaman serisi içerisinde bir arada inceleyebilmek amacıyla panel veri analizi yöntemi kullanılmıştır. Daha doğru sonuçlara ulaşabilmek adına analizin “dengeli panel” veri seti ile yapılması tercih edilmiştir. Bu sebeple, incelemeye alınan firmaların seçiminde, Borsa İstanbul’da 2005:1-2017:2 yılları arasındaki çeyrek dönemlerde sürekli olarak işlem görmüş olmaları dikkate alınmıştır. Bu kısıtı sağlayan 12 adet Dış Ticaret Sermaye Şirketi gözlemlenmiştir. Bu firmaların her çeyrekte yayımlanan mali tablolarındaki veriler kullanılarak araştırmanın değişkeni olan oranlar hesaplanmıştır. Ayrıca çeşitli ulusal makroekonomik göstergeler ve 2008 küresel krizi de değişken olarak kullanılmıştır.

Araştırmada, işletmelere ilişkin finansal oranlar, çeşitli makroekonomik oranlar ve küresel kriz değişkeni olarak belirlenmiş (1 bağımlı, 6 bağımsız, 5 araç ve 1 kukla değişken) ve tüm değişkenler için 12 adet işletmenin 50 dönemini kapsayan toplam 600 gözlem ($12 \times 50 = 600$) ve toplam 7200 adet veriyi içeren panel veri seti oluşturulmuştur. Araştırmanın amacı doğrultusunda 7 adet alternatif hipotez geliştirilmiştir ve 2 adet dinamik panel veri modeli kurulmuştur. Modelin tahmininde sağlıklı sonuçlar alabilmek için öncelikle, panel veri setindeki serilerin durağan olup olmadıkları, yatay kesit bağımlılığını dikkate alan ikinci nesil panel birim kök testi CADF kullanılarak kontrol edilmiştir. Ardından her bir değişkenin ortalaması, standart sapması, minimum ve maksimum değerlerini içeren tanımlayıcı istatistikler sunulmuştur. Daha sonra, değişkenler arasındaki ilişkinin yönünü ve derecesini görmek için korelasyon matrisi oluşturulmuştur. Sonrasında ise Wald değişen varyans ve Wooldridge otokorelasyon testi yapılmıştır. Örneklem serilerinde hem değişen varyans hem de otokorelasyon problemi tespit edildiği için modellerin tahmininde, her iki problemin varlığı karşısında en etkili sonucu veren Arellano-Bond GMM tahmincisi kullanılmıştır. Son olarak her iki modelin tahminine ilişkin Arellano-Bond dinamik panel veri tahmin sonuçlarına yer verilmiştir. Analiz için Stata 13 ekonometrik analiz programından yararlanılmıştır.

3.2.5.1. Panel Veri Analizi

Ekonometrik analizlerde genel olarak üç çeşit veri türü kullanılmaktadır. Bunlar; yatay kesit veri, zaman serisi verisi ve panel veri olarak adlandırılmaktadır. Yatay kesit verisi; değişkenler için zamanın belli bir noktasında birey, hanehalkı, firma, sektör, ülke gibi çeşitli örneklem birimlerinden toplanan verilerdir. Örneğin, 20 OECD ülkesinin 2008 yılındaki işsizlik oranları gibi. Zaman serisi verisi; değişkenlerin gün, ay, yıl, mevsim gibi zaman birimleri içerisinde aldığı değerleri içeren verilerdir. Örneğin, Türkiye'nin 1995-2008 yılları arasındaki işsizlik oranları gibi. Panel veri ise; birey, hanehalkı, firma, sektör, ülke gibi birimlere ait yatay kesit gözlemlerin, belli bir dönem içerisinde bir araya getirilmesidir. Panel veri, N sayıda birim ve her birime ait T sayıda gözlemden meydana gelmektedir. Örneğin, 20 OECD ülkesinin 1995-2008 yılları arasındaki işsizlik oranları gibi³³⁶.

Panel veri, çok sayıdaki yatay kesit verinin az bir zaman diliminde gözlemlenmesi halinde "kısa panel"; az sayıdaki yatay kesit verinin uzun bir zaman dilimi için gözlemlenmesi halinde ise "uzun panel" adını alır. Panel veri setinde, her bir yatay kesit birimin bütün zamanlar boyunca gözlemlenmesi durumunda "dengeli panel"; bazı yatay kesit birimlerin bazı zamanlar kayıp olması durumunda ise "dengesiz panel" söz konusu olur³³⁷. Bu çalışmada, zaman serisi (50 dönem) yatay kesit birim sayısından (12 firma) fazla olduğundan "uzun panel veri" ve 50 dönemlik eşit zaman serileri mevcut olduğundan "dengeli panel veri" söz konusudur.

Yatay kesit birimlerinin zaman içinde gözlenmesiyle oluşturulan panel veri modelleri ile ekonomik ilişkilerin tahmin edilmesine "panel veri analizi" denilmektedir. Bazı ekonomik ve finansal ilişkilerin analizinde tek bir boyutun yetersiz kalması, yatay kesit ve zaman serisi verilerinin birlikte kullanılmasına imkân veren panel veri türünü ve panel veri analizlerini gündeme getirmiştir. Yatay kesit veri, birçok birim için yalnızca bir dönem hakkında bilgi sağlarken, zaman serisi verisi, yalnızca bir birimin birçok dönemi hakkında bilgi sağlamaktadır³³⁸. Hem birimlere hem de dönemlere göre bilgi toplanması istendiğinde panel veri kullanılması gerekmektedir.

Ekonometrik araştırmalarda panel veri kullanmak, tek başına yatay kesit birim ya da zaman serisi verisi kullanmanın getireceği avantajlara ilave olarak aşağıda açıklanan birçok avantajı da sağlamaktadır.

³³⁶ Ferda Yerdelen Tatoğlu, *Panel Veri Ekonometrisi: Stata Uygulamalı*, Beta Basım Yayım, 3.Basım, İstanbul, 2016, ss.1-3.

³³⁷ Cihan İnci, "Finansal Yönetim Kararlarının Firmanın Karlılığı ve Piyasa Değeri Üzerindeki Etkileri: BİST'deki Sanayi Şirketleri Üzerine Bir Panel Veri Uygulaması", Bülent Ecevit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak, 2014, s.188 (*Yayımlanmamış Doktora Tezi*).

³³⁸ Tatoğlu, a.g.e., ss.3-4.

Birim Değişkenliği ve Gözlemlenemeyen Heterojenliği Modele İlave Etme

Ekonometrik analizlerde kullanılan birimler çoğunlukla heterojendir. Bu heterojenliği yatay kesit veri ve zaman serisi analizleri tek başına kontrol edemezken panel veri analizi bu değişkenliği dikkate almaktadır. Yatay kesit veride yalnızca birimler arası farklılıklar; zaman serilerinde yalnızca birim özellikleri, panel veride ise hem birimler arası farklılıklar hem de birim özellikleri eşanlı olarak ifade edilebilmektedir. Panel veri kullanarak, gözlenemeyen değişkenlerin etkileri modele dahil edilebilmektedir³³⁹.

Tahmin Sapmasını Azaltma

Panel veri modellerinde, bağımsız değişkenler ile hata terimi arasındaki korelasyon (içsellik sorunu, endojenite) sebebiyle parametre tahminleri sapmalı olabilmektedir. Ancak bu sapma kontrol altında tutulabilmektedir. İçsellik probleminin üç türünden bahsedilebilir. Ölçme hatası veya veri yetersizliği sonucunda dışlanan değişkenler (eşitlikte yer alması gereken fakat yer almayan) ile modeldeki bağımsız değişkenlerin korelasyonlu olması durumunda, bu ölçme hatası hata teriminde ifade edildiğinden, bağımsız değişkenler ile hata terimi arasında korelasyon olmaktadır (dışlanan değişken sebebiyle sapma). Bu sapmayı yok etmek için kukla (dummy) değişken kullanılabilir. Dinamik modellerde, bağımsız değişken olarak alınan gecikmeli bağımlı değişkenler ile hata terimi arasında korelasyon olmaktadır (modelin dinamik yapısı nedeniyle sapma). Eşanlı panel veri modellerinde ise, bağımlı ve bağımsız değişken ayrımı net olmadığından, bağımsız değişkenler ile hata terimi arasında korelasyon olmaktadır (eşanlılık sapması). Bu sapmayı yok etmek için araç (instrumental) değişkenler yöntemi kullanılabilir³⁴⁰.

Çoklu Doğrusal Bağlantı Problemini Azaltma

Yatay kesit ve zaman serisi veri gözlemlerinin birlikte yer alması sebebiyle, panel veri araştırmacılara daha fazla veri ile çalışma imkânı sunmaktadır. Böylece gözlem sayısı ve serbestlik derecesi artmakta, dolayısıyla da açıklayıcı değişkenler arasındaki çoklu doğrusal bağlantının (bağımsız değişkenlerin birbiriyle ilişkili olması) derecesi azalmakta ve ekonometrik tahminlerin etkinliği artmaktadır³⁴¹.

³³⁹ Jeffrey M. Wooldridge, *Econometric Analysis of Cross Section and Panel Data*, The MIT (Massachusetts Institute of Technology) Press, 2.ed., Cambridge, 2010, pp.281-290.

³⁴⁰ Tatoğlu, a.g.e., ss.11-12.

³⁴¹ Damodar N. Gujarati, *Temel Ekonometri*, Çev: Ümit Şenesen ve Gülay Günlük Şenesen, Literatür Yayınları, 4.Basım, İstanbul, 2006, pp.592-593.

Daha Kapsamlı Modeller Kurabilme

Panel veri, sadece yatay kesit birim veya zaman serisi verisi kullanarak kurulamayan, birim ve zaman boyutunu birlikte içeren daha kapsamlı, gerçekçi ve karmaşık davranışsal modellerin ve hipotezlerin kurulmasını ve test edilmesini sağlamaktadır³⁴².

Ekonometrik araştırmalarda panel verinin kullanılması, yukarıda sıralanan avantajların yanı sıra aşağıda açıklanan bazı kısıtlamaları da getirebilmektedir³⁴³.

Veri Toplama Problemi

Panel veri kullanarak yapılan çalışmalarda gerek verilere ulaşmak gerekse ulaşılan verileri düzenlemek kolay olmamaktadır. Özellikle ülkemizde, panel verilerle çalışma olanağı verebilecek şekilde veri temin edebilmek oldukça zordur. Bunun yanı sıra, sansürlenmiş gözlemler ve anket çalışmalarında cevapsız bırakılan sorular vb. gibi sebeplerle de verinin kısıtlanması mümkündür.

Hata Payında Oluşan Sapmalar

Panel veri modellerinde hata terimi çoğunlukla sapmalıdır. Çünkü panel veri modellerindeki hata terimi; zaman serisi, yatay kesit veri ve panel veri modeline özgü sapmayı taşımaktadır.

Zaman Serisinin Kısa Olması

Panel veride, yatay kesit birim boyutunun fazla zaman boyutunun ise kısa olması durumu, özellikle doğrusal olmayan panel veri modellerinde çözülmesi zor ekonometrik problemler yaratabilmektedir.

³⁴² Cheng Hsiao, *Analysis of Panel Data*, Cambridge University Press, 3.ed., New York, 2014, pp.4-9.

³⁴³ Tatoğlu, a.g.e., ss.13-14.

3.2.5.2. Statik Panel Veri Modeli

Statik panel veri modelleri, bağımlı değişkenin açıklanmasında bağımlı ve bağımsız değişkenlerin gecikmeli değerlerinin kullanılmadığı, dolayısıyla değişkenlerin dinamik yapısını yansıtmayan modellerdir³⁴⁴. Genel olarak statik bir panel veri modeli aşağıdaki gibi ifade edilmekte olup, alt indisler ve sembollerin açıklamalarına modelin altında yer verilmiştir³⁴⁵.

$$Y_{it} = \beta_{0it} + \beta_{1it}X_{1it} + \beta_{2it}X_{2it} + \dots + \beta_{kit}X_{kit} + e_{it}$$
$$i = 1, \dots, N; \quad t = 1, \dots, T$$

Y_{it} : bağımlı değişkenin t zamanında i. birim için değeri

X_{kit} : k.bağımsız değişkenin t zamanında i. birim için değeri

β_{0it} : sabit katsayı (sabit parametre)

β : bağımsız değişkenin katsayısı (eğim katsayısı)

e_{it} : hata terimi

i : birey, hane halkı, firma, şehir gibi birimler (yatay kesit birimi)

t : gün, ay, yıl gibi zaman (zaman serisi)

k : bağımsız değişken sayısı

Söz konusu model kısaca aşağıdaki biçimde de ifade edilebilir;

$$Y_{it} = \beta_{0it} + \sum_{k=1}^K \beta_{kit} X_{kit} + e_{it} \quad i = 1, \dots, N; \quad t = 1, \dots, T$$

β_{kit} : $K \times 1$ boyutlu parametreler vektörü

Panel veri modellerinde parametrelerin, her dönemde ve her birim için değer almasına izin verilir. Modelin tahminine geçmeden önce ise, parametrelerin birim ve/veya zamana göre değer almasına göre bazı varsayımlar yapılır. Bunlar; sabit etkiler ve rastsal (tesadüfi) etkiler varsayımlarıdır. Her iki varsayım ile kurulan modelde, e_{it} hatalarının sıfır ortalama ve sabit varyansla tüm zaman dönemleri ve birimler için özdeş ve bağımsız normal dağıldığı $[IIN(0, \sigma_e^2)]$ varsayılmaktadır³⁴⁶.

³⁴⁴ Şebnem Er, "Dinamik Panel Veri Analizi ve Bir Uygulama", İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2009, s.53 (**Yayımlanmamış Doktora Tezi**).

³⁴⁵ Tatoğlu, a.g.e., s.37.

³⁴⁶ Tatoğlu, a.g.e., s.37.

Statik panel veri analizinde sabit etkiler veya rastsal etkiler modellerinden hangisinin kullanılacağına belirlenmesi önemli bir konudur. Bireysel etkiler ile bağımsız değişkenler arasında korelasyon yoksa rastsal etkiler modelinin, aksi halde ise sabit etkiler modelinin kullanılması uygun olacaktır. $N < T$ ise, sabit etki ve rastsal etki modelleri ile tahmin edilen parametre değerlerinde çok az farklılık olur. Bu durumda, hesaplama kolaylığına göre iki yöntem arasında seçim yapılır ve sabit etkiler modeli tercih edilir. $N > T$ ise, iki yöntemle elde edilen parametre tahminlerinde önemli ölçüde farklılık olur. Bu durumda, kesit birimleri büyük bir yığından gelmiyorsa sabit etkiler modeli, aksi halde rastsal etkiler modeli tercih edilir³⁴⁷.

3.2.5.3. Dinamik Panel Veri Modeli ve GMM Tahmin Tekniği

Ekonomik ve finansal ilişkiler genel olarak dinamik bir yapıya sahiptir. Bir dönem içerisinde meydana gelen olaylar, büyük ölçüde geçmiş deneyimlerin ve davranış biçimlerinin bir sonucudur. Bu sebeple ilişkiler incelenirken açıklayıcı faktörler arasında değişkenlerin gecikmeli değerlerine de yer verilmesi önemlidir. Bağımlı değişkeni etkileyen faktörler arasında, bağımsız değişkenlerin gecikmeli değerleri veya bağımlı değişkenin gecikmeli değerleri bulunabilir. Panel veri modeli araştırmacılara bu dinamik ilişkilerin daha iyi anlaşılması olanağını verir. “Bağımlı değişkenin gecikmeli değerleri”nin “bağımsız değişken” olarak yer aldığı modeller “dinamik panel veri modelleri” olarak adlandırılmaktadır³⁴⁸. Dinamik modeller genel olarak aşağıdaki biçimde gösterilmektedir³⁴⁹.

$$Y_{it} = Y_{i(t-1)} + \beta_1 X_{it} + \eta_i + \lambda_t + \varepsilon_{it} \quad i = 1, \dots, N; \quad t = 1, \dots, T$$

Y_{it} : bağımlı değişken

$Y_{i(t-1)}$: bağımlı değişkenin gecikmeli değeri

X_{it} : $K \times 1$ boyutundaki bağımsız değişken vektörü

β_1 : $K \times 1$ boyutundaki katsayılar matrisi

η_i : gözlenemeyen bireysel etkiler

λ_t : gözlenemeyen zamana özgü etkiler

ε_{it} : yatay kesitler arası ve zamana göre değişen gözlenemeyen değişkenlerin etkisi (hata terimi)

(Modelde η_i ve λ_t 'nin sabit olduğu varsayılmaktadır.)

³⁴⁷ Fatih Göral, “Doğal Gaz Fiyatlarını Etkileyen Faktörler: Panel Veri Analizi”, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2015, ss.119-120 (**Yayımlanmamış Doktora Tezi**).

³⁴⁸ Er, a.g.e., s.95.

³⁴⁹ Gökhan Dökmen, “Yolsuzlukların Vergi Gelirleri Üzerindeki Etkisi: Dinamik Panel Veri Analizi”, **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, Cilt:13, Sayı:1, 41-51, 2012, s.46.

Statik panel veri modellerinde, bağımlı değişkenin gecikmeli değerlerinin kullanılması durumunda, bağımlı değişkenin gecikmeli değerleri ve hata terimi arasında bir korelasyon ortaya çıkmakta, bu durum ciddi sorunlar oluşturmaktadır. Bu yüzden, dinamik panel modelleri ile statik panel veri modelleri (sabit veya rastsal etki modelleri) arasında farklılıklar mevcuttur. Söz konusu sorunları çözebilmek amacıyla dinamik panel veri tahminlerinde, farklı gecikme düzeylerine sahip gecikmeli değişkenlerin araç değişken (Instrumental variable) olarak kullanılması önerilmektedir. Bu gecikmeli değişkenlerin açıklayıcı değişkenlerle korelasyonlu olduğu, fakat hata terimi ile ilişkili olmayacakları belirtilmektedir. Böylece, araç değişkenler yöntemi ile kurulan dinamik panel veri modellerinin tahmini tutarlı olmakta, fakat etkin olmayan tahminler elde edilmektedir³⁵⁰.

Tahminlerin etkin olmamasının sebebi; olasılıklı bütün araç değişkenlerin kullanılmamasıdır. Eğer, gecikmeli gözlemler hata terimi ile korelasyonlu değilse bu değişkenler geçerli gecikmeli değişkenlerdir. Bu nedenle Arellano ve Bond, dinamik panel veri modellerinde bütün geçerli gecikmeli değişkenlerin araç değişken olarak kullanılmasını önererek GMM (Genelleştirilmiş Momentler Metodu-Generalized Method of Moments) yöntemini geliştirmiştir. Gözlemlenemeyen bireysel etkilerdeki farklılıkları ortadan kaldırabilen GMM tahminleri, bağımlı ve bağımsız değişkenlerin olanaklı tüm gecikmelerini araç değişken olarak kullanmaktadır³⁵¹. Bundan dolayı, GMM tahmin tekniği, dinamik panel veri analizinde en iyi tahmin sonuçlarını sunan tekniklerden biri olarak kabul edilmektedir.

Panel veri modelinin tahmininde Arellano ve Bond'un GMM tahmincisi yaygın olarak kullanılmaktadır. GMM tekniğinin üstün tarafı, güçlü dağılım varsayımları gereksiz çeşitli modelleri ve tahminleri formüle edebilme olanağı vermesidir. GMM yöntemi belirli koşulların varlığı halinde, basit tahmin edicilere kıyasla birtakım üstünlüklere sahiptir. Yöntemin başlıca avantajı, modelin parametrelerinin tahmini safhasında araç değişkenlerin sayısının olması gerektiğinden fazla olabileceği anlamına gelen aşırı tanımlanmaya izin vermesidir³⁵². Bu çalışmada, oluşturulan modelin dinamik bir yapı teşkil ettiği görülmüş ve bu nedenle dinamik panel veri tahmin yöntemlerinden biri olan GMM tahmin tekniği kullanılmıştır.

³⁵⁰ Ozan Bahar ve Kurtuluş Bozkurt, "Gelişmekte Olan Ülkelerde Turizm-Ekonomik Büyüme İlişkisi: Dinamik Panel Veri Analizi", *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, Cilt:21, Sayı:2, 255-265, 2010, ss.261-262.

³⁵¹ Manuel Arellano and Stephen Bond, "Some Tests of Specification for Panel Data: Monte Carlo Evidence and an Application to Employment Equations", *The Review of Economic Studies*, Vol:58, No:2, 277-297, 1991, pp.277-279.

³⁵² Isıl Tellalbaş, "Finansallaşma Sorunsalı ve İMKB Örneği", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, Sayı:16, 12-43, 2012, ss.19-20.

3.2.6. Model

Bu çalışma kapsamında, küresel krizde dış ticaret sermaye şirketlerinin işletme performansının (aktif kârlılığının) zaman serisi içerisinde hangi değişkenlerden ne yönde ve ne ölçüde etkilendiğini inceleyebilmek amacıyla iki adet dinamik panel veri modeli kurulmuştur. Her iki modelde de, bağımlı değişkenin bir dönem gecikmesi kullanılmıştır ve araç değişkenlerden yararlanılmıştır. Bunun yanı sıra, ikinci modelde kukla değişken kullanılmıştır.

Model-I'in ekonometrik ifadesi ile modelde kullanılan alt indisler ve sembollere ilişkin açıklamalar aşağıda gösterilmektedir.

Model-I:

$$AK_{it} = \beta_0 + \beta_1 AK_{i(t-1)} + \beta_2 BO_{it} + \beta_3 KBK_{it} + \beta_4 CSD_{it} + \beta_5 FAS_{it} + \beta_6 FIS_{it} + \beta_7 GDP_t + e_{it}$$

$$i = 1, \dots, 12; \quad t = 1, \dots, 50$$

- AK_{it}** : i firmasının t zamanındaki Aktif Kârlılığı
AK_{i(t-1)} : i firmasının t-1 zamanındaki Aktif Kârlılığı
BO_{it} : i firmasının t zamanındaki Toplam Borç / Özkaynaklar Oranı
KBK_{it} : i firmasının t zamanındaki Kısa Vadeli Borç/Toplam Kaynak Oranı
CSD_{it} : i firmasının t zamanındaki Çalışma Sermayesi Devir Hızı
FAS_{it} : i firmasının t zamanındaki Faaliyet Giderleri / Net Satışlar Oranı
FIS_{it} : i firmasının t zamanındaki Finansman Giderleri/Net Satışlar Oranı
GDP_t : t zamanındaki GSYH Büyüme Hızı
β : bağımsız değişkenin katsayısı
β₀ : sabit katsayı
e_{it} : i firmasının t zamanındaki hata terimi
i : analizde yer alan firmalar
t : zaman (çeyrek dönemler)

Yukarıdaki modele, kriz kukla değişkeni ilave edilmek suretiyle oluşturulan Model-II aşağıdaki biçimde formüle edilmiştir.

Model-II:

$$AK_{it} = \beta_0 + \beta_1 AK_{i(t-1)} + \beta_2 BO_{it} + \beta_3 KBK_{it} + \beta_4 CSD_{it} + \beta_5 FAS_{it} + \beta_6 FIS_{it} + \beta_7 GDP_t + \beta_8 KR_t + e_{it}$$

$$i = 1, \dots, 12; \quad t = 1, \dots, 50$$

$$KR_t = 1 \leq (\text{yıl, çeyrek}) = \{ (2008, 1); (2008, 2); (2008, 3); (2008, 4); (2009, 1); (2009, 2); (2009, 3); (2009, 4) \}$$

$$KR_t = 0 \leq \text{diğer çeyrekler}$$

KR_t : paneldeki tüm elemanların ortak zaman dummy'si (kukla değişkeni)

Model-I ve Model-II üzerinde yapılan tahminlerde aşağıdaki araç (instrumental) değişkenlerden de faydalanılmıştır.

DOB_{it} : i firmasının t zamanındaki Dönen Varlıklar / Toplam Borçlar Oranı

SDO_{it} : i firmasının t zamanındaki Stoklar / Dönen Varlıklar Oranı

DUS_{it} : i firmasının t zamanındaki Duran Varlıklar / Sürekli Sermaye Oranı

FKO_{it} : i firmasının t zamanındaki Faiz Karşılama Oranı

INF_t : t zamanındaki Enflasyon Oranı

3.3. VERİLERİN ANALİZİ

3.3.1. Panel Durağanlık ve Birim Kök Testi

Ekonometrik analizlerde, ortalaması ve varyansı zaman içinde değişmeyen, iki dönem arasındaki kovaryansı (ortak varyansı) hesaplandığı döneme değil, sadece iki dönem arasındaki uzaklığa bağlı olan zaman serilerine “durağan seriler” denir³⁵³. Durağan olmayan bir veri seti ile kurulan bir model tahmin edildiği durumda, değişkenler arasında gerçekte var olmayan (sahte) ilişkiler elde edilir. Bu nedenle, model kurulduktan sonra değişkenlerin durağanlığı test edilmelidir. Değişkenlerin durağan olmadığı, yani birim köke sahip olduğu tespit edilirse fark alma veya trendten arındırma işlemleri uygulanarak durağanlığı sağlanmalıdır. Bunun sebebi ise hata terimlerine ait varsayımları (serilerin ortalamasının sıfır ve varyanslarının sabit olması) sağlayabilmektir³⁵⁴. Panel birim kök testleri; birinci ve ikinci nesil testler olmak üzere iki türdür. Birinci nesil birim kök testleri, paneli oluşturan yatay kesit birimlerinin bağımsız olduğu ve birimlerden birine gelen şoktan tüm yatay kesit birimlerinin aynı düzeyde etkilendikleri varsayımına dayanır. İkinci nesil birim kök testleri ise, yatay kesit birimleri arasındaki bağımlılığı göz önünde bulundurur³⁵⁵.

GMM tahmincisinde değişkenlerin durağan oldukları varsayımı altında analizler yapılmaktadır. Bu nedenle, bu çalışmada kurulan model tahmin edilmeden önce, panel veri kümesindeki tüm değişkenlerin durağanlığı kontrol edilmiştir. Yatay kesitlerde bağımlılık (YKB) olduğu zaman serilerdeki durağanlığı test etmek için ikinci nesil panel birim kök testleri kullanılmaktadır. Bu sebeple öncelikle YKB kontrol edilmiştir. Bu çalışmada zaman boyutu yatay kesit boyutundan büyük olduğu için, (T:50>N:12), seriler arasında yatay kesit bağımlılığının varlığı Berusch-Pagan (1980) CDLM1 testi ile sınanmıştır. Test sonucunda paneli oluşturan birimler arasında yatay kesit bağımlılığı çıkmıştır. Buna göre, incelenen işletmeleri etkileyen herhangi bir şoktan diğer birimler de farklı düzeylerde etkilenecektir. Bu nedenle, bu işletmelerdeki karar vericilerin, işletme politikalarını belirlerken, diğer işletmeleri etkileyen gelişmeleri göz önünde bulundurmaları önem arz etmektedir.

³⁵³ Faruk Bostancı, “Kâr Dağıtım Kararının Belirleyicileri: Borsa İstanbul Şirketleri Üzerine Dinamik Panel Veri Analizi”, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2017, ss.92-93 (**Yayımlanmamış Doktora Tezi**).

³⁵⁴ Fatih Göral, a.g.e., ss.107-108.

³⁵⁵ Kemal Yıldırım vd., “Satın Alma Gücü Paritesinin Geçerliliğinin Test Edilmesi: Zaman Serisi ve Panel Veri Analizi”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt:8, Sayı:3, 75-95, 2013, ss.84-88.

Çalışmanın panel veri setindeki birimlerde yatay kesit bağımlılığı tespit edilmiş olduğundan, serilerdeki durağanlığı test etmek için YKB'yi dikkate alan ikinci nesil panel birim kök testi olan CADF (Cross-sectionally ADF) kullanılmıştır. Aşağıdaki hipotezler kurularak sıfır hipotezi alternatif hipoteze karşı test edilmiştir.

H_0 = Seride birim kök vardır

H_1 = Seride birim kök yoktur

Yapılan CADF testi sonucunda, serilerin birim kök içerdiğini ifade eden H_0 hipotezi reddedilmiştir. Buna göre; serilerde birim kök süreci yoktur, seriler ilgili dönemlerde durağandır. Tüm veri setinin tek tek kontrol edilmesi, oran değişkenlerin kullanılması, 50 çeyrek gibi uzun bir periyodun incelenmesi, durağan olmayan değişkenlerin logaritmik farklarının alınması, durağanlığı sağlamada etkili olmuştur.

3.3.2. Korelasyon Matrisi

Kurulan Modelde bağımsız değişkenler arasında çoklu bağlantı sorununun olmaması gerekmektedir. Çoklu doğrusal bağlantı (multicollinearity), bağımsız değişkenlerin bazıları arasında yüksek derecede korelasyon olması durumu olup bağımsız değişkenin tahmin gücünü azaltabilmektedir. Genellikle korelasyon matrisinde bağımsız değişkenler arası korelasyonların 0,80'den büyük olması çoklu doğrusallık problemine işaret etmektedir, bu durumda ilgili değişkenlerin analizden çıkarılması gerekmektedir. Bunun yanı sıra, çoklu bağlantının olup olmadığı varyans artış faktörleri (variance inflation factors-VIF) yöntemi ile de hesaplanmaktadır. Bağımsız değişkenler için, $VIF = 1/(1 - R^2)$ formülü ile bulunan VIF değeri 10 ve üzerindeyse çoklu bağlantı sorununun olduğu kabul edilmektedir³⁵⁶.

Çalışmanın modelinde kullanılması planlanan 1 bağımlı ve 6 bağımsız değişken arasındaki ilişkiyi gösteren korelasyon matrisi Tablo-18'de verilmektedir.

³⁵⁶ Selim Cengiz ve Yusuf Gör, "Kurumsal Yönetim Uygulamaları ve Denetim Kalitesi Arasındaki İlişki: Borsa İstanbul Kurumsal Yönetim Endeksinde Bir Araştırma", *Mali Çözüm Dergisi*, Sayı:136, 59-82, 2016, s.71.

Tablo-18: Değişkenler Arası Korelasyon Matrisi

	AK	BO	KBK	CSD	FAS	FIS	GDP
AK	1,0000						
BO	-0,1360	1,0000					
KBK	-0,0294	0,5501	1,0000				
CSD	0,3991	-0,0316	0,1751	1,0000			
FAS	-0,0286	0,1247	-0,1068	-0,3573	1,0000		
FIS	-0,0709	0,1975	0,0958	-0,3034	0,1682	1,0000	
GDP	0,0850	-0,0825	-0,0643	0,0355	-0,0218	-0,3073	1,0000

Kurulan modelde bağımsız değişkenler arasındaki korelasyon katsayıları korelasyon matrisinden kontrol edilmiş olup, katsayıların düşük düzeyde olduğu belirlenmiştir. En fazla ilişkinin KBK değişkeni ile BO değişkeni arasında olduğu görülmektedir (0,55). Dolayısıyla korelasyonların 0,80'in altında olduğu görülmüştür. Ayrıca, bağımsız değişkenlerin her biri ile ilgili olarak hesaplanan VIF değerleri 10'un altında bulunmuştur. Dolayısıyla, korelasyon analizi ve VIF testinin sonuçlarından, modeldeki bağımsız değişkenler arasında önemli bir ilişkinin olmadığı, dolayısıyla çoklu doğrusallık probleminin bulunmadığını anlaşılmaktadır. Korelasyon matrisindeki değişkenler arası ilişkiler aşağıda açıklanmaktadır.

Borçlar / özkaynaklar oranı (BO) ile aktif kârlılığı (AK) arasında beklendiği üzere negatif korelasyon söz konusu olup, bu, modeldeki en yüksek negatif korelasyondur (-0,14). Buna göre, yabancı kaynakların özkaynaklara göre ağırlığı arttıkça işletmelerin aktif kârlılığı düşmektedir.

Kısa vadeli borçlar / kaynaklar oranı (KBK) ile aktif kârlılığı (AK) beklendiği şekilde negatif ilişkilidir (-0,03). Bu ilişki, işletmelerin kaynakları içinde kısa vadeli borçların ağırlığı arttıkça aktif kârlılığın düştüğünü göstermektedir.

Çalışma sermayesi devir hızı (CSD) ile aktif kârlılığı (AK) arasında ise beklendiği gibi pozitif bir ilişki görülmekte olup bu, modeldeki kârlılık ile ilgili en yüksek korelasyondur (0,40). Buna göre satış hacmine ulaşabilmek için çalışma sermayesinin yaptığı devir arttıkça işletmelerin aktif kârlılığı da artmaktadır.

Faaliyet giderleri / net satışlar oranı (FAS) ile aktif kârlılığı (AK) arasında beklendiği üzere negatif ilişki vardır (-0,03). Buradan, faaliyet giderlerinin net satış gelirleri içindeki payı arttığında işletmelerin kârlılığının azaldığı anlaşılmaktadır.

Finansman giderleri / net satışlar oranı (FIS) ile aktif kârlılığı (AK) arasında da beklendiği gibi negatif bir korelasyon bulunmaktadır (-0,07). Dolayısıyla, finansman giderlerinin net satış gelirleri içindeki payı arttıkça işletmelerin aktif kârlılığı azalmaktadır.

Makro bir değişken olan gayrisafi yurtiçi hasıla büyüme hızı (GDP) ise beklendiği şekilde işletmelerin aktif kârlılığı (AK) ile pozitif ilişkiye sahiptir (0,09). Buna göre GSYH büyüme hızında meydana gelen artış işletmelerin aktif kârlılığında artışa sebep olmaktadır.

3.3.3. Tanımlayıcı İstatistikler

Model-I ve Model-II analiz edilmeden önce, kullanılan 1 bağımlı değişken ve 6 bağımsız değişkene ilişkin özet tanımlayıcı istatistikler, Tablo-19'da sunulmaktadır. Bu tabloda, değişkenlere ilişkin gözlem sayısı, ortalama değerler, standart sapmalar, minimum ve maksimum değerler ortaya konmaktadır.

Tablo-19: Değişkenlere İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

Variable	Observations	Mean	Std. Deviation	Minimum	Maximum
AK	600	0,0562626	0,0565847	-0,0773051	0,3877138
BO	600	1,4977660	0,9643713	0,1549137	8,3910500
KBK	600	0,3809004	0,1246705	0,0797120	0,6742290
CSD	600	1,5898400	1,1380270	0,0514809	6,2060510
FAS	600	0,0663890	0,0626099	0,0110270	0,4923459
FIS	600	0,0707106	0,0875948	0,0005677	0,6626523
GDP	600	0,0543668	0,0468479	-0,1417480	0,1136857

İncelenen 12 dış ticaret sermaye şirketinin 2005:1 ve 2017:2 arasındaki toplam 50 çeyrek dönem için değişkenlerine ait tanımlayıcı istatistikler aşağıda değerlendirilmektedir.

Modelin bağımlı değişkeni olan aktif kârlılığı oranı (AK) ortalamasının %5,6 olduğu görülmektedir. Ayrıca işletmelerde bu oranın, %7,7 zarar ile %38,8 kâr arasında değişen değerler aldığı belirlenmiştir.

Borçların özkaynaklara oranı (BO) incelendiğinde, ortalama değerinin %149,8 olduğu görülmektedir. Bu durum, işletmelerin ağırlıklı olarak yabancı kaynaklar ile finanse edildiklerini göstermektedir. Diğer yandan, bu oranın en düşük %15,5, en yüksek ise %839,1 olarak gerçekleştiği tespit edilmiştir.

Kısa vadeli borçların toplam kaynaklara oranı (KBK) ortalamasının %38,1 olduğu tespit edilmiştir. Öte yandan, işletmelerde bu oranının minimum %8 ve maksimum %67,4 olduğu belirlenmiştir.

Çalışma sermayesi devir hızı (CSD) ortalaması 1,59 (kez) olarak gerçekleşmiştir. Bunun yanı sıra, bu oranın aldığı en düşük değer 0,05, en yüksek değer ise 6,2 olduğu görülmektedir.

Faaliyet giderlerinin net satışlara oranı (FAS) ortalama %6,6 olarak belirlenmiştir. Ayrıca, bu oran en düşük %1,1, en yüksek ise %49,2 değer almıştır. Bunun yanı sıra, faaliyet giderlerini oluşturan her bir gider unsuru ayrı ayrı incelendiğinde; net satışlar içinde genel yönetim giderlerinin payının, ortalama %3 pazarlama giderlerinin payının ortalama %3,1 ve araştırma geliştirme giderlerinin payının ise ortalama %0,5 olarak gerçekleştiği görülmektedir.

Finansman giderlerinin net satışlara oranının (FIS) ortalama %7,1 olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra, işletmelerde bu oranın, zaman içinde minimum %0,1, maksimum ise %66,3 değer aldığı görülmektedir.

Makro bir unsur olan ülkenin GSYH büyüme hızının (GDP) incelenen 50 dönemdeki ortalaması %5,4 olarak belirlenmiştir. Büyüme hızının minimum -%14,2, maksimum ise %11,4 olduğu görülmektedir. Minimum değer, büyümenin negatif olduğu kriz yıllarına tekabül etmekte olup 2009 yılının 1'inci çeyreğine aittir. Maksimum büyüme oranı ise 2011 yılının 3'üncü çeyreğinde gerçekleşmiştir.

3.3.4. Wald Değişen Varyans Testi

Değişen varyans, modeldeki hata terimlerinin varyansının bütün örneklem için sabit olmaması durumunda ortaya çıkmaktadır. Değişen varyansın sebepleri; veri setinde ölçek farkının yaşanması, modelin yanlış kurulması neticesinde önemli açıklayıcı değişkenlerin model dışında tutulması, veri setinden uçta kalan gözlemlerin bulunması ve açıklayıcı değişkenlerin dağılımı vb. gibi durumlardır³⁵⁷.

Modelde değişen varyans sorununun gözlenip gözlenmediği tespit etmek amacıyla Wald testi uygulanmıştır. Aşağıdaki hipotezler kurularak sıfır hipotezi alternatif hipoteze karşı test edilmiştir.

H_0 = Değişen varyans yoktur

H_1 = Değişen varyans vardır

Tablo-20: Değişen Varyans Testi

$H_0: \sigma^2(i) = \sigma^2$ for all i

$\chi^2(12) = 1317,79$

Prob > $\chi^2 = 0,0000$

Çalışmada, Wald testi neticesinde elde edilen olasılık değerinin %5 anlamlılık seviyesinde 0,05'den düşük olması sebebiyle ($0,0000 < 0,05$), eş varyanslılık üzerine kurulu H_0 hipotezi reddedilmiştir ve alternatif hipotez kabul edilmiştir. Buna göre; model denkleminde sabit varyans yoktur, değişen varyans vardır.

³⁵⁷ İnci, a.g.e., s.198.

3.3.5. Wooldridge Otokorelasyon Testi

Otokorelasyon, serilerin geçmiş ve gelecek değerlerinin birbiriyle korelasyon içinde olmasıdır. Diğer bir deyişle, hata terimlerinin ardışık değerleri arasında ilişki olması durumudur³⁵⁸. Panel veri modellerinde otokorelasyon bulunması standart hatalarda sapmaya ve tahmin sonuçlarının tutarsız olmasına neden olmaktadır. Otokorelasyona sahip olan gözlemler, birbirinden bağımsız olan gözlemlerden daha az bilgi içermektedir. Zaman serileri ve yatay kesitler arasında bulunan otokorelasyonun ihmal edilmesi taraflı sonuçlara yol açmaktadır. Bu sebeple, panel veri modellerinde hata terimleri arasındaki korelasyon tanımlanmalıdır. Otokorelasyonun ortaya konulması için genellikle, daha az varsayıma dayanmakta olan ve uygulaması daha kolay olan Wooldridge (2002) testi kullanılmaktadır³⁵⁹.

Modelde otokorelasyon sorununun olup olmadığı Wooldridge otokorelasyon testi vasıtasıyla araştırılmıştır. Aşağıdaki hipotezler kurularak sıfır hipotezi alternatif hipoteze karşı test edilmiştir.

H_0 = Hata terimleri arasında otokorelasyon yoktur.

H_1 = Hata terimleri arasında otokorelasyon vardır.

Tablo-21: Otokorelasyon Testi

. xtserial AK BO KBK CSD FAS FIS GDP
Wooldridge test for autocorrelation in panel data
H_0 : no first-order autocorrelation
F (1, 11) = 54,471
Prob > F = 0,0000

Çalışmada, Wooldridge otokorelasyon testi ile hesaplanan olasılık değerinin, %5 anlamlılık seviyesinde 0,05'den düşük olması sebebiyle (0,0000<0,05), hata terimleri arasında otokorelasyon olmadığını ifade eden H_0 hipotezi reddedilmiştir ve alternatif hipotez kabul edilmiştir. Buna göre; modelde otokorelasyon problemi vardır.

³⁵⁸ İnci, a.g.e., s.198.

³⁵⁹ Hakan Gülaç, "İşletmelerin Yatırım Kararları ile Finansman Kararları Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi: Türkiye İmalat Sektörü İşletmeleri Üzerine Bir Dinamik Panel Veri Analizi", Başkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2014, s.115 (**Yayımlanmamış Doktora Tezi**).

3.3.6. Model-I için Arellano-Bond Dinamik Panel Veri Tahmini

Panel veri setlerinde otokorelasyon ve değişen varyans tespit edilmesi halinde, Arellano-Bond dinamik panel veri analizi yönteminin seçilmesiyle, veride mevcut bulunan sorunlar giderilebilmekte ve model tahmini etkin olmaktadır. Bu yöntem, modelde bağımlı değişkenin gecikmeli değerine yer vermekte olup gözlemlenemeyen sabit veya rassal panel seviyesindeki etkileri de içermektedir. Bu gözlemlenemeyen panel seviyesindeki etkiler, bağımlı değişkenin gecikmeli değeri ile ilişkili içindedir ve standart sabit ve rassal etkiler modellerini geçersiz kılmaktadır. Arellano ve Bond (1991) bu sıkıntıyı giderebilmek için Genelleştirilmiş Momentler Metodu'nu (Generalized Method of Moments-GMM) geliştirmiştir³⁶⁰.

Çalışmanın panel veri modelinde değişen varyans ve otokorelasyon probleminin var olduğu belirlendiğinden, bu sorunları gideren Arellano-Bond GMM tahmincisi kullanılarak Model-I tahmin edilmiştir. Bu tahminci Stata 13 ekonometrik analiz programında çalıştırılmıştır. AK bağımlı değişkenini ve AK_(t-1), BO, KBK, CSD, FAS, FIS ve GDP bağımsız değişkenlerini içeren Model-I'e ait dinamik panel veri analizi sonuçları Tablo-22'de gösterilmektedir.

Arellano-Bond GMM tahmincisi kullanılarak değişkenlerin katsayılarına ilişkin olarak elde edilen değerler, Model-I denkleminde aşağıdaki biçimde ifade edilmiştir. Söz konusu modelde, p değeri %10 ve altındaki değişkenler diğer koşullar sabitken (ceteris paribus) anlamlı olarak değerlendirilmiştir. Anlamlı değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki etkisinin yönü ve derecesi katsayı değerleriyle birlikte aşağıda açıklanmaktadır.

$$AK_{it} = 0,0246 + 0,2811AK_{i(t-1)} - 0,0052BO_{it} - 0,0293KBK_{it} + 0,0271CSD_{it} - 0,1591FAS_{it} - 0,0058FIS_{it} + 0,0579GDP_t + e_{it}$$

³⁶⁰ Gülaç, a.g.e., ss.116-117.

Tablo-22: Model-I için Arellano-Bond Dinamik Panel Veri Tahmini

Arellano-Bond dynamic panel-data estimation		Number of obs	=	576		
Group variable : crossid		Number of groups	=	12		
Time variable : trend		Obs per group: min	=	48		
		avg	=	48		
		max	=	48		
Number of instruments = 522		Wald chi2 (7)	=	522,39		
		Prob > chi2	=	0,0000		
One-step results						
AK	Coefficient	Std. Error	z	P> z	[95% Conf. Interval]	
AK (t-1)	0,2811230***	0,0288625	9,74	0,000	0,2245535	0,3376925
BO	-0,0052230**	0,0021394	-2,44	0,015	-0,0094161	-0,0010300
KBK	-0,0293419	0,0234775	-1,25	0,211	-0,0753570	0,0166732
CSD	0,0270811***	0,0015506	17,47	0,000	0,0240421	0,0301201
FAS	-0,1591106*	0,0904775	-1,76	0,079	-0,3364433	0,0182221
FIS	-0,0058368	0,0199553	-0,29	0,770	-0,0449486	0,0332749
GDP	0,0578527*	0,0303750	1,90	0,057	-0,0016812	0,1173867
_cons	0,0245775**	0,0112751	2,18	0,029	0,0024787	0,0466763
Instruments for differenced equation						
GMM-type : L (2/ .) . AK						
Standard : D.BO D.KBK D.CSD D.FAS D.FIS D.GDP						
D.DOB D.SDO D.DUS D.FKO D.INF						
Instruments for level equation						
Standard : _cons						

* işaretli katsayılar %10 istatistiksel anlamlılık seviyesinde etkilidir

** işaretli katsayılar %5 istatistiksel anlamlılık seviyesinde etkilidir

*** işaretli katsayılar %1 istatistiksel anlamlılık seviyesinde etkilidir

Model-I'de yer alan bağımsız değişkenlerin, bağımlı değişkeni açıklama gücü Wald testi ile test edilmiştir. Bu test için aşağıdaki hipotezler kurularak sıfır hipotezi alternatif hipoteze karşı test edilmiştir.

H_0 = Bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni açıklama gücü yoktur

H_1 = Bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni açıklama gücü vardır

Wald testinde olasılık değerinin 0,05'den düşük olması sebebiyle ($0,0000 < 0,05$), H_0 hipotezi reddedilmiştir ve alternatif hipotez kabul edilmiştir. Bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni açıklama gücünün olduğu ve modelin bütün olarak anlamlı olduğu sonucuna varılmıştır. Dolayısıyla, yedi adet bağımsız değişken ve bir adet bağımlı değişken ile kurulan Model-I'de uygulanan Wald testi sonucu elde edilen Ki-kare değeri (522,39) ve Ki-kare testi (0,0000) modelin anlamlı olduğunu göstermektedir.

Model-I'de değişen varyans ve otokorelasyon probleminin bulunması sebebiyle, bağımlı değişkenin gecikmeli değerine de açıklayıcı değişken olarak yer verilmiştir. Buna göre, $AK_{(t-1)}$, Aktif Kârlılığı (AK) bağımlı değişkeninin gecikmeli değeri olup, AK ile %1 istatistiki seviyesinde anlamlı aynı yönlü ilişkili çıkmış, bu ilişkinin katsayısı 0,2811 olarak gerçekleşmiştir. Diğer bütün değişkenler sabit kabul edildiğinde $AK_{(t-1)}$ 'deki bir birimlik artış, AK'de 0,2811 birimlik artışa sebep olmaktadır ($p < 0,000$). Dolayısıyla işletmelerin aktif kârlılığı üzerinde önceki dönemden gelen AK'nin pozitif yönlü etkisi mevcuttur denebilir.

Otokorelasyon problemini halleden bu ilişkinin ele alınmasından sonra diğer sonuçlar incelendiğinde; Model-I'de; AK ile %1 istatistiksel anlamlılık seviyesinde ilişkili olan değişken CSD, %5 seviyesinde anlamlı ilişkisi olan değişken BO, %10 seviyesinde anlamlı ilişkisi olan değişken ise FAS ve GDP olarak gerçekleşmiştir. Diğer bağımsız değişkenler KBK ve FIS ile AK arasında ise %1, %5 ve %10 seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

AK (Aktif Kârlılığı) ile %1 istatistiki anlamlılık seviyesinde aynı yönlü ilişkili olan CSD (Çalışma Sermayesi Devir Hızı) değişkeni 0,0271 katsayıya sahiptir. Diğer bütün değişkenler sabit kabul edildiğinde CSD değişkenindeki 1 birimlik artış, AK'de 0,0271 birimlik artış demektir ($p < 0,000$). Buna göre, işletmelerin çalışma sermayesi devir hızının aktif kârlılığını pozitif yönde etkilediği söylenebilir.

Borçların özkaynaklara oranını temsil eden BO değişkeni ile AK (Aktif Kârlılığı) arasında %5 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı ters yönlü ilişkinin katsayısı -0,0052 olarak gerçekleşmiştir. Diğer bütün değişkenler sabit kabul edildiğinde BO'deki bir birimlik artış, AK'de 0,0052 birimlik azalışa sebep olmaktadır ($p < 0,015$). Buna göre, işletmelerin borçlar / özkaynaklar oranının aktif kârlılığını negatif yönde etkilediği ifade edilebilir.

Faaliyet giderlerinin net satışlara oranını temsil eden FAS değişkeni ile AK (Aktif Kârlılığı) arasındaki %10 istatistiki seviyesinde anlamlı ters yönlü ilişkinin katsayısı -0,1591 olarak gerçekleşmiştir. Diğer bütün değişkenler sabit kabul edildiğinde FAS'ta gerçekleşecek 1 birimlik artış AK'de yaklaşık 0,1591 birimlik azalışa neden olacaktır ($p < 0,079$). Buna göre, işletmelerde faaliyet giderleri / net satışlar oranının aktif kârlılığını negatif yönde etkilediği söylenebilir.

Makro bir unsur olarak modelde yer alan GDP (GSYH büyüme hızı) değişkeni ile AK (Aktif Kârlılığı) arasında tespit edilen %10 istatistiksel anlamlılık düzeyinde aynı yönlü ilişkinin katsayısı 0,0579 olarak hesaplanmıştır. Diğer bütün değişkenler sabitken GDP değişkenindeki 1 birimlik artış, AK'de 0,0579 birimlik artış meydana getirmektedir ($p < 0,057$). Buradan hareketle, ülkenin GSYH büyüme hızının işletmelerin aktif kârlılığını pozitif yönde etkilediği ifade edilebilir.

Kısa vadeli borçların toplam kaynaklara oranını temsil eden KBK değişkeni ile AK (Aktif Kârlılığı) arasında %1, %5 ve %10 seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır ($p < 0,211$). Bu noktada, işletmelerin kısa vadeli borçlar / kaynaklar oranının, aktif kârlılığı üzerinde etkisinin olmadığı söylenebilir.

Finansman giderlerinin net satışlara oranını temsil eden FIS değişkeni ile AK (Aktif Kârlılığı) arasında %1, %5 ve %10 seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır ($p < 0,770$). Bu doğrultuda, işletmelerin finansman giderleri / net satışlar oranının aktif kârlılığı üzerinde etkisinin olmadığı ifade edilebilir.

3.3.7. Kukla Değişkenli Model-II için Arellano-Bond Dinamik Panel Veri Tahmini

Araştırmanın panel veri modelinde değişen varyans ve otokorelasyon sorununun bulunduğu tespit edildiğinden, bu sorunları gideren Arellano-Bond GMM tahmincisi kullanılarak Model-II tahmin edilmiştir. Bu tahminci Stata 13 ekonometrik analiz programında çalıştırılmıştır. Model-I'de olduğu gibi, AK bağımlı değişkenini ve $AK_{(t-1)}$, BO, KBK, CSD, FAS, FIS ve GDP bağımsız değişkenlerini içeren Model-II'ye nitel bir değişken olan kriz de bağımsız bir kukla değişken olarak eklenmiştir. KR simgesi ile temsil edilen kriz kukla değişkeni, kriz dönemleri olarak belirlenen 2008 ve 2009 yıllarının tüm çeyreklerinde 1; diğer dönemlerde ise 0 değerini almıştır. Model-II'ye ait dinamik panel veri analizi sonuçları Tablo-23'te gösterilmektedir.

Arellano-Bond GMM tahmincisi kullanılarak değişkenlerin katsayılarına ilişkin olarak bulunan değerler, Model-II denkleminde aşağıdaki biçimde ifade edilmiştir. Söz konusu modelde, p değeri %10 ve altındaki değişkenler diğer bütün koşullar sabit kabul edildiğinde (ceteris paribus) anlamlı olarak değerlendirilmiştir. Anlamlı olan değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki etkisinin yönü ve derecesi katsayı değerleri dahilinde aşağıda açıklanmaktadır.

$$AK_{it} = 0,0251 + 0,2809AK_{i(t-1)} - 0,0057BO_{it} - 0,0264KBK_{it} + 0,0272CSD_{it} - 0,1513FAS_{it} - 0,0008FIS_{it} + 0,0364GDP_t - 0,0045KR_t + e_{it}$$

Model-II'de yer alan bağımsız değişkenlerin, bağımlı değişkeni açıklama gücü Wald testi ile test edilmiştir. Böylece dinamik panel sonuçlarının tutarlılığı da sınanmaktadır. Bu test için aşağıdaki hipotezler kurularak sıfır hipotezi alternatif hipoteze karşı test edilmiştir.

H_0 = Bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni açıklama gücü yoktur

H_1 = Bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni açıklama gücü vardır

Wald testinde olasılık değerinin 0,05'den düşük olması sebebiyle ($0,0000 < 0,05$), H_0 hipotezi reddedilmiştir ve alternatif hipotez kabul edilmiştir. Bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni açıklama gücünün olduğu ve modelin bütün olarak anlamlı olduğu sonucuna varılmıştır. Dolayısıyla, sekiz adet bağımsız değişken ve bir adet bağımlı değişken ile kurulan Model-II'de uygulanan Wald testi sonucu elde edilen Ki-kare değeri (522,37) ve Ki-kare testi (0,0000) modelin anlamlı olduğunu göstermektedir.

Tablo-23: Kukla Değişkenli Model-II için Arellano-Bond Dinamik Panel Veri Tahmini

Arellano-Bond dynamic panel-data estimation		Number of obs	=	576		
Group variable : crossid		Number of groups	=	12		
Time variable : trend		Obs per group: min	=	48		
		avg	=	48		
		max	=	48		
Number of instruments = 523		Wald chi2 (8)	=	522,37		
		Prob > chi2	=	0,0000		
One-step results						
AK	Coefficient	Std. Error	z	P> z	[95% Conf. Interval]	
AK (t-1)	0,2808883***	0,0288705	9,73	0,000	0,2243031	0,3374734
BO	-0,0057067***	0,0022150	-2,58	0,010	-0,0100482	-0,0013653
KBK	-0,0263820	0,0236718	-1,11	0,265	-0,0727779	0,0200140
CSD	0,0271624***	0,0015536	17,48	0,000	0,0241175	0,0302073
FAS	-0,1512814*	0,0900262	-1,68	0,093	-0,3277295	0,0251667
FIS	-0,0007944	0,0207274	-0,04	0,969	-0,0414194	0,0398305
GDP	0,0363701	0,0396931	0,92	0,360	-0,0414270	0,1141673
KR	-0,0044908	0,0052470	-0,86	0,392	-0,0147748	0,0057932
_cons	0,0250664**	0,0113156	2,22	0,027	0,0028881	0,0472447
Instruments for differenced equation						
GMM-type : L (2/ .) . AK						
Standard : D.BO D.KBK D.CSD D.FAS D.FIS D.GDP						
D.KR D.DOB D.SDO D.DUS D.FKO D.INF						
Instruments for level equation						
Standard : _cons						

* işaretli katsayılar %10 istatistiksel anlamlılık seviyesinde etkilidir

** işaretli katsayılar %5 istatistiksel anlamlılık seviyesinde etkilidir

*** işaretli katsayılar %1 istatistiksel anlamlılık seviyesinde etkilidir

Model-II'de değişken varyans ve otokorelasyon probleminin bulunması sebebiyle bağımlı değişkenin gecikmeli değerine de açıklayıcı değişken olarak yer verilmiştir. Buna göre, $AK_{(t-1)}$, Aktif Kârlılığı (AK) bağımlı değişkeninin gecikmeli değeri olup, AK ile %1 istatistiki seviyesinde anlamlı aynı yönlü ilişkili çıkmış, bu ilişkinin katsayısı 0,2809 olarak gerçekleşmiştir. Diğer bütün değişkenler sabit kabul edildiğinde $AK_{(t-1)}$ 'deki bir birimlik artış, AK'de 0,2809 birimlik artışa sebep olmaktadır ($p < 0,000$). Dolayısıyla işletmelerin aktif kârlılığı ile önceki dönemden gelen AK arasında pozitif yönlü bir ilişkinin mevcut olduğu söylenebilir.

Otokorelasyon sorununu ortadan kaldıran bu ilişkinin ele alınmasından sonra diğer sonuçlar incelendiğinde; Model-II'de; AK ile %1 istatistiksel anlamlılık seviyesinde ilişkili olan değişken BO ve CSD, %10 seviyesinde anlamlı ilişkisi olan değişken ise FAS olarak gerçekleşmiştir. Diğer bağımsız değişkenler KBK, FIS ve GDP ile AK arasında ise %1, %5 ve %10 seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Ayrıca, modelde bağımsız bir değişken olarak yer alan KR kukla değişkeni ile AK arasında da istatistiksel anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır.

Borçların özkaynaklara oranını temsil eden BO değişkeni ile AK (Aktif Kârlılığı) arasında %1 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı ters yönlü ilişkinin katsayısı -0,0057 olarak gerçekleşmiştir. Diğer bütün değişkenler sabit kabul edildiğinde BO'deki bir birimlik artış, AK'de 0,0057 birimlik azalışa sebep olmaktadır ($p < 0,010$). Buna göre, işletmelerin borçlar / özkaynaklar oranı ile aktif kârlılığı arasında negatif yönlü bir ilişkinin bulunduğu ifade edilebilir.

AK (Aktif Kârlılığı) ile %1 istatistiki anlamlılık seviyesinde aynı yönlü ilişkili olan CSD (Çalışma Sermayesi Devir Hızı) değişkeni 0,0272 katsayıya sahiptir. Diğer bütün değişkenler sabit kabul edildiğinde CSD değişkenindeki 1 birimlik artış, AK'de 0,0272 birimlik artış demektir ($p < 0,000$). Buna göre, işletmelerin çalışma sermayesi devir hızı ile aktif kârlılığı arasında pozitif yönlü bir ilişki mevcuttur denebilir.

Faaliyet giderlerinin net satışlara oranını temsil eden FAS değişkeni ile AK (Aktif Kârlılığı) arasındaki %10 istatistiki seviyesinde anlamlı ters yönlü ilişkinin katsayısı -0,1513 olarak gerçekleşmiştir. Diğer bütün değişkenler sabit kabul edildiğinde FAS'ta gerçekleşecek 1 birimlik artış AK'de yaklaşık 0,1513 birimlik azalışa neden olacaktır ($p < 0,093$). Buna göre, işletmelerde faaliyet giderleri / net satışlar oranı ile aktif kârlılığı arasında negatif yönlü bir ilişkinin bulunduğu söylenebilir.

Kısa Vadeli borçların toplam kaynaklara oranını temsil eden KBK değişkeni ile AK (Aktif Kârlılığı) arasında %1, %5 ve %10 seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır ($p < 0,265$). Bu noktada, işletmelerin kısa vadeli borçlar / kaynaklar oranı ile aktif kârlılığı arasında bir ilişki olmadığı söylenebilir.

Finansman giderlerinin net satışlara oranını temsil eden FIS değişkeni ile AK (Aktif Kârlılığı) arasında %1, %5 ve %10 seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır ($p < 0,969$). Bu doğrultuda, işletmelerin finansman giderleri / net satışlar oranı ile aktif kârlılığı arasında bir ilişkinin olmadığı söylenebilir.

Makro bir unsur olarak modelde yer alan ve Gayrisafi yurtiçi hasıla (GSYH) büyüme hızını temsil eden GDP değişkeni ile AK (Aktif Kârlılığı) arasında %1, %5 ve %10 seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır ($p < 0,360$). Buradan hareketle, ülkedeki GSYH büyüme hızı ile işletmelerin aktif kârlılığı arasında herhangi bir ilişkinin olmadığı ifade edilebilir.

Nitel ve bağımsız bir Kukla değişken olarak Model-II'de yer alan ve Kriz'i temsil eden KR değişkeni ile AK (Aktif Kârlılığı) arasında %1, %5 ve %10 seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır ($p < 0,392$). Dolayısıyla, kriz ile işletmelerin aktif kârlılığı arasında herhangi bir ilişkinin olmadığı ifade edilebilir.

3.4. ARAŞTIRMANIN BULGULARI VE YORUMLARI

Araştırma kapsamında belirlenen hipotezlerin Model-I ve Model-II'ye göre tespit edilmiş sonuçları Tablo-24'te gösterilmekte ve aşağıda açıklanmaktadır.

Tablo-24 Araştırmanın Hipotezlerine İlişkin Sonuçlar

Hipotezler	Beklenen Etki	Model-I	Model-II
H1 = İşletmelerin Toplam Borç / Özkaynaklar oranının Aktif Kârlılığı üzerinde etkisi vardır	Negatif	KABUL	KABUL
H2 = İşletmelerin Kısa Vadeli Borçlar / Toplam Kaynaklar oranının Aktif Kârlılığı üzerinde etkisi vardır	Negatif	RED	RED
H3 = İşletmelerin Çalışma Sermayesi Devir Hızının Aktif Kârlılığı üzerinde etkisi vardır	Pozitif	KABUL	KABUL
H4 = İşletmelerin Faaliyet Giderleri / Net Satışlar oranının Aktif Kârlılığı üzerinde etkisi vardır	Negatif	KABUL	KABUL
H5 = İşletmelerin Finansman Giderleri / Net Satışlar oranının Aktif Kârlılığı üzerinde etkisi vardır	Negatif	RED	RED
H6 = GSYH Büyüme Hızının işletmelerin Aktif Kârlılığı üzerinde etkisi vardır	Pozitif	KABUL	RED
H7 = Krizin işletmelerin Aktif Kârlılığı üzerinde etkisi vardır	Negatif		RED

Test edilen ilk hipotez “ $H_1 = \text{İşletmelerin Toplam Borç} / \text{Özkaynaklar oranının Aktif Kârlılığı}$ üzerinde etkisi vardır” şeklinde kurulmuş olan alternatif hipotezdir. BO ile temsil edilen borçlar / özkaynaklar değişkeninin işareti, her iki model sonuçlarına göre de beklenildiği gibi negatif ve Model-I’de %5, Model-II’de ise %1 istatistiki anlamlılık düzeyinde etkilidir. Bu sonuçlara göre “ $H_0 = \text{İşletmelerin Toplam Borç} / \text{Özkaynaklar oranının Aktif Kârlılığı}$ üzerinde etkisi yoktur” şeklindeki sıfır hipotezi reddedilerek alternatif hipotez H_1 kabul edilmektedir. Buna göre, diğer değişkenler sabitken işletmelerde borçlar/özkaynaklar oranı arttıkça aktif kârlılığı azalmaktadır.

Test edilen ikinci hipotez “ $H_2 = \text{İşletmelerin Kısa Vadeli Borçlar} / \text{Toplam Kaynaklar oranının Aktif Kârlılığı}$ üzerinde etkisi vardır” şeklinde kurulan alternatif hipotezdir. p değerleri incelendiğinde, her iki model sonuçlarına göre de, KBK ile temsil edilen kısa vadeli borçlar/kaynaklar değişkeninin AK üzerinde %1, %5 ve %10 seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi bulunmadığı görülmektedir. Buna göre “ $H_0 = \text{İşletmelerin Kısa Vadeli Borçlar} / \text{Toplam Kaynaklar oranının Aktif Kârlılığı}$ üzerinde etkisi yoktur” şeklindeki sıfır hipotezi kabul edilmektedir.

Test edilen üçüncü hipotez “ $H_3 = \text{İşletmelerin Çalışma Sermayesi Devir Hızının Aktif Kârlılığı}$ üzerinde etkisi vardır” biçiminde ifade edilen alternatif hipotezdir. CSD ile temsil edilen çalışma sermayesi devir hızı değişkeninin işareti, her iki model sonuçlarına göre de beklenildiği gibi pozitif ve %1 istatistiki anlamlılık düzeyinde etkilidir. Bu sonuçlara göre “ $H_0 = \text{İşletmelerin Çalışma Sermayesi Devir Hızının Aktif Kârlılığı}$ üzerinde etkisi yoktur” şeklindeki sıfır hipotezi reddedilmekte ve alternatif hipotez H_3 kabul edilmektedir. Buna göre, diğer değişkenler sabitken işletmelerin çalışma sermayesi devir hızı arttıkça aktif kârlılığı da artmaktadır.

Test edilen dördüncü hipotez “ $H_4 = \text{İşletmelerin Faaliyet Giderleri} / \text{Net Satışlar oranının Aktif Kârlılığı}$ üzerinde etkisi vardır” şeklindeki alternatif hipotezdir. FAS ile temsil edilen faaliyet giderleri / net satışlar değişkeninin işareti, her iki model sonuçlarına göre de beklenildiği gibi negatif ve %10 istatistiki anlamlılık düzeyinde etkilidir. Bu sonuçlara göre “ $H_0 = \text{İşletmelerin Faaliyet Giderleri} / \text{Net Satışlar oranının Aktif Kârlılığı}$ üzerinde etkisi yoktur” şeklindeki sıfır hipotezi reddedilmekte ve alternatif hipotez H_4 kabul edilmektedir. Buna göre, diğer değişkenler sabitken işletmelerin faaliyet giderleri/net satışlar oranı arttıkça aktif kârlılığı azalmaktadır.

Test edilen beşinci hipotez “ $H_5 = \text{İşletmelerin Finansman Giderleri} / \text{Net Satışlar oranının Aktif Kârlılığı}$ üzerinde etkisi vardır” şeklinde kurulan alternatif hipotezdir. p değerleri incelendiğinde, her iki model sonuçlarına göre de, FIS ile temsil edilen finansman giderleri/net satışlar değişkeni AK üzerinde %1, %5 ve %10 seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip değildir. Bu sonuçlara göre

“ $H_0 = \text{İşletmelerin Finansman Giderleri} / \text{Net Satışlar oranının Aktif Kârlılığı}$ üzerinde etkisi yoktur” şeklindeki sıfır hipotezi kabul edilmektedir.

Test edilen altıncı hipotez “ $H_6 = \text{GSYH büyüme hızının işletmelerin Aktif Kârlılığı}$ üzerinde etkisi vardır” şeklinde kurulmuş olan alternatif hipotezdir. GDP ile temsil edilen gayrisafi yurtiçi hasıla büyüme hızı değişkeninin işareti, Model-I sonuçlarına göre beklenildiği gibi pozitif ve %10 istatistiki anlamlılık düzeyinde etkilidir. Bu sonuca göre “ $H_0 = \text{GSYH Büyüme Hızının işletmelerin Aktif Kârlılığı}$ üzerinde etkisi yoktur” şeklindeki sıfır hipotezi reddedilmekte, dolayısıyla alternatif hipotez H_6 kabul edilmektedir. Buna göre, diğer değişkenler sabitken ülkedeki gayrisafi yurtiçi hasıla büyüme hızı arttıkça işletmelerin aktif kârlılığı da artmaktadır.

Diğer taraftan altıncı hipotez için, Model-II sonuçlarına göre p değerleri incelendiğinde, GDP değişkeninin AK üzerinde %1, %5 ve %10 seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi tespit edilememiştir. Bu sonuca göre ise “ $H_0 = \text{GSYH Büyüme Hızının işletmelerin Aktif Kârlılığı}$ üzerinde etkisi yoktur” şeklindeki sıfır hipotezi kabul edilmektedir.

Altıncı alternatif hipotezin Model-I’de kabul, Model-II’de reddedilmiş olması gibi çelişkili bir sonuca; GSYH büyüme hızı (GDP) ile ikinci modeldeki kriz kukla değişkeni arasında bulunan yoğun negatif korelasyonun sebep olduğu düşünülebilir. Nitekim GDP’nin, kriz olan dönemlerde en düşük ve/veya negatif değerleri aldığı görülmektedir. Dolayısıyla kriz değişkeninin GDP değişkeninin etkisini absorbe etmiş olduğu şeklinde bir değerlendirme yapılabilir. Buradan hareketle, GDP’nin etkisinin gerçekte Model-I’de ölçülmüş olduğu, dolayısıyla GSYH büyüme hızının aktif kârlılığı üzerinde pozitif etkisi olduğu söylenebilir.

Test edilen yedinci hipotez “ $H_7 = \text{Krizin işletmelerin Aktif Kârlılığı}$ üzerinde etkisi vardır” şeklinde ifade edilen alternatif hipotezdir. Bu hipotezi test etmek için kullanılan kukla değişken KR, kriz olan dönemlerde 1, kriz olmayan dönemlerde ise 0 değerini almıştır. P değerleri incelendiğinde, Model-II sonuçlarına göre, KR ile temsil edilen kriz değişkeninin AK üzerinde %1, %5 ve %10 seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi bulunamamıştır. Bu sonuçlara göre “ $H_0 = \text{Krizin işletmelerin Aktif Kârlılığı}$ üzerinde etkisi yoktur” şeklindeki sıfır hipotezi kabul edilmektedir.

Diğer taraftan, yedinci alternatif hipotezin reddedilmiş olmasına, Model-II’deki kriz kukla değişkeni ile GSYH büyüme hızı (GDP) değişkeni arasındaki yoğun negatif korelasyonun sebep olduğu söylenebilir. Nitekim, GDP’nin çok düşük ve/veya negatif olduğu dönemlere kriz tanımlanarak, kriz değişkenine 1 değeri atanmıştır. Ayrıca, işletmelere ilişkin tüm finansal oranlar, Model-I’de ve kriz kukla değişkeninin bulunduğu Model-II’de aynı istatistiki anlamlılık düzeyinde (BO değişkeni hariç), aynı etki yönlerinde ve çok yakın ölçülerde sonuçlar almıştır. Krizli

ikinci modelde sadece makro bir değişken olan GDP büyük değişim görmüş ve etkisiz çıkmıştır. Dolayısıyla, aralarındaki yoğun ilişki sebebiyle kriz değişkeninin GDP değişkeninin etkisini absorbe ettiği söylenebilir. Krizle birlikte değerleri düşen GDP değişkeni, Kriz değişkeninin kendisiymiş gibi bağımlı değişkeni etkilemiştir. Bu doğrultuda, Model-1'in aslında krizi de değerlendirdiği, dolayısıyla krizin GDP değişkeni üzerinden aktif kârlılığını negatif yönde etkilediği ifade edilebilir.

Bunlara ek olarak Tablo-22 ve Tablo-23'te görüleceği üzere, $AK_{(t-1)}$ ile gösterilen Aktif Kârlılığı bağımlı değişkeninin gecikmeli değeri, her iki model sonuçlarına göre de pozitif ve %1 istatistiki anlamlılık düzeyinde etkili çıkmıştır. Bu sonuçlara göre, işletmelerin önceki dönem aktif kârlılığının cari dönem kârlılığı üzerinde pozitif etkisi vardır. Dolayısıyla, diğer değişkenler sabitken işletmelerin önceki dönem aktif kârlılığı arttıkça cari dönem aktif kârlılığı da artmaktadır.

SONUÇ

Çalışmada, küresel ekonomik kriz sürecinde Dış Ticaret Sermaye Şirketlerinin işletme performansının hangi değişkenlerden, ne yönde ve ne ölçüde etkilendiğinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda Borsa İstanbul'da, 2005:1 ve 2017:2 dönemleri arasında kesintisiz olarak işlem gören 12 adet firma üzerinde araştırma gerçekleştirilmiştir. Performans göstergesi olarak "Aktif Kârlılığı" kullanılmıştır. İşletmelere ait çeşitli finansal oranlar ve bazı makro göstergeler ise bağımlı değişken olarak alınıp kârlılığa etkisi incelenmiştir. Çalışma kapsamında, öncelikle kriz, kriz yönetimi, ekonomik krizler, 2008 krizi ve Dış Ticaret Sermaye Şirketleri ile ilgili literatür incelenmiş, ardından dinamik panel veri analizi gerçekleştirilmiştir.

Yapılan analizlere göre, bağımlı değişkeni en güçlü açıklayan değişken çalışma sermayesi devir hızıdır (CSD). Net satışların dönen varlıklara oranını ifade eden CSD'nin firmaların aktif kârlılığı üzerinde pozitif etkisinin olduğu belirlenmiştir. Buna göre, incelenen işletmelerde CSD'deki artış kârlılığı artırırken, düşüş kârlılığı azaltmaktadır. Ayrıca, CSD'deki artışın kârlılığı pozitif etkilemiş olması, bu şirketlerde işletme sermayesi yetersizliğinin söz konusu olmadığına da işaret etmektedir. Yani, CSD'deki artışın sebebi işletme sermayesi yetersizliği değildir. Sonuç olarak, işletme sermayesini oluşturan dönen varlıkların işletme faaliyetleri sırasında kendi içindeki dönüşümü ne kadar hızlı ve düzgün olursa çalışma sermayesi de o kadar ekonomik ve verimli kullanılmış olacak ve işletmenin kârlılığına katkı sağlayacaktır.

Yapılan analizlerde, borç / özkaynak oranı ile aktif kârlılığı arasında istatistiki anlamlı ters yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Buna göre, işletme faaliyetlerinde kullanılan iktisadi varlıkların büyük bir kısmının borç ile finanse edilmesi halinde işletmenin aktif kârlılığı azalmaktadır. Özellikle ülkemizde dış kaynak finansmanının yüksek maliyetli olduğu hesaba katıldığında bu oranın düşük olması tercih edilmelidir. Bu doğrultuda, incelenen işletmelerin olası bir kriz karşısında zor durumda kalmamak için borç-özkaynak dengesini korumaları önem arz etmektedir.

Çalışmada, faaliyet giderleri / net satışlar oranının, işletmelerin aktif kârlılığı üzerinde negatif etkisinin olduğu saptanmıştır. Buna göre, işletmelerin faaliyet giderlerinin net satışlar içerisindeki ağırlığı arttıkça aktif kârlılığı azalmaktadır. Bunun yanı sıra, işletmelerin net satışlar içinde faaliyetlere ayırdıkları giderleri daha ayrıntılı olarak değerlendirebilmek için faaliyet giderlerini oluşturan her bir gider unsurunu (genel yönetim, pazarlama ve ar-ge) ayrı ayrı ele almaları fayda sağlayacaktır.

Çalışmada, aktif kârlılığı ile gecikmeli değeri arasında istatistiki olarak anlamlı aynı yönlü ilişki tespit edilmiştir. Dolayısıyla, işletmelerin cari dönem aktif kârlılığında önceki dönemden gelen kârlılığın pozitif etkisinin bulunduğu söylenebilir. Buna göre, işletmenin varlıklarını finansal anlamda ne kadar üretken kullandığı, dolayısıyla varlıklarına yatırılmış olan fonların sağladığı getiri, yani yatırımlarının getirisi, sonraki dönemde de kaynaklarını verimli kullanabilmesini aynı yönde etkilemektedir.

Finansal riski ölçen kısa vadeli borçlar / toplam kaynaklar oranının yüksek olması işletme varlıklarının büyük bölümünün kısa vadeli borçlarla finanse edildiğini göstermektedir. Bu oranın yükselmesi geri ödeme riski ve kârlılık açısından olumlu karşılanmamaktadır. Buradan hareketle, çalışmada bu oranın kârlılığa negatif etkisi beklenmiştir. Ancak, yapılan analizlerde kısa vadeli borçların kaynaklara oranı ile aktif kârlılığı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır.

İşletmelerde finansman giderlerinin net satışlara oranının azalması, satışların finansman giderleri karşısında daha hızlı bir artış trendine girdiğini göstermektedir. Bu durumda işletmenin kredi değerinin artması, satışlara göre borç yükünün azalması ve kârlılığının yükselmesi sözkonusudur. Bu doğrultuda, çalışmada bu oranın aktif kârlılığı ile ters yönlü bir ilişkisi beklenmiştir. Ancak analizlerde finansman giderleri / net satışlar oranı ile aktif kârlılığı arasında istatistiksel anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Bu durum, araştırmadaki işletmelerin gelir tablolarında, finansman giderleri kalemlerinin sınıflandırılmasında zaman içinde oluşan değişikliklerin, sonuçları etkilemiş olabileceğini düşündürmektedir.

Çalışmada, GSYH büyüme hızı ile aktif kârlılığı arasında Model-I'de istatistiksel anlamlı aynı yönlü bir ilişki tespit edilmiş olmasına karşın, kriz kukla değişkeninin ilave edildiği Model-II'de herhangi bir ilişki bulunamamıştır. Bu çelişkili sonuçların, GSYH büyüme hızı ve kriz değişkeni arasındaki yoğun negatif ilişkidен kaynaklandığı düşünülmektedir. Nitekim GSYH büyüme hızı değişkeni, kriz olan dönemlerde en düşük ve/veya negatif değerleri almıştır. Dolayısıyla kriz değişkeninin GSYH büyüme hızı değişkeninin etkisini absorbe ettiği söylenebilir. Buradan hareketle, GSYH büyüme hızının etkisinin gerçekte Model-I'de ölçülmüş olduğu varsayılarak büyüme hızının aktif kârlılığını pozitif etkilediği ifade edilebilir. İncelenen işletmelerde GSYH büyüme hızındaki %10'luk azalışın kârlılığı yaklaşık %0,58 azalttığı görülmektedir. Bu sonuç işletmelerin, faaliyet gösterdikleri ekonomik çevrede yaşanan gelişmelerden bağımsız olmadıklarını ortaya koymaktadır.

Analizler sonucunda, kriz ile işletmelerin aktif kârlılığı arasında beklenen negatif ilişki tespit edilememiştir. Bu sonuca, Model-II'deki kriz kukla değişkeni ile GSYH büyüme hızı değişkeni arasındaki yoğun negatif korelasyonun yol açtığı söylenebilir. Nitekim, Türkiye'de büyüme hızı 2008 kriziyle çok azalmış ve çalışmada büyümenin çok düşük ve/veya negatif olduğu bu dönemlere kriz tanımlanmıştır. Öte yandan, işletmelere ait finansal oranların tümü, Model-I'de ve kriz kukla değişkenini içeren Model-II'de benzer anlamlılık seviyesinde, aynı etki yönlerinde ve çok yakın derecelerde sonuçlar almıştır. Buna karşın, krizli ikinci modelde sadece büyüme hızı farklı sonuç almış ve etkisiz çıkmıştır. Dolayısıyla, aralarındaki yoğun ilişki sebebiyle kriz değişkeninin GSYH büyüme hızı değişkeninin etkisini absorbe ettiği söylenebilir. Buna göre, GSYH büyüme hızı krizle birlikte düşmüş, krizin kendisiymiş gibi bağımlı değişkeni etkilemiştir. Bu doğrultuda, Model-I'in aslında krizi de değerlendirdiği, dolayısıyla krizin GSYH büyüme hızı üzerinden aktif kârlılığını negatif yönde etkilediği, kısacası kriz durumunda işletmelerin aktif kârlılığının düştüğü söylenebilir.

Krizi incelemek üzere kriz kukla değişkeninin ilave edildiği Model-II'de, işletmelere ilişkin finansal oranların temsil ettiği değişkenler aynı sonuçları alırken, sadece GSYH büyüme hızı değişkeni farklı bir sonuç almış ve etkisiz çıkmıştır. Bu durum, iki önemli konuyu gözler önüne sermektedir.

Birinci konu; çalışmada değerlendirilen mikro unsurlar, yani işletmelere ait mali oranlar, kriz yokken de kriz varken de aynı değerleri almaktadır. Dolayısıyla bu oranların krizle olan korelasyonu GSYH büyüme hızının korelasyonu kadar güçlü değildir. Buradan hareketle, incelenen işletmelerin bu mikro faktörleri kriz döneminde kontrol altında tutabildikleri söylenebilir.

İkinci konu ise; kriz, makroekonomik bir gösterge olan GSYH büyüme hızı ile negatif yönlü yoğun bir ilişki içindedir. Yani kriz dönemleri büyüme hızını etkilemekte, büyüme hızı ise Model-I'de tespit edildiği üzere her dönemde işletmelerin kârlılığını etkilemektedir. Gerçekten de GSYH büyüme hızı gibi makro faktörlerin olumsuz etkilendiği dönemler gerek bireyler gerekse işletmeler üzerinde kriz algısı oluşturmaktadır. Bu nedenle, işletmelerin makroekonomik faktörleri her daim izlemeleri, bilhassa erken uyarı sistemlerini ihmal etmemeleri önem arz etmektedir. Bunun yanı sıra, GSYH büyüme hızının krizle korelasyonunun çok olmasına karşın işletme kârlılığı üzerindeki etki derecesinin az olduğu belirlenmiştir. Bu durum dış ticaret yapan büyük ölçekli bu şirketlerin, makroekonomik çevrelerindeki değişmelere uyum sağlamakta olduklarına da işaret etmektedir.

Çalışma kapsamında yapılan literatür incelemesi göstermektedir ki, krizlerin üçte ikisi içten içe gelişmekte olup önceden sinyaller vermektedir. Dolayısıyla işletmeler açısından krizler, aslında uygun stratejilerle ve proaktif kriz yönetim modelleriyle kontrol edilebilir süreçlerdir. Çalışma kapsamındaki işletmeler, Ekonomi Bakanlığı tarafından Dış Ticaret Sermaye Şirketi Statüsü verilmiş olan, incelenen 12,5 yıl süresince Borsa İstanbul'da aralıksız işlem gören, bu süreçte ISO500 ve/veya TIM1000 listesinde sürekli yer alan firmalardır. Dolayısıyla Türkiye sanayi sektörü toplam katma değerinde ve Türkiye ihracatında önemli bir paya sahip olan bu firmalar ülkemizin başarılı işletmeleri olarak kabul edilebilir. Faaliyette buldukları süre içinde birçok kriz dönemini görmüş olan bu işletmelerin krizlere rağmen varlıklarını başarıyla devam ettirebilmeleri ve analizde de krizin işletme performansına etkisinin düşük çıkmış olması, bu işletmelerin bahsedilen sinyalleri izleyerek tedbirler almak suretiyle krizleri yönetebildiklerine de işaret etmektedir.

Ülkemizde 1980'li yıllarda dışa açık sanayileşmenin benimsenmesi ile birlikte, işletmeleri ihracata yönlendirebilmek amacıyla uygulamaya konulan ihracata yönelik örgütlenme modellerinden ilki Dış Ticaret Sermaye Şirketi (DTSS) Modelidir. DTSS'lerin günümüzdeki yapısı incelendiğinde, önceleri KOBİ'lerin ürünlerini pazarlamaya yoğunlaşan bu şirketlerin birçoğunun günümüzde, kendi holdinglerine bağlı firmaların ürünlerini pazarlamaya ağırlık verdiği belirlenmiştir. Dolayısıyla ülkemiz ihracatı açısından bu işletmelerin desteklenmeye devam etmesi, ancak bu işletmelere verilen imtiyazların özellikle küçük ve orta ölçekli işletmeleri üretmeye ve ihracat yapmaya sevk edecek şekilde düzenlenmesi önemlidir.

Çalışma kapsamında, 1981 ve 2016 yılları arasında Türkiye'deki DTSS sayısı, bu şirketlerin gerçekleştirdikleri toplam ihracat rakamı ve Türkiye ihracatı içindeki payı araştırılmıştır. DTSS'lerin ülke ihracatı içindeki payının 1981-1989 yılları arasında yaklaşık %35; 1990-1999 yıllarında %26; 2000-2009 yıllarında %25; 2010-2016 yılları arasında ise %22 seviyesinde gerçekleştiği tespit edilmiştir. Dolayısıyla DTSS'lerin Türkiye ihracatı içindeki payı gittikçe azalmakta olup bu konunun ayrıca incelenmesi önem arz etmektedir.

Diğer yandan, araştırma kapsamındaki firmaların mali tablolarını düzenleme usullerinde ve sunumunda zaman içinde değişiklikler görülmüştür. Bu durum gerek verilerin toplanması süreci gerekse verilerin dönemler arası karşılaştırılabilirliği bakımından analizlerde zorluk teşkil edebilmektedir. Ülkemizde sağlıklı araştırmalar yapılabilmesi açısından bu konuya dikkat çekilmesi lüzumlu görülmüştür.

Son yaşanan küresel kriz bir kez daha göstermiştir ki, küreselleşme ve finansal serbestleşmenin etkisiyle herhangi bir ülkede ortaya çıkan ekonomik kriz hızla dünyanın diğer ucundaki ülkelere de sıçrayabilmektedir. Krizler işletmelerin iç ve dış ticaretini etkilemekte hatta kapanmalarına neden olabilmektedir. Bu noktada Dış Ticaret Sermaye Şirketi statüsü verilen işletmelerin ülke ekonomisindeki rolü önemlidir. Nitekim, Tablo-14'teki veriler ve TİM'in "İlk 1000 İhracatçı" araştırması incelendiğinde, 2016 yılında Türkiye'de 58 adet DTSS'nin olduğu ve bunların ülke ihracatının %23'ünden fazlasını oluşturduğu belirlenmiştir. Bu 58 adet DTSS'nin toplam ihracatının %39'undan fazlasını ise araştırma kapsamındaki 12 adet DTSS gerçekleştirmiştir. Bu 12 adet DTSS, Türkiye ihracatından %9'un üzerinde pay almıştır. Dolayısıyla ülke ekonomisine katkılarının sürdürülebilirliği açısından bu işletmelere verilen desteklerde şartların gerektirdiği düzenlemelerin yapılması ve sorunlarının çözümlendirilmesi gerekmektedir. Bu işletmelerin de ülke ekonomisinde üstlendikleri rolün bilinciyle bilhassa küresel boyutlu kriz durumlarına karşı tedbirli davranmaları önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

- AFŞAR Muharrem, **Finansal Küreselleşme ve Türk Bankacılık Krizleri Üzerine Etkisi**, Anadolu Üniversitesi Yayınları No:1558, Eskişehir, 2004.
- AĞCAKAYA Serpil ve YÜCEL Ökkeş, “Küresel Ekonomik Krizlere Panoramik Yaklaşım”, **Kriz: Disiplinlerarası Bir İnceleme**, Ed: Serpil AĞCAKAYA vd., Ekin Basım Yayın, 87-113, 2016.
- AKDOĞAN Nalan ve TENKER Nejat, **Finansal Tablolar ve Mali Analiz Teknikleri**, Gazi Kitabevi, 13.Basım, Ankara, 2010.
- AKGÜÇ Öztin, **Mali Tablolar Analizi**, Arayış Basım ve Yayıncılık, 12.Basım, İstanbul, 2006.
- AKSU Metin, **Kriz Yönetimi: Krizleri Fırsata Çevirmenin Yolları**, Kum Saati Yayınları, 2.Basım, İstanbul, 2010.
- AKTAŞ Rabia, “Uluslararası Ticaret Teorisi ve Analizleri”, **Uluslararası Ticaret ve Finansman**, Ed: Cemal ELİTAŞ, Gazi Kitabevi, Ankara, 2016.
- ALTMAN Edward I., “Predicting Financial Distress of Companies: Revisiting The Z-Score and Zeta® Models”, **Handbook of Research Methods and Applications in Empirical Finance**, Eds.: Adrian R. BELL vd., Edward Elgar Publishing Limited, Cheltenham, UK, 428-456, 2013.
- ARAT M. Emin ve ÇETİN Ayten, **Finansal Durum Tabloları Analizi**, Marmara Üniversitesi Nihat Sayâr Eğitim Vakfı Yayınları No: 540/272, İstanbul, 2011.
- ARZOVA S. Burak, **İthalat Hakkında Herşey: İthalat İşlemleri**, Türkmen Kitabevi, İstanbul, 2009.
- ARZOVA S. Burak, **İhracat Hakkında Herşey**, Türkmen Kitabevi, İstanbul, 2006.
- ASUNAKUTLU Tuncer ve DİRLİK Serdar, “Kriz Yönetimi Stratejileri ve Kriz Sonrası Yeniden Yapılanma”, **Kriz Yönetimi**, Der: Haluk SUMER ve Helmut PERNSTEINER, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 33-60, 2009.
- ATAMAN Göksel, **İşletme Yönetimi: Temel Kavramlar ve Yeni Yaklaşımlar**, Türkmen Kitabevi, İstanbul, 2001.
- AUGUSTINE Norman R., **Kriz Yönetimi: Her Gün Karşılaştığınız Sorunlara Uzman Çözümler**, Harvard Business School Press Cep Yönderi Dizisi, Çev: Melis İNAN, Optimist Yayım Dağıtım, İstanbul, 2015.
- AUGUSTINE Norman R., “Önemeye Çalıştığınız Krizi Yönetmek”, **Kriz Yönetimi**, Harvard Business Review, Çev: Salim ATAY, BZD Yayıncılık, MESS Yayın No: 328, İstanbul, 11-39, 2000.
- BALTAŞ Zuhale, **Krizde Fırsatları Görmek: Yöneticiler İçin Krizde Yönetim El Kitabı**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2002.

- BAYDAŞ Abdulvahap vd., "Kriz ve Kriz Yönetimi", **Çağdaş Yönetim Yaklaşımları: İlkeler, Kavramlar ve Yaklaşımlar**, Ed: İsmail BAKAN, Beta Basım Yayım, 5.Baskı, İstanbul, 261-292, 2015.
- BİLDİRİCİ Melike ve PARASIZ İlker, **Finansal Makro Ekonomi**, Ezgi Kitabevi, Bursa, 2003.
- BONNARD André, **Antik Yunan Uygarlığı3: Euripides'ten İskenderiye'ye**, Çev: Kerem KURTGÖZÜ, Evrensel Basım Yayın, 2.Basım, İstanbul, 2013.
- BORLUK Sinan, **Dünya Ekonomik Krizleri ve Ulusal Düzeyde Verimliliğe Dayalı İstikrar Politikalarının Önemi**, Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları, Ankara, 2010.
- BOZGEYİK Abdullah, **Krizleri Fırsata Dönüştürmek**, Hayat Yayınları, İstanbul, 2004.
- BRADLEY Frank, **Uluslararası Pazarlama Stratejisi**, Çev: İçlem ER, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul, 2002.
- CAN Halil, **Organizasyon ve Yönetim**, Siyasal Kitabevi, 7.Basım, Ankara, 2005.
- ÇABUK Adem ve LAZOL İbrahim, **Mali Tablolar Analizi**, Ekin Basım Yayın, 15.Basım, Bursa, 2016.
- ÇABUK Adem, "Finansal Analiz Teknikleri", **Finansal Tablolar Analizi**, Ed: Saime ÖNCE, Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2996, Anadolu Üniversitesi, 2.Basım, Eskişehir, 46-79, 2013.
- ÇİĞDEM Gülgün, **Küresel Ekonomik Kriz ve Etkileri ve Medya**, Umuttepe Yayınları, Kocaeli, 2014.
- DEMİNG W. Edwards, **Krizden Çıkış**, Çev: Cem AKAŞ, KALDER Yayınları, 3.Basım, İstanbul, 2014.
- DEMİR Gülten, **Asya Krizi ve IMF**, DER Yayınları, İstanbul, 1999.
- DİNÇER Ömer, **Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası**, Alfa Yayınları, 9.Basım, İstanbul, 2013.
- DURMUŞ Mustafa, **Kapitalizmin Krizi: Küresel Krizin Eleştirel Bir Çözümlemesi**, Tan Kitabevi, Ankara, 2011.
- EĞİLMEZ Mahfi, **Küresel Finans Krizi: Piyasa Sisteminin Eleştirisi**, Remzi Kitabevi, 13.Basım, İstanbul, 2017.
- FINK Steven, **Crisis Management: Planning for the Inevitable**, iUniverse Inc., Nebraska, 2002.
- FIRAT Alaattin ve GÖKBAYRAK Fatih, **Dış Ticaret Teorisi ve Türkiye'de Dış Ticaret Politikaları**, İstanbul Gelişim Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2016.
- GENÇTÜRK Mehmet, **Kriz Döneminde Şirketlerin Hisse Yapılarının Performanslarına Etkisi**, Ekin Kitabevi, Bursa, 2004.

- GLAESSER Dirk, **Turizm Sektöründe Kriz Yönetimi**, Çev: A.Bahadır AHISKA, Set-Systems Yayıncılık, İstanbul, 2005.
- GÖTTE Sascha, **Fallstudien zum Krisenmanagement**, Konstanzer Managementschriften Band 4, Hochschule Konstanz Technik Wirtschaft und Gestaltung (HTWG), 1.Auflage, Konstanz, 2007.
- GRIFFIN Darrell, **Business with a Purpose: Starting, Building, Managing and Protecting Your New Business**, Outskirts Press, Denver, Colorado, 2010.
- GROVE Andrew S., **Yalnızca Paranoidler Ayakta Kalır**, Çev: Özlem DİNÇKAL ve Ferma LEKESİZALIN, Sistem Yayınları, Yayın No:119, Şirket Kültürü Dizisi, İstanbul, 1997.
- GUJARATI Damodar N., **Temel Ekonometri**, Çev: Ümit ŞENESEN ve Gülay Günlük ŞENESEN, Literatür Yayınları, 4.Basım, İstanbul, 2006.
- GUPTA Vivek, "The Human Touch Underlying the Current Financial Crisis", **Risk Management: The Current Financial Crises, Lessons Learned and Future Implications**, [e-book], The Society of Actuaries, The Casualty Actuarial Society and The Canadian Institute of Actuaries, 82-84, 2008. <https://www.soa.org/library/essays/rm-essay-2008.pdf>
- GÜCENME Ümit, **Mali Tablolar Analizi ve Enflasyon Muhasebesi**, Aktüel Yayınları, 5.Basım, Bursa, 2005.
- GÜRSOY Yaser, **Dış Ticaret İşlemleri Yönetimi**, Ekin Basım Yayın, 5.Basım, Bursa, 2009.
- HALL Richard H., **Organizations Structures, Processes and Outcomes**, Prentice Hall, 8.ed., New Jersey, 2002.
- Harvard Business Essentials, **Yöneticinin El Kitabı**, Çev: Ümit ŞENSOY, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 3.Basım, İstanbul, 2015.
- HAŞİT Gürkan, **İşletmelerde Kriz Yönetimi ve Türkiye'nin Büyük Sanayi İşletmeleri Üzerinde Yapılan Araştırma Çalışması**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Yayın No:1177, Eskişehir, 2000.
- HERMANN Charles F., "Some Consequences of Crisis Which Limit the Viability of Organizations", **Crisis Management - Volume II**, Ed: Arjen BOIN, SAGE Publications, California, 210-224, 2008.
- HSIAO Cheng, **Analysis of Panel Data**, Cambridge University Press, 3.ed., New York, 2014.
- KADIBEŞEGİL Salim, **Kriz Geliyorum Der! Kriz İletişimi ve Yönetimi**, MediaCat Kitapları, 3.Basım, İstanbul, 2008.
- KARAÇOR Zeynep vd., "Finansal Krizler: Tarihsel ve Teorik Bakış Açısı", **Kriz: Disiplinlerarası Bir İnceleme**, Ed: Serpil AĞCAKAYA vd., Ekin Basım Yayın, 3-26, 2016.

- KAYA Ergun, "Trend (Eğilim Yüzdeleri) Analizi", **Muhasebe Denetimi ve Mali Analiz**, Ed: Ferruh ÇÖMLEKÇİ, Anadolu Üniversitesi Yayını No:1585, Anadolu Üniversitesi, 1.Basım, Eskişehir, 201-220, 2004.
- KAYA Ferudun, **Dış Ticaret İşlemleri Yönetimi: Yeni Mevzuat ve Belgeler**, Beta Basım Yayım, 5.Basım, İstanbul, 2015.
- KOBAN Emine ve KESER Hilal Yıldırım, **Dış Ticarete Lojistik**, Ekin Basım Yayın, 6.Basım, 2015.
- KRUGMAN Paul, "Financial Crises in the International Economy", **Risk of Economic Crisis**, Ed: Martin FELDSTEIN, The University of Chicago Press, Chicago, 85-109, 1991.
- LAPAVITSAS Costas, "Finansallaşmış Kapitalizm: Kriz ve Finansal Müsadere", **Finansallaşma ve Kapitalizmin Krizi**, Ed: Costas LAPAVITSAS, Çev:Tuncel ÖNCEL, Yordam Kitap, 2.Basım, İstanbul, 25-74, 2017.
- LUECKE Richard, **Kriz Yönetimi: Felaketleri Önleme Becerinizi Geliştirin**, Çev: Önder SARIKAYA, Harvard Business School Press, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 4.Basım, İstanbul, 2015.
- MITROFF Ian I. and ANAGNOS Gus, **Managing Crises Before They Happen: What Every Executive and Manager Needs to Know About Crisis Management**, Amacom, New York, 2000.
- MITROFF Ian I. and PEARSON Christine M., **Crisis Management: A Diagnostic Guide for Improving Your Organization's Crisis Preparedness**, Jossey-Bass Business and Management Series, California, 1993.
- MUCUK İsmet, **Modern İşletmecilik**, Türkmen Kitabevi, 19.Basım, İstanbul, 2014.
- ORGAN Dennis W. and HAMNER W. Clay, **Organizational Behavior: An Applied Psychological Approach**, Business Publications Inc., Texas, 1982.
- ÖZDEN Kenan, **İşletme ve Örgütlerde Toplam Kriz Yönetimi**, Beta Basım Yayım, 2.Basım, İstanbul, 2011.
- ÖZTÜRK Özgür, "Global Crisis and Late Development: Internationalization of Turkish Finance Capital", **Political Economy, Crisis and Development**, Eds: İsmail ŞİRİNER vd., IJOPEC (International Journal of Politics and Economics) Publication, London, 201-218, 2011.
- PATIR Sait vd., **Küresel Krizin Dünya'da ve Türkiye'de Etkileri ve Malatya Sanayi İşletmelerine Yansımaları Üzerine Bir Alan Araştırması**, Ekin Basım Yayın, Bursa, 2009.
- PİRA Aylin ve SOHODOL Çisil, **Kriz Yönetimi: Halkla İlişkiler Açısından Bir Değerlendirme**, İletişim Yayınları, 3.Basım, İstanbul, 2010.
- ROUBINI Nouriel ve MIHM Stephen, **Kriz Ekonomisi: Dünya Ekonomisinin Çöküşü ve Geleceği**, Çev: Işıl TEZCAN, Pegasus Yayınları, İstanbul, 2012.

- SANGSARON Shin Jonghap, *The New Theory of the Sogo Shoshas*, Research Institute of the Sogo Shoshas, Japan, 1981.
- SCHNEIDER Gülpınar Kelemci, "Müşteri Değeri Yönetiminin Kriz Dönemlerine Uyarlanması Üzerine Bir Analiz", *Kriz Yönetimi*, Der: Haluk SUMER ve Helmut PERNSTEINER, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 583-612, 2009.
- SEEGER Matthew W. vd., *Communication and Organizational Crisis*, Praeger Publishers, Connecticut, 2003.
- SEVAL Belkıs, *Kredi Derecelendirme*, Lisanslama Sınavları Çalışma Kitapları, SPL-Sermaye Piyasası Lisanslama Sicil ve Eğitim Kurulu, 2016.
- SEYİDOĞLU Halil, *Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Uygulama*, Güzem Can Yayınları, 15.Basım, İstanbul, 2003.
- SUCU Yaşar, *Kriz Yönetimi*, Yaşar Sucu Yönetim Serisi: 5, Elit Yayıncılık, Ankara, 2000.
- TAŞLIYAN Mustafa ve YÜCEL Derya Karayılan, "Organizasyonlarda Değişim ve Yönetimi", *Çağdaş Yönetim Yaklaşımları: İlkeler, Kavramlar ve Yaklaşımlar*, Ed: İsmail BAKAN, Beta Basım, 5.Basım, İstanbul, 293-312, 2015.
- TATOĞLU Ferda Yerdelen, *Panel Veri Ekonometrisi: Stata Uygulamalı*, Beta Basım Yayım, 3.Basım, İstanbul, 2016.
- TOROSLU M. Vefa ve DURMUŞ Cem Niyazi, *Finansal Tablolar Analizi: Kavramlar-Analiz Teknikleri*, Seçkin Yayıncılık, 2.Basım, Ankara, 2015.
- TUTAR Hasan, *Kriz ve Stres Ortamında Yönetim*, Hayat Yayınları, İstanbul, 2000.
- TÜZ Melek Vergiliel, *Kriz Yönetimi: İşletmelerde Uygulama için Temel Adımlar*, Alfa Yayınları, 3.Basım, İstanbul, 2004.
- ULMER Robert R. vd., *Effective Crisis Communication: Moving From Crisis to Opportunity*, SAGE Publications, 2.ed., California, 2011.
- UTKULU Utku, "Türkiye'de Dış Ticaretin Gelişimi ve Yapısal Değişim", *Türkiye'de Dış Ticaret İşlemleri ve Uygulaması (Teoriden Pratiğe)*, Ed: Utku UTKULU ve İsmail AYDEMİR, Gazi Kitabevi, 4.Basım, Ankara, 3-15, 2013.
- ÜLGEN Hayri ve MİRZE S. Kadri, *İşletmelerde Stratejik Yönetim*, Beta Basım Yayın, 5.Basım, İstanbul, 2010.
- WEST Douglas vd., *Strategic Marketing: Creating Competitive Advantage*, Oxford University Press, 3.ed., New York, 2015.
- WISDOM John C. and HASSELBACK James R. , *U.S. Master Accounting Guide*, CCH Inc., Chicago, 2008.
- WOOLDRIDGE Jeffrey M., *Econometric Analysis of Cross Section and Panel Data*, The MIT (Massachusetts Institute of Technology) Press, 2.ed., Cambridge, 2010.

YILDIRIM Hakan, *Finansal Tablolar Analizi*, Artikel Yayıncılık, İstanbul, 2016.

YILMAZ Mutlu ve ÖZKEN Ahmet, *İhracat: Anlamak ve Yönetmek İçin Bilmeniz Gereken Her Şey*, Optimist Yayınları, 2. Basım, İstanbul, 2013.

MAKALELER

AKGÜÇ Öztin, "Kriz Nedeni ve Çıkış Yolları", *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Sayı:42, 6-11, 2009.

AKTAN Coşkun Can ve ŞEN Hüseyin, "Ekonomik Kriz: Nedenler ve Çözüm Önerileri", *Yeni Türkiye-Ekonomik Kriz Özel Sayısı*, Cilt:2, Sayı:42, 1225-1230, 2001.

ALBEZ Abdülkadir, "Ekonomik Krizlerin İşletmelerin Gelirleri Üzerine Etkileri: Rastgele Seçilmiş Şirketlerin Gelir Analizi", *The International New Issues In Social Sciences*, Vol:3, No:3, 24-45, 2016.

ALTUNTEPE Nihat, "2008 Küresel Krizinin Ülkelerin İstihdam Yapısı Üzerine Etkilerinin Dinamik Bir Analizi", *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, Cilt:1, Sayı:1, 129-145, 2009.

APAK Sudi, "1929 ve 2008 Krizlerinin Karşılaştırılması: Dünya ve Türkiye Örneği", *MUFAD Dergisi*, Sayı:41, 6-15, 2009.

ARELLANO Manuel and BOND Stephen, "Some Tests of Specification for Panel Data: Monte Carlo Evidence and an Application to Employment Equations", *The Review of Economic Studies*, Vol:58, No:2, 277-297, 1991.

ASUNAKUTLU Tuncer vd., "Kriz Yönetimi Üzerine Bir Araştırma", *Dokuz Eylül Üniversitesi S.B.E. Dergisi*, Cilt:5, Sayı:1, 141-163, 2003.

AYDEMİR Muzaffer ve DEMİRCİ M.Kemal, "Son Dönemlerde Yaşanan Krizlerin İşletmeler Üzerindeki Olumlu Etkilerinin Analizi", *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:29, Sayı:1, 65-81, 2005.

BAHAR Ozan ve BOZKURT Kurtuluş, "Gelişmekte Olan Ülkelerde Turizm-Ekonomik Büyüme İlişkisi: Dinamik Panel Veri Analizi", *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, Cilt:21, Sayı:2, 255-265, 2010.

BALABAN Özlem ve OKUTAN Elvan Yıldırım, "Banka ve Finans Kurumlarının Ekonomik Krizden Etkilenme Düzeyleri ve Kriz Döneminde Uyguladıkları Yönetimsel ve Örgütsel Politikalara İlişkin Yönetici Algıları", *Central Bank Review*, Cilt:9, Sayı:1, 15-27, 2009.

BERBEROĞLU Bahar, "2008 Global Krizinin Türkiye ve Avrupa Birliği'ndeki Etkilerinin Kümeleme Analizi İle İncelenmesi", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:11, Sayı:1, 105-130, 2011.

CENGİZ Selim ve GÖR Yusuf, "Kurumsal Yönetim Uygulamaları ve Denetim Kalitesi Arasındaki İlişki: Borsa İstanbul Kurumsal Yönetim Endeksinde Bir Araştırma", *Mali Çözüm Dergisi*, Sayı:136, 59-82, 2016.

- DELİCE Güven, "Finansal Krizler: Teorik ve Tarihsel Bir Perspektif", **Erciyes Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Sayı:20, 57-81, 2003.
- DÖKMEN Gökhan, "Yolsuzlukların Vergi Gelirleri Üzerindeki Etkisi: Dinamik Panel Veri Analizi", **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, Cilt:13, Sayı:1, 41-51, 2012.
- ERDÖNMEZ Pelin Ataman, "Küresel Kriz ve Ülkeler Tarafından Alınan Önlemler Kronolojisi", **Bankacılar Dergisi**, Sayı:68, 85-10, 2009.
- EVLİMOĞLU Umut ve YENİPAZARLI Aslı, "Dünyada Yaşanan Son Ekonomik Krizlerin Ortak Paydası: Yayılma Etkisi ve Belirleyicileri Üzerine Bir Değerlendirme", **Kafkas Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt:6, Sayı:10, 91-112, 2015
- GÖRAL Ramazan, "Turizm Sektöründe Stratejik Kriz Yönetimine İlişkin Bütünsel Bir Çerçeve", **Selçuk Üniversitesi S.B.E. Dergisi**, Sayı:32, 89-101, 2014.
- GRUND Christian and WALTER Tanja, "Management Compensation and the Economic Crisis: Longitudinal Evidence from the German Chemical Sector", **Review of Managerial Science**, No:9, 751-777, 2015.
- GUNDEL Stephan, "Towards a New Typology of Crises", **Journal of Contingencies and Crisis Management**, Vol:13, No:3, 106-115, 2005.
- GUPTA Rachna, "Corporate Communication: A Strategic Tool for Crisis Management", **Journal of Economic Development, Management, IT, Finance and Marketing**, Vol:3, No:2, 55-67, 2011.
- GÜLTEKİN Nihat ve ABA Emel, "Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerde Kriz Yönetimi: Şanlıurfa Örneği", **Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi**, Cilt:6, Sayı:2, 205-226, 2011.
- HACIOĞLU Fuat, "DTSS ve SDTŞ"lerde Yapılacak Yeni Düzenlemeler", **Dış Ticarete Durum Dergisi**, Sayı:59, 2006.
- HALLIBURTON Chris vd., "European Marketing Strategies: Market Related Decision Factors For The Choice of Entry Mode", **Journal of Marketing Trends**, Vol:1, 59-65, 2010.
- HESSELS Jolanda and TERJESEN Siri, "Resource Dependency and Institutional Theory Perspectives on Direct and Indirect Export Choices", **Small Business Economics**, Vol:34, No:2, 203-220, 2010.
- HUTCHINS Holly M. and WANG Jia, "Organizational Crisis Management and Human Resource Development: A Review of the Literature and Implications to HRD Research and Practice", **Advances in Developing Human Resources**, Vol:10, No:3, 310-330, 2008.
- HWANG Peter and LICHTENTHAL J. David, "Anatomy of Organizational Crises", **Journal of Contingencies and Crisis Management**, Vol:8, No:3, 129-140, 2000.
- IMF, "Eye of the Storm: New-Style Crises Prompt Rethink About Prevention and Resolution Measures", **Finance and Development**, International Monetary Fund (IMF), Vol:39, No:4, 4-7, 2002.

- İRHAN H. Bayram, "Bölgesel Ekonomilerin Uluslararası İlişkilere Etkisi: Kümelenme Yaklaşımı", *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:2, 6-13, 2010.
- JIMENEZ David, "When You Are the Headline: A Guide to Understanding Crisis Management", *Franchising World*, Vol:33, No:3, 2001.
- KASH Toby J. and DARLING John R., "Crisis Management: Prevention, Diagnosis and Intervention", *Leadership and Organization Development Journal*, Vol:19, No:4, 179-186, 1998.
- KİBRİTÇİOĞLU Aykut, "Türkiye'de Ekonomik Krizler ve Hükümetler, 1969-2001", *Yeni Türkiye Dergisi, Ekonomik Kriz Özel Sayısı*, Cilt:1, Sayı:41, 174-182, 2001.
- KUŞAT Nurdan, "İhracatta Örgütlenme Modeli Olarak Sektörel Dış Ticaret Şirketleri ve Türkiye'deki İşlevselliği", *Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*, Cilt:10, Sayı:2, 85-117, 2014.
- MILBURN Thomas W. vd., "Organizational Crisis. Part I: Defination and Conceptualization", *Human Relations*, Vol:36, No:12, 1141-1160, 1983.
- MURAT Güven ve MİSİRLİ Kamuran, "Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerde Kriz Yönetimi: Çaycuma Örneği", *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:1, Sayı:1, 1-19, 2005.
- ÖRNEK Ali Şahin, "Kriz Yönetimi Stratejileri ve Türkiye Bilişim Sektörü Örneği", *Yönetim Bilimleri Dergisi*, Cilt:5, Sayı:1, 114-129, 2007.
- ÖZ Ersan ve YILMAZ Beytullah, "Kobi'lerin Dış Ticarete Açılımlarında Dış Ticaret Şirketlerinin Rolü", *Çimento İşveren Dergisi*, Cilt:21, Sayı:6, 12-31, 2007.
- ÖZDEVECİOĞLU Mahmut, "Krizin İşletmelerin Yönetimsel ve Örgütsel Yapısı Üzerindeki Olumsuz Etkileri ve Kayseri Sanayi İşletmelerinde Yapılan Bir Araştırma", *Erciyes Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Sayı:19, 93-114, 2002.
- ÖZKAN Azzem, "Ekonomik Kriz ve Muhasebe Uygulamalarına Bazı Yansımalar", *Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt:23, Sayı:2, 165-180, 2005.
- ÖZOLGUN Hande, "İşletmelerde Mali Yapıyla İlgili Oranlar ve Hesaplanması", *Tekirdağ S.M.M.M. Odası Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:6, 2016.
- ÖZTÜRK Salih ve SAYGIN Selin, "1973 Petrol Krizinin Ekonomiye Etkileri ve Stagflasyon Olgusu", *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:6, Sayı:12, 1-12, 2017.
- ÖZTÜRK Yüksel ve TÜRKMEN Fatih, "Turizm İşletmelerinin Krizlerden Etkilenme Düzeylerine İlişkin Bir Araştırma", *Balıkesir Üniversitesi S.B.E. Dergisi*, Cilt:8, Sayı:14, 167-198, 2005.
- PEARSON Christine M. and SOMMER S. Amy, "Infusing Creativity into Crisis Management: An Essential Approach Today", *Organizational Dynamics*, Vol:40, No:1, 27-33, 2011.

- PEARSON M. Christine and CLAIR A. Judith, "Reframing Crisis Management", *The Academy of Management Review*, Vol:23, No:1, 59-77, 1998.
- PHENG Low Sui vd., "Crisis Management: a Survey of Property Development Firms", *Property Management*, Vol:17, No:3, 231-251, 1999.
- PIÇAK Murat, "Planlı Kalkınma Dönemi Türkiye İhracat Politikaları Üzerine Bir Değerlendirme", *Mevzuat Dergisi*, Sayı:148, 2010.
- ROBERT Bertrand and LAJTHA Chris, "A New Approach to Crisis Management", *Journal of Contingencies and Crisis Management*, Vol:10, No:4, 181-191, 2002.
- ROUX-DUFORT Christophe and METAIS Emmanuel, "Building Core Competencies in Crisis Management Through Organizational Learning: The Case of the French Nuclear Power Producer", *Technological Forecasting And Social Change*, Vol:60, No:2, 113-127, 1999.
- SANCAK Ercan ve DEMİRBAŞ Erkan, "Küresel Ekonomik Kriz ve Türkiye Konut Sektörüne Etkileri", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt:16, Sayı:3, 171-190, 2011.
- SEÇİLMİŞ Cihan ve SARI Yaşar, "Kriz Dönemlerinde Konaklama İşletmelerinin Kriz Yönetimi Uygulamaları Üzerine Bir Araştırma", *Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt:15, Sayı:1, 501-520, 2010.
- SEYMEYEN Oya Aytemiz vd., "Turizm İşletmelerinde Krizler, Etkileri ve Krizden Çıkış: Kriz Yönetimi", *Verimlilik Dergisi*, Milli Prodüktivite Merkezi Yayını, 105-140, 2004/2.
- SEZGİN Ferudun, "Kriz Yönetimi", *Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:4, Sayı:8, 181-195, 2003.
- SOYSAL Abdullah vd., "KOBİ'lerde Kriz Yönetimi: Kahramanmaraş'ta Tekstil Sektöründeki KOBİ'lerde Bir Uygulama", *Selçuk Üniversitesi S.B.E. Dergisi*, Sayı:21, 431-446, 2009.
- ŞEN Erdal ve BOLAT Mustafa, "İşletmelerde Demokratik Yönetim Anlayışının İnovasyon ve Firma Performansı Üzerine Etkisi: İstanbul Avrupa Yakası Lojistik İşletmeleri Üzerine Bir Uygulama", *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:27, 149-172, 2015.
- TAGRAF Hasan ve ARSLAN N. Talat, "Kriz Oluşum Süreci ve Kriz Yönetiminde Proaktif Yaklaşım", *Cumhuriyet Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt:4, Sayı:1, 2003, 149-160.
- TELLALBAŞI Işıl, "Finansallaşma Sorunsalı ve İMKB Örneği", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, Sayı:16, 12-43, 2012.
- TOPAK Mehmet Sabri and TALU Nimet Hülya, "Bank Specific and Macroeconomic Determinants of Bank Profitability: Evidence from Turkey", *International Journal of Economics and Financial Issues*, Vol:7, No:2, 574-584, 2017.

TURAN Zübeyir, "Dünyadaki ve Türkiye'deki Krizlerin Ortaya Çıkış Nedenleri ve Ekonomik Kalkınmaya Etkisi", *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt:4, Sayı:1, 56-80, 2011.

WEITZEL William and JONSSON Ellen, "Decline in Organizations: A Literature Integration and Extention", *Administrative Science Quarterly*, Vol:34, No:1, 91-109, 1989.

YILDIRIM Kemal vd., "Satın Alma Gücü Paritesinin Geçerliliğinin Test Edilmesi: Zaman Serisi ve Panel Veri Analizi", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt:8, Sayı:3, 75-95, 2013.

YÜCEL Fatih ve KALYONCU Hüseyin, "Finansal Krizlerin Öncü Göstergeleri ve Ülke Ekonomilerini Etkileme Kanalları: Türkiye Örneği", *Maliye Dergisi*, Sayı:159, 53-69, 2010.

TEZLER

AKINCI Zeki, "Konaklama İşletmelerinde Kriz Yönetimi: Alanya Bölgesindeki Konaklama İşletmelerinde Kriz Sürecinde Karşılaşılan Sorunların Tespit ve Çözümüne Yönelik Bir Araştırma", Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2010 (*Yayımlanmamış Doktora Tezi*).

AKSOY İlke, "Çok Uluslu Şirketlerde Kriz Yönetimi", Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2004 (*Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*).

ARSLAN Gökhan, "Liderliğin Kriz Yönetimine Etkisi Üzerine Bir Araştırma", Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2013 (*Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*).

ATAŞ Berkan, "Küresel Ekonomik Krizler ve Ülkelerin Küresel Krizlerden Sonraki Toparlanma Performanslarına Yönelik Bir Araştırma", İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2013 (*Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*).

AVGAN Sıla, "Kriz Yönetimi ve Türkiye'de Krizlerin Tarihsel Gelişimi: Bursa'daki İşletmelerde Kriz Yönetimi Üzerine Bir Araştırma", Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2010 (*Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*).

AY Aslıhan, "Dünya Ekonomisinde Yaşanan Başlıca Ekonomik Krizlerin Analizi ve Krizden Çıkış Politikaları-Öneriler ve Görüşler", Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon, 2011 (*Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*).

BEKTAŞ Emine Hatun, "Bankacılık Krizleri ve Türk Bankacılığına Etkileri", Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2010, ss.44-45 (*Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*).

BOSTANCI Faruk, "Kâr Dağıtım Kararının Belirleyicileri: Borsa İstanbul Şirketleri Üzerine Dinamik Panel Veri Analizi", Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2017 (*Yayımlanmamış Doktora Tezi*).

- ÇETİNKAYA Engin, “1990 Yılı Sonrası Dünya Ekonomisinde Yaşanan Başlıca Küresel Krizlerin İMKB'ye Bulaşma Etkisi”, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2011 **(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**.
- DEMİR Mehmet, “2008 Küresel Krizinin Türk Bankacılık Sektörüne Etkileri”, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2015 **(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**.
- ER Şebnem, “Dinamik Panel Veri Analizi ve Bir Uygulama”, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2009 **(Yayımlanmamış Doktora Tezi)**.
- ERDOĞAN Hilal Hümeysra, “Global Mali Krizin KOBİ'lerin Finansal Yapıları Üzerine Etkileri: İzmir İli Tekstil Sektöründe Bir Araştırma”, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2010 **(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**.
- EREN Fatih Mehmet, “Ekonomik Krizler ve Kriz Göstergeleri: 1990 Sonrası Dünyada Yaşanan Krizler ve Türkiye Karşılaştırması”, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2010 **(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**.
- GENÇTÜRK Mehmet, “Finansal Kriz Dönemlerinde Şirketlerin Hisse Yapılarının Performanslarına Etkisi ve İMKB'de Bir Uygulama”, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2002 **(Yayımlanmamış Doktora Tezi)**.
- GÖKALP Pelin, “2008 Küresel Ekonomik Krizinin Türkiye'de İstihdam Üzerindeki Etkileri”, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2012 **(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**.
- GÖRAL Fatih, “Doğal Gaz Fiyatlarını Etkileyen Faktörler: Panel Veri Analizi”, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2015 **(Yayımlanmamış Doktora Tezi)**.
- GÜLAÇ Hakan, “İşletmelerin Yatırım Kararları ile Finansman Kararları Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi: Türkiye İmalat Sektörü İşletmeleri Üzerine Bir Dinamik Panel Veri Analizi”, Başkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2014 **(Yayımlanmamış Doktora Tezi)**.
- HATİPOĞLU Celal, “Kriz Dönemlerinde Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerde (KOBİ'lerde) İzlenen Rekabet Stratejileri ve Bir Uygulama”, Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde, 2011 **(Yayımlanmamış Doktora Tezi)**.
- HOLMGREN Fredrik and JOHANSSON Karl-Rikard, “Crisis Management: The Nature Of Managing Crises”, Jönköping University, Jönköping, Sweden, 2015 **(Unpublished Master Thesis)**.
- İNCİ Cihan, “Finansal Yönetim Kararlarının Firmanın Karlılığı ve Piyasa Değeri Üzerindeki Etkileri: BİST'deki Sanayi Şirketleri Üzerine Bir Panel Veri Uygulaması”, Bülent Ecevit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak, 2014 **(Yayımlanmamış Doktora Tezi)**.

- JUN In Woo, "The Strategic Management of Korean and Japanese Big Business Groups: A Comparison Study Between Korean General Trading Companies and Japanese Sogo Shoshas", The University of Birmingham, Department of Management, Birmingham, 2009 (**Unpublished Doctorate Thesis**).
- KALENDER Sinem, "İşletmelerin Uluslararası Pazarlara Girişte Karşılaştıkları Engellerin İhracat Performansı Üzerindeki Etkilerinin Belirlenmesine Yönelik Dış Ticaret Sermaye Şirketleri Üzerine Bir Araştırma", Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2013 (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**).
- KAYA Seda, "Kriz Yönetimi ve Ekonomik Krizlerin İşletmeler Üzerindeki Etkileri", İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2009 (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**).
- KAYARKAYA Ozan, "1980 Sonrası Türkiye'de Ekonomik Krizler ve Bu Krizlerin Getirdiği Bir Sonuç Olarak Banka Konsolidasyonları", Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2006 (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**).
- KOLÇAK Zeynep, "İnşaat / Mimarlık Şirketlerinin Ekonomik Kriz Yönetim Stratejilerini Belirlemeye Yönelik Alan Çalışması: İstanbul Örneği", İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2006 (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**).
- LINDSTRÖM Petter and PETERSSON Viktor, "Crises Management: Influencing Factors, Implementation and Preparedness", Jönköping University, Jönköping, Sweden, 2011 (**Unpublished Bachelor's Thesis**).
- LÖWHAGEN Renée, "Decision-Makers Behind Effective Crisis Management: An Industry Comparison of a Crisis Prepared Approach Among Small and Medium-Sized Enterprises", Jönköping University, Jönköping, Sweden, 2015 (**Unpublished Master Thesis**).
- MEYDAN Mücahit, "Kriz Yönetimi ve Muhtemel Bir Krize Karşı İşletmelerin Hazırlıklarına Yönelik Alan Araştırması (Denizli Tekstil İşletmeleri Örneği)", Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon, 2005 (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**).
- ŞAHİN Seda, "Kriz ve Kriz Yönetimi Kapsamında Küçülme: Konaklama İşletmelerinde Örnek Bir Uygulama", Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir, 2005 (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**).
- ŞEN Fatih, "Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerde Kriz Yönetimi ve Bir Örnek Olay Analizi", Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman, 2011 (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**).
- TEZER Hüseyin, "1929, 1973 ve 2008 Krizlerinin Minsky'nin Finansal İstikrarsızlık Hipoteziyle Değerlendirilmesi", Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2013 (**Yayımlanmamış Doktora Tezi**).
- TOPUZ Vedat, "Türkiye'deki Dış Ticaret Sermaye Şirketleri'nin Mahiyeti, Gelişimi ve Bir Uygulama", İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2000 (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**).

YILMAZ Müge, "Enflasyon ve Döviz Kuru Arasındaki İlişki", Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın, 2016 (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**).

RAPORLAR

BDDK, **ABD Mortgage Krizi**, Çalışma Tebliği, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK), Sayı:3, 2008.

BİST, "Mali Tablolar Arşiv", Borsa İstanbul (BİST), <http://www.borsaistanbul.com/veriler/verileralt/mali-tablolar-arsiv> (Erişim tarihi: 02.10.2017).

CAPRIO Gerard, "Banking on Crises: Expensive Lessons from Recent Financial Crises", **The World Bank Development Research Group**, Working Papers, 1998.

ELELE Onur, **Küresel Kriz ve Türkiye**, Vergi Konseyi, İstanbul, 2009.

Federal Reserve Bank of St. Louis, "S&P/Case-Shiller U.S. National Home Price Index", **FRED Economic Data**, <https://fred.stlouisfed.org/series/CSUSHPINSA> (Erişim tarihi: 28.11.2017).

ICM, "Global News Coverage of Business Crises in 2016", **ICM Annual Crisis Report**, Institute for Crisis Management (ICM), April 2017, http://crisisconsultant.com/wp-content/uploads/2017/04/ICM-Annual-Crisis-Report-for-2016_Issued-April-3_2017.ov_.pdf

IMF, "World Economic Outlook-Legacies, Clouds, Uncertainties", **World Economic and Financial Surveys**, International Monetary Fund (IMF), Washington, October 2014.

ISO, "Türkiye'nin Birinci 500 Büyük Sanayi Kuruluşu", İstanbul Sanayi Odası (ISO), <http://www.iso500.org.tr/iso-500-hakkinda/gecmis-yil-verileri/> (Erişim tarihi: 20.10.2017).

KAP, "Finansal Tablolar", Kamuyu Aydınlatma Platformu (KAP), <https://www.kap.org.tr/tr/> (Erişim tarihi: 02.10.2017).

KÖSE Nezir ve TOGAY Selahattin, **Küresel Ekonomik Krizin Türkiye'de Reel Sektöre Yansımaları**, Milli Produktivite Merkezi Verimlilik Raporu, Ankara, 2010.

NENNING Gerhard und DANIELS Kai, "Krisenmanagement 2.0: Von der Illusion der Kontrolle zum Management von Marktunsicherheiten", **Stern Stewart Research**, Vol:45, 2009.

OECD, "Unemployment Rate", Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), <https://data.oecd.org/unemp/unemployment-rate.htm#indicator-chart> (Erişim tarihi: 20.11.2017).

- ÖZ Sumru, “Kriz ve İşsizlik: Başarı Örnekleri ve Çözüm Önerileri”, **TÜSİAD-Koç University Economic Research Forum Working Paper Series**, Working Paper 1024, 2010.
- PERICOLI Marcello and SBRACIA Massimo, “A Primer on Financial Contagion”, **Banca D’Italia**, No:407, 2001.
- TCMB, “Sektör Oranları ve Standart Oranlar / Oran Formülleri”, **Sektör Bilançoları (2014-2016)**, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB) - İstatistik Genel Müdürlüğü, Ankara, 2017, <http://www3.tcmb.gov.tr/sector/2017/Raporlar/oran.pdf> (Erişim tarihi: 02.10.2017).
- The World Bank, “GDP Growth (Annual %)", <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?end=1980&start=1970> (Erişim tarihi: 22.12.2017).
- TİM, “İlk 1000 İhracatçı Araştırması”, Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM), <http://www.tim.org.tr/tr/ihracat-arastirma-raporlari-ilk-1000-ihracatci-arastirmasi.html> (Erişim tarihi: 20.10.2017)
- TÜİK, **Fiyat Endeksleri ve Enflasyon - Sorularla Resmi İstatistikler Dizisi-3**, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Yayın No: 3129, Ankara, 2008.
- TÜİK, “Yıllara Göre Dış Ticaret”, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046 (Erişim tarihi: 20.10.2017).
- TÜİK, “Tüketici Fiyat Endeksi - Veri: Kapsam, Dönem ve Zamanlama”, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1014 (Erişim tarihi: 04.10.2017).
- TÜİK, “Yurt İçi Üretici Fiyat Endeksi-Veri:Kapsam, Dönem ve Zamanlama”, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1076 (Erişim tarihi: 04.10.2017).
- TÜİK, “Konularına Göre İstatistikler”, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=kategorist> (Erişim tarihi: 05.10.2017).
- TÜİK, “Veri: Kapsam, Dönem ve Zamanlama”, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1105 (Erişim tarihi: 05.10.2017).
- WTO, **World Trade Report 2010: Trade in Natural Resources**, World Trade Organization (WTO), 2010.
- YILMAZ Durmuş, **Küresel Kriz, Etkileri ve Para Politikası Uygulamaları**, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, İstanbul, 2009.

BİLDİRİLER

BAUBION Charles, "OECD Risk Management: Strategic Crises Management", **OECD Workshop on Inter-Agency Crises Management**, 28.06.2012, Geneva, OECD, 2013.

ÇELİKKOL Hakan, "Küçük ve Orta Ölçekli Mermer İşletmelerinde İhracata Yönelik Bir İşbirliği Stratejisi: Sektörel Dış Ticaret Şirketleri", **Türkiye III.Mermer Sempozyumu (Mersem 2001) Bildiriler Kitabı**, 369-384, Afyon, 3-5 Mayıs 2001.

MISHKIN Frederic S., "Understanding Financial Crises: A Developing Country Perspective", **Annual World Bank Conference on Development Economies**, Eds: Michael BRUNO and Boris PLESKOV, The World Bank, Washington, 29-62, 1996.

UYAN Özgül, "İşletmelerde Kriz Yönetimi Çalışmaları ve İşletmelerin Kriz Öncesi, Kriz Anı ve Kriz Sonrası Yaptıkları Uygulamalara Yönelik Alan Araştırması", **International Conference on Eurasian Economies**, Kaposvár, Hungary, 29-31August 2016, Beykent University Publications No:115, 691-700, 2016.

RESMÎ GAZETE

Resmî Gazete, "Yurt Dışı Birim, Marka ve Tanıtım Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkında Tebliğ (Tebliğ No:2010/6)'de Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ (No:2016/3)", Sayı: 29906, 02.12.2016.

Resmî Gazete, "Onaylanmış Kişi Statüsüne İlişkin Gümrük Genel Tebliği (Sıra No:1)'nde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ (Sıra No:4)", Sayı: 29897, 23.11.2016.

Resmî Gazete, "Yurt Dışı Birim, Marka ve Tanıtım Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkında Tebliğ (Tebliğ No:2010/6)'de Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ (No:2014/3)", Sayı: 29203, 12.12.2014.

Resmî Gazete, "Katma Değer Vergisi Genel Uygulama Tebliği", Sayı: 28983, 26.04.2014.

Resmî Gazete, "Yurt Dışı Birim, Marka ve Tanıtım Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkında Tebliğ (No:2010/6)", Sayı: 27676, 18.08.2010.

Resmî Gazete, "Gümrük Yönetmeliği", Sayı: 27369 (Mükerrer), 07.10.2009.

Resmî Gazete, "Dış Ticaret Sermaye Şirketi Statüsüne İlişkin Tebliğ (İhracat: 2004/12)'de Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ (İhracat: 2009/12)", Sayı: 27353, 18.09.2009.

Resmî Gazete, "Dahilde İşleme Rejimi Tebliği (İhracat: 2006/12)", Sayı: 26382, 20.12.2006.

Resmî Gazete, "İhracat Yönetmeliği", Sayı: 26190, 06.06.2006.

Resmî Gazete, "Dış Ticaret Sermaye Şirketi Statüsüne İlişkin Tebliğ (İhracat: 2004/12)", Sayı: 25664, 08.12.2004.

Resmî Gazete, “Sektörel Dış Ticaret Şirketleri Statüsüne İlişkin Tebliğ (İhracat 2004/4)”, Sayı: 25510, 02.07.2004.

Resmî Gazete, “İthalat Rejimi Kararı”, Sayı: 22510 (Mükerrer), 31.12.1995.

SÖZLÜKLER

Güncel Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu, <http://www.tdk.gov.tr> (Erişim tarihi: 22.05.2016).

Oxford Dictionaries, Oxford University Press, <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/crisis> (Erişim tarihi: 22.05.2016).

İNTERNET KAYNAKLARI

SMITH Larry L., “A Bizarre Crisis”, The Institute for Crisis Management, 15.03.2012, <http://crisisconsultants.blogspot.com.tr/2012/03/bizarre-crisis.html>

T.C. Ekonomi Bakanlığı, “Sektörel Dış Ticaret Şirketleri Listesi 04.07.2017”, <https://www.ekonomi.gov.tr> (Erişim tarihi: 05.10.2017).

T.C. Ekonomi Bakanlığı, “İhracat Destekleri”, <https://www.ekonomi.gov.tr> (Erişim tarihi: 04.10.2017).

T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı - Risk Yönetimi ve Kontrol Genel Müdürlüğü, “OKS Tebliği Değişikliği Duyurusu”, 25.11.2016, <http://risk.gtb.gov.tr/duyurular/oks-tebliği-degisikligi-duyurusu>

Türkiye İhracat Kredi Bankası A.Ş., “Hakkımızda”, <http://www.eximbank.gov.tr/TR,5/hakkimizda.html> (Erişim tarihi: 04.10.2017).

Türkiye İhracat Kredi Bankası A.Ş., “Dış Ticaret Şirketleri İhracat Kredisi (DTŞ)”, <http://www.eximbank.gov.tr/TR,207/dis-ticaret-sirketleri-ihracat-kredisi-dts.html> (Erişim tarihi: 04.10.2017).

GAZETELER

EĞİLMEZ Mahfi, “Krizlerin Nedenleri”, **Radikal Gazetesi**, 28.09.2010.

DİĞER

REED Carol (Producer), REED Carol (Director), **The Third Man** [Motion Picture], London Films, United Kingdom, 1949.

DIŞ TİCARET SERMAYE ŞİRKETLERİ LİSTESİ-2017¹

10.06.2017 tr ve 30092 sayılı Resmî Gazete’de Yayımlanan Listede Yer Alan Dış Ticaret Sermaye Şirketleri

NO	ŞİRKETİN UNVANI	ADRESİ	TELEFON	FAKS
1	AK-PA TEKSTİL İHRACAT PAZARLAMA A.Ş.	Miralay Şefik Bey Sok. Akhan No:15 Kat:1-2 34437 Gümüşsuyu Taksim/İSTANBUL	(212) 251 92 00	(212) 393 00 78
2	ALTUNKAYA İNŞ. NAK. GIDA TİC. A.Ş.	4.OSB 83409 Nolu Cad. No:8 Şehitkamil/GAZİANTEP	(342) 357 03 57	(342) 357 03 77
3	ARÇELİK A.Ş.	Sütlüce Karaağaç Cad. No:2-6 34445 Beyoğlu/İSTANBUL	(212) 314 39 59	(212) 314 34 92
4	BİRGİ BİRLEŞİK GİYİM İHRACATÇILARI DIŞ TİC. A.Ş.	E-5 Karayolu Üzeri Beşyol Mevkii Florya İş Merkezi No:5/1-3 Sefaköy-Küçükçekmece/İSTANBUL	(212) 424 24 00	(212) 424 46 06
5	BORUSAN MANNESMANN BORU SANAYİ VE TİC. A.Ş.	Meclisi Mebusan Cad. No: 37 34427 Salıpazarı Beyoğlu/İSTANBUL	(212) 393 58 00	(212) 293 69 60
6	BOSCH REXROTH OTOMASYON SAN. VE TİC. A.Ş.	OSB Kırmızı Cad. 3. Sok. No:1 Nilüfer/BURSA	(224) 275 00 00	(224) 275 00 98
7	BOSCH SANAYİ VE TİCARET A.Ş.	OSB Yeşil Cad. No: 27 Nilüfer/BURSA	(224) 219 25 00	(224) 219 23 82
8	BSH EV ALETLERİ SANAYİ VE TİCARET A.Ş.	Fatih Sultan Mehmet Mah. Balkan Cad. No:51 34770 Ümraniye/İSTANBUL	(216) 528 93 00	(216) 528 93 39
9	CİNER İÇ VE DIŞ TİC. A.Ş.	Paşalimanı Cad. No:41 Üsküdar/İSTANBUL	(216) 531 24 00	(216) 531 25 71
10	CROSS TEKSTİL SANAYİ VE TİCARET A.Ş.	Evren Mah. 1507 Sok. No:5 Bağcılar/İSTANBUL	(212) 550 29 29	(212) 550 29 33
11	ÇOLAKOĞLU DIŞ TİCARET A.Ş.	Rüzgarlıbahçe Mah. Kavak Sok. No:16 Kat:3 Beykoz/İSTANBUL	(216) 681 25 55	(216) 537 14 12
12	DİLER DIŞ TİCARET A.Ş.	Tersane Cad. Diler Han No: 96 Kat:7 Karaköy/İSTANBUL	(212) 253 66 30	(212) 254 01 87
13	DTS DENİZLİ TEKSTİL DIŞ TİCARET A.Ş.	Saraylar Mah. Enverpaşa Cad. No:11 Kat:4 Merkezefendi/DENİZLİ	(258) 265 58 16	(258) 265 52 37
14	EKOM ECZACIBAŞI DIŞ TİCARET A.Ş.	Büyükdere Cad. Ali Kaya Sk. No: 5 Şişli/İSTANBUL	(212) 350 86 71	(212) 284 41 08
15	ERDEMOĞLU DIŞ TİCARET A.Ş.	Yenibosna Merkez Mah. 29 Ekim Cad. No:21/M Bahçelievler/İSTANBUL	(212) 654 69 50	(212) 652 04 05
16	EREĞLİ DEMİR VE ÇELİK FABRİKALARI T.A.Ş.	Barbaros Mahallesi Ardiç Sok. No. 6 Ataşehir/İSTANBUL	(216) 578 80 30	(216) 469 48 06

¹Resmî Gazete, “Dış Ticaret Sermaye Şirketlerine İlişkin Karar”, Sayı: 30092, 10.06.2017; Resmî Gazete, “Dış Ticaret Sermaye Şirketlerine İlişkin Karar”, Sayı: 30103, 21.06.2017; Resmî Gazete, “Dış Ticaret Sermaye Şirketlerine İlişkin Karar”, Sayı: 30130, 21.07.2017; Resmî Gazete, “Dış Ticaret Sermaye Şirketlerine İlişkin Karar”, Sayı: 30185, 19.09.2017.

17	ERPA HAZIR GIYİM İÇ VE DIŞ TİC. A.Ş.	Firuzköy Mh. Kazım Karabekir Cad. No:2/1 Avcılar/İSTANBUL	(212) 690 30 91	(212) 690 62 68
18	EVYAP INTERNATIONAL DIŞ TİCARET A.Ş.	İstanbul Deri Organize Sanayi Bölgesi Güderi Cad. No:1 X-1 Özel Parsel 34957 Tuzla/İSTANBUL	(216) 581 07 00	(216) 394 19 70
19	FORD OTOMOTİV SAN. A.Ş.	Akpınar Mah. Hasan Basri Cad. No:2 Sancaktepe/İSTANBUL	(216) 564 71 00	(216) 564 73 85
20	HABAŞ SİNİAİ VE TIBBİ GAZLAR İSTİHSAL END. A.Ş.	Soğanlık Fuatpaşa Sok. No:1 Kat: 4 Kartal/İSTANBUL	(216) 453 64 00	(216) 453 64 09
21	HEMA EXİM TİCARET A.Ş.	Maslak Büyükdere Cad. No:53 80670 Şişli/İSTANBUL	(212) 285 22 40	(212) 276 28 91
22	İÇDAŞ ÇELİK ENERJİ TERSANE VE ULAŞIM SAN. A.Ş.	Mahmutbey Mah. Dilmenler Cad. No:20 Bağcılar/İSTANBUL	(212) 604 04 04	(212) 550 20 24
23	İSKENDERUN DEMİR VE ÇELİK A.Ş.	Karayılan Beldesi 31319 İskenderun/HATAY	(216) 578 80 33	(216) 469 48 06
24	İSTANBUL GIDA DIŞ TİCARET A.Ş.	Kısıklı Mah. Alemdağ Cad. No:60 Masaldan İş Merkezi F Blok Kat: 2-3-4 Büyükçamlıca	(850) 202 43 00	(216) 481 54 70
25	İZMİR DEMİR ÇELİK SANAYİ A.Ş.	Şair Eşref Bulvarı No:23 35210 İZMİR	(232) 441 50 50	(232) 441 56 66
26	KİBAR DIŞ TİCARET A.Ş.	Tersane Cad. Işık İş Merkezi No:92 34420 Karaköy/İSTANBUL	(212) 256 49 70	(212) 255 57 38
27	KLC GIDA ÜRÜNLERİ İTHALAT İHRACAT VE TİC. A.Ş.	Milas-Bodrum Karayolu 18. Km Kemikler Köyü Mevkii Milas/MUĞLA	(252) 559 02 83	(252) 559 02 87
28	KOCAER HADDECİLİK SAN. VE TİC. A.Ş.	İzmir Asfaltı Üzeri No:53 DENİZLİ	(232) 625 18 60	(232) 625 19 66
29	MENDERES TEKSTİL SANAYİ VE TİCARET A.Ş.	Cumhuriyet Mah. Gazi M. Kemal Paşa Bulvarı No:242 20300 Sarayköy/DENİZLİ	(258) 429 12 12	(258) 429 12 43
30	MERCEDES-BENZ TÜRK A.Ş.	Akçaburgaz Mah. Süleyman Şah Caddesi No:2 34522 Esenyurt/İSTANBUL	(212) 867 30 00	(212) 867 44 00
31	ORTADOĞU RULMAN SAN. VE TİC. A.Ş.	Mustafa Kemal Mah. Dumlupınar Bulvarı No:294 06530 Çankaya/ANKARA	(312) 289 89 00	(312) 284 62 53
32	OYAK-RENAULT OTOMOBİL FABRİKALARI A.Ş.	Fatih Sultan Mehmet Mah. Balkan Cad. No:47 34770 Ümraniye/İSTANBUL	(216) 524 79 00	(216) 524 79 79
33	PERGAMON-STATUS DIŞ TİCARET A.Ş.	Kültür Mah.1375 Sok. No:25 Kat:5 Alsancak/İZMİR	(232) 464 16 16	(232) 421 71 92
34	PETLAS LASTİK SAN. VE TİC. A.Ş.	Kındam Mah. Ankara-Kayseri Cad. No: 2/1 KIRŞEHİR	(386) 252 65 50	(386) 252 65 82
35	PIRELLİ OTOMOBİL LASTİKLERİ A.Ş.	Büyükdere Cad. Esentepe Mah. Bahar Sok. River Plaza N:13 K:13 34394 Şişli/İSTANBUL	(212) 355 15 00	(212) 215 61 17
36	POLİMEKS İNŞAAT TAAHHÜT VE SANAYİ TİCARET A.Ş.	Elmadağ Askerocağı Cad. No:15 Şişli/ İSTANBUL	(212) 249 37 37	(212) 293 45 50

37	RAM DIŞ TİCARET A.Ő.	Rüzgarlıbahçe Mah. Cumhuriyet Cad. Energy Plaza Kat:2 34805 Beykoz/İSTANBUL	(216) 538 11 00	(216) 537 01 90
38	SANKO DIŞ TİCARET A.Ő.	Burak Mah. Sani Konukoğlu Bulvarı No:223 Őehitkami/GAZİANTEP	(342) 211 63 80	(342) 211 63 69
39	SARKUYSAN ELEKTROLİTİK BAKIR SAN VE TİC. A.Ő.	Emek Mah. AŐırođlu Cad. No:147 41700 Darıca/KOCAELİ	(262) 676 66 00	(262) 676 66 89
40	SASA DIŞ TİCARET A.Ő.	Sarıhamzalı Mah. Turhan Cemal Beriker Bulvarı No: 559/9A Seyhan/ADANA	(322) 441 00 53	(322) 441 01 14
41	ŐİŐECAM DIŞ TİCARET A.Ő.	İçmeler Mah. D-100 Karayolu Cad. No:44/A 34947 Tuzla/İSTANBUL	(850) 206 47 34	(850) 206 50 50
42	TAHA KARGO DIŞ TİCARET A.Ő.	Yeniçeriler Cad. MustafapaŐa Han No:71 Kat:2-3-4 Oda No: 18-23-4A Beyazit Fatih/İSTANBUL	(212) 516 85 23	(212) 516 85 28
43	TAHA PAZARLAMA VE MAĞAZACILIK A.Ő.	Mahmutbey, Merkez Mh. TaŐocađı Cd. 2662. Sok. No:4/21 Bağcılar/İSTANBUL	(212) 446 40 04	(212) 446 40 05
44	TEMSA GLOBAL SAN. VE TİC. A.Ő.	Yolgeçen Mah. Turhan Cemal Beriker Bulvarı No:561, 563 Seyhan/ADANA	(322) 441 02 26	(322) 441 02 36
45	TERSAN TERSANECİLİK SANAYİ VE TİCARET A.Ő.	AcıçeŐme Mevkii Boğaziçi Cad. No:28 TavŐanlı 77740 Altınova/YALOVA	(226) 465 62 00	(226) 465 61 12
46	TOFAŐ TÜRK OTOMOBİL FABRİKASI A.Ő.	Büyükdere Cad. No:145 Zincirlikuyu 80300 Levent/İSTANBUL	(212) 275 33 90	(212) 275 24 97
47	TOSÇELİK PROFİL VE SAC ENDUSTRİSİ A.Ő.	Org. San. Böl. Necati Özsoy Cad. No:12 İskenderun/HATAY	(326) 656 28 90	(326) 656 21 00
48	TÜRK TRAKTÖR VE ZİRAAT MAKİNELERİ A.Ő.	Gazi Mah. Anadolu Bulvarı No:52-52A 06560 Yenimahalle/ANKARA	(312) 233 33 33	(312) 233 33 73
49	TÜRKİYE PETROL RAFİNERİLERİ A.Ő.	Güney Mah. Petrol Cad. No:25 Körfez 41790 KOCAELİ	(262) 316 30 00	(262) 316 30 10
50	TÜRKMEN GRUP İTH. İHR. DIŞ TİC. A.Ő.	Bomonti, SilahŐör Cad. No:38 Giriş Kat Şişli/İSTANBUL	(212) 315 47 00	(212) 232 65 45
51	ÜNİTEKS TEKSTİL GIDA MOTORLU ARAÇLAR SAN. VE TİC. A.Ő.	10039 Sokak No:26 A.O.S.B 35620 Çiğli/İZMİR	(232) 376 86 00	(232) 376 76 70
52	VESTEL TİCARET A.Ő.	OSB 45030 MANİSA	(236) 233 25 82	(236) 233 25 84
53	YEŐİM SATIŞ MAĞAZALARI VE TEKSTİL FABRİKALARI A.Ő.	Ankara Yolu 11. Km. Gürsu KavŐađı 16580 BURSA	(224) 280 86 00	(224) 331 72 05
54	YÜCELBORU İHR. İTH. VE PAZARLAMA A.Ő.	Rıhtım Cad. No:44 Kadıköy/İSTANBUL	(216) 418 10 00	(216) 338 27 70
55	ZORLU DIŞ TİCARET A.Ő.	Levent 199, Büyükdere Cad. No:199 34394 Şişli/İSTANBUL	(212) 456 20 00	(212) 422 03 33

21.06.2017 tr ve 30103 sayılı Resmi Gazete'de Yayımlanan Listede Yer Alan Dış Ticaret Sermaye Şirketi

NO	ŞİRKETİN UNVANI	ADRESİ	TELEFON	FAKS
56	TGS DIŞ TİCARET A.Ş.	Halkalı Merkez Mh. Basın Ekspres Yolu Capital Tower No:9 Kat:1 Halkalı Küçükçekmece/İSTANBUL	(212) 644 58 58	(212) 504 63 55

21.07.2017 tr ve 30130 sayılı Resmi Gazete'de Yayımlanan Listede Yer Alan Dış Ticaret Sermaye Şirketi

NO	ŞİRKETİN UNVANI	ADRESİ	TELEFON	FAKS
57	PETKİM PETROKİMYA HOLDİNG A.Ş.	P.K.12 35800 Aliağa/İZMİR	(232) 616 12 40	(232) 616 12 48

19.09.2017 tr ve 30185 sayılı Resmi Gazete'de Yayımlanan Listede Yer Alan Dış Ticaret Sermaye Şirketi

NO	ŞİRKETİN UNVANI	ADRESİ	TELEFON	FAKS
58	ASELSAN ELEKTRONİK SANAYİ VE TİC. A.Ş.	Mehmet Akif Ersoy Mahallesi 296. Cadde No: 16 06370 Yenimahalle/ANKARA	(312) 592 10 00	(312) 354 13 02

DIŞ TİCARET SERMAYE ŞİRKETİ BAŞVURU FORMU¹.

DIŞ TİCARET SERMAYE ŞİRKETİ BAŞVURU FORMU		
Şirketin;		
a) Unvanı	:	
b) Adresi	:	
c) Telefon No	:	
d) Telefaks No	:	
e) Ödenmiş Sermayesi	:	
f) Vergi Dairesi Adı ve Vergi No	:	
g) Bir Önceki Takvim Yılında veya Başvuru Tarihinden 12 Ay Geriye Doğru Toplam Fiili İhracatı (FOB \$)		
h) Bilgi Almak Őzere Temas Kurulabilecek Yetkilileri	:	
<u>Adı Soyadı</u>	<u>Unvanı</u>	<u>Tel. No.</u>
Şirket (KaŐe ve İmza)		
<u>Ekler:</u>		
1- Ana sŐzleŐme (İlgili Ticaret Sicili Gazetesi'nin aslı veya noterce, Ticaret Sicil Memurluğunca ya da bağlı bulunulan Odaca onaylı sureti)		
2- İmza SirkŐleri (Noter tasdikli)		
3- En son veya bir Önceki hesap yılına ait Vergi Dairesince veya Yeminli Mali MŐŐavirce onaylı bilanço		
4- Varsa yurt içi ve yurt dışı bŐrolara ilişkin bilgiler		
5- Birinci, ikinci ve dŐrdŐncŐ maddede yer alan bilgi ve belgeler, son ũç yıl iēerisinde başvuru yapmış olan ve belirtilen belgelerin iēeriđinde herhangi bir değişiklik gerēekleŐmediđini beyan eden Őirketlerden talep edilmez.		

¹ Resmî Gazete, "Dış Ticaret Sermaye Şirketi StatŐsũne İlişkin Tebliğ (İhracaat: 2004/12)'de Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ (İhracat: 2009/12)", Sayı: 27353, 18.09.2009.

ANALİZDE KULLANILAN FİRMA VERİLERİ

FİRMA KODU	cross id	time id	qr	trend	AK	BO	KBK	CSD	FAS	FIS	GDP	KR
ARCLK	1	2005	1	1	0,0244	0,8623	0,3751	0,4882	0,1646	0,0454	0,0935	0
	1	2005	2	2	0,0483	1,1615	0,3789	0,9624	0,1660	0,0556	0,0750	0
	1	2005	3	3	0,0826	1,1451	0,3754	1,4102	0,1689	0,0437	0,0811	0
	1	2005	4	4	0,0588	1,4055	0,3897	1,8042	0,1887	0,0531	0,1070	0
	1	2006	1	5	0,0269	0,9328	0,3112	0,5893	0,1905	0,0504	0,0705	0
	1	2006	2	6	0,0494	1,3414	0,3816	1,1453	0,1989	0,1192	0,0956	0
	1	2006	3	7	0,0854	1,3062	0,3930	1,6516	0,1964	0,0961	0,0651	0
	1	2006	4	8	0,0753	1,9852	0,4513	1,8148	0,1939	0,0820	0,0627	0
	1	2007	1	9	0,0285	1,9405	0,3549	0,4793	0,1837	0,1085	0,0767	0
	1	2007	2	10	0,0442	2,1599	0,4478	0,8986	0,1850	0,1004	0,0321	0
	1	2007	3	11	0,0688	2,1551	0,4708	1,2989	0,1776	0,1068	0,0358	0
	1	2007	4	12	0,0818	2,0418	0,4837	1,5681	0,1894	0,1096	0,0591	0
	1	2008	1	13	0,0157	1,9943	0,4839	0,3563	0,1962	0,2037	0,0642	1
	1	2008	2	14	0,0391	2,2082	0,5030	0,7475	0,2061	0,1632	0,0265	1
	1	2008	3	15	0,0565	2,2651	0,4696	1,1391	0,2044	0,1438	0,0086	1
	1	2008	4	16	0,0659	2,4276	0,4361	1,5818	0,2200	0,1699	-0,0506	1
	1	2009	1	17	0,0257	2,1296	0,3551	0,3246	0,2365	0,2037	-0,1417	1
	1	2009	2	18	0,0590	1,6078	0,4129	0,7138	0,2290	0,1415	-0,0674	1
	1	2009	3	19	0,0965	1,5605	0,5304	1,1000	0,2257	0,1111	-0,0127	1
	1	2009	4	20	0,1174	1,3425	0,4948	1,5362	0,2245	0,0880	0,0196	1
	1	2010	1	21	0,0250	1,2062	0,4638	0,3861	0,2258	0,0548	0,0701	0
	1	2010	2	22	0,0505	1,2817	0,3594	0,7536	0,2188	0,0515	0,0781	0
	1	2010	3	23	0,0801	1,1209	0,3164	1,1702	0,2129	0,0428	0,0954	0
	1	2010	4	24	0,0887	1,1486	0,3199	1,5576	0,2166	0,0404	0,1061	0
	1	2011	1	25	0,0213	1,1724	0,3212	0,4026	0,2251	0,0897	0,1135	0
	1	2011	2	26	0,0441	1,2163	0,3917	0,7806	0,2236	0,0705	0,1090	0
	1	2011	3	27	0,0654	1,3138	0,3857	1,2021	0,2231	0,0638	0,1137	0
	1	2011	4	28	0,0733	1,5188	0,3839	1,5650	0,2230	0,0562	0,0923	0
	1	2012	1	29	0,0179	1,7761	0,3963	0,4345	0,2135	0,0678	0,0606	0
	1	2012	2	30	0,0356	1,7345	0,4423	0,8877	0,2105	0,0360	0,0555	0
	1	2012	3	31	0,0605	1,7079	0,4181	1,2675	0,2129	0,0362	0,0394	0
	1	2012	4	32	0,0741	1,6044	0,3853	1,6533	0,2165	0,0345	0,0381	0
	1	2013	1	33	0,0160	1,8298	0,4323	0,3629	0,2259	0,0468	0,0952	0
	1	2013	2	34	0,0413	1,8840	0,3450	0,7175	0,2280	0,0632	0,0960	0
	1	2013	3	35	0,0691	1,8656	0,3651	1,0936	0,2280	0,0711	0,0879	0
	1	2013	4	36	0,1013	1,7571	0,3585	1,5418	0,2277	0,0758	0,0798	0
	1	2014	1	37	0,0221	1,9450	0,3761	0,3762	0,2431	0,0728	0,0868	0
	1	2014	2	38	0,0426	1,8108	0,4214	0,7589	0,2387	0,0604	0,0339	0

	1	2014	3	39	0,0637	1,8853	0,3590	1,1141	0,2400	0,0628	0,0344	0
	1	2014	4	40	0,0808	1,8179	0,3575	1,5516	0,2390	0,0596	0,0510	0
	1	2015	1	41	0,0193	1,9107	0,3736	0,3513	0,2459	0,1304	0,0361	0
	1	2015	2	42	0,0469	1,9307	0,3984	0,7560	0,2482	0,1036	0,0716	0
	1	2015	3	43	0,0753	2,0282	0,3872	1,0942	0,2462	0,1200	0,0642	0
	1	2015	4	44	0,0962	1,9382	0,3811	1,5848	0,2435	0,0932	0,0601	0
	1	2016	1	45	0,0215	2,0173	0,4054	0,3937	0,2599	0,0853	0,0431	0
	1	2016	2	46	0,0736	1,8829	0,3936	0,8029	0,2617	0,0642	0,0412	0
	1	2016	3	47	0,0997	1,8142	0,4134	1,1165	0,2580	0,0679	0,0084	0
	1	2016	4	48	0,1153	1,8161	0,3907	1,5787	0,2573	0,0881	0,0424	0
	1	2017	1	49	0,0236	2,0701	0,4097	0,4222	0,2482	0,1156	0,0493	0
	1	2017	2	50	0,0428	2,0268	0,4136	0,8512	0,2424	0,0926	0,0647	0
ASELS	2	2005	1	1	0,0081	3,0232	0,3166	0,0515	0,4923	0,0036	0,0935	0
	2	2005	2	2	0,0271	2,6653	0,3230	0,1792	0,3833	0,0007	0,0750	0
	2	2005	3	3	0,0708	2,3006	0,2994	0,3246	0,3243	0,0021	0,0811	0
	2	2005	4	4	0,1005	2,3980	0,2890	0,5365	0,1975	0,0054	0,1070	0
	2	2006	1	5	0,0164	2,3430	0,3038	0,1238	0,2404	0,0097	0,0705	0
	2	2006	2	6	0,0030	2,6028	0,2982	0,2706	0,2286	0,0091	0,0956	0
	2	2006	3	7	0,0497	2,2507	0,2874	0,4420	0,1849	0,0061	0,0651	0
	2	2006	4	8	0,0719	2,1935	0,3029	0,5911	0,2028	0,0054	0,0627	0
	2	2007	1	9	0,0189	2,5193	0,3539	0,1563	0,2012	0,2013	0,0767	0
	2	2007	2	10	0,0250	2,1985	0,3043	0,2929	0,2152	0,2511	0,0321	0
	2	2007	3	11	0,0505	1,9484	0,2908	0,4614	0,2026	0,2995	0,0358	0
	2	2007	4	12	0,0747	1,7623	0,2671	0,7457	0,1663	0,2145	0,0591	0
	2	2008	1	13	0,0185	2,1341	0,3177	0,1626	0,1829	0,3980	0,0642	1
	2	2008	2	14	0,0334	1,9780	0,2884	0,3647	0,1661	0,2528	0,0265	1
	2	2008	3	15	0,0333	2,0955	0,3252	0,5095	0,1888	0,2620	0,0086	1
	2	2008	4	16	0,0478	2,5338	0,2768	0,6443	0,1882	0,4005	-0,0506	1
	2	2009	1	17	0,0237	2,6733	0,2872	0,1687	0,1383	0,5330	-0,1417	1
	2	2009	2	18	0,0270	2,5263	0,2903	0,3051	0,1646	0,3661	-0,0674	1
	2	2009	3	19	0,0694	2,2634	0,2539	0,4860	0,1352	0,2615	-0,0127	1
	2	2009	4	20	0,0629	2,7651	0,3194	0,6500	0,1140	0,1695	0,0196	1
	2	2010	1	21	0,0122	4,0687	0,4121	0,1168	0,1585	0,2689	0,0701	0
	2	2010	2	22	0,0359	2,7588	0,3351	0,2838	0,1335	0,2592	0,0781	0
	2	2010	3	23	0,0559	2,0595	0,2207	0,4584	0,1308	0,2570	0,0954	0
	2	2010	4	24	0,0803	1,5673	0,2118	0,7211	0,1062	0,2208	0,1061	0
	2	2011	1	25	0,0214	2,1147	0,2166	0,1515	0,1181	0,2281	0,1135	0
	2	2011	2	26	0,0392	1,9558	0,2373	0,3259	0,1171	0,2760	0,1090	0
	2	2011	3	27	0,0495	1,9695	0,2001	0,5099	0,1152	0,3658	0,1137	0
	2	2011	4	28	0,0980	1,3479	0,1784	1,0536	0,1094	0,3146	0,0923	0
	2	2012	1	29	0,0180	1,5618	0,1906	0,2209	0,1177	0,2040	0,0606	0

EK-C

	2	2012	2	30	0,0618	1,4928	0,1923	0,4340	0,1220	0,0086	0,0555	0
	2	2012	3	31	0,0804	1,3240	0,1852	0,6263	0,1190	0,0077	0,0394	0
	2	2012	4	32	0,0801	1,6256	0,2337	0,9803	0,1213	0,0063	0,0381	0
	2	2013	1	33	0,0205	1,5055	0,2207	0,2646	0,1158	0,0072	0,0952	0
	2	2013	2	34	0,0249	1,6307	0,2559	0,5400	0,1042	0,0132	0,0960	0
	2	2013	3	35	0,0302	1,7616	0,2514	0,7892	0,0991	0,0217	0,0879	0
	2	2013	4	36	0,0463	1,4856	0,2336	1,0875	0,0947	0,0205	0,0798	0
	2	2014	1	37	0,0096	1,5443	0,2516	0,2732	0,0992	0,0296	0,0868	0
	2	2014	2	38	0,0415	1,3626	0,2364	0,5426	0,0959	0,0160	0,0339	0
	2	2014	3	39	0,0500	1,3013	0,2256	0,8639	0,0892	0,0269	0,0344	0
	2	2014	4	40	0,0682	0,9991	0,2485	1,1487	0,0958	0,0290	0,0510	0
	2	2015	1	41	-0,0017	1,3722	0,2629	0,3638	0,0760	0,0747	0,0361	0
	2	2015	2	42	0,0193	1,3664	0,2417	0,5679	0,0955	0,0591	0,0716	0
	2	2015	3	43	0,0409	1,6766	0,2315	0,7775	0,0936	0,0799	0,0642	0
	2	2015	4	44	0,0314	1,1984	0,2512	1,0192	0,1083	0,0558	0,0601	0
	2	2016	1	45	0,0159	1,1059	0,2387	0,2467	0,0987	0,0218	0,0431	0
	2	2016	2	46	0,0325	1,1686	0,2397	0,4813	0,1012	0,0346	0,0412	0
	2	2016	3	47	0,0500	1,2801	0,2096	0,6540	0,1006	0,0320	0,0084	0
	2	2016	4	48	0,0952	1,3310	0,2606	0,9233	0,0842	0,0402	0,0424	0
	2	2017	1	49	0,0324	1,1724	0,2145	0,2496	0,0763	0,0439	0,0493	0
	2	2017	2	50	0,0487	1,1433	0,2728	0,5353	0,0756	0,0256	0,0647	0
BRSAN	3	2005	1	1	0,0110	0,9807	0,4367	0,5501	0,0690	0,0142	0,0935	0
	3	2005	2	2	0,0315	0,9457	0,4258	1,3283	0,0656	0,0209	0,0750	0
	3	2005	3	3	0,0433	0,9451	0,4317	1,9174	0,0658	0,0197	0,0811	0
	3	2005	4	4	0,0665	0,7138	0,3550	3,0864	0,0684	0,0175	0,1070	0
	3	2006	1	5	0,0310	0,9665	0,4355	0,6243	0,0818	0,0177	0,0705	0
	3	2006	2	6	0,0658	1,1146	0,4601	1,2334	0,0759	0,0213	0,0956	0
	3	2006	3	7	0,0979	1,0327	0,4239	1,9781	0,0710	0,0195	0,0651	0
	3	2006	4	8	0,1055	1,1407	0,4303	3,2130	0,0812	0,0193	0,0627	0
	3	2007	1	9	0,0106	1,3864	0,4912	0,6711	0,0748	0,0221	0,0767	0
	3	2007	2	10	0,0521	1,3521	0,4871	1,3147	0,0699	0,0219	0,0321	0
	3	2007	3	11	0,0642	1,6337	0,5267	1,8467	0,0697	0,0235	0,0358	0
	3	2007	4	12	0,0882	1,5588	0,4882	2,7315	0,0727	0,0209	0,0591	0
	3	2008	1	13	0,0318	2,1135	0,5633	0,6591	0,0674	0,0259	0,0642	1
	3	2008	2	14	0,0842	2,0829	0,5830	1,3042	0,0612	0,0315	0,0265	1
	3	2008	3	15	0,0788	2,4002	0,6317	1,6785	0,0641	0,0289	0,0086	1
	3	2008	4	16	-0,0215	2,6351	0,6464	2,8475	0,0644	0,0277	-0,0506	1
	3	2009	1	17	0,0050	2,4956	0,6354	0,4321	0,0671	0,0458	-0,1417	1
	3	2009	2	18	0,0145	2,0094	0,5733	0,8817	0,0707	0,0296	-0,0674	1
	3	2009	3	19	0,0441	1,6009	0,5118	1,2424	0,0728	0,0280	-0,0127	1
	3	2009	4	20	0,0318	0,8686	0,3736	1,9889	0,0760	0,0256	0,0196	1

	3	2010	1	21	-0,0063	1,0143	0,4245	0,4677	0,0979	0,0177	0,0701	0
	3	2010	2	22	-0,0062	1,0942	0,4344	1,1589	0,0822	0,0168	0,0781	0
	3	2010	3	23	-0,0210	1,1900	0,4467	2,0354	0,0769	0,0158	0,0954	0
	3	2010	4	24	-0,0124	1,0477	0,3750	2,9934	0,0711	0,0176	0,1061	0
	3	2011	1	25	0,0226	1,1883	0,4156	0,7247	0,0591	0,0154	0,1135	0
	3	2011	2	26	0,0434	1,1887	0,4200	1,4751	0,0553	0,0153	0,1090	0
	3	2011	3	27	0,0508	1,1854	0,4209	2,1009	0,0562	0,0165	0,1137	0
	3	2011	4	28	0,0583	1,2305	0,4225	2,9686	0,0577	0,0181	0,0923	0
	3	2012	1	29	0,0143	1,3544	0,4229	0,7606	0,0548	0,0140	0,0606	0
	3	2012	2	30	0,0380	1,2794	0,4130	1,5507	0,0533	0,0166	0,0555	0
	3	2012	3	31	0,0431	1,3705	0,4270	1,9807	0,0549	0,0187	0,0394	0
	3	2012	4	32	0,0497	1,3535	0,4170	2,6177	0,0615	0,0195	0,0381	0
	3	2013	1	33	0,0106	1,4794	0,3882	0,4944	0,0738	0,0271	0,0952	0
	3	2013	2	34	0,0184	1,5936	0,4020	0,8401	0,0802	0,0261	0,0960	0
	3	2013	3	35	0,0418	1,5787	0,4329	1,3290	0,0727	0,0276	0,0879	0
	3	2013	4	36	0,0409	1,7798	0,3767	1,7202	0,0757	0,0278	0,0798	0
	3	2014	1	37	0,0061	1,9843	0,4250	0,4531	0,0775	0,0395	0,0868	0
	3	2014	2	38	0,0192	2,0448	0,4558	0,8741	0,0736	0,0340	0,0339	0
	3	2014	3	39	0,0297	1,9678	0,4358	1,2967	0,0689	0,0345	0,0344	0
	3	2014	4	40	0,0312	1,6875	0,4000	1,6904	0,0664	0,0300	0,0510	0
	3	2015	1	41	0,0020	1,7663	0,4499	0,3603	0,0890	0,0379	0,0361	0
	3	2015	2	42	0,0146	1,6580	0,4336	0,8385	0,0781	0,0340	0,0716	0
	3	2015	3	43	0,0274	1,6287	0,4355	1,1875	0,0746	0,0337	0,0642	0
	3	2015	4	44	0,0372	1,5231	0,3781	1,7081	0,0735	0,0401	0,0601	0
	3	2016	1	45	0,0144	1,4542	0,3734	0,4397	0,0751	0,0321	0,0431	0
	3	2016	2	46	0,0388	1,3868	0,3846	0,8556	0,0754	0,0324	0,0412	0
	3	2016	3	47	0,0524	1,2958	0,3622	1,1311	0,0763	0,0331	0,0084	0
	3	2016	4	48	0,0597	1,2109	0,3339	1,7131	0,0779	0,0413	0,0424	0
	3	2017	1	49	0,0108	1,4321	0,3903	0,4664	0,0780	0,0370	0,0493	0
	3	2017	2	50	0,0482	1,3160	0,3835	1,0444	0,0694	0,0357	0,0647	0
EREGL	4	2005	1	1	0,0329	0,4282	0,2456	0,4060	0,0437	0,0325	0,0935	0
	4	2005	2	2	0,0554	0,4488	0,1656	0,7661	0,0435	0,0219	0,0750	0
	4	2005	3	3	0,0642	0,4266	0,1370	1,2459	0,0498	0,0237	0,0811	0
	4	2005	4	4	0,0470	0,4700	0,1878	1,6219	0,0530	0,0189	0,1070	0
	4	2006	1	5	0,0075	0,5093	0,2012	0,3919	0,0505	0,0288	0,0705	0
	4	2006	2	6	0,0636	0,5910	0,2105	0,8088	0,0404	0,1426	0,0956	0
	4	2006	3	7	0,0869	0,6055	0,1996	1,2691	0,0349	0,0525	0,0651	0
	4	2006	4	8	0,1033	0,5666	0,1646	1,6947	0,0389	0,0220	0,0627	0
	4	2007	1	9	0,0187	0,6106	0,1894	0,4611	0,0287	0,0381	0,0767	0
	4	2007	2	10	0,0498	0,5407	0,1894	0,9427	0,0287	0,0657	0,0321	0
	4	2007	3	11	0,0718	0,5248	0,1884	1,3271	0,0297	0,0697	0,0358	0

EK-C

	4	2007	4	12	0,0754	0,5624	0,1601	1,6665	0,0321	0,0221	0,0591	0
	4	2008	1	13	0,0197	0,7702	0,2032	0,3843	0,0317	0,0901	0,0642	1
	4	2008	2	14	0,0847	0,6600	0,2044	0,9723	0,0281	0,0351	0,0265	1
	4	2008	3	15	0,1502	0,6120	0,1924	1,4109	0,0269	0,0407	0,0086	1
	4	2008	4	16	0,0435	0,9553	0,2812	1,7255	0,0297	0,1073	-0,0506	1
	4	2009	1	17	0,0039	0,9279	0,2608	0,2653	0,0454	0,3476	-0,1417	1
	4	2009	2	18	-0,0069	0,9324	0,2133	0,5596	0,0404	0,1104	-0,0674	1
	4	2009	3	19	-0,0134	0,9840	0,1690	0,8020	0,0380	0,0947	-0,0127	1
	4	2009	4	20	0,0046	0,8839	0,1454	1,2569	0,0339	0,0792	0,0196	1
	4	2010	1	21	0,0194	0,8453	0,2195	0,4047	0,0250	0,0347	0,0701	0
	4	2010	2	22	0,0474	1,0107	0,2798	0,6770	0,0257	0,0444	0,0781	0
	4	2010	3	23	0,0645	0,9722	0,2587	0,9563	0,0266	0,0649	0,0954	0
	4	2010	4	24	0,0828	1,0237	0,2779	1,3194	0,0278	0,0446	0,1061	0
	4	2011	1	25	0,0286	0,9441	0,2369	0,4378	0,0297	0,0548	0,1135	0
	4	2011	2	26	0,0670	0,8531	0,1760	0,7705	0,0301	0,0839	0,1090	0
	4	2011	3	27	0,1072	0,9036	0,1816	1,1181	0,0300	0,1243	0,1137	0
	4	2011	4	28	0,1288	0,8375	0,1845	1,4447	0,0329	0,1072	0,0923	0
	4	2012	1	29	0,0090	0,8506	0,1998	0,4337	0,0298	0,0834	0,0606	0
	4	2012	2	30	0,0220	0,8476	0,2217	0,8474	0,0300	0,0419	0,0555	0
	4	2012	3	31	0,0404	0,8060	0,2088	1,1846	0,0296	0,0332	0,0394	0
	4	2012	4	32	0,0573	0,7721	0,2144	1,6113	0,0296	0,0313	0,0381	0
	4	2013	1	33	0,0255	0,7606	0,2101	0,4126	0,0284	0,0275	0,0952	0
	4	2013	2	34	0,0635	0,6819	0,1954	0,8556	0,0299	0,0384	0,0960	0
	4	2013	3	35	0,0848	0,6530	0,1854	1,1804	0,0308	0,0417	0,0879	0
	4	2013	4	36	0,1096	0,6119	0,1764	1,6490	0,0321	0,0404	0,0798	0
	4	2014	1	37	0,0352	0,7863	0,2534	0,4489	0,0263	0,0163	0,0868	0
	4	2014	2	38	0,0677	0,6816	0,2386	0,9035	0,0295	0,0256	0,0339	0
	4	2014	3	39	0,0974	0,6473	0,2269	1,2402	0,0293	0,0306	0,0344	0
	4	2014	4	40	0,1314	0,5454	0,1949	1,7166	0,0312	0,0312	0,0510	0
	4	2015	1	41	0,0295	0,6243	0,2077	0,3945	0,0344	0,0927	0,0361	0
	4	2015	2	42	0,0594	0,5941	0,1822	0,8197	0,0340	0,0577	0,0716	0
	4	2015	3	43	0,0755	0,5564	0,1632	1,0619	0,0345	0,0646	0,0642	0
	4	2015	4	44	0,0854	0,4862	0,1404	1,5502	0,0357	0,0160	0,0601	0
	4	2016	1	45	0,0120	0,5983	0,1855	0,3357	0,0411	0,0336	0,0431	0
	4	2016	2	46	0,0345	0,5232	0,1570	0,6635	0,0418	0,0162	0,0412	0
	4	2016	3	47	0,0686	0,4945	0,1593	0,9044	0,0406	0,0214	0,0084	0
	4	2016	4	48	0,0889	0,5103	0,1787	1,2208	0,0379	0,0161	0,0424	0
	4	2017	1	49	0,0466	0,6052	0,2303	0,4208	0,0295	0,0098	0,0493	0
	4	2017	2	50	0,0968	0,4467	0,1627	0,9752	0,0280	0,0132	0,0647	0
FROTO	5	2005	1	1	0,0354	0,6996	0,2970	1,2728	0,0411	0,0226	0,0935	0
	5	2005	2	2	0,0941	0,6226	0,2849	2,5677	0,0408	0,0269	0,0750	0

EK-C

	5	2005	3	3	0,1531	0,6607	0,3283	3,9880	0,0428	0,0225	0,0811	0
	5	2005	4	4	0,2129	0,6426	0,3196	5,2967	0,0488	0,0182	0,1070	0
	5	2006	1	5	0,0448	0,7873	0,3432	1,1776	0,0452	0,0145	0,0705	0
	5	2006	2	6	0,1077	0,7336	0,3524	2,3833	0,0459	0,0413	0,0956	0
	5	2006	3	7	0,1674	0,7934	0,3977	4,0643	0,0498	0,0279	0,0651	0
	5	2006	4	8	0,2328	0,7312	0,3837	5,3284	0,0505	0,0204	0,0627	0
	5	2007	1	9	0,0404	0,9281	0,4014	1,1436	0,0425	0,0112	0,0767	0
	5	2007	2	10	0,1019	0,7482	0,3138	2,3200	0,0443	0,0154	0,0321	0
	5	2007	3	11	0,1590	0,6906	0,2921	3,6444	0,0477	0,0163	0,0358	0
	5	2007	4	12	0,2271	0,7705	0,3156	4,9235	0,0535	0,0142	0,0591	0
	5	2008	1	13	0,0672	0,7633	0,3088	1,1960	0,0462	0,0422	0,0642	1
	5	2008	2	14	0,1299	0,8032	0,3342	2,5678	0,0498	0,0346	0,0265	1
	5	2008	3	15	0,1752	0,6686	0,2946	3,4870	0,0527	0,0399	0,0086	1
	5	2008	4	16	0,2263	0,5815	0,2353	4,6179	0,0596	0,0227	-0,0506	1
	5	2009	1	17	0,0106	0,7323	0,2848	0,4744	0,0826	0,0344	-0,1417	1
	5	2009	2	18	0,0471	0,7081	0,2914	1,2631	0,0685	0,0257	-0,0674	1
	5	2009	3	19	0,0836	0,6723	0,2888	2,1020	0,0635	0,0163	-0,0127	1
	5	2009	4	20	0,1408	0,6763	0,2837	3,7571	0,0576	0,0156	0,0196	1
	5	2010	1	21	0,0321	0,9909	0,3841	0,8361	0,0526	0,0210	0,0701	0
	5	2010	2	22	0,0871	0,7872	0,3203	1,9129	0,0506	0,0185	0,0781	0
	5	2010	3	23	0,1247	0,7635	0,3229	2,6923	0,0553	0,0142	0,0954	0
	5	2010	4	24	0,1830	0,9003	0,3384	4,0309	0,0535	0,0139	0,1061	0
	5	2011	1	25	0,0414	1,4013	0,4782	0,9923	0,0661	0,0232	0,1135	0
	5	2011	2	26	0,0916	1,2523	0,4385	2,1739	0,0463	0,0223	0,1090	0
	5	2011	3	27	0,1364	1,0912	0,4021	3,0682	0,0481	0,0271	0,1137	0
	5	2011	4	28	0,1649	1,3293	0,3914	3,9279	0,0455	0,0206	0,0923	0
	5	2012	1	29	0,0349	1,5931	0,4430	0,8351	0,0479	0,0389	0,0606	0
	5	2012	2	30	0,0735	1,1539	0,3918	1,8653	0,0471	0,0140	0,0555	0
	5	2012	3	31	0,0944	1,1846	0,3596	2,5570	0,0510	0,0179	0,0394	0
	5	2012	4	32	0,1364	1,3286	0,3514	3,5345	0,0475	0,0137	0,0381	0
	5	2013	1	33	0,0253	1,7284	0,4343	0,9069	0,0476	0,0098	0,0952	0
	5	2013	2	34	0,0626	1,6018	0,4216	2,1990	0,0458	0,0148	0,0960	0
	5	2013	3	35	0,0855	1,7153	0,4164	3,1558	0,0481	0,0243	0,0879	0
	5	2013	4	36	0,1110	1,6787	0,4001	4,6725	0,0500	0,0259	0,0798	0
	5	2014	1	37	0,0186	1,5983	0,3990	0,8075	0,0534	0,0502	0,0868	0
	5	2014	2	38	0,0313	1,5335	0,4242	2,0280	0,0491	0,0448	0,0339	0
	5	2014	3	39	0,0516	1,5009	0,4017	3,0468	0,0520	0,0404	0,0344	0
	5	2014	4	40	0,0744	1,6271	0,4107	4,4153	0,0506	0,0446	0,0510	0
	5	2015	1	41	0,0282	1,7457	0,4059	1,2425	0,0490	0,0170	0,0361	0
	5	2015	2	42	0,0591	1,7256	0,4021	2,4448	0,0532	0,0203	0,0716	0
	5	2015	3	43	0,0896	1,9410	0,4197	3,4875	0,0527	0,0257	0,0642	0

EK-C

	5	2015	4	44	0,1227	1,7544	0,4537	4,7922	0,0525	0,0363	0,0601	0
	5	2016	1	45	0,0267	2,0281	0,4710	1,0818	0,0510	0,0154	0,0431	0
	5	2016	2	46	0,0593	1,7532	0,4482	2,2314	0,0527	0,0234	0,0412	0
	5	2016	3	47	0,0869	1,5901	0,4260	3,1529	0,0573	0,0256	0,0084	0
	5	2016	4	48	0,1190	1,9353	0,4639	4,2011	0,0578	0,0243	0,0424	0
	5	2017	1	49	0,0332	2,3451	0,5224	1,1113	0,0432	0,0246	0,0493	0
	5	2017	2	50	0,0683	2,1085	0,4577	2,3534	0,0424	0,0218	0,0647	0
IZMDC	6	2005	1	1	0,0434	0,4444	0,2414	1,0807	0,0338	0,0252	0,0935	0
	6	2005	2	2	0,0461	0,3848	0,2128	2,4327	0,0315	0,0155	0,0750	0
	6	2005	3	3	0,0476	0,4031	0,2252	3,6885	0,0257	0,0139	0,0811	0
	6	2005	4	4	0,0625	0,5499	0,2969	3,5577	0,0235	0,0122	0,1070	0
	6	2006	1	5	0,0171	0,4733	0,2526	1,6359	0,0137	0,0095	0,0705	0
	6	2006	2	6	0,0820	0,9310	0,4260	2,3431	0,0169	0,0522	0,0956	0
	6	2006	3	7	0,1770	0,6600	0,3685	3,9739	0,0177	0,0199	0,0651	0
	6	2006	4	8	0,2123	0,4979	0,3020	5,0795	0,0199	0,0111	0,0627	0
	6	2007	1	9	0,0200	0,6828	0,3906	1,2489	0,0200	0,0316	0,0767	0
	6	2007	2	10	0,0428	0,5389	0,3337	2,1327	0,0191	0,0195	0,0321	0
	6	2007	3	11	0,0343	0,2997	0,2125	3,4522	0,0204	0,0234	0,0358	0
	6	2007	4	12	0,0971	0,4168	0,2746	3,8554	0,0220	0,0237	0,0591	0
	6	2008	1	13	0,0236	0,5584	0,3409	0,9950	0,0182	0,0999	0,0642	1
	6	2008	2	14	0,0740	0,9903	0,4513	1,9231	0,0162	0,0546	0,0265	1
	6	2008	3	15	0,2345	0,7795	0,3969	3,5447	0,0136	0,0356	0,0086	1
	6	2008	4	16	0,2126	0,6770	0,3685	4,2063	0,0174	0,0637	-0,0506	1
	6	2009	1	17	-0,0025	0,5936	0,3342	0,5690	0,0238	0,1183	-0,1417	1
	6	2009	2	18	-0,0079	0,4323	0,2756	1,0388	0,0409	0,0416	-0,0674	1
	6	2009	3	19	-0,0140	0,1887	0,1268	1,4781	0,0364	0,0263	-0,0127	1
	6	2009	4	20	-0,0451	0,3024	0,1781	2,3654	0,0314	0,0228	0,0196	1
	6	2010	1	21	0,0091	0,4957	0,2594	0,6392	0,0156	0,0187	0,0701	0
	6	2010	2	22	0,0221	0,5400	0,2860	1,7381	0,0176	0,0209	0,0781	0
	6	2010	3	23	0,0187	0,5934	0,3373	2,9599	0,0173	0,0128	0,0954	0
	6	2010	4	24	0,0235	0,6103	0,3419	3,8428	0,0205	0,0190	0,1061	0
	6	2011	1	25	0,0368	0,7425	0,3930	1,2331	0,0143	0,0092	0,1135	0
	6	2011	2	26	0,0262	0,7094	0,2970	1,8906	0,0171	0,0359	0,1090	0
	6	2011	3	27	0,0500	0,8764	0,3524	2,6197	0,0165	0,0602	0,1137	0
	6	2011	4	28	0,0578	1,0512	0,4016	3,0398	0,0167	0,0542	0,0923	0
	6	2012	1	29	-0,0078	0,9734	0,3649	1,0202	0,0110	0,0562	0,0606	0
	6	2012	2	30	0,0019	0,9387	0,3293	2,1132	0,0127	0,0649	0,0555	0
	6	2012	3	31	-0,0143	1,0908	0,3131	2,7188	0,0137	0,0230	0,0394	0
	6	2012	4	32	-0,0301	1,2447	0,3082	3,1177	0,0147	0,0207	0,0381	0
	6	2013	1	33	-0,0053	1,5781	0,3495	0,7318	0,0171	0,0550	0,0952	0
	6	2013	2	34	-0,0196	2,0446	0,3530	1,6086	0,0178	0,0711	0,0960	0

	6	2013	3	35	-0,0119	2,7137	0,4410	2,0714	0,0181	0,1092	0,0879	0
	6	2013	4	36	-0,0355	3,5034	0,4944	2,5002	0,0166	0,1144	0,0798	0
	6	2014	1	37	0,0025	3,4836	0,4715	0,7568	0,0152	0,2203	0,0868	0
	6	2014	2	38	0,0219	3,0171	0,4492	1,6316	0,0150	0,1272	0,0339	0
	6	2014	3	39	0,0275	3,4096	0,4568	2,0528	0,0155	0,1564	0,0344	0
	6	2014	4	40	0,0312	3,1953	0,4698	2,7906	0,0159	0,1431	0,0510	0
	6	2015	1	41	-0,0001	4,8882	0,5179	0,7436	0,0150	0,2627	0,0361	0
	6	2015	2	42	0,0126	5,0165	0,4777	1,4552	0,0164	0,2144	0,0716	0
	6	2015	3	43	0,0128	8,3910	0,4899	2,1263	0,0163	0,2501	0,0642	0
	6	2015	4	44	0,0182	6,8356	0,5129	3,1790	0,0164	0,1650	0,0601	0
	6	2016	1	45	0,0205	6,2851	0,4838	0,7938	0,0200	0,1766	0,0431	0
	6	2016	2	46	0,0495	6,1268	0,5465	1,7716	0,0206	0,0297	0,0412	0
	6	2016	3	47	0,0522	7,2284	0,5469	2,4933	0,0217	0,0451	0,0084	0
	6	2016	4	48	0,0440	3,4261	0,4948	2,7207	0,0217	0,1151	0,0424	0
	6	2017	1	49	0,0118	3,5831	0,5050	0,8700	0,0210	0,0820	0,0493	0
	6	2017	2	50	0,0317	2,9333	0,4723	2,0293	0,0201	0,0338	0,0647	0
MNDRS	7	2005	1	1	0,0083	0,4335	0,2258	0,2325	0,0502	0,0225	0,0935	0
	7	2005	2	2	0,0095	0,4706	0,2509	0,4971	0,0477	0,0071	0,0750	0
	7	2005	3	3	0,0234	0,5905	0,3160	0,7779	0,0458	0,0116	0,0811	0
	7	2005	4	4	0,0304	0,2997	0,1667	1,4201	0,0610	0,0149	0,1070	0
	7	2006	1	5	-0,0007	0,3387	0,1973	0,1682	0,0858	0,0253	0,0705	0
	7	2006	2	6	0,0511	0,5266	0,2933	0,4405	0,0517	0,0797	0,0956	0
	7	2006	3	7	0,0491	0,6075	0,3363	0,8100	0,0402	0,0303	0,0651	0
	7	2006	4	8	0,0604	0,4076	0,2451	1,4884	0,0373	0,0147	0,0627	0
	7	2007	1	9	0,0070	0,4735	0,2824	0,2669	0,0540	0,0863	0,0767	0
	7	2007	2	10	-0,0049	0,6700	0,3513	0,4787	0,0525	0,1218	0,0321	0
	7	2007	3	11	0,0039	0,6732	0,3519	0,8981	0,0431	0,0956	0,0358	0
	7	2007	4	12	0,0145	0,6781	0,3575	1,3461	0,0422	0,0868	0,0591	0
	7	2008	1	13	0,0025	0,7030	0,3660	0,1804	0,0694	0,3484	0,0642	1
	7	2008	2	14	0,0120	0,7213	0,3764	0,3633	0,0580	0,2556	0,0265	1
	7	2008	3	15	-0,0443	0,7561	0,3758	0,8891	0,0478	0,1632	0,0086	1
	7	2008	4	16	-0,0043	0,6795	0,3714	1,2720	0,0464	0,2276	-0,0506	1
	7	2009	1	17	0,0039	0,7300	0,3920	0,1658	0,0690	0,4021	-0,1417	1
	7	2009	2	18	0,0197	0,7565	0,4046	0,4036	0,0558	0,1999	-0,0674	1
	7	2009	3	19	0,0529	0,6359	0,3616	1,1704	0,0408	0,1079	-0,0127	1
	7	2009	4	20	0,0779	0,5608	0,3323	1,8590	0,0380	0,0885	0,0196	1
	7	2010	1	21	0,0104	0,5510	0,3344	0,2753	0,0634	0,1242	0,0701	0
	7	2010	2	22	0,0281	0,6658	0,3813	0,5269	0,0560	0,1173	0,0781	0
	7	2010	3	23	0,0219	0,6986	0,3957	1,2072	0,0365	0,0849	0,0954	0
	7	2010	4	24	0,0516	0,5865	0,3524	1,8821	0,0355	0,0863	0,1061	0
	7	2011	1	25	0,0274	0,5622	0,3441	0,3585	0,0341	0,1390	0,1135	0

EK-C

	7	2011	2	26	0,0539	0,6744	0,3840	0,6829	0,0349	0,1292	0,1090	0
	7	2011	3	27	0,0982	0,5757	0,3414	1,2381	0,0306	0,1275	0,1137	0
	7	2011	4	28	0,1470	0,5954	0,3503	1,7333	0,0275	0,1390	0,0923	0
	7	2012	1	29	-0,0091	0,5785	0,3414	0,2699	0,0389	0,2195	0,0606	0
	7	2012	2	30	0,0143	0,6642	0,3745	0,5335	0,0439	0,1442	0,0555	0
	7	2012	3	31	0,0106	0,6564	0,3762	1,1134	0,0326	0,0933	0,0394	0
	7	2012	4	32	0,0145	0,6874	0,3664	1,5467	0,0313	0,0821	0,0381	0
	7	2013	1	33	0,0105	0,7083	0,3706	0,3056	0,0544	0,0487	0,0952	0
	7	2013	2	34	0,0142	0,9267	0,4427	0,5598	0,0517	0,1095	0,0960	0
	7	2013	3	35	0,0452	1,2276	0,5042	0,9672	0,0403	0,1282	0,0879	0
	7	2013	4	36	0,0643	1,1452	0,4590	1,4879	0,0348	0,1397	0,0798	0
	7	2014	1	37	0,0384	1,1724	0,4651	0,3849	0,0323	0,1709	0,0868	0
	7	2014	2	38	0,0569	1,3052	0,4609	0,6419	0,0389	0,1109	0,0339	0
	7	2014	3	39	0,0592	1,5307	0,5049	0,9678	0,0356	0,1216	0,0344	0
	7	2014	4	40	0,0559	1,3890	0,4671	1,3905	0,0364	0,0710	0,0510	0
	7	2015	1	41	-0,0065	1,6203	0,4997	0,2264	0,0545	0,3047	0,0361	0
	7	2015	2	42	0,0036	1,8047	0,5461	0,4180	0,0565	0,2316	0,0716	0
	7	2015	3	43	0,0187	1,9788	0,5496	0,8347	0,0436	0,2571	0,0642	0
	7	2015	4	44	0,0149	1,7564	0,4836	1,3080	0,0465	0,1801	0,0601	0
	7	2016	1	45	0,0112	1,6267	0,5300	0,2219	0,0651	0,1013	0,0431	0
	7	2016	2	46	0,0222	1,7342	0,5460	0,4283	0,0617	0,0688	0,0412	0
	7	2016	3	47	0,0623	1,7306	0,4937	1,0256	0,0448	0,0771	0,0084	0
	7	2016	4	48	0,0840	1,9955	0,4834	1,6824	0,0394	0,1520	0,0424	0
	7	2017	1	49	0,0246	2,2290	0,5241	0,2871	0,0579	0,1734	0,0493	0
	7	2017	2	50	0,0394	2,3916	0,4860	0,5291	0,0603	0,1297	0,0647	0
PETKM	8	2005	1	1	-0,0436	0,1549	0,0797	0,4903	0,0808	0,0109	0,0935	0
	8	2005	2	2	-0,0445	0,2156	0,1103	1,1147	0,0793	0,0101	0,0750	0
	8	2005	3	3	-0,0220	0,2602	0,1310	1,8708	0,0670	0,0105	0,0811	0
	8	2005	4	4	-0,0367	0,2870	0,1503	2,5507	0,0657	0,0116	0,1070	0
	8	2006	1	5	0,0078	0,2934	0,1534	0,8832	0,0477	0,0166	0,0705	0
	8	2006	2	6	0,0166	0,3021	0,1664	1,9504	0,0393	0,0211	0,0956	0
	8	2006	3	7	0,0327	0,2743	0,1472	3,1767	0,0403	0,0165	0,0651	0
	8	2006	4	8	0,0459	0,2612	0,1377	4,0964	0,0394	0,0150	0,0627	0
	8	2007	1	9	0,0268	0,2710	0,1471	0,9323	0,0523	0,0327	0,0767	0
	8	2007	2	10	0,0410	0,2429	0,1307	1,7509	0,0461	0,0302	0,0321	0
	8	2007	3	11	0,0524	0,2218	0,1189	2,7327	0,0469	0,0278	0,0358	0
	8	2007	4	12	0,0426	0,2826	0,1521	3,6675	0,0441	0,0311	0,0591	0
	8	2008	1	13	-0,0113	0,2326	0,1191	0,9045	0,0429	0,0374	0,0642	1
	8	2008	2	14	-0,0076	0,3105	0,1751	1,9086	0,0269	0,0355	0,0265	1
	8	2008	3	15	-0,0253	0,3261	0,1850	2,9195	0,0287	0,0339	0,0086	1
	8	2008	4	16	-0,0773	0,2519	0,1480	4,3310	0,0400	0,0516	-0,0506	1

	8	2009	1	17	0,0132	0,2988	0,1755	0,6507	0,0306	0,0788	-0,1417	1
	8	2009	2	18	0,0231	0,3116	0,1834	1,3944	0,0351	0,0528	-0,0674	1
	8	2009	3	19	0,0304	0,3677	0,2186	2,0859	0,0309	0,0415	-0,0127	1
	8	2009	4	20	0,0196	0,4373	0,2679	3,1702	0,0331	0,0406	0,0196	1
	8	2010	1	21	0,0127	0,3718	0,2336	1,0232	0,0290	0,0512	0,0701	0
	8	2010	2	22	0,0335	0,4169	0,2536	1,8471	0,0308	0,0537	0,0781	0
	8	2010	3	23	0,0427	0,3753	0,2347	2,6479	0,0296	0,0466	0,0954	0
	8	2010	4	24	0,0535	0,4846	0,2870	2,9680	0,0323	0,0460	0,1061	0
	8	2011	1	25	0,0345	0,4897	0,2874	0,9430	0,0322	0,0440	0,1135	0
	8	2011	2	26	0,0537	0,3923	0,2277	1,9611	0,0322	0,0387	0,1090	0
	8	2011	3	27	0,0712	0,5042	0,2849	2,6575	0,0305	0,0479	0,1137	0
	8	2011	4	28	0,0610	0,5688	0,3149	3,1897	0,0313	0,0504	0,0923	0
	8	2012	1	29	-0,0080	0,6783	0,3471	0,8884	0,0363	0,0588	0,0606	0
	8	2012	2	30	-0,0173	0,6892	0,3653	1,9559	0,0308	0,0080	0,0555	0
	8	2012	3	31	-0,0110	0,7329	0,3821	2,5003	0,0293	0,0074	0,0394	0
	8	2012	4	32	0,0100	0,6820	0,3641	3,1333	0,0300	0,0128	0,0381	0
	8	2013	1	33	0,0008	0,6406	0,3495	0,6919	0,0372	0,0083	0,0952	0
	8	2013	2	34	0,0043	0,6343	0,3276	1,4572	0,0332	0,0142	0,0960	0
	8	2013	3	35	0,0204	0,7866	0,3693	1,9887	0,0310	0,0158	0,0879	0
	8	2013	4	36	0,0224	0,9008	0,3739	2,6468	0,0291	0,0197	0,0798	0
	8	2014	1	37	0,0113	0,9581	0,3880	0,7746	0,0341	0,0364	0,0868	0
	8	2014	2	38	0,0151	1,0134	0,4118	1,5826	0,0305	0,0249	0,0339	0
	8	2014	3	39	0,0006	0,9910	0,3569	2,1335	0,0323	0,0321	0,0344	0
	8	2014	4	40	-0,0153	0,7351	0,3001	2,3833	0,0334	0,0351	0,0510	0
	8	2015	1	41	0,0020	0,8577	0,3441	0,5125	0,0498	0,0937	0,0361	0
	8	2015	2	42	0,0386	0,9860	0,3349	0,9831	0,0400	0,0793	0,0716	0
	8	2015	3	43	0,0754	1,0200	0,3206	1,5450	0,0345	0,0924	0,0642	0
	8	2015	4	44	0,0945	0,9465	0,2901	1,9988	0,0357	0,0803	0,0601	0
	8	2016	1	45	0,0335	1,1932	0,3516	0,4778	0,0478	0,0626	0,0431	0
	8	2016	2	46	0,0827	0,8472	0,2419	1,0843	0,0437	0,0551	0,0412	0
	8	2016	3	47	0,1080	0,8627	0,2562	1,3532	0,0443	0,0536	0,0084	0
	8	2016	4	48	0,1183	1,0422	0,2866	1,6702	0,0426	0,0748	0,0424	0
	8	2017	1	49	0,0621	1,5677	0,4125	0,5634	0,0389	0,1088	0,0493	0
	8	2017	2	50	0,1298	1,0281	0,2944	1,6603	0,0381	0,0862	0,0647	0
SARKY	9	2005	1	1	0,0095	1,0563	0,4508	0,7403	0,0463	0,0146	0,0935	0
	9	2005	2	2	0,0195	0,8532	0,3931	1,7745	0,0372	0,0130	0,0750	0
	9	2005	3	3	0,0294	0,8758	0,4016	2,5274	0,0376	0,0121	0,0811	0
	9	2005	4	4	0,0560	1,1272	0,4818	2,7129	0,0348	0,0116	0,1070	0
	9	2006	1	5	0,0302	1,1649	0,4939	0,9850	0,0255	0,0129	0,0705	0
	9	2006	2	6	0,1291	2,2224	0,6687	1,8452	0,0217	0,1007	0,0956	0
	9	2006	3	7	0,1264	1,7937	0,6196	3,1329	0,0202	0,0393	0,0651	0

EK-C

	9	2006	4	8	0,1214	1,5703	0,5883	4,3594	0,0181	0,0199	0,0627	0
	9	2007	1	9	0,0134	1,4342	0,5646	1,1378	0,0218	0,0375	0,0767	0
	9	2007	2	10	0,0274	1,5782	0,5886	1,9542	0,0162	0,0392	0,0321	0
	9	2007	3	11	0,0231	1,5975	0,5930	3,0821	0,0147	0,0386	0,0358	0
	9	2007	4	12	0,0219	1,6153	0,5960	4,2737	0,0144	0,0423	0,0591	0
	9	2008	1	13	0,0294	1,8210	0,6258	1,0881	0,0182	0,0843	0,0642	1
	9	2008	2	14	0,0347	1,7757	0,6201	2,2607	0,0160	0,0632	0,0265	1
	9	2008	3	15	0,0129	1,7938	0,6223	3,3238	0,0158	0,0559	0,0086	1
	9	2008	4	16	0,0417	1,9702	0,6437	4,0571	0,0169	0,1250	-0,0506	1
	9	2009	1	17	0,0533	1,8145	0,6240	0,5199	0,0255	0,3562	-0,1417	1
	9	2009	2	18	0,1053	1,3361	0,5488	1,2105	0,0256	0,2998	-0,0674	1
	9	2009	3	19	0,0979	1,4247	0,5653	1,8620	0,0259	0,2145	-0,0127	1
	9	2009	4	20	0,0985	1,1265	0,5047	2,6136	0,0241	0,1478	0,0196	1
	9	2010	1	21	0,0035	1,2672	0,5357	0,8208	0,0200	0,0523	0,0701	0
	9	2010	2	22	0,0018	1,5625	0,5895	1,8718	0,0186	0,0674	0,0781	0
	9	2010	3	23	-0,0135	1,4118	0,5641	2,8697	0,0197	0,0536	0,0954	0
	9	2010	4	24	0,0012	1,4910	0,5767	3,7714	0,0185	0,0641	0,1061	0
	9	2011	1	25	0,0085	1,6927	0,6077	1,1465	0,0156	0,0554	0,1135	0
	9	2011	2	26	0,0590	1,6947	0,6067	2,1336	0,0159	0,0678	0,1090	0
	9	2011	3	27	0,0926	1,7893	0,6213	3,1166	0,0167	0,0859	0,1137	0
	9	2011	4	28	0,0862	1,9258	0,6410	3,9055	0,0142	0,0933	0,0923	0
	9	2012	1	29	0,0052	1,7242	0,6141	1,0527	0,0136	0,0653	0,0606	0
	9	2012	2	30	0,0138	1,8301	0,6278	2,0811	0,0136	0,0292	0,0555	0
	9	2012	3	31	0,0382	1,9581	0,6418	2,7442	0,0149	0,0361	0,0394	0
	9	2012	4	32	0,0577	2,0366	0,6504	3,4108	0,0162	0,0338	0,0381	0
	9	2013	1	33	0,0174	2,1867	0,6680	0,9155	0,0162	0,0339	0,0952	0
	9	2013	2	34	0,0639	1,9280	0,6385	1,8431	0,0172	0,0510	0,0960	0
	9	2013	3	35	0,1193	1,7206	0,6102	2,7399	0,0177	0,0658	0,0879	0
	9	2013	4	36	0,1590	1,7987	0,5932	3,4276	0,0185	0,0602	0,0798	0
	9	2014	1	37	0,0382	1,8700	0,5764	0,8870	0,0134	0,0647	0,0868	0
	9	2014	2	38	0,0517	1,6411	0,5398	1,9637	0,0143	0,0530	0,0339	0
	9	2014	3	39	0,0844	1,6033	0,5343	3,0120	0,0142	0,0533	0,0344	0
	9	2014	4	40	0,0935	1,6462	0,5709	3,8430	0,0145	0,0487	0,0510	0
	9	2015	1	41	0,0459	1,5235	0,5649	1,0258	0,0144	0,0556	0,0361	0
	9	2015	2	42	0,0694	1,8674	0,5809	2,1193	0,0152	0,0477	0,0716	0
	9	2015	3	43	0,1354	1,7211	0,5428	3,1405	0,0153	0,0607	0,0642	0
	9	2015	4	44	0,1420	1,6600	0,5028	4,2079	0,0158	0,0582	0,0601	0
	9	2016	1	45	0,0322	1,5322	0,4367	1,0975	0,0178	0,0570	0,0431	0
	9	2016	2	46	0,0494	1,8122	0,5235	1,9540	0,0199	0,0353	0,0412	0
	9	2016	3	47	0,0620	1,7382	0,5170	3,0593	0,0189	0,0327	0,0084	0
	9	2016	4	48	0,0865	1,9306	0,5214	3,9736	0,0188	0,0519	0,0424	0

	9	2017	1	49	0,0106	2,2024	0,5908	1,2903	0,0164	0,0752	0,0493	0
	9	2017	2	50	0,0341	2,2546	0,5864	2,5285	0,0161	0,0582	0,0647	0
TOASO	10	2005	1	1	-0,0005	0,8293	0,3353	0,5764	0,1069	0,0149	0,0935	0
	10	2005	2	2	0,0364	0,9033	0,3750	1,1181	0,1005	0,0486	0,0750	0
	10	2005	3	3	0,0459	0,8067	0,3560	1,7041	0,0947	0,0351	0,0811	0
	10	2005	4	4	0,0475	0,8617	0,3790	2,2703	0,0956	0,0279	0,1070	0
	10	2006	1	5	0,0031	0,8738	0,3934	0,5896	0,0946	0,0245	0,0705	0
	10	2006	2	6	0,0264	1,4494	0,4409	1,1763	0,0859	0,0588	0,0956	0
	10	2006	3	7	0,0357	1,2229	0,4062	1,9353	0,0857	0,0282	0,0651	0
	10	2006	4	8	0,0382	1,3761	0,3926	2,5643	0,0878	0,0317	0,0627	0
	10	2007	1	9	0,0083	1,2629	0,3755	0,6493	0,0763	0,0107	0,0767	0
	10	2007	2	10	0,0225	1,5738	0,3754	1,1998	0,0800	0,0156	0,0321	0
	10	2007	3	11	0,0390	1,5031	0,3303	1,9875	0,0771	0,0333	0,0358	0
	10	2007	4	12	0,0525	1,7356	0,3794	2,5991	0,0773	0,0204	0,0591	0
	10	2008	1	13	0,0168	2,1836	0,4261	0,9029	0,0563	0,0909	0,0642	1
	10	2008	2	14	0,0481	2,1068	0,4732	1,7933	0,0529	0,0654	0,0265	1
	10	2008	3	15	0,0628	1,8909	0,3748	2,7815	0,0586	0,0536	0,0086	1
	10	2008	4	16	0,0719	2,1896	0,3711	3,1870	0,0616	0,0578	-0,0506	1
	10	2009	1	17	0,0110	2,5340	0,3914	0,5012	0,0663	0,0833	-0,1417	1
	10	2009	2	18	0,0289	2,4954	0,4213	1,2779	0,0554	0,0268	-0,0674	1
	10	2009	3	19	0,0546	2,1465	0,3821	2,2293	0,0525	0,0305	-0,0127	1
	10	2009	4	20	0,0670	2,0706	0,4026	2,9688	0,0501	0,0172	0,0196	1
	10	2010	1	21	0,0191	2,1706	0,4347	0,7952	0,0431	0,0656	0,0701	0
	10	2010	2	22	0,0401	2,0003	0,3671	1,4800	0,0439	0,0418	0,0781	0
	10	2010	3	23	0,0569	1,8736	0,3390	2,2233	0,0472	0,0447	0,0954	0
	10	2010	4	24	0,0735	2,0976	0,3872	2,6939	0,0489	0,0190	0,1061	0
	10	2011	1	25	0,0161	2,9831	0,4732	0,6540	0,0427	0,0622	0,1135	0
	10	2011	2	26	0,0396	2,9254	0,4604	1,3352	0,0439	0,0603	0,1090	0
	10	2011	3	27	0,0617	2,7339	0,4046	1,9721	0,0471	0,0574	0,1137	0
	10	2011	4	28	0,0777	2,5221	0,4354	2,3129	0,0504	0,0434	0,0923	0
	10	2012	1	29	0,0173	2,6429	0,4430	0,4459	0,0525	0,0656	0,0606	0
	10	2012	2	30	0,0405	2,2896	0,4213	0,9739	0,0521	0,0611	0,0555	0
	10	2012	3	31	0,0684	2,0476	0,4084	1,4609	0,0525	0,0432	0,0394	0
	10	2012	4	32	0,0879	1,9354	0,4058	1,8789	0,0528	0,0519	0,0381	0
	10	2013	1	33	0,0196	2,6707	0,4865	0,4695	0,0486	0,0327	0,0952	0
	10	2013	2	34	0,0368	2,3680	0,4656	0,9970	0,0530	0,0311	0,0960	0
	10	2013	3	35	0,0492	2,2281	0,4230	1,5078	0,0535	0,0297	0,0879	0
	10	2013	4	36	0,0631	2,1221	0,4328	2,0235	0,0550	0,0329	0,0798	0
	10	2014	1	37	0,0234	2,5747	0,4475	0,4510	0,0534	0,0763	0,0868	0
	10	2014	2	38	0,0396	2,3452	0,4560	0,9544	0,0549	0,0464	0,0339	0
	10	2014	3	39	0,0523	2,2115	0,4374	1,4223	0,0563	0,0470	0,0344	0

EK-C

	10	2014	4	40	0,0748	2,1788	0,4719	2,0648	0,0604	0,0571	0,0510	0
	10	2015	1	41	0,0242	2,8521	0,4447	0,5638	0,0528	0,0469	0,0361	0
	10	2015	2	42	0,0460	2,5964	0,4321	1,2037	0,0511	0,0539	0,0716	0
	10	2015	3	43	0,0551	3,0991	0,4262	1,5927	0,0505	0,0894	0,0642	0
	10	2015	4	44	0,0696	2,8209	0,4589	2,1985	0,0512	0,0828	0,0601	0
	10	2016	1	45	0,0149	3,1285	0,4893	0,5872	0,0470	0,0668	0,0431	0
	10	2016	2	46	0,0371	2,9087	0,4790	1,3330	0,0432	0,0591	0,0412	0
	10	2016	3	47	0,0501	2,7947	0,4618	1,8063	0,0430	0,0581	0,0084	0
	10	2016	4	48	0,0677	3,0000	0,4812	2,4874	0,0424	0,0611	0,0424	0
	10	2017	1	49	0,0177	3,3894	0,4991	0,6905	0,0360	0,1057	0,0493	0
	10	2017	2	50	0,0392	3,0321	0,4997	1,4113	0,0365	0,0602	0,0647	0
TTRAK	11	2005	1	1	0,0569	0,6924	0,3923	0,3267	0,0425	0,0180	0,0935	0
	11	2005	2	2	0,1574	0,5982	0,3568	0,8613	0,0342	0,0117	0,0750	0
	11	2005	3	3	0,2662	0,4587	0,2976	1,2730	0,0359	0,0097	0,0811	0
	11	2005	4	4	0,3775	0,3191	0,2026	1,6225	0,0390	0,0085	0,1070	0
	11	2006	1	5	0,0905	0,8971	0,4352	0,3537	0,0369	0,0037	0,0705	0
	11	2006	2	6	0,2629	0,3190	0,2219	1,0349	0,0351	0,0052	0,0956	0
	11	2006	3	7	0,3341	0,3176	0,2227	1,2883	0,0371	0,0044	0,0651	0
	11	2006	4	8	0,3877	0,2754	0,1969	1,6378	0,0390	0,0042	0,0627	0
	11	2007	1	9	0,0512	0,3108	0,2227	0,3996	0,0847	0,0762	0,0767	0
	11	2007	2	10	0,1452	0,4107	0,2720	1,1786	0,0797	0,0889	0,0321	0
	11	2007	3	11	0,1993	0,4666	0,3010	1,5902	0,0804	0,1046	0,0358	0
	11	2007	4	12	0,1502	1,0034	0,3645	1,6402	0,0873	0,1111	0,0591	0
	11	2008	1	13	0,0369	1,2437	0,4795	0,4398	0,0817	0,3433	0,0642	1
	11	2008	2	14	0,0726	1,9073	0,5996	1,0277	0,0700	0,2726	0,0265	1
	11	2008	3	15	0,0933	1,9097	0,6063	1,3271	0,0720	0,2986	0,0086	1
	11	2008	4	16	0,0672	2,3729	0,6742	1,3142	0,0787	0,2811	-0,0506	1
	11	2009	1	17	0,0024	2,7758	0,6046	0,2343	0,0720	0,6627	-0,1417	1
	11	2009	2	18	0,0214	1,8212	0,4661	0,5604	0,0723	0,5958	-0,0674	1
	11	2009	3	19	0,0469	1,5115	0,4282	0,8193	0,0757	0,5908	-0,0127	1
	11	2009	4	20	0,0743	1,3718	0,4321	1,0595	0,0756	0,5486	0,0196	1
	11	2010	1	21	0,0430	1,3898	0,3356	0,3554	0,0628	0,3745	0,0701	0
	11	2010	2	22	0,1112	1,1437	0,3322	0,9110	0,0614	0,3361	0,0781	0
	11	2010	3	23	0,1779	0,9456	0,3632	1,4413	0,0667	0,3386	0,0954	0
	11	2010	4	24	0,2465	0,8928	0,4082	1,8582	0,0659	0,3116	0,1061	0
	11	2011	1	25	0,0937	1,4654	0,5636	0,5593	0,0550	0,2083	0,1135	0
	11	2011	2	26	0,2112	0,9824	0,4629	1,2529	0,0560	0,1722	0,1090	0
	11	2011	3	27	0,2527	0,9425	0,4190	1,6857	0,0588	0,1807	0,1137	0
	11	2011	4	28	0,2545	1,0819	0,4030	1,9847	0,0633	0,1870	0,0923	0
	11	2012	1	29	0,0513	1,1811	0,4256	0,5170	0,0599	0,1395	0,0606	0
	11	2012	2	30	0,1349	1,4824	0,4857	1,1720	0,0587	0,0245	0,0555	0

	11	2012	3	31	0,1968	1,0763	0,4210	1,5511	0,0639	0,0370	0,0394	0
	11	2012	4	32	0,2361	0,9882	0,3315	1,8168	0,0650	0,0384	0,0381	0
	11	2013	1	33	0,0543	1,4623	0,4445	0,4350	0,0655	0,0312	0,0952	0
	11	2013	2	34	0,1243	1,3201	0,4173	0,9459	0,0632	0,0443	0,0960	0
	11	2013	3	35	0,2068	0,9047	0,2941	1,5742	0,0660	0,0431	0,0879	0
	11	2013	4	36	0,2341	1,0107	0,2581	1,9866	0,0677	0,0384	0,0798	0
	11	2014	1	37	0,0468	2,2909	0,3861	0,5163	0,0699	0,0290	0,0868	0
	11	2014	2	38	0,0898	2,0785	0,4528	1,1046	0,0645	0,0232	0,0339	0
	11	2014	3	39	0,1319	1,7837	0,3909	1,8361	0,0659	0,0237	0,0344	0
	11	2014	4	40	0,1584	1,7155	0,3855	2,2648	0,0707	0,0267	0,0510	0
	11	2015	1	41	0,0340	2,6468	0,4098	0,5262	0,0755	0,0425	0,0361	0
	11	2015	2	42	0,0873	2,2453	0,3805	1,1243	0,0687	0,0481	0,0716	0
	11	2015	3	43	0,1391	2,2099	0,4255	1,7009	0,0706	0,0660	0,0642	0
	11	2015	4	44	0,1910	2,0973	0,4234	2,3039	0,0777	0,0613	0,0601	0
	11	2016	1	45	0,0470	4,5803	0,6113	0,5645	0,0772	0,0266	0,0431	0
	11	2016	2	46	0,1102	2,8988	0,5062	1,2765	0,0734	0,0310	0,0412	0
	11	2016	3	47	0,1670	2,4117	0,3168	1,7209	0,0784	0,0386	0,0084	0
	11	2016	4	48	0,2185	2,2895	0,3418	2,3289	0,0834	0,0432	0,0424	0
	11	2017	1	49	0,0381	4,3845	0,4359	0,5174	0,0758	0,0438	0,0493	0
	11	2017	2	50	0,0868	3,3895	0,3618	1,2474	0,0699	0,0418	0,0647	0
TUPRS	12	2005	1	1	0,0100	0,7288	0,3299	0,8827	0,0224	0,0012	0,0935	0
	12	2005	2	2	0,0710	0,9126	0,3709	2,0986	0,0176	0,0007	0,0750	0
	12	2005	3	3	0,1290	0,8407	0,3500	3,3255	0,0159	0,0006	0,0811	0
	12	2005	4	4	0,1661	0,7664	0,3242	4,7289	0,0161	0,0006	0,1070	0
	12	2006	1	5	0,0160	0,6826	0,2864	1,1714	0,0178	0,0006	0,0705	0
	12	2006	2	6	0,0745	1,0704	0,4125	2,6543	0,0151	0,0084	0,0956	0
	12	2006	3	7	0,1418	0,8470	0,3549	4,3712	0,0152	0,0022	0,0651	0
	12	2006	4	8	0,1484	1,0142	0,3894	5,8018	0,0158	0,0015	0,0627	0
	12	2007	1	9	0,0159	1,1722	0,4354	1,1793	0,0290	0,0085	0,0767	0
	12	2007	2	10	0,0707	1,4104	0,4841	2,3389	0,0255	0,0089	0,0321	0
	12	2007	3	11	0,1169	1,1690	0,4408	3,8384	0,0245	0,0094	0,0358	0
	12	2007	4	12	0,1415	1,1910	0,4505	4,9122	0,0239	0,0087	0,0591	0
	12	2008	1	13	0,0274	1,3778	0,4878	1,1318	0,0205	0,0555	0,0642	1
	12	2008	2	14	0,0866	1,9866	0,5855	2,4474	0,0206	0,0180	0,0265	1
	12	2008	3	15	0,1369	1,5059	0,5162	4,3345	0,0194	0,0128	0,0086	1
	12	2008	4	16	0,1486	1,4286	0,4763	6,2061	0,0220	0,0369	-0,0506	1
	12	2009	1	17	0,0110	1,9683	0,5467	0,6541	0,0433	0,0925	-0,1417	1
	12	2009	2	18	0,0443	1,9444	0,5515	1,2470	0,0375	0,0159	-0,0674	1
	12	2009	3	19	0,0687	2,0021	0,5722	2,2633	0,0338	0,0121	-0,0127	1
	12	2009	4	20	0,0994	1,7049	0,5237	3,9864	0,0323	0,0124	0,0196	1
	12	2010	1	21	0,0119	2,2638	0,6048	0,8031	0,0310	0,0274	0,0701	0

EK-C

	12	2010	2	22	0,0386	2,6437	0,6329	1,7198	0,0278	0,0393	0,0781	0
	12	2010	3	23	0,0669	2,2887	0,6055	2,5990	0,0269	0,0316	0,0954	0
	12	2010	4	24	0,0739	2,5677	0,6357	3,4751	0,0250	0,0336	0,1061	0
	12	2011	1	25	0,0239	2,5386	0,6335	0,8411	0,0214	0,0362	0,1135	0
	12	2011	2	26	0,0582	2,7371	0,6345	2,0624	0,0186	0,0280	0,1090	0
	12	2011	3	27	0,1033	2,6536	0,6386	3,2725	0,0177	0,0332	0,1137	0
	12	2011	4	28	0,1348	2,3498	0,5682	4,4402	0,0181	0,0319	0,0923	0
	12	2012	1	29	0,0078	2,7888	0,6215	0,8354	0,0151	0,0210	0,0606	0
	12	2012	2	30	0,0353	3,2031	0,6389	2,1057	0,0143	0,0085	0,0555	0
	12	2012	3	31	0,0641	3,0471	0,6284	2,9809	0,0146	0,0072	0,0394	0
	12	2012	4	32	0,0750	2,4048	0,4846	4,6650	0,0157	0,0040	0,0381	0
	12	2013	1	33	0,0039	2,5689	0,4990	0,7500	0,0184	0,0193	0,0952	0
	12	2013	2	34	0,0010	3,4351	0,5299	1,8710	0,0176	0,0259	0,0960	0
	12	2013	3	35	0,0199	3,3369	0,5338	2,6788	0,0161	0,0250	0,0879	0
	12	2013	4	36	0,0058	3,1139	0,4918	4,3484	0,0170	0,0272	0,0798	0
	12	2014	1	37	0,0130	3,3111	0,4904	0,9134	0,0170	0,0121	0,0868	0
	12	2014	2	38	0,0129	2,8674	0,4497	2,0654	0,0166	0,0122	0,0339	0
	12	2014	3	39	0,0195	2,8355	0,4443	2,9889	0,0160	0,0170	0,0344	0
	12	2014	4	40	0,0191	2,5303	0,3903	4,7413	0,0184	0,0185	0,0510	0
	12	2015	1	41	0,0035	2,6536	0,3453	0,7904	0,0247	0,0798	0,0361	0
	12	2015	2	42	0,0404	2,4898	0,3619	2,0802	0,0207	0,0454	0,0716	0
	12	2015	3	43	0,0607	2,6402	0,3711	2,9877	0,0212	0,0512	0,0642	0
	12	2015	4	44	0,1109	2,0436	0,3466	4,6897	0,0238	0,0396	0,0601	0
	12	2016	1	45	0,0110	2,0651	0,3478	0,7433	0,0366	0,0604	0,0431	0
	12	2016	2	46	0,0306	2,7343	0,4280	1,5698	0,0311	0,0323	0,0412	0
	12	2016	3	47	0,0492	2,9099	0,4338	2,0820	0,0291	0,0324	0,0084	0
	12	2016	4	48	0,0806	2,8225	0,4055	3,1107	0,0286	0,0501	0,0424	0
	12	2017	1	49	0,0402	3,5940	0,4612	0,9557	0,0194	0,0389	0,0493	0
	12	2017	2	50	0,0888	2,5985	0,4875	1,9567	0,0199	0,0255	0,0647	0

GAYRİSAFİ YURTIÇİ HASILA HACİM ENDEKSİ VE DEĞİŞİM ORANLARI¹

Mevsim ve takvim etkisinden arındırılmış zincirlenmiş gayrisafi yurtiçi hasıla hacim endeksi ve değişim oranları
Seasonally and calendar adjusted on the gross domestic product in chain linked volume index and percentage change
[2009=100]

İktisadi faaliyet kolları (NACE Rev 2) Kind of economic activity (NACE Rev 2)	Yıl Year	Takvim etkisinden arındırılmış Calendar adjusted									
		Endeks Index					Yıllık değişim (%) ⁽¹⁾ Annual change (%) ⁽¹⁾				
		Çeyrek Quarter				Yıllık Annual	Çeyrek Quarter				Yıllık Annual
		I	II	III	IV		I	II	III	IV	
Gayrisafi yurtiçi hasıla (alıcı fiyatlarıyla) Gross domestic product (purchaser's price)	1998	63,7	69,8	77,4	73,7	71,2	-	-	-	-	-
	1999	60,8	67,2	74,3	72,8	68,8	-4,7	-3,8	-4,0	-1,2	-3,4
	2000	62,1	71,5	80,7	78,8	73,3	2,2	6,5	8,6	8,2	6,6
	2001	63,8	66,4	74,8	70,5	68,9	2,7	-7,2	-7,3	-10,5	-6,0
	2002	63,0	71,6	79,8	78,6	73,3	-1,3	7,9	6,7	11,6	6,4
	2003	67,7	74,3	84,1	84,2	77,6	7,4	3,8	5,4	7,0	5,9
	2004	74,2	82,9	91,4	90,8	84,8	9,7	11,6	8,7	7,9	9,4
	2005	81,2	89,2	98,8	100,5	92,4	9,4	7,5	8,1	10,7	8,9
	2006	86,9	97,7	105,2	106,8	99,2	7,1	9,6	6,5	6,3	7,3
	2007	93,6	100,8	109,0	113,1	104,1	7,7	3,2	3,6	5,9	5,0
	2008	99,6	103,5	109,9	107,4	105,1	6,4	2,6	0,9	-5,1	0,9
	2009	85,5	96,5	108,5	109,5	100,0	-14,2	-6,7	-1,3	2,0	-4,8
	2010	91,5	104,1	118,9	121,1	108,9	7,0	7,8	9,5	10,6	8,9
	2011	101,8	115,4	132,4	132,3	120,5	11,3	10,9	11,4	9,2	10,7
	2012	108,0	121,8	137,6	137,3	126,2	6,1	5,6	3,9	3,8	4,7
	2013	118,3	133,5	149,7	148,3	137,4	9,5	9,6	8,8	8,0	8,9
	2014	128,6	138,0	154,9	155,8	144,3	8,7	3,4	3,4	5,1	5,0
	2015	133,2	147,9	164,8	165,2	152,8	3,6	7,2	6,4	6,0	5,9
	2016	138,9	154,0	166,2	172,2	157,8	4,3	4,1	0,8	4,2	3,3
	2017	145,8	164,0				4,9	6,5			

TÜİK, Dönemsel Gayrisafi Yurtiçi Hasıla, II.Çeyrek: Nisan-Haziran, 2017

TurkStat, Quarterly Gross Domestic Product, II Quarter: April-June, 2017

%¹: Bir önceki yılın aynı çeyreğine göre değişim %-Change on the same quarter of the prece

%²: Bir önceki çeyreğe göre değişim %- Change on the previous quarter in %

¹ TÜİK, "Gayrisafi Yurtiçi Hasıla, Üretim Yöntemiyle Mevsim ve Takvim Etkisinden Arındırılmış Zincirlenmiş Hacim Endeksi ve Değişim Oranları (2009=100)", Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1105 (Erişim tarihi: 05.10.2017).

YURT İÇİ ÜRETİCİ FİYAT ENDEKSİ DEĞİŞİM ORANLARI ¹

Yıllık Değişim (Bir Önceki Yılın Aynı Ayına Göre Değişim) (%)

Annual Change (Rate of Change on The Same Month of the Previous Year) (%)

Yıl	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık
Year	Jan.	Feb.	March	April	May	June	July	August	Sep.	Oct.	Nov.	Dec.
1982 ⁽¹⁾	24,5	23,9	29,8	34,2	32,5	23,9	25,3	25,5	23,5	21,2	21,1	24,8
1983 ⁽¹⁾	32,3	30,6	28,4	27,8	28,2	28,1	27,1	27,3	28,5	31,0	35,0	40,1
1984 ⁽¹⁾	32,8	34,1	36,3	45,6	53,1	58,2	55,2	56,9	57,3	58,1	57,5	53,5
1985 ⁽¹⁾	54,9	56,9	60,1	51,3	44,6	36,3	38,0	36,1	36,6	38,9	38,0	38,2
1986 ⁽¹⁾	37,9	34,3	29,1	28,7	28,0	30,9	31,9	29,8	29,0	27,7	25,7	24,5
1987 ⁽¹⁾	23,5	23,7	26,4	27,2	31,1	30,5	31,1	34,5	34,4	33,9	35,7	48,9
1988 ⁽¹⁾	53,6	59,6	65,0	68,5	64,2	67,7	68,4	69,0	71,7	76,0	80,2	69,7
1989 ⁽¹⁾	71,0	69,3	61,8	61,4	64,0	70,0	74,7	74,7	75,5	72,6	69,7	68,0
1990 ⁽¹⁾	60,2	62,0	63,9	61,5	58,4	51,3	46,4	45,9	47,8	49,3	50,2	49,2
1991 ⁽²⁾	48,8	49,7	50,7	55,1	57,2	57,1	57,9	58,3	56,3	54,6	56,3	59,2
1992 ⁽²⁾	69,0	69,0	68,1	63,0	59,5	57,7	57,1	57,3	60,1	63,3	62,7	61,4
1993 ⁽²⁾	52,7	52,7	53,3	54,0	57,3	60,6	65,2	63,5	60,0	57,0	61,4	60,3
1994 ⁽²⁾	60,6	68,0	74,0	125,3	138,6	137,6	128,8	126,5	129,6	136,9	137,0	149,6
1995 ⁽²⁾	156,8	149,8	144,3	91,2	78,4	77,3	80,0	80,3	79,2	75,1	71,6	64,9
1996 ⁽³⁾	64,9	63,0	65,3	69,9	73,7	76,2	76,3	79,0	79,8	82,8	85,7	84,9
1997 ⁽³⁾	78,0	78,6	77,0	72,8	74,6	75,7	80,7	83,4	85,4	87,5	88,4	91,0
1998 ⁽³⁾	92,5	89,6	86,0	83,3	79,9	76,7	72,1	67,4	65,9	62,0	58,6	54,3
1999 ⁽³⁾	50,0	48,3	48,2	50,0	50,0	50,3	52,4	53,7	54,4	55,2	56,3	62,9
2000 ⁽³⁾	66,4	67,5	66,1	61,5	59,2	56,8	52,3	48,9	43,9	41,4	39,1	32,7
2001 ⁽³⁾	28,3	26,5	35,1	50,9	57,7	61,8	65,4	69,6	74,7	81,4	84,5	88,6
2002 ⁽³⁾	92,0	91,8	77,5	58,0	49,3	46,8	45,9	43,9	40,9	36,1	32,8	30,8
2003 ⁽³⁾	32,6	33,4	35,2	35,1	33,7	29,6	25,6	22,7	19,1	16,1	16,2	13,9
2004 ⁽³⁾	10,8	9,1	8,0	8,9	9,6	10,5	9,4	10,5	12,5	15,5	14,4	13,8
2005 ⁽³⁾	9,92	8,13	8,16	7,50	7,19	8,70	10,09	11,12	10,91	8,15	4,91	4,54
2006 ⁽⁴⁾	5,11	5,26	4,21	4,96	7,66	12,52	14,34	12,32	11,19	10,94	11,67	11,58
2007 ⁽⁴⁾	9,37	10,13	10,92	9,68	7,14	2,89	2,08	3,72	5,02	4,41	5,65	5,94
2008 ⁽⁴⁾	6,44	8,15	10,50	14,56	16,53	17,03	18,41	14,67	12,49	13,29	12,25	8,11
2009 ⁽⁴⁾	7,90	6,43	3,46	-0,35	-2,46	-1,86	-3,75	-1,04	0,47	0,19	1,51	5,93
2010 ⁽⁴⁾	6,30	6,82	8,58	10,42	9,21	7,64	8,24	9,03	8,91	9,92	8,17	8,87
2011 ⁽⁴⁾	10,80	10,87	10,08	8,21	9,63	10,19	10,34	11,00	12,15	12,58	13,67	13,33
2012 ⁽⁴⁾	11,13	9,15	8,22	7,65	8,06	6,44	6,13	4,56	4,03	2,57	3,60	2,45
2013 ⁽⁴⁾	1,88	1,84	2,30	1,70	2,17	5,23	6,61	6,38	6,23	6,77	5,67	6,97
2014	10,72	12,40	12,31	12,98	11,28	9,75	9,46	9,88	9,84	10,10	8,36	6,36
2015	3,28	3,10	3,41	4,80	6,52	6,73	5,62	6,21	6,92	5,74	5,25	5,71
2016	5,94	4,47	3,80	2,87	3,25	3,41	3,96	3,03	1,78	2,84	6,41	9,94
2017	13,69	15,36	16,09	16,37	15,26	14,87	15,45	16,34	16,28			

TÜİK, Yurt İçi Üretici Fiyat Endeksi, Eylül 2017

TurkStat, Domestic Producer Price Index, September 2017

(*) 2003 referans yılı Yurt İçi Üretici Fiyat Endeksi, Üretici Fiyat Endeksi (ÜFE) ve Toptan Eşya Fiyat Endeksi (TEFE) aylık endeksleri kullanılarak 1982 yılına kadar geriye çekilmiştir. Fiyat ve değer güncellemelerinde kullanılan seriye uygun olarak; 1982-1990 yılları arasındaki veriler için 1981 temel yılı TEFE; 1991-1995 yılları arasındaki veriler için 1987 temel yılı TEFE; 1996-2005 yılları arasındaki veriler için 1994 temel yılı TEFE serisi değişim oranları kullanılmıştır. 2006-2013 yılları arası 2003=100 ÜFE'ye aittir. Değişim oranları ilgili dönemde ilan edilen değişim oranlarıdır. Farklı temel yılların birleştirilmesi ve yuvarlamadan kaynaklanabilecek nedenlerle bu tablodaki seriden hesaplanan değişim oranları ile ilan edilen değişim oranları farklılık gösterebilir. Endeks ve değişim oranları 2005 yılından önce bir basamak yuvarlanırken, 2005 yılından itibaren iki basamak yuvarlanarak yayımlanmıştır.

- (1) İlgili dönemde ilan edilen 1981 temel yılı TEFE değişim oranlarıdır.
- (2) İlgili dönemde ilan edilen 1987 temel yılı TEFE değişim oranlarıdır.
- (3) İlgili dönemde ilan edilen 1994 temel yılı TEFE değişim oranlarıdır.
- (4) İlgili dönemde ilan edilen 2003 referans yılı ÜFE değişim oranlarıdır.

¹ TÜİK, "Yurt İçi Üretici Fiyat Endeksi ve Değişim Oranları (Tarihsel Seri)", Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1076 (Erişim tarihi: 05.10.2017).

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Özgül UYAN
Doğum Yeri : İstanbul
Doğum Tarihi : 19.05.1979
E-mail : ozguluyan@hotmail.com

EĞİTİM DURUMU

2014-2018 : İstanbul Gelişim Üniversitesi, S.B.E., İşletme (Doktora)
Tez adı: "Küresel Krizin Dış Ticaret Sermaye Şirketlerinin İşletme Performansına Etkisi: Dinamik Panel Veri Analizi"
2011-2013 : İstanbul Aydın Üniversitesi, S.B.E., İşletme Yönetimi (Yüksek Lisans)
Tez adı: "Alternatif Bir Ticaret Modeli ve Finansman Aracı Olarak Barter Sistemi ve Türkiye'deki Barter Uygulamaları"
1995-1999 : İstanbul Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İşletme (Lisans)
1992-1995 : Pertevniyal Lisesi

DENEYİM

2018-Bahar : Kadir Has Üniversitesi (Öğretim Görevlisi)
2016-Bahar : İstanbul Gelişim Üniversitesi (Öğretim Görevlisi)
1999-2018 : Barter Finance & Trading Sector (Barter Finans Uzmanı, Yönetici)
1998 : Koçbank Merter Şubesi (Kurumsal Pazarlama)

YABANCI DİL

İngilizce : İyi
Almanca : Orta

YAYINLAR VE BİLDİRİLER

Özgül UYAN, "Ekonomik Kriz Ortamında İnovatif Bir Finansman ve Pazarlama Modeli Olarak Barter ve Girişimciler İçin Önemi", **III. Uluslararası Girişimcilik, İstihdam ve Kariyer Kongresi**, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Fethiye, 12-15 Ekim 2017, Kongre Bildiriler El Kitabı II.Cilt, pp.810-813, 2017.

Özgül UYAN, "Barter As an Alternative Trading and Financing Tool and Its Importance For Businesses In Times Of Economic Crisis", **Journal of Economics, Finance and Accounting (JEFA)**, Vol:4, No:3, pp.282-295, 2017.

Özgül UYAN, "Barter System As an Innovative and Alternative Financial and Trade Model During The Periods of Economic Crisis and Recession and Its Importance for Businesses", 2nd World Conference on Technology, Innovation and Entrepreneurship, İstanbul University, İstanbul, 12-14 May 2017, **Press Academia Procedia-Social and Behavioral Sciences**, Vol:4, pp.340-348, 2017.

Özgül UYAN, "İşletmelerde Kriz Yönetimi Çalışmaları ve İşletmelerin Kriz Öncesi, Kriz Anı ve Kriz Sonrası Yaptıkları Uygulamalara Yönelik Alan Araştırması", **VII. International Conference on Eurasian Economies**, 29-31 August 2016, Kaposvár, Hungary, Beykent University Publications No:115, pp.691-700, 2016.

Özgül UYAN ve Aziz MUSLU, "International Barter As a Counter-Trade Technique and Its Importance For Enterprises", International Congress on Afro-Eurasian ResearchII, Malaga, Spain, 17-20 April, 2017, Abstracts, Dumlupınar University, **The Afro-Eurasian Research**, Kütahya, p.137, 2017.

Özgül Uyan, "Uluslararası Pazarlarda Marka", **30.International Consumer Summit, Agenda: Social Consumer**, LOB'IN Uluslararası Danışmanlık, Çırağan Palace Kempinski, İstanbul, 30 March 2017.

